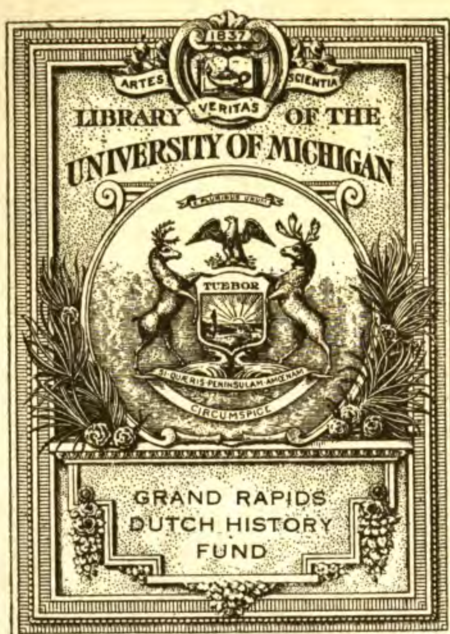

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUÆRIS PENINSULAM AMŒNAM
CIRCUMSPICE
GRAND RAPIDS
DUTCH HISTORY
FUND

BIJDRAGEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS VAN HET BISDOM

VAN

HAARLEM.

TWEEDE DEEL.

HAARLEM,
A. B. VAN DEN HEUVEL.
1874.

SNELPERS-DRUKKERIJ SINT JACOBS-GODSHUIS TE HAARLEM.

INHOUD.

HET APOSTOLISCH-VICARISSCHAP

VAN

JOANNES VAN BIJLEVELT.

(Vervolg van blz. 200, Deel I.)

II.

Het banvonnis van den Apostolischen Vicaris Joannes van Bijlevelt was een zware slag voor de goede en getrouw geblevene Katholieken van Holland. Naauwelijks verheugden zij zich in een eigen kerkelijk hoofd, en zagen ze blijde een geregeld geestelijk bestuur te gemoet, of ziedaar worden ze weder van hun herder beroofd en blijven als weerlooze schapen ten prooi aan de wolven, die in schaapskleederen de kudde van Christus gaan verstrooijen en verscheuren. Het groote doel, waar de vijanden van den Vicaris jaren lang met onverdroten volharding naar gestreefd hadden, was nu bereikt. In hunnen overmoed durfden zij zich reeds aanstonds het geestelijk opperbestuur over de geheele Missie, over al de Katholieken aanmatigen. Naar hun zeggen hing 't nu slechts van hen af om alle Nuntius-priesters (zoo noemden zij de geestelijken, die aan den H. Stoel getrouw waren gebleven) te doen verbannen of zelfs gevangen te zetten. Ook wendden zij dra alle pogingen aan, om hun zoogenaamd Kapittel van Utrecht en deszelfs vicaris Hugo van Heussen, pastoor te Leiden, door de Staten openlijk erkend te zien; en wel dezen laatste onder den titel van *Provicarius sede vacante*, die dan ook het hoofd der Hollandsche Missie zou wezen, zoodat niemand zonder zijne toestemming en goedkeuring tot de geestelijke bediening op de Missie zou toegelaten en erkend worden.

Het gerucht liep dat ze zelfs gepoogd hadden van de Staten een plakkaat in dien zin uitgevaardigd te krijgen. Nog wilde het gerucht, – en men zou dit uit den mond van een hunner zelven vernomen hebben, – dat ze hunne gewaande volmagt van aanstelling, benoeming of goedkeuring van geestelijken slechts over de wereldlijke geestelijken wilden uitstrekken, met uitsluiting van de regulieren, die hunne aanstellingen alleen zouden blijven ontvangen van de oversten hunner orde. De reden voor deze vreemde uitzondering werd hierin gezocht, dat ze daarmede beoogden zoo veel te vrijer de regulieren te kunnen betigten, verdacht maken en op die wijze langzamerhand van de Missie te doen verwijderen. – Wat ze evenwel deden, hoe velen van de Regering op hunne hand waren, het wilde hun maar niet gelukken een uitdrukkelijk plakkaat van de Staten te erlangen, waarbij ze openlijk als het eenig wettig kerkelijk bestuur in deze landen erkend en aan de Katholieken opgedrongen werden. Wel echter mogten zij er in slagen, zoo als we uit eene eigenhandige aanteekening van Hoynck van Papendrecht vernemen, de Staten een besluit te doen nemen, dat van Heussen als *Vicarius* kon handelen ten aanzien van al degenen, die zich aan hem wilden onderwerpen; zelfs liet men hem vrijheid om zijn bestuur ook over alle geestelijken uit te strekken. Dit stijfde hen niet weinig in hunne aanmatigingen; zoodat ze niet aarzelden openlijk te beweren, dat zij het bestuur der Missie in handen hadden, 't geen tot schrik der goede Katholieken meer dan eens bevestigd scheen te worden door de handelwijze van sommige door hen opgestookte magistraten en bailluwen. Zoo werden, bij voorbeeld, twee kerkmeesters der Dominicaner statie te Leiden, toen ze bij de magistraat admissie verzochten voor een assistent, die hunnen ouden ziekelijken pastoor door den Inter-

nuntius was toegezonden, verwezen naar van Heussen, om diens toestemming eerst te erlangen. Het duurde niet lang of de pastoors, die door den Internuntius waren aangesteld, ontvingen eene waarschuwing van de hoofden dier partij, dat ze hunne pastorele volmagten van v. Heussen of van hun Kapittel te vragen hadden. Zoo ontving pastoor Gijsbertus van Schooten, –. vroeger kapellaan van v. Bijlevelt, en nu door den Internuntius, wegens het vertrek van v. B. uit 's Hage, *ad interim* (in de hoop namelijk dat v. B. weldra mogt kunnen terugkeeren) met de pastorele bediening in diens statie te 's Hage belast, – een hooghartig schrijven van den bekenden van Erckel, jansenistisch pastoor van Delft, zich nog noemend Aartspriester van Delfland, ofschoon hij reeds door den Provicaris de Cock van die bediening was afgezet. In dien brief gaf hij pastoor van Schooten voorloopig voor twee weken volmagt om de pastorele bediening waar te nemen, maar met last om binnen dat tijdsverloop de verlenging zijner volmagt van het Utrechtsch Kapittel of van v. Heussen te verzoeken, hetgeen hem onder de grootste bedreigingen werd opgelegd. 't Behoeft niet gezegd welk eene algemeene verslagenheid en angst dit alles onder geestelijken en leeken te weeg bragt, vooral wijl men wist, dat de partij zooveel invloed bij de Regering had, en het te vreezen was, - voorbeelden waren er reeds van, zoo als we gezien hebben, – dat de onderwerping aan van Heussen eene noodzakelijke voorwaarde zou worden om door de Regering als dienstdoend priester erkend en toegelaten te worden. Daar kwam nog bij, dat de geestelijken eene bepaalde som bij de magistraten en bailluwen moesten storten, die dikwijls vooral voor grootere statiën vrij aanzienlijk was (past. van Schooten noemt het in een zijner brieven „*ingentem summam*"), alvorens tot de H. Bediening te worden toegelaten. Ook dat geld zou

vaak vruchteloos gestort en weggeworpen zijn, wanneer men van Heussen moest erkennen, iets wat toch in geen geval zonder ontrouw en afval van de Katholieke Kerk kon geschieden.

Men sprak reeds van eenige geestelijken, welke zich tot van Heussen zouden gewend hebben, hetgeen niet weinig opspraak en ergernis te weeg bragt. De bovengenoemde pastoor van Schooten werd zelfs bij den Internuntius aangeklaagd dat hij zijne pastorele volmagten van v. Heussen gevraagd had. Doch hij verdedigde zich volkomen tegen dien laster. Den 9 Augustus 1718 schreef hij den Internuntius, dat hij op aanraden zijner vrienden, die hem angstig hadden gemaakt, zich werkelijk naar v. Heussen had begeven om hem te zeggen, dat hij van zijne wettige geestelijke Overheid tot pastoor te 's Hage was benoemd, en nu ook eene aanzienlijke som moest storten bij de magistraat, weshalve hij hem kategoriesch afvroeg of hij en zijne partij voornemens waren hem te bemoeijelijken en uit de statie te verdrijven, zoo als het gerucht ging; waarop v. H. antwoordde, dat hem niets aangenamer was dan dat Hollanders die te Leuven gestudeerd hadden, zoo als met dien pastoor het geval was, gepromoveerd werden, en hij hem dus niets in den weg zou leggen.

Dit was het eenige wat pastoor v. S. van v. H. gevraagd en verkregen had, zonder eenige magt of gezag in hem te erkennen. Ook had v. H. niets van dien aard geëischt. De pastoor was daarop met volkomene gerustheid zijne pastorele bediening gaan uitoefenen. – Deze uitlegging en de gevolgde handelwijze van den pastoor mogt den Internuntius niet slechts bevredigen, maar hij zag daarin zelfs een geschikt middel om uit de moeijelijkheid te geraken. Immers toen hij door pastoor G. Pelt te Soeterwoude, ter gelegenheid van een dergelijk geval

geraadpleegd werd of een door den Internuntius benoemde pastoor naar van Heussen mogt gaan, ten einde door diens bemiddeling een vreedzaam bezit van zijne pastorie te erlangen, antwoordde de Internuntius, dat men voorzeker noch in deze noch in welke andere zaak ook, eenig hoegenaamd gezag in van Heussen zou mogen erkennen. Afschuwelijk toch, zoo ging de Internuntius voort, zoude het zijn met zulk een afvallige en wederspannige tegen den H. Stoel kerkelijke gemeenschap te houden, laat staan hem als kerkelijke Overheid te erkennen. Alleen om te voorkomen dat een braaf geestelijke uit zijne statie door de bemoeijingen van v. H. schandelijk worde uitgezet en de gemaakte onkosten op die wijze verloren gaan, zou men op de eene of andere wijze van hem moeten zien te vernemen of hij van zins was zijn invloed bij de magistraat te gebruiken, om H. Dierout (over dezen nieuw benoemden pastoor van Noordwijkerhout was bepaaldelijk sprake) zijne statie te doen verlaten. Antwoordt hij dan, dat hij niets tegen hem doen zal, dan kan de benoemde pastoor aanstonds gerustelijk bezit nemen van zijne pastorie. Maar eischt hij meer, dan moet men liever alle schade lijden dan op eenigerlei wijze aan zulk een goddeloozen eisch voldoen. [1])

---

1) Ziehier de vraag van past. Pelt en het antwoord van den Internuntius, zooals we die letterlijk in hunne brieven vinden. Past. Pelt had gevraagd: „an sacerdotes Catholici ad stationes seu Pastoratus promovendi per ipsum Internuntium, licite possint adire Dm van Heussen, ut per ipsum liceat pacifice adire possessionem stationis seu Pastoratus ad quem ab Internuntio mittuntur."

Het antwoord van den Internuntius dd. 26 Sept. 1718 luidde als volgt: Ne vero aut in hoc aut in nullo alio negotio quicquam potestatis ac muneris in Hugone Hussenio agnoscatur, iterum atque iterum mandare cogor. Horrendum enim esset cum homine turpissimae a summo Pontifice defectionis non solum participe sed etiam auctore aliquid nos in sacris rebus habere commune. Tantummodo ne probus sacerdos in stationem collatam ab ejus coetu rite receptus, illius opera ignominiose expellatur, sumptusque

Dit antwoord van den Internuntius en de daarin aangewezen gedragslijn viel wel niet zeer in den smaak van Hoynck, ja werd door hem in een zijner vertrouwelijke brieven afgekeurd, maar had toch het gunstig gevolg dat de ontstane angst en onzekerheid van lieverlede verdwenen en er geen sprake meer was van eene erkenning van v. H. als Vicaris, van wien men geestelijke volmagten vroeg. Ook schijnt deze zelf daar niet meer op aangedrongen te hebben.

Intusschen werden door de vrienden van den gebannen Vicaris alle pogingen aangewend, om intrekking of opheffing van het rampzalig banvonnis te verkrijgen. Zij rigtten zich ten dien einde tot den Ambassadeur van Portugal, Baron de Taroca, bij wien toen juist de Infant broeder des Konings van Portugal zijn verblijf hield, die beiden, gelijk we vroeger reeds gemeld hebben, zich zeer begaan hadden getoond met het lot van v. B. en nu ook beloofden al hun invloed bij de Staten ten zijnen gunste aan te wenden. Gelijke beloften deden ook Baron van Heems en andere ambassadeurs van katholieke staten; zelfs wilde men den pas benoemden Britschen gezant, Cadoga in de armen nemen; – alles bleef evenwel zonder eenig gevolg. De Kardinaal Aartsbisschop van Mechelen was in het geheel niet ingenomen met die bemoeijingen der vrienden en vreesde zelfs, dat te Rome het inroepen van de hulp van vreemde gezanten ook gansch niet welgevallig zoude wezen. Op 27 Julij 1718 schreef v. B., die zich altijd nog te Mechelen bij den Kardinaal bevond,

---

in eam rem factus omnino pereat, aliqua ratione exquirendum est num in animo sit ut qua apud magistratus istos gratia valet, ad R. D. Derout expellendum, uti velit. Si nihil se contra illum acturum fore responderit, Stationis possessionem sine mora capere R. D. Derout poterit, si vero aliud quid vel minimum ab eo postularet, quodvis potius damnum accipere debemus, quam ejus improbi petitioni ullo pacto cedere.

aan zijn ouden vriend van der Dussen, stelde hem nog eens krachtig het wederregtelijke van het banvonnis voor oogen en smeekte hem om zijne magtige hulp bij de Staten. Hoe gaarne ook bereid zijn vriend te helpen, en hoe ook bewogen met den ongelukkigen toestand van den Vicaris, achtte v. d. D. toch het oogenblik nog niet gekomen, om met vrucht iets te kunnen doen; ondershands liet hij v. B. weten, dat hij in 't belang der zaak het beter oordeelde nog eenigen tijd te wachten. Hoynck evenwel, slechts half met dat antwoord tevreden, besloot zelf naar Gouda te gaan en de zaak met v. d. D. te bespreken. Den 19 October 1718 had er tusschen die twee mannen eene conferentie plaats, waarvan Hoynck een rapport aan den Kardinaal van Mechelen heeft toegezonden. Met verbazing en afschuw vernemen we daaruit, dat de verbittering van vele leden der Staten tegen den Vicaris vooral ontstaan was uit een laag verraad van een zijner vertrouwelingen. Zijne vijanden hadden zich namelijk door omkooperij weten meester te maken van de kopiën zijner vertrouwelijke brieven, waarin soms uitdrukkingen voorkwamen die beleedigend werden geacht voor enkele leden der Staten, en deze aan de Staten ter lezing gegeven, met de noodige hatelijke toelichtingen. Wie echter de snoode verrader geweest zij, wordt in het verslag niet vermeld. Nog vernemen wij uit datzelfde rapport, dat de Jansenisten, om de mogelijke intrekking van het banvonnis te voorkomen, er op uit waren om het als eene *resolutie* van de *Staten* te doen beschouwen, wijl deze met de zaak gemoeid waren geweest. Daarmede toch zoude het even als andere resolutiën der Staten *onherroepelijk* zijn geworden. De uitslag der bespreking tusschen de beide vrienden van v. B. was, dat het geschikte oogenblik, om bij de Staten pogingen aan te wenden tot intrekking van het banvonnis nog niet was aangebroken, en men dus in het belang der zaak zelve

nog geduld moest hebben. De Vicaris meende ook den H. Vader niet onkundig te mogen laten van het voorgevallene. Hij schetste den Paus zijnen treurigen toestand. Als arme balling buiten staat het hem door Z. H. opgedragen vicarisschap uit te oefenen, smeekte hij den H. Vader om raad en ondersteuning. In dien brief lezen wij nog de bijzonderheid dat hem eene som van *f* 10,000, behalve de opheffing van zijn banvonnis, was aangeboden, indien hij afstand wilde doen van zijn vicarisschap. Met verachting had hij zulk eene schandelijke omkooperij afgewezen, even als vóór zijne veroordeeling, het voorstel om gratie te verzoeken met afstand van zijn vicarisschap (zie blz. 196, Deel I). Liever wilde hij het nijpendste gebrek lijden, ja zelfs den dood ondergaan dan ontrouw worden aan de hooge zending hem door het hoofd der Kerk opgedragen. Den 18 Dec. 1718 schreef hem 's Pausen Secretaris, Kardinaal Paoluzzi [1]), namens Z. H. een zeer schoonen en troostrijken brief terug. Bitter smartte het den Paus dat de weerspannige kinderen der Kerk de Hollandsche Missie tot zulk een deerniswaardigen toestand gebragt hadden. Het persoonlijk lijden van den Vicaris deed Z. H. innig leed; dan zijn geduld en standvastigheid maakten dat lijden hoogst verdienstelijk; maar 't was vooral de gedachte aan de arme kudde zonder herder, blootgesteld aan al de aanvallen der vijanden, welke den H. Vader beangstigde en bedroefde. Overigens moest de Vicaris van den Internuntius vernemen, wat te doen, om, zooveel de omstandigheden toelieten, het vicarisschap uit te oefenen. Ook zou hij door diens bemiddeling ondersteuning in zijn levensonderhoud ontvangen. Aan dit laatste werd dan ook weldra, vooral door de

---

1) Tot ons leedwezen hebben we bemerkt op bladz. 188 Deel I eene vergissing begaan te hebben. Wij noemden daar Kardinaal Paoluzzi *Prefect der Propaganda*. Hij was *Secretaris van den Paus*. Prefect der Propaganda was Kardinaal SACRIPANTE.

goede zorgen van den gewezen provicaris Th. de Cock te Rome, voldaan, zoodat v. B. van tijd tot tijd uit Rome geldelijke tegemoetkoming ontving, in het uitzigt van zoodra zich de gelegenheid voordeed, een of ander openvallend beneficie te erlangen, waardoor voor goed en naar behooren in zijn onderhoud zou voorzien zijn. Dit is echter ongelukkigerwijze niet mogen gelukken, zoodat hij ook ten dien aanzien zich voortdurend in eenen niet zeer benijdenswaardigen toestand moest bevinden.

De hoofdzaak was nu, wijl er toch geen hoop bestond op eene intrekking van het banvonnis, — met allen ernst er aan te denken hoe het best in de gegevene omstandigheden het vicarisschap uit te oefenen, ten minste in de provinciën buiten Holland. Vooreerst moest ergens een vast verblijf voor den Vicaris gezocht worden, waar hij veilig en geschiktelijk het bestuur over de Missie konde voeren. De Internuntius schijnt hem aangeraden te hebben zijn intrek te nemen, althans voorloopig, in het Franciscanesser-klooster te Huissen bij Arnhem, waar vroeger de Vicaris Neercassel ook een tijd lang zijn verblijf gehouden had. v. B. ging daarhenen, maar vond zich bitter teleurgesteld. Pater van Beest, rector van het klooster, verwees hem naar de mater. Deze begon aanstonds met allerlei moeijelijkheden te maken; ze had zooveel in het vijfjarig verblijf van Neercassel ondervonden, dat ze niet zoo in eens kon besluiten, om op nieuw een Vicaris te huisvesten, maar ze zou haar kapittel raadplegen. Toen nu v. B. na eenigen tijd den uitslag kwam vernemen, moest het heeten dat de Koning van Pruissen [1]) haar verboden had kostgangers op te nemen. Kortom v. B. werd afgewezen en bleef voorloopig bij den pastoor van Huissen, Henricus Hollen, die hem alle gastvrijheid schonk. Het

---

1) Huissen behoorde toenmaals tot het koningrijk Pruissen.

is opmerkelijk, dat de nonnen van Huissen vroeger van Heussén tot rector gehad hebben. Wij moeten hier echter bijvoegen, dat zij later, tot beter stemming gekomen, op zeer goeden voet stonden met den Vicaris, die haar Biechtvader werd. Na den dood van de mater werd zelfs zijne nicht tot die waardigheid benoemd.

Wat de Vicaris vooral verlangde en beoogde was, zich in stilte te Utrecht zijne geboorteplaats en nagenoeg het middenpunt der Missie te kunnen vestigen; doch dit had niet weinig bezwaar in. Ofschoon hij slechts uit de provincie Holland gebannen was, kon echter de provincie Utrecht wegens eene daaromtrent bestaande overeenkomst tusschen de provinciën onderling, den balling niet opnemen zonder goedkeuring of toestemming van Holland. Doch hierin mogt v. B. wederom de hulp ondervinden van zijn vriend Hoynck, en bijzonder van diens broeder Reinier Hoynck, advokaat te 's Hage, van wien we vroeger reeds gesproken hebben. Deze toch bewerkte door bemiddeling van invloedrijke mannen, vooral van den pensionaris van Delft, dat het Hof van Holland (hetzelfde geregtshof dat het banvonnis tegen hem had uitgesproken) niet alleen beloofde het verblijf van v. B. te Utrecht oogluikend te zullen toelaten, maar hem zelfs te waarschuwen, in geval zijne vijanden zich daarover mogten beklagen, opdat hij zich dan tijdig voor een wijl uit Utrecht zou kunnen verwijderen, of wel, zoo mogelijk, vergunning erlangen van de Staten van Utrecht om desniettemin te Utrecht te blijven. De Staten van Holland zouden zulks niet wraken in die van Utrecht; meermalen gebruikte men wederzijds, niettegenstaande gemelde overeenkomst, dergelijke oogluikingen ten aanzien van gedeporteerden en bannelingen. Het overlijden van v. Heussen hetwelk den 14 Febr. 1719 was voorgevallen, de ziekte van v. Erckel en andere hoofden der Jansenistische partij

werkten gunstig op de stemming van het Hof en de Staten van Holland; ja de vrienden van v. B. begonnen weder hoop te krijgen dat, wanneer hij eenmaal te Utrecht zou zijn, van lieverlede de groote zaak van de erkenning van zijn vicarisschap weder zou kunnen opgevat worden. Drie zaken evenwel werden door de magistraat van Utrecht als noodzakelijke voorwaarden voor zijne toelating in de stad geëischt, te weten : 1° dat een voornaam en gezaghebbend persoon uit Holland hun borg zoude staan voor de oogluiking van die van Holland, ten aanzien van zijn verblijf te Utrecht; 2° dat hij zich vooreerst nergens mede zou bemoeijen; 3° dat hij in zijn onderhoud zou voorzien zonder zijne familie tot last te wezen. Aldus vinden we die voorwaarden, genoegzaam letterlijk, vervat in een schrijven hetwelk de Advokaat Hoynck den 21 Febr. 1719 aan zijn broeder den secretaris van den Kardinaal Aartsbisschop rigtte, ten einde dezen over een en ander te raadplegen. Intusschen onderhandelde v. B. zelf met de Baronnen van Renswoude en Kersbergen, twee invloedrijke mannen. Deze waren zijne voorsprekers bij de Burgemeesters en Schouten van Utrecht, met het gelukkig gevolg dat hij zich den 14 Junij 1719 voor goed te Utrecht konde vestigen, zonder dat nader schijnt aangedrongen te zijn op de drie zoo even aangehaalde voorwaarden. Met de grootste onderscheiding, zooals hij zelf verhaalt, werd hij door de magistraat van Utrecht ontvangen; ja zelfs verkreeg hij weldra, door bemiddeling zijner vrienden onder de regeringsmannen, volkomen vergunning om in de geheele provincie Utrecht vrijelijk zijn vicarisschap uit te oefenen. Bovendien had Hoynck van den president en den fiscaal van het Hof van Holland de verzekering ontvangen, dat ze geen onderzoek zouden instellen naar het verblijf van v. B., noch naar hetgeen hij deed; ofschoon het hun overigens zeer goed bekend was, dat hij

te Utrecht verbleef en daar door de Regering was toegelaten.

De gunstige stemming der magistraat van Utrecht was, zooals zij zelve het later aan Hoynck te kennen gaven, voor een groot gedeelte te danken aan den invloed en de ondersteuning van den Kardinaal Aartsbisschop van Mechelen. „Zij begrepen" zoo waren hunne eigen woorden „dat iemand die met de magtige bescherming van den Kardinaal vereerd werd, niet mogt overgelaten worden aan de woede van eenige rampzaligen, die de steden en provinciën in onrust bragten." (Zoo dachten die lieden over de Jansenisten). Nu kon dan ook v. B. veilig zijn vicarisschap gaan uitoefenen. – Hij zelf had er reeds lang vurig naar verlangd; maar niet minder smachtten de arme Katholieken naar een regelmatig en krachtig bestuur, te meer wijl de Jansenisten hoe langer zoo stoutmoediger werden ėn zelfs de Bisschop van Babylonien, de bekende Varlet, reeds hier en daar het H. Vormsel ging toedienen, zooals hij te Utrecht in April 1719 in de kerken van de jansenistische pastoors Kemp en Stakenberg, te Leiden in de kerk van Steenhoven, in den Haag bij van Dalenoort gedaan had, 't geen de goede Katholieken niet weinig bedroefde en ter nedersloeg. Ook had v. B. van de Cock uit Rome een dringend schrijven ontvangen, om toch niet langer te wachten, met zijn vicarisschap, althans in de andere provinciën buiten Holland, te gaan uitoefenen, al ware hij door de Staten niet erkend. Hoynck in zijne bezorgdheid voor de Missie kwam zelf op nieuw uit Mechelen naar Utrecht, om gezamenlijk met den Vicaris te beraadslagen hoe het nu aan te leggen. Hoe goed v. B. voor het oogenblik ook stond met de Regering, was het toch dringend noodig de hoogst mogelijke voorzigtigheid aan te wenden, ten einde niemand eenigen aanstoot, of den vijanden aanleiding tot nieuwe klagten

en beschuldigingen te geven. Ook had de Cock en niet minder de Internuntius op de uiterste voorzigtigheid aangedrongen. Men besloot dan eene vergadering te beleggen van de Aartspriesters en daarin de noodige maatregelen met gemeenschappelijk overleg te beramen; zooals ook de Cock had aangeraden. De Aartspriesters, zoo werd voorloopig tusschen v. Bijlevelt en Hoynck besloten, moesten denzelfden werkkring behouden dien ze tot dusverre gehad hadden. Zij zouden den Vicaris met hunnen raad ter zijde staan en zijne voorschriften en orders zoo geheim en voorzigtig mogelijk ten uitvoer brengen; ook zou de Vicaris niets *bij schrifte* uitvaardigen ten einde geen stof te geven tot eenige aanklagt. Het geestelijk bestuur van de provincie *Holland* had het meeste bezwaar. Eene eerste behoefte was, voor Zuid-Holland een nieuwen Aartspriester aan te stellen ter vervanging van v. Bijlevelt zelven, die vóór zijne verbanning deze betrekking bekleedde. Dan dit was in de gegevene omstandigheden een gevaarlijke post. Hoe toch zoude zulk een Aartspriester met den Vicaris kunnen handelen, zonder het gevaar te beloopen van zich het misnoegen, zoo niet iets ergers van de zijde der Regering op den hals te halen; en hoe de admissie te krijgen van de Staten? Hoynck raadpleegde daarover v. d. Dussen (die in de correspondentiën van die dagen voorzigtigheidshalve meermalen *de Pijpenman* wordt genoemd; – men zal zich herinneren dat hij Pensionaris was van Gouda). Deze zag er geene zwarigheid in dat v. B. een Aartspriester benoemde zonder voorkennis of admissie van de Staten. Nergens toch verboden de plakkaten de betrekking van Aartspriester aan te nemen of uit te oefenen, zooals men dan ook nooit daartoe vergunning bij de Regering had aangevraagd. Daarover gerustgesteld benoemde v. B. den pastoor van Stompwijk, met name Florentius Carolus van Beaumont tot Aarts-

priester van Zuid-Holland, die zich na eenige bedenkingen de benoeming liet welgevallen, en daarvan ten overvloede kennis gaf aan den Heer van Stompwijk, tevens lid van de Staten, welke bijzonder genoegen nam in de benoeming van v. Beaumont en hem met alle welwillendheid ontving. Om de strafbedreiging te ontgaan van het plakkaat van 17 August. 1702 (zie bladz. 162, Deel I) tegen al degenen uitgesproken die iemand als Vicaris zouden erkennen, welke niet door gecommitteerde Raden geadmitteerd was, achtte men het noodig aan de Aartspriesters van Holland uitgebreider volmagten te geven, opdat zij zich niet ieder oogenblik tot den Vicaris zouden behoeven te wenden. De *Litterae patentes* van de aanstelling van v. Beaumont tot Aartspriester van Zuid-Holland met zijne volmagten zou men van den Internuntius verzoeken, opdat bij mogelijke vermoedens of onderzoek nimmer eenig bewijs zou kunnen gevonden worden van erkenning van v. Bijlevelt als Apostolisch Vicaris. Al die maatregelen waren noodzakelijk, vermits er vooreerst geen kans bestond om admissie of erkenning van v. B. als Apostolisch Vicaris te erlangen; en zulks te minder wijl de Jansenisten alles in het werk stelden om Cornelius Steenhoven, den opvolger van v. Heussen te Leiden, erkend te krijgen als Vicaris van het Kapittel van Utrecht; hetgeen hun echter niet ligt zou gelukken, wanneer maar de Katholieken van hunnen kant tevreden bleven met den status quo en alles zoo stil en voorzigtig mogelijk, zij 't dan ook met oogluiking der Regering, behandelden.

Den 18 Julij 1719 had de vergadering der Aartspriesters plaats ten huize van den Vicaris te Utrecht. Hoynck had zich ook daar heen begeven met den nieuwbenoemden Aartspriester van Zuid-Holland en vond daar tegenwoordig Martinus van Hees, Aartspriester van Utrecht, Petrus van Beest, aartspriester van Gelderland en Joannes Ophuys

Aartspriester van Salland. – De andere Aartspriesters schijnen verhinderd te zijn geweest de vergadering bij te wonen. Allen waren met den besten geest en den meesten ijver bezield, om door doeltreffende maatregelen in de groote en dringende behoefte der Missie te voorzien. Onder anderen werden daar regels of instructies voor de aartspriesters vastgesteld, vooral betreffende de begeving van pastoriën en gedragsregels voor de geestelijken, welke schoone en doelmatige bepalingen we hebben gemeend hierachter als Bijlage VII letterlijk zoo als we die in het archief van Hoynck gevonden hebben, te moeten mededeelen, ten blijke van de zorg en den ijver waarmede de kerkelijke overheid in die moeijelijke tijden de gewigtige belangen der Kerk in ons vaderland behartigde.

Nog werd op die vergadering een belangrijk punt behandeld, namelijk de katechismus, die bij de christelijke leering moest gebruikt worden. Door verloop van tijd waren, vooral ten gevolge van de jansenistische scheuring, allerlei verschillende katechismussen in gebruik gekomen, tot niet weinig nadeel van het godsdienstig onderrigt. Allen waren dan ook eenparig van gevoelen dat de Vicaris een algemeenen katechismus behoorde voor te schrijven en wel den Mechelschen. Deze echter achtte het raadzamer eerst die zaak te Rome voor te stellen, ten einde dan na beslissing van Rome met meer gezag te kunnen handelen. Gaarne zouden we hier laten volgen wat Rome heeft beslist, en al wat we verder over dit belangrijk punt in onze bronnen gevonden hebben. Doch dit zoude ons te ver leiden; we stellen ons daarom voor later in een afzonderlijk opstel, op die zaak terug te komen, om dan meer uitvoerig mede te deelen wat we in onze archieven en uit andere bronnen hebben kunnen opsporen omtrent het gebruik van den katechismus op de Hollandsche Missie.

Den 17 Augustus 1719 gaf de Vicaris aan de Propaganda te Rome kennis van al het gebeurde en hoe hij nu gelukkig te Utrecht zijn verblijf had kunnen vestigen en zijn vicarisschap begonnen was uit te oefenen, voor zoover hem in de gegevene omstandigheden mogelijk was; verder gaf hij verslag van de gehoudene vergadering met de Aartspriesters en van hetgeen daar besloten was. Ook gaf hij daarbij den wensch te kennen, dat voor zoo ver de provincie Holland betrof, waar zijn banvonnis hem verhinderde regtstreeks het geestelijk bestuur te voeren, de Internuntius hem in dat bestuur mogt blijven bijstaan, vooral in het afgeven van de *Litterae patentes* bij benoemingen en andere dergelijke zaken, die hij zelf zonder gevaar niet kon verrigten. Men moet dit laatste echter zóó verstaan, gelijk uit andere stukken blijkt, dat de Internuntius de noodige jurisdictie en pastorele faculteiten gaf aan diegenen welke hem daartoe door den Vicaris waren aangewezen.

Den 21 Sept. daaraanvolgende schreef de Internuntius aan den Vicaris dat, naar hem uit Rome berigt was, de Paus er groot genoegen in nam dat de Internuntius den Vicaris in al die zaken ter hulpe zou zijn, welke deze niet veilig genoeg kon behandelen. Het was daarom ook, dat de Paus de faculteiten van den Internuntius voor de Hollandsche Missie op nieuw verlengd had. Gaarne betuigde deze zich bereid het gezag van den Vicaris te steunen en hem waar het noodig was te helpen, mits hij dan ook op de hoogte van de zaken werd gehouden; hij zou wederkeerig den Vicaris van alles kennis geven wat hij wist en deed. Zoo ging alles in de beste orde en eensgezindheid; men was algemeen verheugd en hoogst tevreden over het bestuur van v. Bijlevelt, die ook inderdaad met voorbeeldeloozen ijver, overal waar hij maar kon, priesters en leeken in het katholiek geloof versterkte en tot vurige pligtbe-

trachting aanspoorde, en zulks met het beste gevolg: 't was alsof de Missie een ander aanschijn kreeg. De verschillende gemeenten reisde hij af, overal zelf het woord Gods verkondigende. Hij had ongelukkig een groot gebrek aan priesters. De hevige hitte van den zomer in 1719 had vele geestelijken ziek gemaakt en zelfs doen bezwijken, waarom hij zich genoodzaakt zag van verschillende Bisdommen eenige priesters te verzoeken.

Onder de regulieren waren er sommigen die, uit het verlengen der faculteiten van den Internuntius, meenden dat van dezen, nog even als vroeger het geheele bestuur der Missie uitging, zoodat zij er bezwaar in zagen het gezag van den Vicaris te erkennen. De Internuntius, aan wien v. B. zich daarover beklaagd had, beloofde hem hen beter te zullen inlichten en te doen begrijpen dat zijne faculteiten alleen verlengd waren, om moeijelijkheden te voorkomen, die vooral in de provincie Holland te vreezen waren, maar daaruit volstrekt niet volgde, dat men zich onttrekken mogt aan het gezag van den Apostolischen Vicaris door den H. Stoel aangesteld. Pater Glabais provinciaal der Franciscanen, pastoor van de Breedstraats of S. Antonius-kerk te Amsterdam, verdedigde zich bij de Propaganda daarover met te zeggen, dat hij en zijne onderhoorige paters den Vicaris als zoodanig erkenden en gehoorzaamden, uitgenomen evenwel in de provincie Holland, en zulks om den Vicaris zelven en hunne ordebroeders niet in gevaar te brengen wegens de bestaande plakkaten. Overigens verklaarde hij zich volkomen bereid ook in Holland het gezag van den Vicaris te erkennen zoodra zulks zonder gevaar kon geschieden. Te Rome echter vorderde men eene volledige erkenning van den Vicaris; want de provinciaal kreeg weldra ten antwoord van de Propaganda, dat alle faculteiten die hij van den Internuntius ontvangen had ongeldig waren zoo hij ze niet door den Vicaris liet viseren en erkennen „*Cum omni-*

„moda submissione eidem Vicario.” Uit het verslag over de Missie, in Julij 1720 door den Vicaris naar Rome opgezonden, blijkt, dat de regulieren van toen af zich trouw aan de lastgeving van Rome onderworpen hebben [1]).

Den 14 September 1719 ontving de Vicaris een schrijven van 's Pausen secretaris Kardinaal Paoluzzi, waarin deze hem zijne groote vreugde betuigt, dat hij nu zijn vicarisschap reeds kon uitoefenen; hij vermaant hem tot ijver, maar vooral tot groote voorzigtigheid; ook moet hij den Baron van Renswoude en al degenen die hem geholpen hebben om in Utrecht te komen erkentelijk blijven. Te Rome zou men de groote diensten, welke die mannen aan de Missie van Holland bewezen hebben nimmer vergeten.

Doch naauwelijks mogten de Katholieken een weinig verademen onder het geestelijk bestuur van hunnen ijverigen Apostelischen Vicaris, en begon de betrekkelijke rust die zij genoten, en de meermalen gebleken welwillendheid en verdraagzaamheid der Regering hun zelfs hoop te geven dat met der tijd alligt het banvonnis van den Vicaris zou worden opgeheven, ja misschien nog wel eens admissie voor hem verkregen zou worden tot uitoefening van zijn vicarisschap; — of zie ... daar breekt op nieuw over de ongelukkige Missie eene storm los, die niet slechts al die blijde vooruitzigten verijdelde; maar haar zelfs eensklaps tot de tijden der vroegere bittere vervolging dreigde terug te brengen. De aanleidende oorzaken daarvan kwamen ditmaal uit het buitenland. Zoo getrouw mogelijk gaan we hier mededeelen, wat we daaromtrent in onze archieven gevonden hebben.

---

1) „Quod Eminentiae vestrae statuere dignatae sunt, circa Praefectos Religiosorum ut me tamquam Vicarium Aplm. agnoscerent; et eorum facultates viderem, et exciperem, hoc modo fecerunt et eorum facultates eo quo Ills Dns Internuntius Bruxellensis modo solitus erat excipere, excepi. Confido hoc fore de beneplacito Purpuratorum.”

Twee ongelukkig te zamen loopende feiten wekten het fanatisme op van de vijanden der Katholieken en bragten onze Missie in den allerhagchelijksten toestand.

In September van het jaar 1719 kwam een zeker calvinistisch predikant uit Weert [1]), een gehucht in Westphalen tusschen Anholt en Bockholt gelegen, bij den regerenden burgemeester van Zutphen, die zijn bloedverwant was, zich bitter beklagend, dat hij om des geloofs wille door de katholieke Regering uit het land gezet en verbannen was. Hij deed het voorkomen alsof er in het Munsterland eene hevige vervolging woedde tegen de Calvinisten; en door zijn weeklagen over de harde verdrukking en mishandelingen welke deze van de Katholieken aldaar te verduren hadden, wist hij de Regering van Zutphen zoo op te winden en in woede te ontsteken dat zij, zonder eenig onderzoek naar de zaak te doen, terstond besloot weerwraak te nemen op de Katholieken van haar district. Geregtsdienaars met krijgslieden begonnen, op last van de Regering, des morgens onder de H. Diensten de kerken op het platte land te overrompelen.

„Met veel gevoelen" zoo schreef v. B. den 23 October 1719 aan C. Hoynck „moet ik UEd. bekent maecken de vervolging of reprisallie dewelke in twee provincien werkstellig gemaeckt wordt. Op den 15n van deze maend (een Zondag) hebben die van het quartier van Zutphen een algemeyne storinge ten platten lande gedaen, edoch geen priester of volck oft kerckgoed medegenomen, maer alleen de naemen opgeschreven van die te kercken waeren; seggende den Stadhouder van Zutphen geassisteert door schout Handschrijver en 14 soldaten met bajonnetten op de snaphaenen, dat se soude besorgen dat de harde proceduren van Munster omtrent de gerefor-

1) Ook wel Weerd, Weerth, Waert enz. genaamd.

meerde van 't vlek Weerd tusschen Aenholt en Boeckholt, 't welck over ettelycke jaeren de vorst van Munster heeft gekocht en daer nu door hem den predikant is weggejaegt, welke predikant is de neef van den regerend Burgemeester van Zutphen, – worden gestremt, ofte dat se anders verbieden te kercken op pene van 600 guld. voor de priester, 300 voor 't huis en 50 gl.. voor ider persoon die daer gevonden wort. Maar soo se dit te weeg brengen, sullen se alle mogen kercken als vooren: dit selve is oc belast aen de priesters van Salland, maer daer is geen stooringe gedaen. Den pater Minnebroeder op het huis te Midlaer wiert gestoort naer de consecratie en had de tijd niet om de geconsacreerde Hostiën te verbergen of te nuttigen, maer den heer Stadhouder gebood dat den pater die op syn gemack soude nutten en wilde niet, dat iemand van de syne daeromtrent soude komen en ginck selver met groote eerbiedigheyd uyt de kerck".

Al de priesters van Salland waren tegen den 18[n] October gedagvaard om voor den Drost graaf van Rechteren te verschijnen. Hetzelfde verwachtte men in Zwol en de gansche provincie Overijssel. In dien benarden toestand namen de geestelijken hunne toevlugt tot den Vicaris, en deze besloot de zaak te Munster zelf te doen onderzoeken. Hij koos daartoe den pastoor van Groenlo, zekeren Otto van Munster, een bekwaam en welsprekend man, bij de Munstersche regering bekend en goed gezien. Ook voegde hij hem den Aartspriester van Salland toe Joannes Ophuys, die pastoor was van Zwol. Die beiden zond v. B. met de noodige instructiën naar Munster om daar de zaak te onderzoeken en den toestand waarin de Katholieken van Holland zich ten gevolge van het gebeurde met den calvinistischen predikant bevonden, bloot te leggen; en nu vernamen zij al spoedig dat de zaak geheel anders geschapen stond dan de predikant die hier had overgebragt, en

het eigenlijk niets anders was dan grove misleiding en bedrog. De Geheimraad van Munster Smising gaf aan de deputatie een officieel schrijven mede voor den President der Staten van Overijssel, gedagteekend van den 6ⁿ November 1719, van den volgenden inhoud:

„Wy hebben den heer President en de Hooghloffelyke Magisstraatspersoonen wegens vrindlyke en naebuerlyke vertrouwen, niet kunnen verbergen, op wat manier ons van die, in de provincie van Overrissel sig bevindende catholyke, op het demoedigst is voorgebraght, hoe dat haer is aangeseyd en bevoolen, op de gans onwaere en ongegronde klaghten en beswaernissen des gereformeerde predicants uit Weert voor hem en uyt naem van syne adherenten op de laeste vergadering der Staten van die Provincie voorgebraght, dat sy moesten te wegh brengen, en het so dirigeeren dat de laest begonne harde proceduer tegens gemelde predicant en de andere ingesetenen van Weerd wird gestaekt en dat de afgepeinde goederen wirden gerestitueert, en het Religionis exertium ongeturbeert fry en ongekrenckt wird gelaeten, of dat sy tegens de catholyke per modum represaliorum te vervaaren soude genoodsaekt syn. Naerdemael ons nue dese klaghten gans onverwaght en vreembt sijn voorgekomen, te meer daer wij weten dat den Heer Praesident niet onbewust is dat men aen de Munsterse kandt met de Heeren Generaele en Provinciale Staaten der Vereenigde Nederlanden van een geruymen tijd heen, een bestandige en vertroude vrindschap en naeburige correspondentie en verstandt te houden heeft getraght, en haere religions vrinden niet de geringste oorsaeck heeft gegeven sig over enige haer toegevoeghde ongelyken te kunnen beswaeren; darum kunnen wy lightelyck denken dat die saeck door den voornoemden predicant met vele en groote vermenghde leugens heel anders als si inderdaet is, op de laeste vergadering

aan de Heeren Staaten is voorgesteldt. Daerom dan hebben wy genoodsaekt te syn geaght, den Heer Praesident en de gemelde Heeren van de Magisstraat de eygendlyke en waeraghtige oorsaeck uyt het ingeslootene speciefacti[1]), te verstaan te geven, op dat sy, en de overige heeren Staeten daer uyt onpartys kunnen sien, dat die executie, welke tegens meergemelde predicant en syne adhaerenten van reghswegen, tot maintenering van de over en landsheerlyken respect en autoriteyd, als ongehoorsame en wederspannige onderdaenen nootsakelyck heeft moeten geschieden; en niet tot verhindering des exercitii der gereformeerde Religion, maar veel meer tot herstelling van de door haer eyge predicant selfs seer argerlyck naer synen welgevallen naegelaetene godsdienst, door de administrering der heylsaeme justitie, en bestraffing eener onlybaere en al te groote ongehoorsaemhyd. En wyl wy niet en tweyfelen, of de heeren Regenten sullen diergelyke ongehoorsaemhyd haren onderdaenen tegen haere reghtmatige landsoverigheyd, en naeburige en verbondene Ryckvoorsten gans niet voor goet houden, maar nogh meer strafbaer houden; so binnen wy gans versekert, en hebben tot de loflijke regering het vaste vrind- en naburige vertrouwen, dat sy niet alleen op des predicants onwaar aanbrengen geen verdere reflexie sullen neemen, maar hem oock van haer naar syne hem aenvertrouwde gemeente, waervan hy sig (als ons met ongenught is bericht) een geruyme tyd strafbaar heeft geabsenteert, ondertusschen sine gemeente niet sonder groot scandael gans geen godsdinst laeten houden, naer 't Weert tot behoorlyke naekominge van syn ambt en schuldighhyd verweysen, en voor de rest de catholyke ingesetene in haere

1) Aldus letterlijk in de voor ons liggende copie. Hiermede zal bedoeld zijn een relaas van 't geen werkelijk ter zake van den predikant was voorgevallen. Tot ons leedwezen hebben we dat stuk zelf niet gevonden.

landen daer over niet verder moeyelyck fallen, maer haer het tot nu toe toegestane exercitium Religionis vry en onverhindert bliven toestaen. Hetwelke wy alsdan tegen syn Doorlugtighyd onsen genadigsten Heer en Vorst niet sullen mankeeren te roemen, en tot bewysing van alle aengenaeme dienstbaerhyd altyd besorght syn."

De brief was onderteekend: „Dienstbereydwilligsten Hooghforstelyken ter hooghstift Munstersche regering geordonneerde GeheymsRaet SMISING Vice Dominus."

Uit dit officieel schrijven blijkt duidelijk, dat de Regering zich door een bedrieger had laten misleiden; en, ligtvaardig genoeg, aan schandelijke lasteringen gehoor had gegeven. De brief van den Geheimraad bragt dan ook de gemoederen eenigzins tot bedaren, en het verbod van kerk te houden werd weldra ingetrokken. Toch werden twee paters Franciscanen uit de statiën van Elten en Swilbroek, die echter reeds vroeger de ontevredenheid der Staten beloopen hadden, - verbannen. De Internuntius Santini maakt in zijn brief van 4 December 1719 aan den Vicaris de opmerking, dat alleen de *reguliere* pastoors en niet de *saeculiere* door de Regering bemoeijelijkt werden, waaruit hij besluit dat er iets anders achter moest schuilen dan het gebeurde van Weert. Intusschen zoude die zaak na de ontvangene toelichtingen en bescheiden vrij wel geschikt zijn en geene verdere onaangename gevolgen voor de Katholieken gehad hebben, ware het niet dat juist ter zelfder tijd eene andere gebeurtenis de Protestanten hier te lande in het harnas gejaagd en nu door den nootlottigen zamenloop met de Weertsche zaak eene bittere vervolging tegen de Katholieken hadde uitgelokt.

De Keurvorst van de Neder-Paltz, steunende op zijn goed regt, had, ingevolge de Rijswijksche en Badensche vredestractaten, eene zekere kerk te Heidelberg, genaamd de H. Geest-kerk, die in het bezit was van de Gerefor-

meerden aldaar, aan dezen ontnomen en den Katholieken teruggegeven. Of hij nog meer tegen de Gereformeerden gedaan had, kunnen we in onze archieven niet met zekerheid vinden. Wel is waar werd in de Amsterdamsche Courant van 2 December 1719 (door v. B. aan Hoynck toegezonden en daardoor met zijne brieven tot ons gekomen), uit Darmstad van den 26 November geschreven, dat de „pointen van beswaarnissen die de Keurvorst en zijne Ministers zijn voorgedragen, meer als 100 in getale zijn"; maar, wat men van zulke berigten kan gelooven, ondervinden we nog dagelijks in de antikatholieke pers.

Ook wordt nog in diezelfde courant gesproken van een maatregel dien de Keurvorst genomen had ten aanzien van den katechismus der Gereformeerden, zoodat bij hem werd aangedrongen op „restitutie van de bewuste catechismus en kerk." Wagenaar in zijne Vaderlandsche Historie, XIIIe deel LXXe boek, pag. 230 zegt: dat de Heidelbergsche catechismus daar verboden en „opgehaald" werd. „Ook werden", zoo gaat die geschiedschrijver voort, „den Hervormden te Heidelberg twee kerken en de inkomsten van verscheiden' andere afgenomen. Men gaf den Katholieken het bewind over de aalmoesen der Hervormden, welken men daarenboven noodzaakte te draagen tot de kosten der Roomsche kerkplegtigheden, en welken men verboodt te werken of hunne winkels te openen op de Heilige dagen." In hoeverre Wagenaar hier al of niet betrouwbare bronnen heeft geraadpleegd kunnen we niet beoordeelen, maar een sterk vermoeden dat hij alligt de toenmalige hatelijke, minstens overdrevene berigten zal gevolgd zijn, dringt zich bij ons op, wanneer wij zien dat hij, over de zaak van Weert sprekende, alles wat de bovengemelde predikant over de zoogenaamde vervolging in het Munstersche had durven lasteren, eenvoudig als uitgemaakte waarheid mededeelt, zonder iets te melden van de zege-

vierende wederlegging dier lasteringen door de officieele bescheiden der Munstersche Regering zelve. – Intusschen, wat er van al die grieven tegen den Keurvorst van de Neder-Paltz ook moge geweest zijn, het gerucht van eene vervolging aldaar tegen de Hervormden bragt hier te lande eene ontzettende opschudding te weeg, en ontstak de Protestanten in hevige woede tegen de Katholieken. In zijn brief van 11 October 1719 schreef de Vicaris uit Utrecht: „De vervolging van de Palts maeckt hier veel ombrage, want in de Staete vergadering van Utrecht is al op het tapijd gebracht ofte men alle de paepse kercken ten platten lande niet soude doen afbreeken tot reprisallie. Verdagan en Meyndershagen dringen daar sterck op. Ik heb met eenige heeren over die saeken gesprooken en verkregen opschortinge van deselve resolutie". Intusschen werden de gemoederen al meer en meer opgehitst; waartoe het meeste bijdroegen de vijandige bladen, die niet ophielden dag aan dag over de vervolging der Protestanten in de keurvorstendommen van de Paltz, Maints en andere katholieke streken van Duitschland te schrijven en door hunne leugens het volk en de Regering tot bloedige weerwraak tegen de Katholieken aan te zetten; ook bleven natuurlijk predikanten niet in gebreke het fanatisme der hunnen op te wekken en aan te vuren. In de hier boven reeds aangehaalde courant lezen we onder anderen: „Men kan geene andere reeden daervan (van de zoogenaamde vervolgingen in de Paltz enz.) begrijpen, alsdat de Jesuiten, en bijzonder de pater Standacker zijn (des keurvorsten) biegtvader Zijne Keurvorst Doorl. den geest van vervolging hebben ingeblazen." Het was alzoo weder hoofdzakelijk op de Jesuieten gemunt. In Gelderland werd hun dan ook aangezegd dat ze moesten vertrekken. In overleg met hun overste stelde de Vicaris wereldlijke priesters aan in de statiën die zij bedienden; doch slechts

bij wijze van voorloopigen maatregel en onder belofte van die statiën hun terstond terug te geven, zoodra ze weder mogten toegelaten worden, hetgeen hij wel vermoedde dat spoedig zoude gebeuren, en waartoe hij van zijnen kant al het mogelijke in 't werk zou stellen. Toch bleven vele paters Jesuieten heimelijk in hunne statiën terwijl de wereldlijke geestelijken de openbare godsdienstoefeningen voor hen verrigtten. In de vergadering der Staten van Holland werd reeds gesproken van al de regulieren uit Holland te verbannen; doch dit ging gelukkig niet door wegens den tegenstand der steden Amsterdam, Rotterdam en Gouda. Ook in andere protestantsche landen liet men zich aan de zaak van de Paltz gelegen liggen. Zoo had de koning van Pruissen (volgens een berigt van den 23 November 1719 uit Kassel, voorkomende in boven aangehaalde courant) een besluit uitgevaardigd dat al de Roomsche kerken gesloten en derzelver vaste goederen in beslag zouden genomen worden, indien de Keurvorst van de Paltz niet binnen eene maand aan de klagten der Gereformeerden gevolg gaf. Engeland en andere protestantsche Mogendheden zonden zelfs gezanten tot den Keurvorst om vertoogen bij hem in te dienen. Hier te lande eischte men, onder allerlei bedreigingen, dat de Katholieken de zoogenaamde vervolging in de Paltz ten spoedigste zouden doen ophouden, en werd den geestelijken opgelegd te bewerken dat de Keurvorst binnen zes weken voldoening gaf aan zijne protestantsche onderdanen. Wat vooral de Protestanten zoo in Duitschland als hier verbitterde was een gezegde van den gezant des Keurvorsten van Maintz, die insgelijks beschuldigd was van hen te vervolgen. Op de klagt toch van eenige gezanten van protestantsche Mogendheden, na het goed regt van zijnen meester verdedigd te hebben, sprak hij ten slotte, zoals wij in de meer aangehaalde courant lezen: „Voor

„het overige deed zijne Keurvorstelijke genade zeggen „te hoopen dat men geen gelegentheyd zoude willen gee- „ven, om hooger hulpe te zoeken." Over welk antwoord, zoo gaat het berigt voort, „de Gezanten der Evangelische Potentaten stonden verzet, wijl deeze laetste uytdrukking zeer na een dreygement ruykt." Zoo namen het vooral de Staten van Utrecht op, en, woedend over zulk eene bedreiging, schenen ze niets dan weerwraak tegen de Katholieken te ademen, waartoe niet weinig bijdroeg het opstoken van de Engelsche en Pruissische gezanten en het voortdurend geschrijf der vijandige pers.

De Vicaris verkeerde in grooten angst, en wist niet beter te doen dan zijne toevlugt te nemen tot zijne vrienden de Baronnen van Renswoude, Kersbergen en andere leden der Staten die hij van vroeger als meer gematigd en regtvaardig jegens de Katholieken kende. Hij stelde hun met allen nadruk voor oogen, hoe onzinnig het was aan eenvoudige particulieren op te leggen de wet te stellen aan een buitenlandschen Vorst, of anders zelven te boeten voor iets, waar zij geen part of deel aan gehad hadden, en hoe onregtvaardig tevens, onschuldigen te straffen voor hetgeen anderen misdaan hadden. Evenwel beloofde hijhun zelf aan den Keurvorst van de Paltz te schrijven; hetgeen hem ook de Burgemeester van Utrecht Quint, die hem zeer genegen was, sterk had aangeraden. Het gelukte werkelijk genoemden vrienden van den Vicaris de Vergadering der Staten door die beschouwingen en met die belofte tot bedaren te brengen en de zaak te doen verdagen.

Juist toen de Vicaris zich nu bij schrifte tot den Keurvorst wilde wenden, vernam hij van die zijde dat de Jansenisten hem daarin reeds vóór waren geweest. W. van Dalenoort pastoor te 's Hage, lid van het zoogenaamd Kapittel van Utrecht, van deze omstandigheden partij willende trekken om zich met zijn Pseudokapittel als ver-

tegenwoordigers van Holland's Katholieken voor te doen, schreef den 24 November 1719 uit naam der Hollandsche geestelijkheid aan den Keurvorst en schetste hem den benaauwden toestand der Katholieken in Holland; bovendien schreef hij aan 's Keurvorsten Geheimraad, met name Beumer, vroeger onder den vorigen overledenen Keurvorst diens gezant bij de Republiek van Holland en daardoor met de Hollandsche Missie goed bekend. Deze nu, Dalenoort als een hevig Jansenist kennende, vertrouwde diens schrijven niet en vroeg aan van Bijlevelt zijn ouden vriend of D. bekeerd en nu als goed Katholiek te vertrouwen was, dan wel of het een list was om een antwoord van den Keurvorst uit te lokken en zich daarop te beroepen als werden de Jansenisten en hun Kapittel ook in het buitenland als de ware Katholieken van Holland erkend. De Vicaris onderrigtte nu Beumer omtrent den sluwen toeleg van Dalenoort, altijd nog even hevig Jansenist als vroeger, en verzocht dat de Keurvorst hem toch niet mogt antwoorden. 't Behoeft niet gezegd dat Dalenoort's brief onbeantwoord bleef en alzoo de gansche toeleg der partij mislukte. Van zijnen kant nu schreef de Vicaris over de ongelukkige zaak aan den Keurvorst, met dit gevolg dat hij spoedig daarop een antwoord ontving, waarin de geheele toedragt der zaak werd uiteengezet en de regtsgrond tevens aangetoond, waarop de Keurvorst de kerk van den H. Geest te Heidelberg aan de Katholieken had teruggegeven. Onmiddelijk deelde de Vicaris dat schrijven mede aan de voornaamste leden der Staten van Utrecht. De bondigheid en het afdoende der aangevoerde regtsgronden werden algemeen en openlijk erkend; zoodat inderdaad de opgewondenheid daardoor merkelijk tot bedaren kwam. Het is wel jammer dat dit belangrijk stuk niet in onze archieven te vinden is; ongetwijfeld zoude het ons veel licht in die gansche zaak gegeven hebben,

die blijkbaar door de vijanden der Katholieke Kerk met behendigheid als eene schoone gelegenheid was aangegrepen om onder titel van represaille en wedervergelding eene algemeene en bittere vervolging tegen de Katholieken uit te lokken. Het eenige wat we van den kant der beklaagden bezitten is een klein uittreksel uit een brief van meergenoemden Geheimraad aan den Vicaris, waarin Beumer aan dezen mededeelt wat de eerste kapellaan van den Keurvorst hem gemeld had, te weten: dat de Keurvorst een schriftelijk antwoord had gegeven op de verzoekschriften der priesters die uit Hessen, Halberstadt, Minden en Holland tot hem gezonden waren. De gemelde kapellaan vertrouwt dan ook vastelijk, dat de afgezanten der Mogendheden bereids aan hunne Principalen zullen medegedeeld hebben wat ze gezien en gehoord hebben, namelijk dat ze *misleid* zijn geworden door de *leugens* en *booze lasteringen*, en ze de zaak geheel anders hebben bevonden dan ze van de protestantsche onderdanen des Keurvorsten vernomen hadden; zoodat de priesters, nu huiswaarts teruggekeerd, ongetwijfeld wel met vrede zullen gelaten worden, aangezien nu toch alles aan de afgezanten volkomen bekend is [1]).

Uit dit weinige kunnen we genoeg opmaken dat de Keurvorst schandelijk was belasterd en de zoogenaamde

---

1) Het bedoelde uittreksel luidt in het Latijn aldus: „Ulterius mihi scripsit omnibus ex Hassia, Halberstadio, Mindena Hollandiaque ad nos emissis sacerdotibus ad supplicas illorum in scriptis responsum a serenissimo Dno Electore datum, confidere se certo quod Dominorum suorum ablegati jam tum Principalibus suis nuntiaverint quae viderunt audieruntve, scilicet *mendaciis calumniisque pessimis* subditorum nostrorum se delusos, rem longe aliter ac ab iis acceperant se reperisse et indubie ad sua reversos sic pacifice habitaturos, cum omnia ablegatis manifestata sint."

Uit dit stuk vernemen we dat ook Hollandsche geestelijken tot den Keurvorst gezonden waren; eene omstandigheid waarvan we overigens in onze Archieven geene melding gemaakt vinden.

vervolging wel voor een groot gedeelte een verdichtsel was. Ook naar de andere provinciën zond de Vicaris afschriften van het ontvangen antwoórd uit de Paltz, hetwelk alom een goeden indruk te weeg bragt. De katholieke gravin d'Athlone wist er aanstonds gebruik van te maken om voor de twee bovengemelde Paters Minderbroeders in Gelderland, alsook voor de Jesuieten van Arnhem, Doesburg en Zutphen twee maanden uitstel van hunne verbanning te verkrijgen. Toch was daarom nog volstrekt niet alle gevaar geweken. Immers de calvinistische predikanten hadden het er op aangelegd om in de Statenvergadering, die tegen den 6 December was bepaald, de zaak ter tafel te doen brengen. De Vicaris, hiervan bij tijds verwittigd, deed zijn uiterste best om zich de hulp zijner vrienden in de Staten te verzekeren, waarbij hem zeer te stade kwamen de gunstige tijdingen, die hij toen juist van zijne Aartspriesters uit de verschillende provinciën ontving. Uit Holland had hij vernomen dat de Staten dier provincie nog niets besloten, maar alles tot eene volgende vergadering verdaagd hadden; uit Zutphen en Gelderland, dat niet alleen de wereldlijke, maar zelfs de reguliere geestelijken in hunne statiën hersteld waren; uit Overijssel, dat de Katholieken aldaar de meest gewenschte rust genoten; uit Vriesland en Groningen, dat de Staten dier provinciën van oordeel waren zich de zaak niet te moeten aantrekken; uit Zeeland, dat ook daar tot dusverre nog niets tegen de Katholieken was gedaan. Deze gunstige berigten verzamelde de Vicaris bijeen en stelde ze aan een lid van de Staten der provincie Utrecht ter hand, terwijl hij er te gelijkertijd nog eens met kracht op aandrong dat de Staten toch wel in overweging moesten nemen of de haat van enkele particulieren die hen tot verdrukking en verdelging hunner Katholieke onderdanen opstookten, meer mogt gelden dan het oordeel

en de voorzigtigheid van al de andere provinciën. Ze moesten zich hunner eigene, over de gansche wereld geroemde regtvaardigheid herinneren, in vorige jaren getoond, toen zij het voorbeeld niet wilden navolgen van de provinciën, waar toenmaals de Katholieken, op aanstoken der aanhangers van Codde, vervolgd werden. En wat toch, zoo vroeg hij verder, hadden nu de Katholieken van Holland misdreven? Wat hadden zij te verantwoorden voor besluiten en bevelen van een buitenlandschen prins, die ze evenmin konden beletten als ze er aan konden medewerken? Was het een misdaad priester te wezen, welnu dan moest men al de priesters reeds voor lang verbannen hebben; hadden daarentegen de katholieke geestelijken zich de bescherming der Regering waardig gemaakt, waarom moesten ze dan nu verbannen en daarmede als genoodzaakt worden de vroeger van de Staten ontvangene weldaden te vergeten en wel zooveel te gereeder naar mate ze nu op meer onbillijke wijze er van beroofd werden? Wilden de Staten dan alle Katholieken verbannen, of meenden ze dat de Katholieken hier in 't land zouden kunnen of zelfs willen blijven zonder priesters? Zij mogten wel eens ernstig aan de belangen der Republiek en in 't bijzonder aan die van hunne eigene stad Utrecht denken en hunne vroegere regtvaardigheid en gematigdheid niet vergeten. Deze en dergelijke beschouwingen bragt de Vicaris het gemeld lid van de Staten onder het oog, die daarmede in de Vergadering kwam en ze krachtig uiteenzette.

De Staten van Utrecht nu bestonden, volgens het verslag van Hoynck, waarover zoo aanstonds, uit drie deelen of partijen, namelijk: de Geestelijkheid, de Ridderschap en de Gedelegeerden van vijf steden [1]). De twee

1) Die steden waren, volgens Mr J. van Lennep in zijn vroeger reeds door ons aangehaald werkje *Ons rijk in vroegere tijdperken*: Utrecht, Amersfoort, Rheenen, Wijk en Montfoort.

eerste, de Geestelijkheid en de Ridderschap waren uiterst vijandig gezind tegen de Katholieken. In de Vergadering stelden zij voor dat al de regulieren moesten verbannen worden, indien niet binnen zes weken aan de klagten der Calvinisten in de Paltz gevolg werd gegeven. Hevig werd daarover getwist; doch de gedeputeerden der stad Utrecht wisten het toch daarheen te leiden dat het voorstel verdaagd wierd. 't Was vooral het belang van het gemeenebest zelf en de rust van den Staat, en in het bijzonder van hunne provincie en stad Utrecht, dat zij deden gelden. Men begon allengskens weder hoop te krijgen dat de zaak wel zou gesust worden en de storm van lieverlede zoude bedaren, toen op het onverwachts een brief van drie gedeputeerden uit de provincie Utrecht bij de Staten-Generaal, die toen te 's Hage vergaderd waren, den 19 December aan de Staten van Utrecht deed weten dat Utrecht en al de andere provinciën strenge maatregelen moesten nemen tegen de Katholieken naar het voorbeeld van Holland, om den Keurvorst van de Paltz zijne handelwijze tegen de Protestanten te vergelden; dat de provincie Holland een begin zou maken met de Jesuieten, vervolgens de andere regulieren zou verbannen en ten laatste ook de wereldlijke geestelijken, indien de Keurvorst geen gehoor gaf aan de eischen der Protestanten. Dit sloeg op nieuw den Katholieken vrees en angst om het hart, – doch het bleef nog eenigen tijd bij die bedreiging.

Zóó stond de zaak toen de Kardinaal d'Alsace Aartsbisschop van Mechelen, om te voldoen aan het verlangen van den Provicaris de Cock, een uitvoerig verslag, door Hoynck opgesteld, naar Rome zond, waarin de geheele loop dier ongelukkige geschiedenis tot op den 18 Januarij 1720 omstandig wordt beschreven. Om het belangrijke van den inhoud, waaruit wij veel van het bovenstaande geput hebben, deelen wij dat verslag hierachter als Bijlage VIII in zijn geheel mede.

Niettegenstaande gemelde aanschrijving van de Staten generaal, besloten de Staten van Utrecht in hunne vergadering van 10. Januarij niets tegen de Katholieken te doen voor en aleer Holland eerst daarmede begon. Zoo bleven dan de Katholieken altijd nog tusschen hoop en vrees voortleven. Den 18 Januarij schreef de Vicaris: „Tot nog toe syn hier de Catholijcke ongemoeijt, maer de generaeliteyd heeft begonnen een resolutie te nemen om de kercke onder haer ressoort te sluyten." Helaas het duurde niet lang of aan de weinige hoop die men op een rustigen afloop had, werd op eens de bodem ingeslagen. De eerste noodlottige slag kwam op den Vicaris zelven neder. De Fiscaal van Holland schreef aan dien van Utrecht dat v. B. niet langer in Utrecht mogt toegelaten worden, volgens de tusschen de Provinciën bestaande overeenkomst ten aanzien van hen die uit ééne Provincie verbannen waren. Op Aschwoensdag den 14 Februarij 1720 werd den Vicaris van wege de Burgemeesters van Utrecht deze harde beschikking bekend gemaakt; maar laten we van hem zelven het verhaal van die gebeurtenis vernemen. In zijnen brief van 16 Febr., toen hij reeds naar Arnhem de wijk genomen en daar bij zekeren Moeljaart zijn vriend verblijf genomen had, schreef hij aan Hoynck het volgende:

„Het quade nieuws sal U A. bekent sijn gemaekt door uwe Heer Broeder" (De Advokaat Hoynck was toen juist te Utrecht en had terstond kennis van het gebeurde aan zijn broeder den Secretaris Hoynck gegeven)," heb nu de eer van U A. bekent te maken dat ik tot Arnhem ten huyse van de Heer Moeljaert ben geariveert in tamelycke gesondhyd en sal aldaer U A. schrijvens af wachten. Ondertusschen is de saeck soo voorgevallen dat de Heer Secretaris van de stad op Woensdag als ik de heylige assche aan UEd. Hr Broeder en mijn familie hadde uytgereyckt, mij van wegens de Heeren Borgemeesteren quam

seggen dat den fiscael van Holland hadde geschreven een brief aen den fiscael van Utrecht dat ik mij tot Utrecht was ophoudende, meteen overstierende de sententie die tegen mij was uytgesprooken, en dat volgens de conventie ik aldaer niet mocht sijn, sonder die conventie te breken; de Heeren Borgemeesteren hem seer hadde gelast aen mij te seggen dat se niet in staet waren om te wederstaen die van Holland en dat ik uyt dit wel konde afmeten wat mij nue te doen stond. Dit seyde dien Heer met veel beleefthijd en ik bedanckte hem voor de boodschap ende Heeren Borgemeesteren voor haer civilitijt: hierop ben ik gegaen bij de Heer van Kersbergen, die mij seyde dat dien brief den Utrechtsche fiscael in den Staet was overgegeven en de Heer Borgemeester Nellesteyn die had overgenomen om die aen de gecommitteerden van de stad over te geven en haer goeddunckèn daer op te hooren [1]), 't welk is geschiet en uytgevallen als de Heer Secretaris mij heeft bekent gemaeckt. Ik vroeg aan de Heer van Kersbergen wat de reden hier van was, of het oc was om de Jansenisten, gaf mij tot antwoord: neen; maer om de saeken van de Palts, of 't oc was dat ik iets misdaen mochte hebben; antwoorde, in 't minste niet, maer om de Palts; van U wort begonnen, en alle de Jesuiten en monniken moeten er uyt. Ik insteerde en seyde, het kan niet anders sijn (gelyck ik oc vastelyck geloof) of de Jansenisten speelen der onder: antwoorde, soolang de Jansenisten en gijlieden de Misse houd, sijt

---

1) Deze voor ons eenigzins duistere zinsnede is duidelijker in de Latijnsche vertaling, welke Hoynck van dien brief gemaakt heeft, om hem aan Rome te kunnen mededeelen. „His peractis, luidt het daar, adivi Dm van Kersbergen, qui mihi declaravit dictam fiscalis Hollandici episolam ab Ultrajectensi fiscali oblatam fuisse Ordinibus jam congregatis, qui Ordines deputarant Dm consulem Nellesteyn ut super ejus contento Magistratus Ultrajectini sententiam exquireret."

Met de woorden *in de Staet*, bedoelt v. B. alzoo in de *Statenvergadering*.

gijl. afgodendienaers en daerom sal men den een niet meer ontsien als den ander, het is het werck van de Palts. Ik repliceerde dat ik meynde dat die saecken in der minne souden bijgelegd worden en kreeg tot antwoort dat de brieven van Heydelbergh en Weeren sulcx niet te kennen gaven. Ik nam mij afscheyd en hij gaf mij tot adieu dat ik goede moed soude hebben als die saecken over soude sijn, mij altijd een vriend soude sijn. God sterckt mij en hebbe dit assche cruysje in verduldighijd opgenomen en God gedanckt voor sijn gratie die hij mij doet voor de naem Jesu vervolging te leyden. Ik heb mij de Heer Beaumont (Aartspriester van Zuid-Holland) de saecken der Missie in Holland geschichtelijk afgesproken die oc 't selve bekent sal maken aen de Heer Wijckersloot (Aartspriester van Amstelland) en van de Velden (Aartspriester van Noord-Holland) soodat van die kant geen vreese is." Aan het slot van zijn brief zegt hij nog:

„Het grootste quaed is dat de nieuwe Borgemeesteren van Amsterdam geresolveert hebben geen priesters te admitteren in haer stad als met consent van Steenhoven" (den zoogenaamden Vicaris van het kapittel van Utrecht,) „maer dit verandert jaerlijcx." Uit dit laatste ziet men wel dat de Jansenisten weder aan het werken waren. De Vicaris was, zooals wij uit zijn brief zagen, vast overtuigd dat hij deze nieuwe vervolging al wederom aan die partij, zijne gezworen vijanden, te danken had. In zijne relatio status of verslag over den toestand der Missie, in Julij 1720 naar Rome opgezonden, schrijft hij vlak weg en zonder de minste aarseling of twijfel zijne verbanning aan de Jansenisten toe. Wij laten die schoone en stichtende plaats uit dat verslag hier in zijn geheel volgen. „De Jansenisten hebben met herhaalde aanzoeken bij den President de Raden en den fiscus van het Hof van Holland het

zoover gebragt, dat ik andermaal, ofschoon tegen den zin van de Staten en de magistraat, de Provincie en de stad Utrecht tijdelijk heb moeten verlaten; toch hebben gezegde Staten en magistraat mij, al ben ik ook afwezig, vrije uitoefening mijner H. Bediening, en zelfs na eenigen tijd terugkeer in die Provincie toegestaan zooals ik er dan ook reeds enkele malen persoonlijk geweest ben. Ik heb dus den tweeden dag van de Veertigdaagsche Vaste mijn geboortestad verlaten, verheugd dat ik waardig bevonden ben voor den Heere Jesus versmaadheid en vervolging te lijden. Van Utrecht ben ik naar Arnhem vertrokken, meer dan ooit te voren brandende van ijver voor de mij toebetrouwde zielen; en deze wateren van vervolgingen hebben niet kunnen uitdooven de liefde en het vurig verlangen om voor de kudde van Christus te waken, en nooit zal ik aarselen om als het gevorderd wordt, naar het voorbeeld van den Goeden Herder, mijn leven te geven voor mijne schapen." [1])

Tot nadere bevestiging van de overtuiging die v. B. zelf koesterde nopens de pogingen der Jansenisten om hem ook uit Utrecht te doen verwijderen, kan nog strekken een veel later stuk, dat de Kardinaal d'Alsace Aartsbisschop van Mechelen, in November van het jaar

1) Refractarii plurimis sollicitationibus apud Praesidem, Consiliarios et Fiscum Aulae tantum effecerunt, ut iterum licet invitis Ordinibus et Magistratu Provinciam et civitatem Ultrajectensem pro tempore deserere debuerim; quamquam mihi praedicti Ordines ac Magistratus, licet absenti, permiserint liberum muneris mei exercitium, et post tempus aliquod, etiam reditum, sicuti etiam aliquibus vicibus deinceps in Provincia illa personaliter fui. Ego ergo secunda die Quadragesimae reliqui civitatem natalem laetatus quia pro Dno Jesu dignus inventus fui contumeliam et persecutionem pati. Ultrajecto profectus sum Arnhemium majore, quam umquam antea zelo animarum mihi commissarum flagrans, nec aquae istae persecutionum extinguere potuerunt charitatem ac fervorem excubandi pro grege Christi nec uspiam formidabo, si res postulet, ad exemplum optimi Pastoris animam ponere pro ovibus meis.

1742 naar Rome opzond, bevattende een chronologiesch overzigt van al hetgeen sedert het begin der 18e eeuw tot op 1742 ter zake van het Vicarisschap op de Hollandsche Missie was voorgevallen. Op het punt gekomen dat we nu behandelen zegt dat overzigt het volgende:

„Na zeven maanden verblijf te Utrecht werd hij (van Bijlevelt) ook uit die stad verdreven door den haat en de afgunst der Jansenisten, die bij het geregtshof te 's Gravenhage eene klagt hadden ingediend dat de Vicaris van den Paus, ofschoon buiten de Provincie (Holland) verblijvende toch binnen dezelve Jurisdictie uitoefende, alle voorschriften, Breven en Bullen, enz. van het Roomsche Hof ten uitvoer legde en de Inquisitie door zijne gezanten uitoefende; waarom dan ook de Fiscaal van Holland bevel kreeg aan den Fiscaal van Utrecht een lastbrief te schrijven dat hij van Bijlevelt die uit Holland gebannen was, niet zou toelaten in de Provincie van Utrecht verblijf te houden; weshalve deze den 14 Febr. 1720 bevel kreeg binnen 24 uren uit de stad Utrecht en binnen twee dagen uit de Provincie Utrecht te vertrekken. [1])

Intusschen, hoe ook vervolgd en als balling rondzwervend, ging toch de Vicaris altijd met denzelfden moed en ijver voort, zooveel hem de omstandigheden toelieten, voor het geestelijk heil der Missie te zorgen. Grooten troost vond hij te midden van zijne beproevingen in de

---

1) Post septem mensium commorationem Ultrajecti factam, ex ea quoque urbe expulsus fuit per Jansenistarum odium et invidiam, qui apud tribunal justitiae Hagae Comitum questi, quod Vicarius Papae, etsi extra Provinciam degens intra eamdem tamen jurisdictionem exerceret, omniaque Aulae Romanae mandata, Brevia, Bullas etc. executioni mandaret, et Inquisitionem per Emissarios suos exerceret, jussus est Fiscalis Hollandiae Requisitorias litteras scribere ad Fiscalem Ultrajectensem ut Bijleveltium proscriptum ex Hollandia non pateretur in Provincia Ultrajectina subsistere; quare die 14 Februari 1720 jubetur intra 24 horas civitate, et intra duos dies Ditione Ultrajectina excedere.

deelnemende toegenegenheid en medewerking zijner Aartspriesters. „Ik kan niet genoeg uytdrucken" (zoo schreef hij den 5 Maart aan Hoynck *in loco peregrinationis*, – hij was toen te Zutphen)" met wat een liefde en vriendschap ik hier onthaelt ben, quasi angelus de coelo missus; de Heeren Aartspriesters hebbe ik oprecht bevonden, wijse en voorsichtige mannen, die het stuck verstaen en mij alle bijstand in Domino beloven; den Hemel sij gedanckt. Se betuygen mij dat de twee Provintien Overijssel en Groningen suyver syn van alle quaede (Jansenistische) leer en priesters en in Vriesland tot Leeuwaerden twee broeders Meynders genaemt, van de nieuw geweyde alleen maer sijn, nue schijnen hoop te geven van bekeeringe." Toch voegt hij er iets later bij: „dat men in dese Provintien seer beducht is voor het uytsetten der Religieusen en met de landdag schaedelycke resolutien gevreest worden." Nog lezen we in dienzelfden brief: „Het artikel van mij in de courant van Amsterdam is seer nadeelig, want de naem van Jesuiet ten hoogsten odieus sijnde, wort bij de onbekende soo aengenomen. Ondertusschen bidde ik God almachtig dat hij mij de genaden belieft te doen van een waere Jesuiet dat is een navolger van Jesus te mogen sijn om mijn kruis met mijn meester te moogen omdraegen." Kort daarop had hij eene zamenkomst met eenige Aartspriesters, namelijk die van Gelderland, van Emmerik, van Overijssel, van Groningen, van Vriesland en van Lingen, allen met den besten geest bezield. Op voorstel van den Vicaris werden de volgende punten aangenomen en vastgesteld, welke wij het wel der moeite waardig vonden hier letterlijk uit zijn brief van den 15 Maart 1720 over te nemen.

„1° dat de nootsaeckelyckhijd van de Missie vereyste dat er in ijder districkt *socii Communes* waeren tot dienst der pastoren by sieckte of sterfte en dat die dan bij den eene

en dan bij den andere pastoor de kost souden hebben en dit is seer gunstig aengenomen en (de Aartspriesters) sullen bij de onderhoorige pastoren alles besorgen ieder naer de groote van sijn district een, twee of drie om in sieckte of sterfte geen gebreck te hebben;

2° dat alle nieuwe aenkomende pastoren sullen opgeven inventarissen van de goederen der pastorijen die se vinden en zich verbinden die niet te sullen veralieneren etc. en die onderteykent sijnde geven aen den Aertspriester.

3° van den H. Olie, om met het haelen derselve op te geven een nette lijst van de communicanten, gedoopte, getrouwde, berichte; en indien se in vermogen sijn iets te contribueren tot onderhoud van den Vicaris en nootsaeckelyckhijd der Missie.

4° heb ik bekent gemaeckt de faculteiten der Religieusen Oversten en dat ieder Religieus in een staetie gesonden sijnde sijn *patentes* sal toonen aen den Aertspriester, onder wie hij komt.

5° ondersocht de catechismussen en heb die wel bevonden de Mechelse te sijn, en belast geen andere uytlegginge te doen als volgens den Roomschen Catechismus en dat dit den wil van de heylige vergadering (de Propaganda) was.

6° krachtig gerecommandeert de eenighijd, vreede en liefde onder malkander, tegen de scheuringe, onrust en vijandschap der Jansenisten, om, terwijl sij het jock van Romen soecken af te werpen, wij het jock des saligheyds trachten te verbrijden.

7° te invigileeren op de seden en gedrag der priesters; van alles watter passeert aenteyking te houden en mij van tijd tot tijd te berichten."

Met dat alles was de Internuntius zeer ingenomen en hij wilde dat de Vicaris het terstond naar Rome zoude schrijven.

Nergens intusschen kon v. B. eene vaste woonplaats

houden. Zijn plan was dan ook gedurende den ganschen zomer de Missie door te trekken en bij de pastoors hier en daar te verblijven. De heer Moeljaert, bij wien hij te Arnhem inwoonde, was hem in Overijssel komen zeggen op last der regeringsmannen van Utrecht, dat zij hun best zouden doen, om hem weder in zijn vorigen toestand in Utrecht te herstellen en hem nu reeds provisioneel vergunning gaven om in de provincie en de stad te komen, mits hij daar vooreerst geen *vast* verblijf hield; hij moest maar geduld hebben, „want se wel saegen dat het een partijschap was van de Jansenisten"; aldus letterlijk in den brief van v. B. van 29 Maart, waaruit blijkt dat de Regering zelve wel inzag, dat het 't werk der Jansenisten was. Dit bleek nog meer uit hetgeen de Vicaris zelf ons daarvan meldt in zijn brief van 3 Mei 1720 uit Arnhem geschreven. „Als ik naer Utrecht geschreven hadde van daer te komen, is goed gevonden mijn suster naer mij te senden, die oc in de voorlede weeck hier is geweest, mij biddende dat ik noch vooreerst niet wilde overkomen, voor reden bijbrengende, dat van Erckel, Daelenoort, Steenhoven etc tot Utrecht sijn geweest en de Heeren hebben wijs gemaeckt, dat ik een geslagen Jesuiet was, haer mainteneerde en overal sulcken volck invoerde, de dwingelandije van Romen voorstond en krachtig uytbrijde etc., alle vuyligheyd, 't welk bij verscheyde inganck heeft gevonden, waeraf een Borgemeester haer (zijne zuster) heeft komen waerschouwen en versocht dat (ik) noch vooreerst niet daer sou komen, maer laten de gemoederen wat bedaren." Zoodat de Vicaris, dank zij der kuiperijen zijner vijanden, nog een tijd lang als een ongelukkige banneling moest blijven rondzwerven.

Tot overmaat van ramp ontviel hem ter zelfder tijd een groote steun, waaraan hij nu vooral behoefte had. Zijn vermogende vriend, raadsman en krachtige helper in al

zijne zaken, de onvergetelijke Provicaris Theodorus de Cock was den 20 Januarij 1720 te Rome overleden, tot groote droefheid van allen die het goed meenden met de katholieke zaak, vooral in de Hollandsche Missie. Tot aan zijn dood toe bleef hij als bijzonder met hare belangen belast, te Rome werkzaam. Volgens zijn eigen schrijven van 26 Augustus 1719 was hij toen reeds dertien jaren als *perpetuus assistens*, op last van den Paus, altijd tegenwoordig bij de vergaderingen der Propaganda, die over de zaken van de Hollandsche Missie gehouden werden, ja leidde zelfs die vergaderingen, wijl men veel vertrouwen had op zijn doorzigt, ondervinding van zaken en bekendheid met de Missie. Nog den 9 December 1719 had hij den Vicaris geschreven over den catechismus op de Missie in te voeren en was hij druk bezig met die gewigtige zaak, toen hij onverwachts aan de Missie ontviel tot bittere droefheid van den Vicaris en zijne talrijke vrienden in Holland. Bij zijn testament, waarvan we een volledig afschrift bezitten, had hij eene belangrijke som aan de Propaganda vermaakt, welker renten voor den tijdelijken Vicarius Apostolicus van Holland bestemd waren, onder den last dat deze jaarlijks op zijn sterfdag een Requiem-Mis voor zijne ziel zoude celebreren. Zijne nalatenschap werd geschat op ongeveer *f* 60,000. Men zocht iemand die te Rome de Cock voor de zaken der Missie kon opvolgen, en het oog viel op Petrus van Beest, Aartspriester van Gelderland, wien de Vicaris er zeer geschikt voor achtte, maar die, hoe ook aangespoord, niet te bewegen was dien post op zijne hooge jaren te aanvaarden. Daarop is die betrekking aangeboden aan Joannes Ophuys, Aartspriester van Salland, die er insgelijks voor bedankte; of later nog een ander benoemd is, hebben we tot dusverre in de archieven niet gevonden.

(Wordt vervolgd.) J. F. VREGT.

BIJLAGEN.

VII.

(18 Julij 1719 zie bladz. 15.)

Instructiones pro Archipresbyteris.

1. Ut debitus ordo inter operarios vineae Domini observetur, rarissime et non sine gravi causa mittetur juvenis Pastor ad aliam stationem, praecipue si ipse pro illa acquirenda sollicitaverit.

2. Sollicitatio continua habetur pro non vocatione.

3. Archipresbyteri sedulo inquirant in merita, capacitatem, studia, bonosque mores juvenum sacerdotum, ut distributio stationum fieri possit secundum rei exigentiam et majora merita.

4. Qui ad acquirendam stationem invocaverit auctoritatem superiorum acatholicorum, eo ipso indignus existat.

5. Qui adhibuerit amicos laicos etiam catholicos, minus aptus judicabitur.

6. Qui per communitatem sollicitaverit, eamque induxerit in sui favorem, insciis superioribus, excidit spe umquam talem aut aliam stationem obtinendi.

7. Caeterum vocabuntur tamquam Aaron, habita ratione aetatis, obsequii meritorum et ipsius stationis exigentiae.

8. Nulli Pastori liceat diebus Dominicis abesse a statione nisi de scitu et consensu Archipresbyteri, et, si per hebdomadam aliquot diebus abesse debere contingat, tenebitur Archipresbytero, quantum fieri potest, causas absentiae indicare et licentiam petere, et supplenti facultates necessarias obtinere.

9. Archipresbyteri superioribus indicabunt, si qui nimis frequenter absint et stationes suas deserant.

10. Pastores vitabunt quam maxime inutiles illas obambulationes et nimis frequentia conventicula cum vicinis Pastoribus, per quod fideles scandalizantur.

11. Sedulo maneant domi apud gregem suum, uti Pastores bonos decet, diligenter studeant, administrent aegrotos et visitent saepius, sicut et caeteras oves.

12. Sint in administratione Sacramentorum vigilantes et prudentes, in verbo et opere aedificent.

13. Abstineant ab omni ebrietate, uti et a conversatione nimia cum altero sexu.

14. Vitent etiam consortia acatholicorum, nisi necessitas aut indispensabilis causa aliud exigat.

15 Qui ex ebrietate aut conversatione alterius sexus scandalum dederit et post unam alteramve monitionem non se emendaverit, poterit per Archipresbyterum, de scientia superioris, de Statione sua removeri.

16. Archipresbyteri neminem poterunt Pastorem constituere sine scientia superioris. Poterunt tamen supplentem aut deservitorem constituere ad tempus.

17. Archipresbyteri seria et graviter monebunt deservitorem stationis vacantis ut caveant sese commendare communitati, sub poena inhabilitatis.

18. Si communitas vel aeditui deservitorem commendent ad obtinendam stationem vacantem, Archipresbyteri ipsos monebunt quod superior stationi providebit prout in Domino judicaverit expedire, et quod commendatio ipsorum in favorem deservitoris soleat commendato plus obesse quam prodesse.

19. Ad vitanda multa incommoda idem docebitur catechismus ab omnibus Missionariis.

20. Cum Refractarii conantur minuere auctoritatem Apostolicam, monebunt Archipresbyteri suos ut sedulo inculcent catholicis auctoritatem praedictam.

21. De gratia et praedestinatione non multum loquantur; diligenter autem commendent orationem.

VIII.

Memoriale circa illatas catholicis incolis Foederati Belgii molestias, occasione eorum, quae in ditione Ser^mi Electoris Palatini contra praetense Reformatos acta sunt. (18 Jan. 1720, missum Romam per Card. de Alsatia.)

Cum exeunte mense Septembris 1719 Foederati Belgii moderatores plurimum dolerent, Inferioris Palatinatus incolas, qui eamdem cum ipsis fidei regulam tenent, immodice ut ipsi quidem autumant, premi a Ser^mi Electoris Palatini mandatis, volentes more suo vicem reddere catholicis subditis suis, evocaverunt ad se plurimos sacerdotes saeculares et regulares, quibus injunxerunt, ut omni quo valerent conatu apud ser^mum Electorem satagerent, ut rem turbatam, sic loquuntur, pristino ordini restitueret, nisi praeter exilia et omnium Ecclesiarum ablationem durissima quaeque experire mallent.

Eodem fere tempore e Monasteriensis in Westphalia Episcopi Ditione expulsus quidam reformatae religionis minister Zutphaniam advenit apud unum dicti oppidi consulem, consanguineum suum, omnia querelis implens, et rem Catholicam in summum discrimem adducens, adeo, ut die 15 Octobris 1719 Praetores, aliique justitiae ministri per districtum Zutphaniensem, qui Monasteriensi Ditioni adjacet, militibus stipati, omnes, quae ruri sunt, Ecclesias invaserint illa ipsa hora qua Divina peragebantur, edixerintque nulli imposterum sacerdoti licitum fore rem divinam facere, nisi procurata prius a Monasteriensi Episcopo facultate, ut expulso ministro reformatae religionis in stationem suam de Weerd (qui inter Anholtum et Bockholtum Monasteriensis diocesis vicus est) libere redire liceat; adjecta in contravenientes poena 600 florenorum pro quolibet sacerdote, 300 florenorum pro Ecclesia et 50 flor. pro singulis personis. Idem edictum est per Transisulaniae districtum de Sallant et in oppidis Zutphaniensi, Swollensi, Campensi, reliquisque.

His ita constitutis perterriti sacerdotes accurrunt Ultrajectum ad Vicarium Apostolicum, qui et ipse erat in angustiis, cum illis diebus Ultrajectensis Provinciae Ordines deliberassent de solo aequandis Ecclesiis omnibus Catholicorum per ditionem Ultrajectinam et expellendis procul sacerdotibus universis.

Verum cum non obstantibus propriis angustiis aliorum teneretur sustentare molestiam, elegit Ottonem van Munster, pastorem Grollensem, virum facundum, et Monasteriensis Reipublicae praefectis nec ignotum nec ingratum, quem debite instructum ablegavit Monasterium eique adjunxit Archipresbyterum districtus de Sallant Pastorem de Swol N. Ophuys, qui perferrent, in quod discrimen res catholica per totam Missionem adducta esset per istam ministri acatholici ejectionem, ex qua parvum eis lucrum, Missioni vero gravissimum praejudicium advenisset.

Egerunt illi deputati prudenter sane et feliciter, et allatis a Consiliario Monasteriensi Smising litteris ad Praesidem Ordinum Transisulaniae Provinciae, patuit praefatum ministrum impostorem fuisse et mendacem, qui non ob causam religionis suae e statione ejectus, sed ob debita et personalia delicta a justitiae ministris conquisitus, et fuga elapsus fuerit.

Haec notitia sedavit utcumque Ordinum animas, sed non omnino placavit; revocatum quidem fuit interdictum peragendae in Ecclesiis suis rei divinae, sed duo FF. Minores ejecti sunt e

stationibus de Elten et Swilbroeck qui alias Ordinum indignationem imprudenter sane incurrerant, et hac occasione puniendi ipsis visi sunt. Reliquis ex utroque clero Missionariis injunctum est, ut intra sex septimanas Electorem Palatinum in eam juberent ire sententiam, ut suis in Palatinato hominibus postulata omnia concederet.

Reditur igitur Ultrajectum ad Vicarium Apostolicum; qui statim Patronos, quos ibidem habet, accedit, illisque imposturam fugitivi ministri aperit, aulae Monasteriensis litteras tradit, rogans et instans, ut cum de tam insigni impostura evidenter constaret, nollent aequissimi Ordines ex unius vaferrimi hominis malitia, quam et ipsi detestarentur, subditis suis graves molestique esse. Et certe plerique tunc hac oratione commoti sunt, et potuisset tranquillitas integre rediisse, nisi intervenissent illis diebus ingrata, et ad invidiam divulgata nuntia de rebus Palatinatus, quas Relationes Hollandicae (Gazettes) semper nobis inimicae adeo verbis exagerarunt, ut Ser^m^ Electòris Moguntini Deputatum Ratisbonae Agentem, in responsione sua ad Protestantium querelas, 17 Novembris 1719 scripto tradita, dicentem referant: *Quod Celsitudo Electoralis Moguntina speret, ne Protestantes occasionem suscitent ad imploranda superiorum Potestatum auxilium.* Quae responsio dictis Ordinibus, nescio quid, minarum visa est continere, ipsorumque animos ita exacerbavit, ut jam non amplius veteris justitiae suae memores, nihil praeter vindictam, irasque spirare visi sint.

Ex quibus facile quis conjiciat, quantum Vicario Apostolico laborandum fuerit, instantibus praesertim Britannico et Prussico Legatis, ut Ordines Ultrajectenses in catholicos saevirent, et ad exemplum Electoris Palatini et Principis Bipontini Protestantes opprimentium catholicis ipsi vicem redderent.

Accedit igitur Vicarius Apostolicus patronos illos, quos in mitiorem inclinare sententiam noverat, quique contra saevientes collegas suos, alias saepe catholicis nostris opem tulerant, Barones scilicet de Renswoude, Kersbergen, aliosque, quibus non minus fortiter quam submisse exposuit, incongruum videri privatis hominibus injungere, ut ipsi supremo Principi legem ferant, aut ut reparent rem, sine ipsorum consilio, aut suggestione gestam, quod si verum esset (ut diffiteri non poterant) qua aequitate delicta aliorum luere deberent? daturum tamen se litteras ad serenissimum Electorem, ut illorum voluntati morem gereret. Quibus

aliisque persuasionibus effecit, ut illi in congregatione Ordinum pro mitiori sententia steterint, et causae decisio dilata sit.

Acceptis postea Heidelberga litteris cum folio motivorum juris pro Electore Palatino, et rationum quibus impulsus fuerat ad occupaudam Ecclesiam S. Spiritus, illas, utpote aequissimas, statim communicavit cum primoribus istorum Ordinum, missis quoque ad alias Provincias transumptis authenticis, ut communi malo, commune foret remedium. Et fuerunt inter illos Ultrajecti non pauci qui illarum rationum vim et aequitatem publice etiam approbare non dubitarunt, ut fervidae plebi calvinianae os obstruerent.

In Transisulania autem et Gelria illis praeclare usa est Comitissa d'Athlone catholica, et supradictis duobus FF. Minoribus nec non Jesuitis Arnhemii, Doesburgi et Zutphaniae duorum mensium inducias, ne exulare cogerentur obtinuit.

Sed nondum extra omne periculum posita erat res catholica, etenim calvinianae religionis ministri, quos Praedicantes vocant, aeterna contra nos odia agentes praeparabant de summa rei referre in congregatione Ordinum in diem 6 Decembris 1719 indicta. De qua preparatione monitus Vicarius Apostolicus, simul intelligebat, maximam offensionem sumi ex supra relata declaratione Electoris Moguntini; quare coepit ille currere, instare, rogare, supplicare ubicumque opus esse putabat, sed fatigatis, saepe eadem petendo patronis nostris, forte etiam ab ipsis Praedicantibus (ut sunt plerumque artes ipsorum) invidiam et contumeliam sibi metuentibus, affulgebat parva spes avertendae calamitatis.

Sed opportunum intervenit illo ipso die, ut Vicarius Apostolicus litteras reciperet ex omnibus Provinciis, unde Archipresbyteri tranquillum Ecclesiarum suarum statum declarabant.

Ex Hollandia, quod Ordines ibidem nihil statuissent, sed in sequentem congregationem distulissent omnia.

Ex Zutphania et illa Gelriae parte quae Hollandis paret, quod non tantum sacerdotes saeculares sed ipsi etiam monachi locis suis essent restituti.

Ex Transisulania, quod optata fruerentur tranquillitate.

Ex Frisia et Groningia, quod Ordines rem hanc nihil ad se pertinere arbitrarentur.

Ex Zeelandia, quod nihil esset ad illum diem contra catholicos actum.

Haec diversarum Proviciarum nuntia consonantia in unum ra-

ptim folium conjecta, tradidit Vicarius in manus unius e civitate Ultrajectina deputati ad Ordines, ultimum hortatus, ut dispicerent ipsi secum an privatorum hominum odium, ad catholicorum subditorum suorum ruinam instigantium, praehabendum putarent judicio et prudentiae omnium aliarum Foederati Belgii Provinciarum. Meminissent justitiae suae per totum orbem laudatae dum superioribus annis, data alibi exempla mulctarum, carcerum, exiliorum (quae ab Archiepiscopi Sebasteni asseclis omnis generis tunc sacerdotibus procurata fuerunt) numquam sibi censuerunt esse imitanda. Quid jam admiserint catholici incolae, quid eis commune sit cum externi Principis decretis et jussionibus, quas non magis impedire, quam procurare valeant? Si crimen sit esse sacerdotem, ejiciendos fuisse a saeculo; si retineri ab eis, atque foveri meruerint, quid nunc demum admiserint, ut expelli debeant, et acceptorum ab iis beneficiorum oblivisci debeant, tanto facilius quanto irrationabilius auferuntur? An plebem catholicam omnem e ditione sua abigere velint, aut illam putent sine sacerdotibus inter ipsos manere posse, aut porro velle? Consulerent Reipublicae suae, consulerent utilitati privatae civitatis Ultrajectinae et justitiae suae meminissent.

His verbis dimissus ille intravit in Ordinum coetum, qui (quod Provinciae Ultrajectinae peculiare est) componitur e tribus membris, ecclesiastico, nobili et quinque civitatum deputatis. Statim ut consederunt, proponunt duo prima membra, statutum ipsis esse, omnes monachos ejicere, nisi intra sex septimanarum spatium pristimum in Palatinatu ordinem restitui procurent. Variae fuerunt diversaeque sententiae et multa utrimque animositate disceptatum est, donec civitatis Ultrajectinae Deputati allegarunt rem suam praecipue agi, et civitatis imo salutis publicae plurimum interesse, atque adeo pacatioribus animis deliberandum, an tantam civibus suis calamitatem inferre expediat, quare hanc causam sumerent *ad referendum*,

Hae induciae sperantur futurae salutares; hoc interim constat, quod ab illo die alius sermo positus sit in ore vulgi, jam dispicientis non tam, quid in Palatinatu actum gestumve est, quam an intersit Reipublicae civitatem suam catholicorum discessione, desolatam facere. Atque ita dies hic transiit, quem velut fatalam sibi merito horruerant Catholici! Sed tamen non statim finis.

Etenim die 21 Decembris 1719 Ultrajecto nuntiatur, allatas esse litteras a tribus civitatis et Provinciae Deputatis ad conventum

Ordinum Generalium Foederati Belgii, qui Hagae Comitis habetur, quod Provincia Hollandiae accesserit ad quadruplicis Foederis Tractatum, proinde invitare Provinciam Ultrajectinam ut et ipsa accedat et praeterea ut ad exemplum Provinciae Hollandicae severius aliquid statuat contra catholicos, ut Electori Palatino vicem reddant, Hollandos initium facturos a Jesuitis, tum monachos dimittendos, et postremo de saecularibus sacerdotibus consilium inituros, nisi Elector Palatinus Protestantibus postulata sua concesserit.

Verum usque in hunc diem 18 Januarii 1720 nihil ab Hollandis attentatum est.

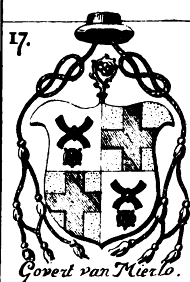
Et passis graviora, animus non deficiet ad avertenda haec jacula praevisa.

Haar- -lem.

Noord-

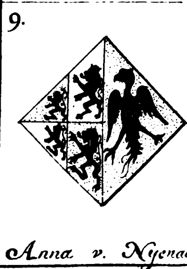
17.

Govert van Mierlo.

Zuid-

9.

Anna v. Nyenaer

BESCHRIJVING DER WAPENS

IN

ROOTE OF ST. BAVO'S KERK TE HAARLEM

DOOR

J. A. ALBERDINGK THIJM,

Mr. H. GERLINGS Cz.
Bibliothecaris der Stad Haarlem,

Mr. A. J. ENSCHEDÉ
Archivaris der Stad Haarlem. 1)

ds sedert eenige jaren was het algemeen bekend, onder de kalklaag in de Groote of St. Bavo's Kerk, laarlem, zich muurschilderingen bevonden. Slechts ige personen daarentegen vermoedden, dat de gele , waarmede het houtwerk der choorbanken bedekt , diende om wapenschilden te verbergen. In het voorr van 1870 verkregen de Heeren *A. van Stralen* en r. *A. J. Enschedé* van Kerkmeesteren vergunning om n onderzoek in te stellen, of hun vermoeden, dat zich der de verf wapens bevonden, waarheid bevatte, en n te zien of die zoodanig bewaard gebleven waren, dat j tot sieraad der kerk hersteld konden worden. Dit onderek viel zoo gunstig uit, dat de bovengenoemde Heeren esloten eene lijst rond te zenden, ten einde bijdragen oor het herstellen van de choorbanken en hekken bijeen e brengen. De op deze lijst ingeschreven som stelde hen

1) Deze Beschrijving, door de geachte Heeren opstellers met milde kunstefde in druk gegeven en vereerd aan eenige belangstellende vrienden, is ok aan de Redactie der „Bijdragen" door HEdd. ter opneming aangeboden. Onder de innigste dankbetuiging, maakt de Redactie niet alleen gaarne gebruik van deze gelegenheid om het belangrijke opstel in een wijderen kring van lezers te brengen, maar heeft zij ook gemeend aan deze welkome bijdrage voor de geschiedenis van Haarlems oude Kathedraal eene afbeelding te moeten toevoegen. RED.

in staat de banken aan de Noord- en Zuidzijde met de daaraan grenzende hekken geheel te restaureeren.

Een der meest geachte en oudste inwoners van Haarlem, de Heer *Joh. de Breuk*, die gedurende eene reeks van jaren de betrekking van kerkvoogd heeft vervuld en die op het bericht der ontdekking in Oct. 1869 de kerk had bezocht, verhaalde, dat hij nog de choorbanken in haren oorspronkelijken toestand had gekend, en dat die in het eind der vorige eeuw, nadat de kerk door de fransche troepen tot stal was ingericht, waren overgeschilderd. Deze mededeeling werd in November 1872 bevestigd door het toevallig vinden, in een handschrift, bevattende afschriften van Haarlemsche charters, dat aan *Joh. Enschedé Izaakszoon* had toebehoord, van eene door hem geschreven lijst, getiteld: „Aanteekeningen der „Wapenen die in 't Choor der Groote Kerk te Haarlem „(zonder twijfel van voorname lieden die de kerk begif„tigd hebben) gevonden worden." Deze lijst bevat de namen der personen van wie de wapens afkomstig zijn, die in de beide banken zijn geplaatst. Dat reeds tijdens *Joh. Enschedé*, 1760–1770, eene schendende hand aan de wapens was geweest, blijkt hieruit, dat hij vermeldt, dat paneel 17, in de bank aan de Noordzijde, bevattende het wapen van *Godfried van Mierlo*, was overschilderd, hetgeen ook had plaats gehad in de bank aan de Zuidzijde met paneel 7, bevattende het wapen van een onbekenden bisschop en met paneel 15, waarop het wapen van den bisschop van Nieuwland vroeger voorkwam

De bank aan de Noordzijde (even als die aan de Zuidzijde, waarvan later gehandeld wordt) bevat 22 zitplaatsen, waarvan de vijf die het naast aan het choorhek zijn, onbeschilderd bleven, en van de overige zijn afgescheiden door een kolommetje, op welks kapiteel zich een vrouwenbeeldje bevindt, houdende in hare hand een rozenkrans.

De plaatsen zijn alle voorzien van de bekende opslaande klapjes, onder welker klampen (zoogenaamde *miséricordes*) beeldwerk is aangebracht, meestal humoristische voorstellingen of dieren vertoonende. Dergelijke beeldjes bevinden zich ook aan de leuningen tusschen de verschillende zitplaatsen. Aan den eenen kant wordt de bank afgesloten door het choorhek, aan de andere zijde door een rijk besneden en met levendige kleuren beschilderd hekwerk. Op de paneelen in den rug der zitplaatsen bevinden zich de wapens, waarboven zich een doorloopend verhemelte of baldakijn uitstrekt, dat met gouden sterren in blaauwen grond beschilderd is; daarboven is eene gebeeldhouwde kroonlijst aangebracht, bestaande uit eiken takken, doorstrengeld met wijngaardranken en telkens afgebroken door twee wapens, het eene het wapen van Haarlem, gehouden door twee vergulde leeuwen, het andere een gouden leeuw op een blaauw veld, gehouden door een engel met gouden vlerken. Door dit wapen heeft men naar alle waarschijnlijkheid St. Baaf of Bavo den beschermheilige van de kerk willen aanduiden. Deze was een edelman, die in de wereld onder den naam *Allowijn* bekend stond. Even als de naam der *Berthouds* (de Heeren van *Grimbergen* of *Mechelen*) kan deze voornaam tot een geslachtsnaam zijn overgegaan en zich alzoo in den vorm Allovin, Alvin (of Albini?) hebben gevestigd. In de zevende eeuw werd hij, die een weinig stichtelijk leven leidde, bekeerd door den bisschop *Amandus*, en trok zich terug in een klooster te Gent. Zestig Vlaamsche edellieden, zegt zijn levensbeschrijver, kwamen, op zijn voorbeeld, insgelijks tot boetvaardigheid en bouwden te Gent eene kerk, die zijn naam gevoerd heeft. Karel de V[e] droeg dien naam en het kapittel, aan die kerk verbonden, over aan de tegenwoordige Kathedraal. Ook op andere plaatsen zijn er onder inroeping van St. Bavo

kerken gebouwd. *Willem de Albini*, die onder de onderteekenaars van het groot charter (magna charta) in Engeland voorkomt, voerde een gouden leeuw op een rood veld. Het geslacht *Albin de la Prade* in Auvergne voerde in later dagen een gouden leeuw op een veld van sabel. Het geslacht *Alvin* (*Albini?*), dat gezegd wordt van Luikschen oorsprong geweest te zijn, zou een gouden leeuw op een azuren veld hebben kunnen voeren, en dit wapen kon alzoo worden toegekend aan een zijner beroemdste telgen. Verschil in de kleuren van het schild was in vroegere eeuwen onder verschillende takken van den zelfden stam (indien wij hier stamverwantschap mogen aannemen) geen ongewoon verschijnsel.

Al valt het niet te ontkennen, dat dit alles slechts op eene waarschijnlijkheid berust, mag men het toch als opmerkelijk beschouwen, dat dit wapen op de kroonlijsten ter wederzijde bij afwisseling van het wapen van Haarlem acht malen voorkomt en alzoo in eene geheel bijzondere betrekking tot Haarlems hoofdkerk schijnt te staan. Het wordt door een engel gedragen, eene voorstelling, die men, zoo ze bij mannelijke schilden voorkomt, vooral voor geestelijke personen gebruikt vindt; des te meer kon zij aan een edelman, die, monnik geworden en onder de Heiligen gerangschikt is, worden toegekend. Men weet, voor het overige, dat de middeleeuwen er geen bezwaar in zagen, wapens toe te kennen aan personen, in wier dagen nog van geene blazoenen sprake kon zijn. Men kent de wapens van Hektor, Alexander, Judas den Macchabeër, enz.

WAPENS AAN DE NOORDZIJDE.

De wapens aan de Noordzijde zijn alle geschilderd als of men ze in een spiegel moest aanschouwen, hetgeen denkelijk gedaan is om de daarin voorkomende figuren

zich, als een zinnebeeld van vereering, naar het hoofdaltaar te doen keeren. Deze wijze van schilderen heeft ten gevolge, dat het kwartier, hetwelk het eerst moest staan, als het tweede, en wat het derde moest staan als het vierde voorkomt. Wij zullen bij de beschrijving de wapens echter weêr herleiden tot hunnen normalen stand en blazoneeren bijv. *Wassenaer* I, IV: 3 zilv. wassenaars, in rood veld enz. Ziet hier wat we kunnen bijdragen ter oplossing der vraag, welke Edelen door de wapens worden voorgesteld, waarbij ons de korte lijst van Joh. Enschedé ter vergelijking zal kunnen dienen. Wij beginnen uit het Oosten, het naast aan de plaats, waar het altaar stond.

No. 1.

Op het paneel in den rug van deze zitplaats wordt geen wapen gevonden.

No. 2.

Gevierendeeld: I, IV: blaauw, bezaaid met gouden lelies, gezoomd met smalle rood-en-zilveren blokken (zoogen. nieuwe wapen v. *Borgondië*); II, III: gedeeld, 1, 3 rechtsche schuinbalken van goud, in blaauw, gezoomd met rood (*Borgondië*), 2, gouden leeuw, rood getongd en geklaauwd, in zwart veld (*Brabant*). Op de vierendeeling: zwarte leeuw, in gouden veld, rood getongd en geklaauwd (*Vlaanderen*). Dit wapen, voorzien van de Hertogelijke kroon en vliesketting, behoort aan *Philips van Borgondië* (overl. 1467). Hetzelfde wapen komt voor op de afhangende zegels van dezen Vorst aan de oorkonden in de Handvesten en Privilegiën van Haarlem. Chifflet wijkt in zijne lijst in het 3e vierendeel van deze opgaaf af; *Reiffenberg*, Hist. de la Toison d'or, p. 513. De roode Leeuw in zilver (*Limburg*), neemt daar de plaats in van den Brabantschen gouden. [1])

---

1) J. B. Maurice: Le blason des armoiries de la Toison d'or, 1667, beeldt even als Reiffenberg dit schild in het 3e vierendeel 2e deel ook af: roode leeuw in zilver.

No. 3.

Gevierendeeld, I, IV: zilveren balk, in zwart veld (*Borssele*); II, III: 3 dubbele vuurslagen, in rood. Gravenkroon en vliesketting. Wapen van *Frank van Borssele*, Graaf *van Oostervant* (overl. 1473).

No. 4.

Zilveren balk, in zwart veld. Gravenkroon en vliesketting. Wapen van *Henric van Borssele*, Heer *van der Veere*, Grave *van Grandpré* (overl. 1470).

No. 5.

Hetzelfde, gelijk gestoffeerd wapen. *Wolfert*, zoon van *Henric van Borssele;* door eerste huwelijk met eene schotsche Prinses, Graaf of Heer van *Buchan.*

No. 6.

Als 4 en 5; maar tot breuk een gouden 6-punt-ster (ridderspoor?) in het schildhoofd links (de ster staat *a dextre* [1]) voorts — vliesketting zonder kroon. Wapen van *Adriaen van Borssele*, Heer *van der Veere van Bredamme* of *Brigdamme*, overl. 1468.

Ook *Reigersbergh van Cortgene* in zijn kronijk kent aan dezen *Adriaen van Borssele* de vliesketen toe, en er heeft een portret van hem bestaan, waarop hij ook als Vliesridder voorkomt.

Niettemin is twijfel geopperd, of *Adriaen van Borssele* wel ridder van 't Gulden vlies geweest is. Omdat de later opgemaakte registers van deze orde den naam van Heer *van der Veere* (Monsieur *de la Vère*) bevatten, heeft later niemand er aan getwijfeld, dat *Hendrik van Borssele* daarmede werd aangeduid. Eene naauwkeurige lezing doet evenwel een licht hierover opgaan, dat de aandacht naar ons oordeel verdient te trekken.

---

1) Men weet, dat, in de wapenkunde, als in het geheele stelsel van riten en kostumen der middeleeuwen *a dextre* beteekent ter linkerhand van den toeschouwer. Men herinnere zich voorts, dat de wapens der Noordzijde te beschouwen zijn als in een spiegel gezien.

Volgens het m. s. van *Jac. van Grijpskerke*, te vinden bij *Te Water*, „Hoogadel. Zeeland", p. 45 en 46, is de oudere tak van de Heeren *van der Veere: Wolfert van der Veere*, waarvan zoon is, *Claes van der Veere.* Deze tak eindigt met *Adriaen van Borssele van der Veere van Bredamme*, Raad en Kamerheer van *Philips van Borgondië*, overl. 1468.

Na dezen tak volgt die van *Henric van Borssele van der Veere*, hiervoor onder N° 4 opgenoemd.

Beide deze familietakken *van der Veere* hadden vroeger hun wapen gebroken met 3 gouden sterren, zijnde *Veere*, m. s. *van Grijpskerke*, p. 33, 34 en 46. Eerst in later tijd hebben die van *Bredamme* eene enkele ster aangenomen, terwijl de tak waartoe *Henric van Borssele* behoort circa 1400 het wapen vol aanneemt, nadat een oudste tak der *Borsselen* (waarover hier geene sprake is) uitgestorven was.

Aanvankelijk moet de benoeming te Gent in 1445 van Monsieur *de la Vère*, zonder bijvoeging van den naam *Borssele*, tot ridder van het Gulden vlies, oorzaak geweest zijn van eene vergissing in den persoon. Hertog *Philips van Borgondië*, die met zijn dapperen Raad en Kamerheer *Adriaen van Borssele* toen (in 1445) zeer bevriend was, kan, met den onbestemden naam *de la Vère*, *Adriaen* wel bedoeld hebben. *Reiffenberg*, t a. p., p. 28.

In 1468 wordt de naam van Monsieur *de la Vère* in het 11e kapittel onder *Karel de Stoute* weêr in 't bijzonder genoemd. 't Blijkt, dat toen *Henric*, niet *Adriaen van Borssele* tegenwoordig was. Deze wordt in dit kapittel berispt, omdat hij, alsof 't iets nieuws was, Luitenant-Admiraal in dienst van den Koning van Frankrijk was, en toen hij antwoordde, dat hij dit met medeweten van den ouden Hertog reeds 22 à 23 jaren geweest was, zocht men dat met de statuten van de orde te plooyen. *Reiffenberg*, p. 53.

Of dit aan eene onvolledigheid in de processen verbaal des Kapittels te wijten zij en er dus werkelijk 4 *Borsselen* vliesridders geweest zijn, is nu niet uit te maken.

In de Kapittelen der orde die na de benoeming volgen, het 8e, 9e en 10e, vinden wij niets geboekt, wat ons inlichting over deze zaak verschaft. Eerst na den dood van *Philips van Borgondië* in 1467 komt deze omstandigheid, gelijk wij in het 11e kapittel zagen, te voorschijn, die in verband met het aangevoerde minstens vreemd mag schijnen.

Zooals wij hiervoor mededeelden, wijst de Kronijkschrijver *Reigersbergh* van *Cortgene Adriaen van Borssele* als Vliesridder aan. Deze schrijver was met de Heeren van *Borssele* bijzonder bekend, 't geen ons noopt, de juistheid van zijn bericht aan te nemen, dat hij werkelijk als eerst bedoelde Monsieur *de la Vère* de Vliesketting gedragen heeft, vooral omdat er een portret van *Adriaen van Borssele* met de vliesketting geweest is.

No. 7.

Gevierendeeld: I, IV: 6 gouden kepers in rood; of heeft de schilder bedoeld: Gekeperd van goud en rood? II, rechtsche roode schuinbalk in goud (*Baer*); III, 2 om en om getinneerde roode balken in zilver (*Arkel*). Middenschild: gedeeld, I, omgekeerde zw. leeuw, in goud, II, gouden, met goud gekr. leeuw, in blaauw (*Gelder*). Vliesketting en gravenkroon. Het geheel is aan de beide onderkanten vergezeld van twee gouden vlerken (?) aaneenverbonden en omstrengeld door een blaauw koord. Wapen van graaf *Jan* (*Willemsz.*) *van Egmont*, Heer *van Baer* (in Gelderland), Hoogwoud enz. overl. 1516, kleinzoon van Jan *v. Egmont en Marie van Arkel.* Zie *Reiffenberg*, Lijst van *Chifflet* N° 101. *Egmont* voert anders zes dubbele kepers, goud en rood, zie „Dietsche Warande", VIII, bl. 54.

No. 8.

Gevierendeeld: I, IV: 3 zilv. wassenaars (ligg. halve manen) in rood (*Wassenaer*); II, III, gouden balk in blaauw (Burggraafschap van Leiden). Vliesketting, geen kroon. Het geheel is vergezeld van vier zilveren wassenaars; de twee aan de bovenkanten geplaatst, beladen met een gouden ⇕. Wapen van *Jan van Wassenaer*, Burggraaf van Leiden, zoon van *Jan van Wassenaer*, wiens wapenschild onder N° 6 aan de andere zijde voorkomt, en van *Johanna van Halewijn*, overl. 1523, lijst van *Chifflet*, N° 146.

No. 9.

Een vrouwelijk wapen uit het geslacht *van Brederode*. Gedeeld: I, roode leeuw, in goud, blaauw geklaauwd en getongd: *Brederode*, zonder lambel; II, gevierendeeld, 1, 4, roode leeuw, blaauw geklaauwd en getongd, in goud: *Holland*; 2, 3, roode leeuw, geklaauwd, getongd en gekroond van goud, in zilver: *Valkenburg*. Het geheele ruitvormige schild en zoo ook de schildhelft *Brederode*, zijn smal-uitgeschulpt-omboord van zwart. Om het schild ziet men 2 brandende zwijnskoppen en 2 knoestige stokken te midden van het vuur; vlammen omringen het geheel (vergelijk N° 10). Wapen van *Walravia van Brederode*, gehuwd met *Jan van Gaveren*, Heer van St. Aagtenrode, dochter van *Reinout* II en *Jolande van Lalain*, wier vader, *Willem van Lalain*, Stadhouder van *Holland* was. Zij overleed te *Haarlem* in 1500.

No. 10.

Gevierendeeld: I, IV, op nieuw gevierendeeld; 1, 4, roode leeuw, blaauw getongd en geklaauwd, in gouden veld (*Holland*), 2, 3, roode leeuw, geklaauwd, getongd en gekroond van goud, in zilver (*Valkenburg*); II, III, 3 gouden lelies, in blaauw, met rooden rechtschen schuinbalk (*Bourbon-Montpensier*). Op de vierendeeling een inschild: zilveren balk in zwart veld (*Borssele*).

Boven, onder en om dit schild, even als om N° 9, ziet men de knoestige stokken in 't vuur, brandende zwijnskoppen en de vlammen, die om de schilden van het geslacht sedert de laatste helft van de 15e eeuw worden gevonden. [1]) *Wolfert van Brederode*, Heer van *Zwammerdam* en *Cloetinge*, in 1548 overleden, zoon van *Walraven* II en *Margareta van Borssele*, dochter van *Wolfert van Borssele*, Heer van *Buchan* en *Charlotte van Bourbon*. *Wolfert* was een jongere broeder van *Reinout* III en was gehuwd met *Adriana Bacx*, dochter van *Jan Bacx* (*de Hertoghe* gezegd *Bacx*), Heer van *Asten*.

Dit schild is merkwaardig, omdat *Wolfert* hier in het moederlijke vierendeel niet *Borssele*, maar *Bourbon* voert. *Walraven* II had zijne vrouw, *Margareta van Borssele*, geschaakt. De vader had zijn consent niet gegeven en wilde er niets van weten. Tegen de wettigheid van het huwelijk zijn dus bedenkingen. En nu schijnt uit dit wapen te blijken, dat zoo de zaak al is bijgelegd, gelijk vermeld wordt, aan de kinderen toch het recht niet is toegekend om *Borssele* in het moederlijk vierendeel te voeren. Heer *Wolfert* heeft zich echter de geledene schade, door het opnemen van het grootmoederlijke blazoen *Bourbon-Montpensier*, tamelijk vergoed, en voert buitendien *Borssele* als hartschild.

No. 11.

Roode leeuw, blaauw getongd en geklaauwd in goud, in het schildhoofd een blaauwe lambel met 3 hangers,

1) Wellicht is bij eene beschrijving van het wapen der Brederoden juister uitgedrukt: *wilde zwijnskoppen en laurierstokken in vuurvlammen* of: *brandende laurierstokken*, gelijk *van Hall* in zijne verdediging van *Hk. v. Brederode* zegt. *Frans van Brederode* zegelde reeds met een wilden zwijnskop boven 2 gekruiste houten in 't midden van vuurvlammen met het opschrift: *ardent désir*. *Van Hall*, Verd. p. 232 (aant.). *Reinout* III voerde als devies: une hure dans les flammes.

de leeuw beladen met een inschild, roode leeuw op gouden veld (*Bergen* in Kennemerland). Ook om dit schild worden de brandende zwijnskoppen en knoestige stokken gevonden. *Balthasar van Brederode* Heer van *Bergen*, zoon van *Walraven* II, in 1576 overleden, gehuwd met *Catharina van Bronkhorst van Batenburg*.

No. 12.

Twee blaauwe kepers, in zilver. Boven het schild een kroon in vorm gelijk aan den gravenkroon van N° 3. Dit wapen staat als het wapen der Heeren van *Rensenberg* op de wapenkaart der voormalige edelen en heerlijkheden; Amst. bij *G. Valk*, en de naam komt voor op de lijst der geslachten die kasteelen en Heerlijkheden in *Holland* hadden, bij *Boxhorn*, Toon. der Steden, p. 44. Volgens *de Rouck* Ned. Heraut, p 299 is dit het wapen van *Rennenberg*. Op de lijst van *Joh. Enschedé Isaaksz.* wordt het vermeld als het wapen van *Willem van Rennenberg*. *Jasper* I, zoon van *Gerard* de 2e, 13e Heer van *Culemborch* en *Johanna van Borgondien*, dochter van *Anthonie*, bastaard van *Philips den Goede* (gehuwd 1469) hadden 3 zoons en 6 dochters verwekt. Eene dochter, *Cornelia van Culemborch*, was gehuwd met *Willem van Rennenberg*, wiens hart te *Zuylen*, zijn ingewand te *Westbroek* en lichaam in de abdij van *Oostbroek* begraven is. Zij bracht ten huwelijk *Zuylen en Westbroek*. Uit dit huwelijk zijn twee kinderen geboren, *Frank en Anna van Rennenberg*, 1532 gehuwd met *Filips van Lalain*.

No. 13.

Gevierendeeld: I, IV, 3 roode molenijzers in zilver (*Montfoort*); II, III, als N° 11 zonder inschild (*Brederode*). *Hendrik van Montfoort*, Heer van *Abbenbrouck*, zoon van Burggraaf *Jan van Montfoort* en *Charlotte van Brederode*.

No. 14.

Gevierendeeld: I, IV, zwart getralied in zilver, met

3 zw. meerlen in 't gouden schildhoofd (*D'Estrées*); II, III, blaauwe leeuw, rood geklaauwd en getongd, in goud (*La Cauchie*). *Jean d'Estrées*, overl. 1571, grootmeester van de artillerie in Frankrijk, gehuwd met *Catharina de Bourbon*, was de zoon van *Antoine* en van eene Jonkvrouw *de la Cauchie*, in het land van Artois, niet ver van Arras. Spener Ins. theoria. Pars Spec. Tab, XVI et Lib. II Cap. XXIV.

No. 15.

Als N° 7. *Jan* II *van Egmond*, Heer van *Baer*, overl. 1528. *Reiffenberg*, aldaar *Chifflet*, N° 149.

No. 16.

Als N° 11, maar de leeuw beladen met Marck: een inschild van goud, met een balk, van drie rijen blokken zilver en rood (échiqueté). *Lodewijk van Brederode*, Heer van *Ameide* en *Hamricourt*, overl. 1557, tweede zoon van *Reinout* III en *Philippina van der Marck*.

De beide wapens N° 11 en 16, in verband met dat van *Reinout* III, te vinden in de lijst van *Chifflet* bij *Reiffenberg*, toonen aan, dat de Heeren *van Brederode* hadden afgezien van het blazoen houdende de 4 leeuwen dat nog onder N° 9 en 10 gezien wordt.

NB. Het afzien van het gevoerde blazoen door het weglaten der 4 leeuwen en weder aannemen van den Hollandschen leeuw met den lambel, kan gerekend worden ongeveer in 1530 te hebben plaats gehad; dus vóór den tijd waarop *Reinout* III ridder van 't Gulden Vlies is geworden. Ook om dit schild worden de brandende zwijnskoppen en knoestige stokken gevonden.

No. 17.

Gevierendeeld: I, IV, groen kruis in gouden veld (Bisdom van Haarlem); II, III, rood molenijzer en in den quartiervoet een roode roos, in zilver. Het schild gedekt met den groenen hoed der prelaten met afhangende

koorden en 2 maal 6 kwasten; achter het schild de bisschopsstaf, paalswijs. Wapen van *Govert van Mierlo*, 2^n Bisschop van Haarlem, overl. 28 Julij 1587.

Men schijnt in de XVIe eeuw gewankeld te hebben in de keuze der *émaux* voor het Haarl. Bisdom. Het natuurlijkst is (en ook heden aangenomen), tegenover Utrecht (zilver in rood), rood in zilver.

WAPENS AAN DE ZUIDZIJDE.

De bank aan de zuidzijde bevat insgelijks 22 zitplaatsen, waarvan ook de zes, die het naast bij het choorhek zich bevinden, onbeschilderd zijn en van de overigen zijn afgescheiden door een kolommetje waarop een mansbeeldje, met gordeltasch, is geplaatst. Ook wat het beelhouwwerk, de kroonlijst en de zitplaatsen betreft komt deze geheel overeen met die aan de noordzijde. Daar de hiervoren opgegeven reden bij deze bank niet bestond, zijn de wapens aldaar geschilderd naar de gewone orde en niet als of men die in een spiegel zag. De wapens in de kroonlijst zijn de zelfde als die aan de overzijde voorkomen.

No. 1.

Is open.

No. 2.

Gevierendeeld:

I en **IV**, op nieuw gevierendeeld. I en IV, andermaal. Van deze quartieren, 1 en 4 gouden kasteel, blaauw gesloten, in rood (*Castilië*); 2 en 3, gekroonde leeuw, rood op zilver (*Leon*). II en III, gedeeld: 1, 4 roode palen in goud (*Arragon*); 2, gevierendeeld in schuinkruis, boven en beneden 4 roode palen in goud, rechts en links een zwarte arend in zilver (*Sicilië*).

II en **III**, op nieuw gevierendeeld. I, zilveren balk in rood (*Oostenrijk*); II, 3 gouden lelies, 2, 1, in blaauw, gezoomd met smalle rood-en-zilveren blok-

ken (nieuw *Borgondië*, beter voorgesteld Noordzijde N° 2); III, 2 (eig. 3) rechtsche schuinbalken van goud in blaauw, omzoomd met rood (oud *Borgondië*); IV, gouden leeuw in zwart (*Brabant*). Op de vierendeeling een inschild, zwarte leeuw op goud, rood geklaauwd en getongd (*Vlaanderen*).

Dit wapenschild voorzien van de hertogelijke kroon en vliesketting is gevoerd door *Philips* van *Oostenrijk* (den Schoone), Hertog van Borgondië, na 1504 Koning van Spanje, overl. 1506. Als vierde chef der orde van het Gulden Vlies is het wapen aan deze zijde van het koor als eene vereering vooraan geplaatst tegen over dat van *Philips van Borgondië*, eerste chef van de orde, die de eerste is aan de andere zijde. Het is hier volgens zijn rang geplaatst, maar in strijd met de tijdsorde, vóor het schild van *Jacoba van Beyeren*.

No. 3.

Gevierendeeld vrouwelijk wapenschild: I en IV, schuinrechts geruit van blaauw en zilver (*Beyeren*). II en III, gevierendeeld: 1 en 4, zwarte leeuw op goud (oude graafschap *Henegouwen* — wapen van *Vlaanderen*); 2 en 3, roode leeuw op goud, blaauw geklaauwd en getongd (*Holland*). Dit wapen staat in 't midden van den Hollandschen tuin en is voorzien van de hertogelijke kroon, wit hermelijn met rooden bol en gouden boog. *Jacoba*, Hertogin van *Beyeren*, Gravin van *Henegouwen* en *Holland*, overl. 1436.

No. 4.

Gevierendeeld: I en IV, roode leeuw, blaauw geklaauwd en getongd, in gouden veld (*Holland*). II en III, roode leeuw, geklaauwd, getong en gekroond van goud, in zilver (*Valkenburg*). Om het schild de wilde zwijnskoppen, knoestige stokken en vuurvlammen van de wapens der Brederoden; voorts omgeven van de vliesketting. *Reinout* II, Heer van *Brederode*, Vrijheer van *Vianen* en *Ameyde*,

overl. 1473. Hij was de eerste van zijn geslacht, die *Holland* gebroken met den lambel varen liet en de 4 leeuwen begon te voeren.

No. 5.

Tien aaneengesloten ruiten van zilver, 3, 3, 3, 1, met de punten elkander en den schildkant boven en onder rakende, in een rood veld. Op de eerste ruit een rood leeuwtje. Dit wapen is omgeven van de vliesketting. *Joost van Lalain*, Heer van *Montigni*, overleden 1483.

No. 6.

Gevierendeeld: I en IV, 3 zilveren wassenaars (liggende halve manen) in rood; II en III, gouden balk in blaauw. *Jan van Wassenaer* (vader van N° 8 aan de Noordzijde van het choor), Burggraaf van *Leiden*, overl. 1497. Om dit schild staan insgelijks vier zilveren wassenaars, doch zonder ⇕.

No. 7.

Drie vijfblad-bladen (quintefolia) 2 en 1, van goud in blaauw; groenen hoed der prelaten, koorden en kwasten en bisschopsstaf als bij N° 17 N. Z. Dit wapen is onbekend. Als men den tijd in aanmerking neemt in verband met de plaats, die het hier bekleedt, is het niet onwaarschijnlijk dat door dit schild de eenige pastoor van de kerk van St. Bavo wordt aangeduid, die later tot den rang van Bisschop bevorderd is, namelijk: *Nicolaas Reuter* (*Ruystre*, *Ruterus*), geboren in een *Luxemburgsch* dorp. Deze is pastoor van St. Bavo geworden in 1485, in 1499 Bisschop Atrecht en in 1509 gestorven. In het opschrift op zijn graf in de St. Pieterskerk te *Leuven* werd hij genoemd: raad van het huis van Borgondië en kanselier der Hoogeschool.

No. 8.

Dit schild is in alles gelijk aan dat van N°. 4, maar zonder de vliesketting. *Walraven* II, Heer van *Brederode*, *Vianen* en *Ameyde*, zoon van *Reinout* II overl. 1531.

No. 9.

Vrouwelijk wapenschild, gedeeld: I als N° 8; II, **zwarte** arend op goud, het schild zonder eenige omgeving. *Anna*, dochter van *Willem*, Graaf van *Nyenaer* en *Anna van Hoorn*, gemalin van *Walraven* II *van Brederode*, overl. **1535.**

No. 10.

Roode leeuw, blaauw geklaauwd en getongd, in goud. In het schildhoofd een blaauwe lambel met 3 hangers. Vliesketting, en even als N° 4 en N° 8 omgeven van de brandende zwijnskoppen en knoestige stokken. *Reinout* III, Heer van *Brederode*, Vrijheer van *Vianen* en *Ameyde*, Deken van het Gulden Vlies, Raad van Keizer Karel V, zoon van Heer *Walraven* II, overl. 1556.

No 11.

Vrouwelijk wapenschild. Gedeeld: I als N° 10; II, gouden veld, met een balk van drie rijen blokken zilver en rood; een roode leeuw ten halven lijve in het bovenste deel van het veld (*Marck*). *Philippa*, Gravin *van der Marck*, dochter van Graaf *Robert van der Marck*, Heer van *Sedan*, gemalin van *Reinout* III, Heer van *Brederode*, overl. 1537.

No. 12.

Als N° 10, doch zonder vliesketting. *Philips van Brederode*, oudste zoon van *Reinout* III, Heer van *Brederode*, overl. te Milaan, 1554.

No. 13.

Drie roode molenijzers, in zilver. *Jan*, Burggraaf van *Montfoort*, overl. 1539. [1])

No. 14.

Vrouwelijk wapenschild. Gedeeld: I als N° 13; II als N° 5, maar zonder leeuwtje in de eerste ruit. *Anna van*

---

1) Dit waren de Burggraven van Montfoort, die hun oorsprong hadden van Hendrik de Rovere in de laatste helft van de 18e eeuw. Het oudere geslacht van Montfoort voerde als wapen een schaakbord van zilveren en zwarte ruiten.

Lalain, dochter van *Karel*, graaf van *Lalain* en *Jacoba* van *Luxemburg*, gemalin van Heer *Jan*, burggraaf van *Montfoort*. Zij is later hertrouwd met *Anthonis van Merthen*, Heer van *Essenheim* in 't Sticht.

No. 15.

Rood kruis, in een zilveren veld, met golvende dunne balken van blaauw en zilver (burelé). Inschild van zilver, met drie zwarte hoefijzers. Groene hoed der prelaten, koorden en kwasten en bisschopsstaf als bij N° 17 N. Z. *Nicolaas van Nieuwland* (a nova terra), in 1560 eerste Bisschop van *Haarlem*, overleden 1580.

No. 16.

Als N°. 10, maar zonder vliesketting. Een inschildje op de borst van den leeuw: drie zwarte zuilen, in een zilveren veld, *Vianen*. *Hendrik*, Heer van *Brederode*, *Vianen* &c, zoon van *Reinout* III, Heer van *Brederode*, en *Philippa van der Marck*, overl. 1568.

No. 17.

Gevierendeeld: I en IV op nieuw gevierendeeld: 1 en 4 gebalkt van zilver en rood, 2 en 3, zes aaneengesloten ruiten van rood, 3 en 3, met de punten elkander rakende, in een zilveren veld. II, zilveren arend met roode tong, geklaauwd, gebekt en gekroond van goud, in een zwart veld. III, gouden leeuw, rood geklaauwd en getongd in blaauw, beladen met een rechtsche schuinbalk van twee rijen blokken zilver en rood. Gravenkroon en vliesketting. *Pieter Ernst*, Graaf van *Mansfeld*, later Deken der Orde van het Gulden Vlies, overleden 1604, in den ouderdom van 87 jaren, volgens eene andere opgaaf 103 jaren.

HET SINT AAGTE-BERGJE ONDER VEUR,

KATHOLIEKE BEGRAAFPLAATS DER PAROCHIE LEYDSCHENDAM.

Onder de burgerlijke gemeente van Veur bevindt zich een ovaalrond plekje gronds, groot 151 oude roeden, en ruim 8 voet boven den beganen grond gelegen. Het wordt geheeten *St. Aagte-Bergje* naar de kapel, aan de H. Agatha toegewijd, die daar in vroegere eeuwen gestaan heeft. Ofschoon er tot nog toe geen zekere bescheiden zijn gevonden van het ontstaan dezer oude kapel, houdt men het toch voor zeker, dat zij daar reeds vóór de afzanding van deze streken, waar in de vroege middeleeuwen binnenduinen lagen, heeft bestaan, en volgens de „*Oudheden van Rijnland*" vóór de reformatie tot de parochiekerk van Voorschoten behoorde.

In een schrijven van Johan, heer van Wassenaar, Voorschoten, Katwijk enz. burggraaf van Leiden, dagteekenende van het jaar 1465, lezen wij, dat zijn vader ter timmering van de Veurkapel vier pond pajements 's jaars besprak. Dat daarmêe de St. Agatha's-kapel bedoeld werd, valt niet te betwijfelen. Trouwens in de „*Oudheden van Delfland*" staat aangeteekend: „deze kapel strekte tot schakenbosch toe, en ze had zelfs een boschje in schakenbosch en eenig land, dat binnen schakenbosch lag." Ook in de „*Oudheden van Rijnland*", waar sprake is van de kapellen, die vóór de reformatie tot de parochie van Voorschoten behoorden, komt voor: „de tweede kapel heeft gestaan in de buurt van schakenbosch. Deze kapel, welke aan de H. Maagd en Martelares Agatha toegewijd was, stond op eene verhevene plaats, en heeft nog haar ouden naam behouden."

Wanneer die kapel is weggebroken of vernietigd, kan niet met zekerheid gezegd worden. Waarschijnlijk zal het

geschied zijn in den spaanschen oorlog; want de „*Oudheden van Rijnland*" verhalen weder: „in den spaanschen oorlog is de kerk van Voorschoten zoowel als meest alle kerken daaromstreeks voor een gedeelte afgebroken." De plaats, waar de kapel gestaan had, bleef echter den naam van *St. Aagte-Bergje* behouden, en in bijzondere hoogachting bij de katholieken. In dezelfde „*Oudheden van Rijnland*" immers lezen wij: „en is deze plaats noch tegenwoordig vermaard door de bedevaarten der Katholieken." Wat deze bedevaarten betreft: oude lieden herinneren zich thans nog, dat in het begin dezer eeuw de toeloop naar deze plaats bij wijze van bedevaart vaak zeer groot was, en dat, behalve het breede pad rondom het bergje, nog raauw geloopen paden op het bergje zelf lagen. Ik zelf herinner mij in kindsche jaren te hebben gehoord van menschen, die van Schiedam, Delft enz. in kleine troepjes 's nachts biddende naar het St. Aagte-bergje optrokken; eenigen dezer pelgrims heb ik zelf nog gekend.

Hoe en wanneer dit bergje met zijne landerijen in handen van leeken is gevallen, kan ik niet ontdekken. Zeker is het, dat het in, en welligt lang vóór 1760 in katholieke handen was; want in dit jaar is het den 18[den] Junij bij eene boedelscheiding, met den daaraan grenzenden grond en het daarop staande houtgewas, te zamen een morgen en vijf hond groot, voor de som van *ƒ* 1300 als erfdeel toegevallen aan zekeren *Hannes Mooyman*, uit den boedel van zekere *Petronella Pluym*, weduwe, erfgenaam en boelhoudster van *Courte Jansz. Lunenburg.*

In 1795 is het bergje tot gemeente-begraafplaats ingerigt, of daartoe door vrijwillige bijdragen der ingezetenen „geapproprieerd." 't Is echter wel opmerkelijk, dat het nooit als zoodanig is gebruikt, maar altijd alleen door de katholieken als begraafplaats werd gekozen, en door hen voortdurend als eene oude heilige of gewijde plaats werd

beschouwd, waar zij bij voorkeur wilden rusten, ofschoon die niet kerkelijk ingezegend was.

Op welke wijze en onder welke voorwaarden het bergje tot kerkhof is ingerigt, vind ik nergens vermeld; maar het is opmerkelijk, dat het tot 1800 aan de familie *Mooyman* in eigendom bleef toebehooren. Immers eerst den 6den Feb. 1800 is door *Joost Goemans*, tweeden man van *Martijntje Lunenburg*, vroeger gehuwd met *Hannes Jansz. Mooyman*, het eigendomsregt van de begraafplaats afgestaan aan de burgerlijke gemeente van Veur, onder bepaling, dat het zich daarop bevindend hakhout altijd het eigendom zou blijven van hem en van zijne nakomelingen; en dat het burgerlijk bestuur ten allen tijde jaarlijks *f* 10,00 recognitie zou betalen op 5 September.

Joost Goemans trad hier op en sloot de acte in naam van de eenige dochter zijner vrouw, *Antje Mooyman*, die, als erfgenaam haars vaders, *Hannes Jansz. Mooyman*, eigenares van het bergje was. Voor de gemeente Veur traden op en onderteekenden de acte, in naam van schout en schepenen, *Pieter Boonekamp*, *Pieter van den Bosch*, *Willem van Veen*, *Frans Bole* en *Frans Teunissen*, allen katholiek en municipale leden der burgerlijke gemeente Veur.

Dezen hebben toen de directie en administratie der begraafplaats op zich genomen, en tot 1819 behouden; altijd echter als municipale leden van den raad, en onder verpligting van jaarlijks aan burgemeester en wethouders verantwoording hunner administratie te doen. In 1819 leefde er nog slechts één van deze vijf katholieken, namelijk *Pieter Boonekamp*, en legde ook deze om zekere kwestieuse redenen de administratie neer.

Alstoen werd door den raad der burgerlijke gemeente van Veur, in een schrijven van den 26sten November, de directie en administratie over de begraafplaats aan het

katholiek kerkbestuur aangeboden, onder bepaling: dat het kerkbestuur jaarlijks aan burgemeester en wethouders daarvan rekening en verantwoording zou afleggen. Dit aanbod werd, wat niet te verwonderen is, niet aangenomen; en dien ten gevolge heeft het burgerlijk bestuur van Veur de directie en administratie zelf uitgeoefend tot den jare 1845.

Toen in het jaar 1827 bij koninklijk besluit, ter voorkoming van besmetting, geen lijken meer in kerken, in steden en dorpen, zeker getal inwoners bevattende, mogten begraven worden, en kerkhoven of begraafplaatsen op zeker bepaalden afstand daarvan moesten worden aangelegd, zond het katholiek kerkbestuur aan gedeputeerde Staten van Zuid-Holland den 30sten Dec. van hetzelfde jaar het hiervolgend adres op:

..... „dat dien ten gevolge (van dat besluit) bij de supplianten het verlangen is ontstaan, om een kerkhof te mogen bezitten aan hunne (de katholieke) gemeente toebehoorende, en alzoo tot het aanleggen van hetzelve auctorizatie te bekomen, zooals reeds deze gunst meermalen aan roomsch katholieke gemeenten is toegestaan geworden, en tot welke gunst der supplianten na te melden verzoek zich voornamelijk bepaalt.

„De supplianten zijn echter opmerkzaam geworden op eene bijzonderheid, welke er ten aanzien der begraafplaats in deze gemeente bestaat, waaromtrent zij zich veroorloven UEd. groot achtbaren gunstige intentie te mogen inroepen.

„Er bestaat sedert eene lange reeks van jaren een zeer geschikte begraafplaats, bekend onder den naam van St. Agatha's berg, alwaar voorheen eene kapel, aan de Heilige van dien naam toegewijd, heeft gestaan. Deze plaats is gelegen buiten den afstand bij Z. M. besluit bepaald, is van deszelfs oprigting, éénig en alleen als

eene begraafplaats voor roomsch katholieken bestemd, en wordt als zoodanig nog bij voortduring gebezigd, schoon de eigendom daarvan aan onderscheiden godsdienstige genootschappen in deze gemeente toebehoort.

„Het komt de supplianten onder correctie voor, dat het tot eene begraafplaats voor alle de godsdienstige gezindheden der gemeente Veur niet geschikt zoude zijn, daar dezelve als dan hunner inziens niet groot genoeg is, en het zoude dus bij de invoering van Z. M. verordening omtrent het begraven der lijken niet kunnen dienen.

„Zonder dus een anders regt of genot te hinderen zoude het voor der supplianten kerkgenootschap een groot voorregt zijn, indien deze plaats aan dezelve in eigendom konde komen, omdat zij aldaar dan te geschikter de godsdienstige plegtigheden konden uitoefenen.

„Redenen waarom de supplianten zich keeren tot UEH. Achtb. eerbiediglijk verzoekende, dat zij mogen worden geauctoriseerd tot het aanleggen van eene begraafplaats voor hunne gemeente, of wel, dat aan hen de gemelde St. Agatha's-berg als een eigen begraafplaats worde aangewezen, en dat hiervan moge worden uitgereikt UEG. Achtb. favorabele dispositie in forma.

„Hetwelk doende enz."

Op dit adres volgde geen gunstige dispositie; maar in het volgende jaar ging het burgerlijk bestuur tot eene vergrooting van het kerkhof op het Sint Aagte-bergje over. Daartoe gebruikte men een stukje grond van *P. Dobbe*, echtgenoot van *Antje Mooyman*, en kapte waarschijnlijk ook eenig hakhout hem toebehoorende weg. Uit dien hoofde is de recognitie van tien op twintig gulden gebragt.

Reeds lang te voren, namelijk in het jaar 1820 den 5[den] April, was bij testamentaire beschikking van *Petrus Dobbe* en *Antje Mooyman* het St. Aagte-bergje met een

daaraan grenzend stuk teelland aan de katholieke kerk van Leidschendam en Veur vermaakt; 29 Februarij 1824 werd deze dispositie door *Antje Mooyman* zelve, toen weduwe en bezitster, bij testament op nieuw bevestigd; en alzoo kwam de kerk bij het overlijden van *Antje Mooyman*, den 24sten Sept. 1832 in het bezit van den grond, maar niet in het bezit van het eigendoms-regt op de begraving; dit bleef aan de burgerlijke gemeente, terwijl de recognitie-gelden van *f* 20,00 door het burgerlijk bestuur voortaan aan het kerkbestuur als zoodanig werd uitbetaald. De aanvaarding had echter eerst plaats den 13den September 1833, toen de koninklijke magtiging werd verleend. Eerst in 1843 begon men te onderhandelen, om ook het regt van begraven geheel aan de katholieken over te doen; gansch het jaar 1844 ging daarmede heen, en eindelijk werd de overeenkomst tusschen kerkbestuur en gemeenteraad gesloten, waarbij de katholieke kerk van Leidschendam en Veur op 1 Januarij 1845 zou treden in het volle en geheele eigendoms-regt van het St. Aagtebergje, met alles wat daartoe behoort, als: eene obligatie Nederlandsche schuld à 2½ pCt. groot honderd gulden, baarkleeden, roeven, lijkbaren en andere begraafgereedschappen. Het kerkbestuur van zijnen kant zou aan het burgerlijk bestuur van Veur uitkeeren de som van *f* 897–56 cent; de vroegere recognitie-gelden vervielen, en op koste van het kerkbestuur zou op een klein plekje grond, aan de kerk toebehoorende, eene burgerlijke begraafplaats volgens opgemaakt plan aangelegd worden, waarvan de burgerlijke gemeente in het volle eigendomsregt zou worden gesteld. Verders moest aan de burgerlijke gemeente een onverhinderd toepad naar dat kerkhof worden verzekerd; en eindelijk mogt het burgerlijk bestuur, bij eventuele begraving aldaar, een onverhinderd gebruik maken van baren, roeven, baarkleeden, gereed-

schappen enz., aan het katholiek kerkbestuur toebehoorende, zonder daarvoor iets te betalen.

Deze laatste bepaling had volstrekt geen bezwaar, aangezien in al den tijd van 1846 tot 1872 slechts twee begravingen daarop hebben plaats gehad, namelijk van twee vreemdelingen, die niet katholiek waren. De Protestanten van Veur worden nog altijd te Voorschoten begraven.

De aanleg heeft aan arbeidsloon enz. gevorderd de som van *ƒ* 211–00, zoodat deze overneming in haar geheel aan de kerk heeft gekost de som van *ƒ* 1108–56, behalve het kleine hoekje gronds voor gemeente-begraafplaats.

In de jaren 1845, 46 en 47 zijn de werkzaamheden van den aanleg der gemeente-begraafplaats en der verdere inrigtingen op het kerkhof, zooals het graven van een grafkelder, het bouwen van eene kapel enz., voortgezet en ten einde gebragt. Op den 3den Oktober 1848 was eindelijk het gelukkig oogenblik daar, waarop de kapel en de begraafplaats kerkelijk werden ingezegend door den H.Eerw. Heer E. S. van der Haagen, aartspriester van Holland, Zeeland en West-Vriesland, en werd het bergje met zijne nieuwe kapel andermaal aan de H. Maagd en Martelares, de H. Agatha, toegewijd, om nu voor goed en voor altijd den naam te dragen van: *Katholieke Begraafplaats, het St. Aagte-Bergje.* Slechts zeer kort heeft de WelEerwaarde heer pastoor J. Rusman dien gelukkigen dag mogen overleven, en weldra zou zijn stoffelijk overblijfsel ter ruste worden nedergelegd op den gewijden akker, dien hij met zooveel moeite en arbeid voor zijne schapen had verkregen. Den 5den December daaraanvolgende overleed hij na een langdurig lijden, en werd den 9den in den nieuwen grafkelder met kerkelijke plegtigheid begraven.

Zoo bezit de parochie van Sint Petrus en Paulus te Leydschendam een eigen kerkhof, dat van de vroege mid-

deleeuwen af eene gewijde plaats was, en zelfs tot in onze eeuw vele bedevaartgangers tot zich trok; zoo bezit zij weder eene kapel op het oude Sint Aagte-bergje, en roept zij die groote Martelares weder aan op de graven harer kinderen.

C. STOLK, *Pastoor*.

PAROCHIEKERK VAN MONSTER.

De parochiekerk van Monster stond ter begeving van den abt van Middelburg, en werd ook bediend door paters van genoemde abdij.

De oorsprong van dit collatieregt vind ik in twee charters, die bewaard worden op het provinciaal archief van Zeeland te Middelburg.

1° In 1276 ruilt Hendrik, abt van Sint Paulus te Utrecht, als collator der parochiekerk van Monster, met graaf Floris V, als collator der parochiekerk van Alphen, het collatieregt, zoodat graaf Floris V de begeving ontving van Monster.

2° O. L. Vrouw Geboorte 1276 geeft graaf Floris V een charter af, waarbij hij zijn collatieregt der parochiekerk van Monster op den abt van Middelburg overdraagt en ten geschenke geeft.

V D. HORST.

AANTEEKENINGEN

BETREFFENDE

DE LEYDSCHE PASTOORS SEDERT „DE HERVORMING" TOT AAN „DE HERSTELLING", VAN 1557 TOT 1857,

DOOR

Dr J. D. FRENAY.

(Vervolg van Deel I, blz. 281).

PASTOORS VAN DE 2e WERELDLIJKE STATIE.

GOVERT DE ROVERE.

Zoo noemt hem v. Rhijn (Oudh. v. Rhijnl. bl. 265); doch op eene andere plaats (Oudh. v. Zeel. dl. I. bl. 170) Godefridus van Rueveren. Welke de regte schrijfwijze is, weet ik niet; want in het latijn noemt hem v. Heussen nu eens (Bat. Sac. dl. II. pag. 121. col. 1) Godefridus Roverius, dan eens (Hist. Ep. Midd. pag. 24. col. 2) Godefridus Rueverius.

Te Utrecht geboren, heeft hij te Keulen gestudeerd en is er ook Licentiaat in de Godgeleerdheid geworden.

Nadat, volgens het verhaal van v. Heussen (Bat. Sac. dl. II. pag. 263. col. 2) heer Arye, dien wij vermoedden denzelfden te zijn als heer Arent Bockenbergh, den laatsten catholijken commandeur van St. Pieter, en Paulus de Goede, de laatste vicaris van het St. Maartens-altaar in O.L.V. Kerk, oud en afgeleefd waren, werden hun te gelijkertijd in 1606 door den apostolischen vicaris Sasbout Vosmeer tot opvolgers gegeven Rombout van Medenblik als primarius pastor, d. i. als pastoor van de 1e Statie, en Godefridus Roverius als secundarius pastor, d. i. als

pastoor van de 2e Statie. Dewijl nu past. Rombout tot pastoor van St. Pieter benoemd werd en daarentegen Godefridus Roverius (zie Bat. Sac. dl. II. pag. 270. col. 1) tot pastoor van de Statie, toegewijd aan de H. Maagd Maria; zoo kan men pastoor Rombout beschouwen als den opvolger van heer Arye en pastoor de Rovere als den opvolger van Paulus de Goede; en is derhalve de 1e wereldlijke statie te Leyden als het ware de voortzetting van de parochie van St. Pieter, en de 2e wereldlijke statie als het ware de voortzetting van die van O. L. Vrouwe. Tot 3 malen toe vermeldt v. Heussen (Bat. Sac. dl. II. pag. 121. col. 1. pag. 263. col. 2. Hist. Ep. Ultr. dl. I. pag. 87. col. 2), dat die benoeming geschied is door den apostolischen vicaris Sasbout Vosmeer; desniettemin verhaalt v. Rijn (Hist. v. 't Bisd. Ut. dl. I. bl. 295), dat dit geschied is in 1616: en om te bewijzen, dat dit geen drukfout is, zoo voegt hij er bij, dat die aanstelling geschiedde door Philippus Roverius (lees: Rovenius).

Indien Govert de Rovere in 1606 tot pastoor te Leyden is aangesteld, dan is hij daar niet lang gebleven; want na in Zeeland en voornamelijk te Goes het oude geloof verkondigd te hebben, heeft hij van deze zijne werkzaamheden reeds verslag gegeven den 12 Julij 1612.

Daarna is hij de opvolger geworden van Jacobus Bolius, die als pastoor van de zoogenaamde buurtkerk of kerk van de H. Maria de Mindere te Utrecht in 1631 overleden is. Hij is ook canunnik van de collegiale kerk van de H. Maria te Utrecht geweest; want als zoodanig is hij in 1636 als getuige verschenen bij het vereischte onderzoek vóór de verheffing van Jansenius tot Bisschop van IJperen. Eindelijk is hij in hoogen ouderdom te Utrecht in Mey van het jaar 1658 als emeritus pastoor overleden.

NIKLAAS NOMIUS.

Aldus wordt hij genoemd door v. Rijn (Oudh. v. N.-

Holl. dl. I. bl. 166) of ook wel Nicolaas (Bat. Sac. of Kerk. Hist. v. Bat. dl. III. pag. 204) naar het latijnsch Nicolaus Nomius van v. Heussen (Bat. Sac. dl. II. pag. 328. col. 1).

Hij is geboren te Haarlem den 21 Dec. 1581. Licentiaat in de Godgeleerdheid is hij gedurende eenigen tijd, althans in 1610, pastoor geweest te Leyden, terwijl Rombout van Medenblik aldaar pastoor was van de 1e statie. Hij is aldaar in een hevigen twist gewikkeld met een der daar ter stede pas aangekomen paters Jesuiten, namelijk Matthaeus Clinger, waarin zij elkander voor Sasboutianen en Jansenisten uitmaakten.

Lang is hij te Leyden niet gebleven; want in 1612 is hij capellaan te Haarlem geworden, en als Adelbert Eggius overleden was, is hij in diens plaats den 27 Aug. van dat zelfde jaar tot canunnik van het Haarlemsche Capittel verkozen; in welke waardigheid hij den 15 Oct. daaraanvolgende is bevestigd. Na den afstand van Petrus van den Einde als deken van dat capittel, is Nomius den 7 Dec. 1615 tot zijn opvolger verkozen en den 13 Julij van het volgende jaar als zoodanig door den apost. vicaris Phil. Roveen erkend.

Denzelfden apost. vicaris heeft hij op zijne reis naar Rome, welke voorviel op den 26 Aug. 1622, vergezeld. Na aldaar de belangen der zending van de wereldlijke en de geordende geestelijkheid hier te lande, alsmede die van het Haarlemsche Capittel behartigd te hebben, is hij in 1624 naar Brussel gezonden om de verdragpunten tusschen beiderlei geestelijkheid te laten bekrachtigen. Buiten voorkennis van den apost. vicaris door Alexander Trognesius, die de magt van aartsdiaken der Utrechtsche kerk arglistig had weten te verkrijgen, wederregtelijk bestraft, is hij bij besluit van den 15 November van datzelfde jaar door gemelden Phil. Roveen van de gevolgen daarvan ontheven.

Na vele moeiten, gevangenschappen en gevaren is hij eindelijk te Haarlem op den 21 Oct. 1626 in den ouderdom van 44 jaar overleden. Zijne zinspreuk was: *Tecum habita.* Tweeërlei afbeelding heeft er van hem bestaan: de eene zooals hij leefde, de andere na zijn overlijden [1]).

N. Nomius schijnt als pastoor der 2ᵉ wereldlijke statie te Leyden geen onmiddelijken opvolger gekregen te hebben. Door het spoedig vertrek der eerste pastoors dier statie en door de aankomst der Jesuiten en Franciscanen aldaar, het eene misschien de oorzaak of het gevolg van het andere, is zij te niet geloopen. Wel is waar, men heeft naderhand getracht haar weder op te beuren; met welk gevolg zal later blijken, nadat wij eerst de staties der P. P. Jesuiten en Franciscanen zullen hebben afgehandeld.

PATERS JESUITEN.

Volgens past. Burgmeyer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 101) waren er reeds Jesuiten sedert hunne komst in deze streken na de hervorming van tijd tot tijd te Leyden gekomen zonder aldaar een vast verblijf te houden. Uit een mij door den WelEerw. Heer J. J. Graaf medegedeeld afschrift van past. Burgmeyers handschrift [2]) blijkt, dat reeds in 1594 P. P. Duystius et Leonius „curarunt hac in urbe rem catholicam."

MATTHEUS CLINGER.

Deze was de eerste die door hen in 1609 als verblijvende zendeling alhier werd aangesteld. Hij was zeker dezelfde Matthaeus, met wien Niklaas Nomius, pastoor

---

1) Nomius had nog een ander devies, namelijk; *Patientia Christi;* hetgeen blijkt zoowel uit eenige stukken van zijne hand in het bisschoppelijk archief te Haarlem, als ook uit zijn portrait, een zeer schoon paneel, dat vroeger in de kerk van St. Bernardus „in den Hoek" te Haarlem bewaard werd en thans in het seminarie te Warmond berust. J. J. GRAAF.

2) Hetwelk eene copie is van een lijstje opgesteld of althans begonnen, naar het schijnt, door pater Phil. Ign. Oliva S. J.

der 2e wereldlijke statie aldaar in bovengemelden hevigen twist gewikkeld werd. Hij beweerde, volgens het verhaal van den apost. vicaris S. Vosmeer, (Bat. Sac. dl. II. pag. 55. col. 2) dat de andere priesters te Leyden den geest Gods niet hadden, maar dien des duivels, dat zij hoovaardig, onrustig, ongehoorzaam aan hunne oversten, gierig, trotsch, hebzuchtig en erger dan ketters waren, en dat hij daarom door de zijnen tot Overste aldaar was aangesteld. Door gemelden apost. vicaris te regt gewezen, vertrok hij weder in 1610.

MARCUS VAN DEN TEMPEL.

Hij volgde Mattheus Clinger onmiddelijk op (Jaarb. 1847. Meng. bl. 41), namelijk volgens het aangehaalde handschrift in de maand Junij 1610.

Vele jaren heeft hij hier met ongeloofelijk veel vrucht gearbeid; zoodat onderscheidene personen van den aanzienlijksten stand tot het catholijk geloof door hem bekeerd zijn: zoo b. v. Joës Nassovius propinquus comitis Mauritii in het jaar 1614, alsmede een ander e primariis Lugdunensibus vir doctus scriptis contra Arminianos celebris.

Toen op den 11 Nov. 1616 het bovenste gedeelte der Academie afbrandde, „omdat" (volgens Orlers bl. 189) „het vier 't welck op te Senaets-camer geleghen hadde, niet wel bewaert geweest en was", spargitur author incendii esse Tempelius, wiens woning de Schout bij zijne afwezigheid in 1617 binnendrong; want hij bepaalde zijne zorgen niet tot de stad Leyden, maar strekte die ook uit tot de omliggende dorpen: Noortwijk, Voorhout, Voorschoten, Homade, Langeraer, etc.; zoodat het geen verwondering kan baren, dat in datzelfde jaar vele edelen B. d'Assendelft, Cornelius Sandelius, Jac. de Scherpenzeel filius Dni in Offem, Nic. van Duyn Dns de Rijswijk en andere bij eene openbare acte van den ijver, de be-

kwaamheid en het nut der Jesuiten een gunstig getuigenis aflegden. Desniettemin werd v. d. Tempel in 1621 gebannen.

PETRUS DE HOLLANDER.

Hij werd in Mey 1619 Marcus v. d. Tempel als medehelper toegevoegd (Jaarb. 1847. Meng. bl. 41), doch vertrok weder in 1620 naar Rhoon in Schieland.

JACOBUS PATIUS.

Hij volgde als medehelper (Socius) de Hollander op. Volgens het Gerechtsdagboek :- A. fol. 84, was er onder de „Papē ē pryesters" in Maart 1622 een bij Burgemeesteren bekend', genaamd : „Jacobus Paets als Pryester, woonende ten huyse van Anthonis Gysbrechtz, hem zeggende van de ordre der Jesuiten nyet te sijn."

NICOLAUS BORLUT.

N. Borlut was volgens het boven aangehaalde handschrift van past. Burgmeyer de opvolger van v. d. Tempel.

GERARDUS VAN VLIERDEN.

JOANNES SCHOUWEN.

Hij was volgens het handschrift van past. Burgmeyer slechts Socius.

JOANNES KIEL.

Ook deze was niet meer dan Socius.

ISAAC VAN DER MIJE.

Insgelijks Socius.

JACOBUS METZ.

Hij wordt in gemeld handschrift insgelijks Socius genoemd.

HIERONIJMUS VAN SUERCK.

Past. Burgmeyer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 41) voegt achter zijn naam tusschen 2 haakjes de variant: Snerck. Ieder, die oud schrift gelezen heeft, weet hoe moeijelijk het soms is eene u van eene n te onderscheiden en zal

terstond hieruit opmaken, dat deze lijst der paters Jesuiten genomen is uit een oud handschrift, hetwelk of past. Burgmeyer of zijn zegsman onder de oogen heeft gehad.

FRANCISCUS L'HERMITE.

PETRUS VAN DEN BERGE.

ROBERTUS DU RIEU.

Socius: overleden 1659.

JOANNES BAPTISTA BIESTHOVEN.

Deze is zeker dezelfde als R. Pr. Joannes Baptista Listhoven, Soc. Jesu, die volgens het Necrologium Dioecesis Harlemensis auspicium sumens ab anno Domini 1600 (medegedeeld in de Katholiek 1871/72) in de maand Augustus van het jaar 1655 te Leyden aan de pest overleden is. Hoe de naam Biesthoven of Listhoven moet geschreven worden, laat ik voorloopig in het midden: één der beide ooggetuigen schijnt zich bij de lezing van zijn manuscript vergist te hebben.

JOANNES LETTEN.

GULIELMUS VAN RANST.

Gestorven in 1670 volgens het handschrift.

LUCAS REIJENBORG.

Socius.

JOANNES KINTSIUS.

Socius.

PETRUS STRATIUS.

Socius.

HENRICUS VAN BEEST.

Of het onder H. v. Beest of onder zijn opvolger geweest is, weet ik niet; maar zeker is het, dat er omtrent dezen tijd eene groote vertimmering heeft plaats gehad aan de Jesuitenkerk, staande bij de Pieterskerkgracht, gelijk blijkt uit eene kantteekening op een uit dien tijd afkomstig, nog op de charterkamer te Leyden aanwezig verzoekschrift van de predicanten en ouderlingen der Ne-

derduitsche Gemeente, ingediend in 1675; waarvan ik het volgende, ook om andere redenen niet onaardige begin afschrijf:

„Edele groot-achtbaare Heeren.

Het is UE. achb. kennelyck hoe wy ampts en conscienties halven en volgens resolutien der synoden van tijt tot tijt UE. Achb. hebben claagelyck vertoont, dat alle ketteren, dagelycks onder ons, vermenighvuldigen, ten eynde daartegen behoorlycke voorsieninge wierde gedaan. doch tot ons groot leedwezen, hebben geene of weynige redressen daar jn v'noomen; maar veel eerder sien toe neemen, stouter werden en glorieeren.

Soo ist dat wy nochmaal (schriftelyck op UE. Achb. versoeck en goet gelieven) ernstich en bewegelyck UE. Achb. willen remonstreeren, de hooghgaande vrijheden, stouticheden en schadelyckheden van de ketteren en valsche leeringen, die, gelyk jn Holland, oock seer jn onse stad toeneemen.

Als daar, eerst, is de verderfelycke dwaalinge der papisten, die niet vergenoeght syn hier als bekende paapse borgers te mogen woonen, en vryheyt van conscientie te genieten, en te oeffenen jn haar huisen; maar oock openbaere, groote en vermenighvuldichde byeencomsten en vergaderplaatsen hebben. Soo dat alle dage en bysonderlyck op den Sondach en andere haare heylige daagen, meer als op 30 bekende plaatsen midden jn de stad, de v'vloeckte misse wert bedient en haar dwaalingen gepredickt. Welcke plaatsen wy bereyt syn aentewysen, maar achten het onnoodich, alsoo men haar daagelycks siet met heele menighten, vrij en openbaar, daaruyt en jn gaan, sommige *met de boeckjes aen den arm, de paternosters onder de voorschoot, en de kleyne goude cruisjes aen den hals hangende*, even als of sy int Pausdom waaren. timmeren [op den kant staat: op de Haarlemstraat jn de son. op den Ryn. bij de brandende soudkeet. pieterskerckgraft daar de heele somer getimmert js aen de kerck] groote en verhevene predick plaatsen, die honderden van menschen omvangen connen, met groote, opene jngangen en poorten, daar niet alleen wereltlycke maar alderley geordende priesters, als jesuiten, dominicanen, franciscanen etc. prediken en mis doen.

daarby comt de ondragelycke stouticheyt van de Emissarissen de Jesuiten, Cloppen en quesels, die als heele swermen, niet alleen dagelycks langhs de straaten loopen, omde missen aan te seggen, der pausgesinde kinderen te catechiseeren; maar oock [op den kant staat: op de N. Heerengraft omtrent breemen] publicke disputeer-collegien hebben en de cloppen op sommige plaatsen [op den kant staat: jn de Rynstraat bij het N Levendaal] leer-school houden, ja maar hier en daar de huisen der gereformeerden jnsluipen, om de eenvoudige aftetrecken van de waerheyt. steken haar briefkes jn de hand, daar een deel jdele vragen opstaan, om de onnosele zielen te v'stricken. En eyndelick haar afgodise boecken, prenten, paternosters, crucifixen etc. in haar [op den kant staat: op de Haarlemstraat over de Maare.] winckels, an en voor de deuren publyck te coop hangen, verswyge nu alle de smaatheden, affronten en lasteringen, die dagelycx den gereformeerden en haar religië, van die worden aangedaan.

Al het welcke" [enz.]

„Leyden den 1675. U.E. oprechte, getrouwe, en onderdanige dienaars de predicanten en ouderlingen der nederduytsche gemeente tot Leyden. uyt aller Naam

THEOD. VAN DER LES,

Syn̄: P: t: Scriba."

FREDERICUS DE HUTTER.

Aldus heeft hij de vroeger medegedeelde overeenkomst, waarbij de gezamenlijke priesters te Leyden elkander bij voorkomende gelegenheden beloven te assisteren, den 21 Augustus 1689 mede onderteekend. Uit dat stuk blijkt, dat wegens de bekeering van een jongman Pieter v. d. Wiele, die naar Brugge gevlugt was, de beide paters Jesuiten personeel geapprehendeerd en gegijzeld zijn en in hunne huizing een officier en twaalf soldaten zijn ingelegerd geworden. Hij is, volgens het aangehaalde handschrift, den 10 Nov. 1699 overleden; en, volgens het vroeger vermelde „Register van personen overleden binnen Leyden en begraven Buyten" is „fredericus dHudder begraven tot Outheusē" [Oud-Heusden].

FRANCISCUS IDENS.

Socius.

JOANNES BAPTISTA SOPHYE.

Socius.

PETRUS HUË.

Ook hij heeft de bovengemelde overeenkomst geteekend, en was dus waarschijnlijk in 1689 van Fredericus De Hutter de medehelper en misschien ook zijn lotgenoot.

Volgens het aangehaald handschrift van past. Burgmeyer is hij als Socius in 1694 dus nog vóór de Hutter overleden.

JOSEPHUS CORDUANIER.

Hij was ook slechts Socius, dus waarschijnlijk de opvolger van P. Huë.

JACOBUS CLAESMAN.

Omstreeks dien tijd, in 1708 (zie Jaarb. 1847. Meng. bl. 42) toen bij Plakaat van de Staten dezer landen de Jesuiten uit deze streken gebannen werden, is de kerk dezer statie, gelegen aan de St. Pieterskerkgracht, voor de openbare godsdienstoefening gesloten. Na dien tijd verbleef er wel tot aan de opheffing der Societeit in 1773 een pater, doch zonder openlijk zijne bediening uit te oefenen.

Dat er in het begin althans nog wel eens meer of minder openbare godsdienstoefening in de kerk der Jesuiten gehouden werd, kan blijken uit een besluit van Burgemeesteren, genomen den 10 Januarij 1719, te vinden in de „Notulen gehouden op de kamer van de H.H. Burgemeesteren der Stad Leyden van den 27 Decemb. 1715 tot den 30 Decemb. 1720" fº 116 en luidende als volgt:

„Den heerhooft Officier Paats heeft aan burgemē v'toont dat niet tegenstaande syn Ed. de Vrouwe van Sluypwyck, die inde gewesene Jesuiten kerk haar v'blijf houd, als ook de Opsienders van de Rooms Catholyke kerken binnen

dese stad, hadde gewaarschouwt, dat soude hebben sorg te dragen, dat in de v' jesuite kerk geen dienst werde v'richt, syn E. ondervonden had, dat den dienst in de selve kerk wierd gecontinueert, self met meer en meer toevloet van menschen, weshalve v'sogt, in gevolge van de 256e burgerlike keure in de v'gem̄ kerk ondersoek te mogen doen, en aldaar alle byeenkomste om den dienst by te wonen te v'storen, waarop gedelibereert synde hebbē burgemė den heer hooftOfficier gequalificeert om het v'sochte ondersoek te doen, en syn E. v'der v'socht sich na de 256 burgelike keure te willen gedragen."

Dit onderzoek schijnt tot de verlangde uitkomst geleid te hebben; want volgens de medegedeelde „Lijste van zodanige Rooms Catholique priesters of pastooren als sigh tot het bedienen der roomsche kerken of statiën binnen de Stadt Leyden althans bevinden" enz. was in Oct. 1732 de Jesuitenkerk voor lange jaeren geslooten geweest en daerin geen diensten gedaen.

De paters Jesuiten, die er desniettemin verbleven, zullen dus de volgende door past. Burgmeyer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 42) medegedeelde geweest zijn:

ANTONIUS CARENNA.

ALOIJSIUS HONTON.

Is volgens het handschrift overleden den 5 Nov. 1727.

PHILIPPUS IGNATIUS OLIVA.

PHILIPPUS LONCKE,

alias Haege, overleden 1738.

JOANNES MICHIELS.

Overleden te Utrecht.

PETRUS DE WINTER,

alias Rachel.

JOANNES BAPTISTA OUVYN.

Deze laatste komt niet voor op de lijst van past. Burgmeyer. (Jaarb. 1847. Meng. bl. 42) Ik heb hem genomen

uit het vroeger medegedeelde handschrift, bevattende een verslag van den toestand van het aartspriesterschap van Holland omtrent 1773; waarin zijne statie genoemd wordt Statio Saecularis nunc en hij zelf societatis extinctae Membrum. Indien de voornamen niet zoo zeer verschilden zou men geneigd zijn hem voor denzelfden te houden als Philippus Ignatius Oliva; immers in het handschrift van past. Burgmeyer, waarin eene u van eene n moeijelijk te onderscheiden was, kan men dezelfde moeijelijkheid verwachten tusschen de u en li en tusschen vȳ en va; doch wegens het verschil der voornamen durf ik niets te beslissen vóór het handschrift van past. Burgmeyer zelf gezien te hebben. Stond daar werkelijk Ouvȳ, dan zou het verschil in voornamen zich insgelijks wel laten vereffenen; te meer omdat beiden omtrent ten zelfden tijde moeten geleefd hebben.

BARTHOLOMEUS VAN BERKEL.

Hij is geboren (zie Dietsche Warande) 21 Julij 1728 en, ook volgens den meermaals aangehaalden Necrologus, overleden te Leyden den 10 Sept. 1809. Ten zijnen tijde is dus, n. l. den 21 Julij 1773 zijne orde door Paus Clemens XIV opgeheven.

Het kerkgebouw der Jesuiten heeft (Jaarb. 1847. Meng. bl. 42) van 1828 tot 1836 voor de godsdienstoefening van het garnizoen gediend; waarbij destijds een eigen aumonier, die mede de militaire strafgevangenis bediende, geplaatst was. Na geruimen tijd leeg gestaan te hebben is het eindelijk afgebroken en is er in 1861 op deszelfs grond eene gymnastiek-school gebouwd.

PATERS FRANCISCANEN.

Nadat het klooster der Minderbroeders, in 1445 buiten Leyden in den Waard tusschen de beide Rijnen ten oosten

van de tegenwoordige Heerengracht opgerigt, door het boosaardig geweld van het brooddronken gemeen in 1572 verwoest was geworden, hebben eenige hunner zich met levensgevaar in en om de stad verborgen gehouden, ten einde de overgebleven Catholieken tot troost te zijn en hen in hun geloof te versterken. Dit getuigt pater Adrianus Fierlinx in een geschrift (waarvan de copie berust in de pastorie der parochiekerk van O.L.V. Onb. Ontvangenis te Leyden) in 1659 van 2 bijna honderdjarige ooggetuigen te hebben gehoord; zoodat niet ten onregte de voornaamste burgers van Leyden in een autentiek stuk van den 12 Maart 1639 (zie Breviarium historicum ordinis minorum. Romae 1777. pag. 189. col. 2. § 2) naar waarheid konden getuigen, dat de Minderbroeders hen het eerst hadden onderwezen, gedurende 30 jaren aldaar hadden dienst gedaan en de pestzieken altijd met ijver hadden bezocht. Volgens eene aanteekening van den copiist van het geschrift van Fierlinx zijn de Minderbroeders hier eerst in 1614 aangekomen, en volgens vroeger aangehaald manuscript van past. Burgmeyer in 1616. Hoe dit zij, Fierlinx en zijn Copiist komen hierin overeen, dat de Minderbroeders tot nog toe te Leyden geene vaste standplaats hadden; maar dat zij zich nu hier dan daar heen in Rijnland begaven. De eerste die te Leyden in 1621 eene vaste standplaats verwierf was:

JACOBUS NESSEUS.

Hij was volgens het verhaal van pater Fierlinx een Haarlemmer; doch hierin schijnt deze zich vergist te hebben; want de Copiist van en de aanteekenaar op dit verhaal, berigt, dat hij een oud perkamenten Register in 4° gevonden had, waarin de overledenen, welke op zekere tijden van het jaar in de gebeden van de gemeente plagten aanbevolen te worden, van 1623 tot 1663 aangeteekend stonden, en waaruit bleek, dat R. P. Jacobus Nes-

seus Amsterdamensis den 24 Mey 1637 overleden was. Dewijl hij volgens pater Fierlinx de statie gedurende 16 jaar bediend heeft, zoo moet hij omtrent 1621 zijn vaste standplaats te Leyden bekomen hebben.

Volgens de opmerking van den aanteekenaar op pater Fierlinx' verhaal moet men een vaste standplaats wel onderscheiden van eene vaste woonplaats; want een vaste woonplaats hebben de Franciscanen te Leyden eerst lang daarna gekregen: zij werden nu eens hier, dan eens daar gastvrij ontvangen.

Nog vermeldt diezelfden aanteekenaar, dat hij uit dien tijd geen Register van de gedoopten en de gehuwden gevonden heeft, en verklaart dit daaruit, dewijl ten tijde van Nesseus het zoo streng en met bedreiging der zwaarste straffen aan de priesters door de plakkaten verboden was zelfs Catholieke kinderen te doopen en huwelijken in te zegenen. Inderdaad het oudste doopboek der Catholieken op den burgerlijken stand aanwezig, is dat van de Duitsche Carmelieten, beginnende met 1646.

Jacobus Nesseus, weleer lector, was een uitstekend man en bij ieder geliefd. De voornaamsten van de Stad waren zijne biechtelingen; op wier aandringen, niet tegenstaande hij liever onder de zijnen gewenscht had te leven en te sterven, hij, door eene langdurige verzwakking aan het bed gekluisterd, toch aan velen met raad en daad bijstand bood. Hij zelf heeft achtervolgens van 6 medehelpers den bijstand genoten. — Zie Bijlage A.

FRANCISCUS DE GROOT.

Hij was de 1e medehelper van Pater Nesseus. Met een onvermoeiden ijver heeft hij in gevaarvolle tijden de Catholieken te Leyden bediend. Of hij hier of elders overleden is, heeft Pater Fierlinx niet kunnen ontdekken; hoewel zijn naam volgens diens aanteekenaar in het voorgemelde Register van overledenen geboekt stond.

JOANNES TIRAS.

Terwijl Pater de Groot hier nog stond en de ziekte van Pater Nesseus steeds voortduurde, werd hij hier heen gezonden. Hij, benevens Henricus Huberti en frater Jacobus Jansz., alle drie Minderbroeders, logeerden volgens het boven aangehaalde Gerechtsdagboek in 1622 ten huysen van Dirk van Santen. Hij was een uitstekend en onvermoeid werkman, die na vele moeijelijkheden doorgeworsteld te hebben wegens eene door hem gehouden polemiek, waardoor de onkatholieken zich beledigd hadden gevoeld, binnen weinige uren door de magistraat uit de stad gebannen werd: hetgeen waarschijnlijk in het jaar 1629 geschied is. De verbannene werd echter vreugdevol te Amsterdam ontvangen.

ANDREAS VERSPECKEN.

Deze was de 3e medehelper van pater Nesseus. Zijnen voorganger Joannes Tiras in ijver niets toegevende, werd hij op verlangen van eenige vrome Catholieken naar Delft verplaatst, en aldaar met vreugde ontvangen. Als hij na eenig verblijf aldaar door de ijverzucht van sommige vrouwen valschelijk beschuldigd was, is hij van Delft weder vertrokken en heeft hij als een gehoorzame zoon de Catholieken op andere plaatsen, zooals Leerdam enz. door zijnen wandel gesticht.

CORNELIUS DOYMA.

Pater Fierlinx noemt hem N. Doyma; maar deze N staat voor N(omen) N(escio). Zijn aanteekenaar noemt hem Cornelius.

Hij was de opvolger van Verspecken en dus de 4e medehelper van pater Nesseus. Stipt in het waarnemen zijner godsdienstpligten, heeft hij de zijnen gedurende het heerschen van de pest getrouw bijgestaan; daardoor zelf van de pest aangetast, is hij volgens pater Fierlinx op den feestdag van den H. Franciscus (4 Oct.) 1635 tot aller

droefheid in den Heer ontslapen. De aanteekenaar meent dat hij in 1636 gestorven zou zijn; omdat er een pater Doyman als woonachtig in Z. Holland wordt aangewezen in eene „Tweede Remonstrantie tegens den geweldigen en moedtwilligen inbreuck der Paepscher afgoderije, soo in steden als ten platten lande van Zuydt-Hollandt aen de vergaederinge van de Ed. Groot-Mo. Heeren de Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt overgelevert in februarij lestleden bij de gedeputeerde des synodi, uyt name en last der kercken van Zuydt-Hollandt. In 's Gravenhage gedrukt bij Aert Meuris boeckverkoper woonende in de papestraet in den bijbel anno 1636." Paragraaf 13 dezer Remonstrantie luidt aldus: „13. Ten sesten, dat de Papen ende Priesters alomme in de steden van Zuydt-Hollandt woonachtigh, ende met namen ende toenamen in grooten getalle bekent zijn: als Pater Becum, Pater van Wou, Roeland Potter, Pater Reynigom, Pater Niclaes, die oock deecken is van geheel Delfflandt, Heer Joris Oom, Heer Herman Oom Hermansz, Pater Silbertus, Pater Sebeeck, Pater Govert, Pater Albertus de Man van de Orde der Dominicaenen, Pater Gerrit, Pater Maerten Seculier Priester, Pater Gillis Swieten Priester, Pater Doyman, Pater Jacob jansz. Minne-broeder, Paep Hoogkamer, Paep Cornelis van Beverwijk, Pater Paludanus, Paulus van den Hove, Heer Aelst & c." Maar omdat dit stuk in 1636 gedrukt is, daarom kan het wel vroeger ingediend of althans opgesteld zijn, toen pater Doyma nog leefde of toen zij meenden, dat hij nog leefde. Dat hij werkelijk in 1635 overleden is wordt bevestigd door het Haarl. Necrologium, medegedeeld in *de Katholiek;* alwaar wij lezen onder het jaartal 1635: R. P. Cornelius Doijma Ord. S. Franc. Leidae peste mortuus 4 Octob. In het jaar 1635 zijn er van 23 Junij tot ult° Dec. 14582 menschen te Leyden aan de pest overleden.

Zou Pater Jacob jansz. Minne-broeder, die in de aangehaalde paragr. 13 op pater Doyman volgt niet dezelfde zijn als pater Jacobus Nesseus? althans dezelfde als die met P. Joannes Tiras bij Dirk van Santen logeerde?

THEODORUS ATTENHOVEN.

Hij volgde op pater Doyma en was dus omtrent 1635 de 5e medehelper van pater Nesseus. Hij werd schandelijk bedrogen door een zeker vrouwspersoon, hetwelk zich aanstelde, als of zij door den duivel bezeten was. De pater met medelijden over haar bewogen, begon haar in zijnen ijver te bezweren en als de duivel, zooals hij meende, niet wijken wilde, heeft hij haar zelfs met eene roede eenige keeren geslagen; daarvoor bij Burgemeesteren aangeklaagd, is hij uit Leyden gebannen en waarschijnlijk naar 's Gravenhage vertrokken. Een liedje, daarvan opgemaakt en openlijk verkocht, werd nog lang daarna door de straatjongens op een belagchelijken toon opgedreund.

JEREMIAS ZELERS.

Na de verbanning van pater Attenhoven en waarschijnlijk na het overlijden van pater Nesseus in 1637 werd deze Jeremias Zelers hier heen gezonden. Hij was guardiaan te Utrecht geweest.

Tot dus verre hadden, gelijk boven vermeld, de paters Franciscanen nog geene vaste woonplaats gehad te Leyden, wegens de hevige vervolging, die na de verbanning van pater Tiras al meer en meer was toegenomen. Thans werd aan pater Zelers, zeker een knap man, een hoewel oud en vervallen huis gratis aangeboden, gelegen aan de oostzijde van het Steenschuur; alwaar hij zijn intrek nam. Kerk werd er echter niet in gehouden. Dit geschiedde altijd elders, in zeer enge plaatsen op de bovenste verdieping, waar men 's winters bevroor en 's zomers verbrandde. Zij, de paters Franciscanen, waren destijds

verpligt tweemaal daags mis te doen en te preken, en dikwijls nog des namiddags den catechismus te onderwijzen op zon- en feestdagen.

Pater Zelers stierf als een ware en goede herder, beweend door allen en voornamelijk door zijne eigene schapen.

PETRUS CRABBE.

Hij was de opvolger van pater Zelers aan het Steenschuur.

Pater Fierlinx kende zijn voornaam niet; maar in het meergemeld Haarlemsch Necrologium wordt hij R. Pr. Petrus Crab, Ord. Minorum genoemd.

De voetstappen zijner voorgangers drukkende, liet ook hij zijn leven voor zijne schapen. Als in 1654 (volgens pater Fierlinx) er wederom een hevige pest woedde, heeft hij zoo naarstig de zijnen bijgestaan, dat hij zelf door de ziekte aangetast onder zijn waardig en liefdadig werk bezweek. Hier vergist zich pater Fierlinx waarschijnlijk één jaar; want hoewel deze pest door geheel Europa van 1654–1657 woede, was het in 1655, dat er te Leyden 11651 menschen aan de pest stierven; waaronder, volgens het aangehaalde Necrologium, in de maand September ook Petrus Crab zich bevond.

PAULUS IDELET.

Hij volgde op Petrus Crabbe aan het Steenschuur, nadat hij meermalen gardiaan en provinciae definitor geweest was. Stipt in het opvolgen zijner gelofte, was hij een levend voorbeeld van het godsdienstig leven, velen niet alleen door woorden, maar ook door een goed voorbeeld tot een goed en vroom leven leidende. Desniettemin is er ten zijnen opzigte in 1660 eenige opschudding ontstaan door 3 vrome zusjes; waaraan de zorg voor het altaar en de sacristie was opgedragen. Deze, waarschijnlijk ten onregte betigt en door pater Idelet ontslagen, achtten zich daardoor zoo zeer in hare eer aangetast, dat

zij hem bij zijne oversten aanklaagden. Als de superior en pater Fierlinx zich te vergeefs bemoeid hadden dezen twist in der minne te beslechten, vertrok pater Idelet, willende liever onder de zijnen vreedzaam en rustig leven, dan de plagerijen en babbelarijen dier vrouwen verkroppen.

JOACHIM SCHAEP.

Pater Fierlinx spelt zijn naam met 2 a's; doch hij zelf schrijft Schaep met ae, in het door hem in September 1660 aangelegd Doopboek, hetwelk nog tegenwoordig aanwezig is op den Burgerlijken stand te Leyden.

Na eenige jaren medehelper geweest te zijn te Amsterdam in de kerk het Boompje, is hij hier als opvolger van pater Idelet van 1660 tot 1664 werkzaam geweest. In dien korten tijd heeft hij het bouwvallig huis aan het Steenschuur geheel afgebroken en een ander in deszelfs plaats opgebouwd.

Wat er na zijn vertrek van dit huis geworden is, wie zijn opvolger geweest is en of hij wel een opvolger gehad heeft en wat er van zijne gemeente geworden is, heb ik niet kunnen ontdekken. Pater Fierlinx heeft verzuimd dit mede te deelen, hoewel hij het beloofd had. Het waarschijnlijkste is, dat korter of later na zijn vertrek zijne gemeente zich opgelost heeft in de andere gemeente der Franciscanen, waarbij pater Fierlinx geplaatst was. Want er waren toen twee gemeenten die door Franciscanen bediend werden, of althans er waren twee paters Franciscanen, die elk afzonderlijk woonden, de een aan het Steenschuur en de ander aan de Haarlemmerstraat, gelijk zoo aanstonds zal blijken.

JOANNES BELLENS.

Aldus pater Fierlinx; het boven aangehaalde Breviarium hist. ord. Min. pag. 189. col. 2. § 6, noemt hem Joannes Bollens.

Toen na de komst van pater Attenhoven als den vijfden medehelper van den steeds ziekelijken pater Nesseus, de pest in geen geringe mate bleef voortwoeden, werd hem tot zesden medehelper toegevoegd pater Bellens, die met zoo veel ijver de ongelukkige zieken bij dag en nacht bediende, dat, gelijk boven verhaald, de voornaamste burgers van Leyden in 1639 (twee jaren na den dood van Nesseus) openlijk hunne buitengewone verpligting jegens de Franciscanen getuigden.

Als pater Zelers, de opvolger van Attenhoven, een huis aan het Steenschuur had verkregen, werd ook voor pater Bellens een huis aangekocht aan de Haarlemmerstraat tegenover „de ghecroonde Olifant". Het huis werd gesteld op naam van de edele vrouwe van Haserswoude, Nieuwenrode enz, eene met raad en daad zeer toegenegen weldoenster der orde. Het is bekend, dat de priesters in dien tijd nog geene eigendommen mogten bezitten; van daar dat zij hunne vaste goederen, welke zij toch verkregen, altijd op naam van derden lieten stellen, die dan voor de betaling der verpondingen aansprakelijk waren. Van daar dat het huis van pater Bellens niet op zijnen naam, maar op die van gemelde edele vrouwe gesteld werd. Waar dit huis gestaan heeft op de Haarlemmerstraat heb ik niet kunnen ontdekken; omdat „de ghecroonde Olifant" sedert lang, althans zoo lang mij heugt, in geheel Leyden nergens meer te vinden is. Men zou alligt op het denkbeeld kunnen komen, dat het huis van pater Bellens hetzelfde was als het huis op den hoek van de Haarlemmerstraat en de Kuipersteeg, waarin later door de Franciscanen de zoogenaamde Kuipersteegskerk gehouden is. Doch deze onderstelling is niet houdbaar; omdat uit het 5e register der bonboeken (Gansoord en Maredorp Rijnzijde) op de rekenkamer te Leyden aanwezig, ten duidelijkste blijkt, dat dit hoekhuis met het belendende perceel vóór, tijdens

en lang na pater Bellens stond op naam van Gerrit Wittensz. van Souburch.

Dat de priesters in dien tijd, en dus ook pater Bellens, niet in hunne eigene woning, maar nu eens hier en dan eens elders godsdienstige oefeningen hielden, hebben wij reeds onder zijn ambtgenoot pater Zelers vermeld en behoeft hier dus niet herhaald te worden.

Pater Bellens is volgens pater Fierlinx in 1652 overleden, volgens het aangehaalde Breviarium in 1651.

JOANNES RAATS.

Na te Amsterdam in 't Boompje gedurende drie jaren de medehelper geweest te zijn van pater Franciscus Angelinus, werd hij te Leyden tot opvolger van pater Bellens aangesteld.

Met lofwaardigen ijver heeft hij de pestzieken in 1652 bijgestaan, en hoewel omtrent 1660 zelf door ziekte zoodanig verzwakt, dat hij door pater Fierlinx in zijn ambt werd bijgestaan, heeft hij toch in 1666 weder denzelfden ijver getoond in het bezoeken dier ongelukkigen. Desniettegenstaande heeft ook hij vóór en na de zwaarste vervolgingen ondergaan. Zoo is hij eenmaal uit een zeer hoog venster gesprongen om den Schout, die hem onverwachts wilde gevangen nemen, te ontkomen en tot ieders verwondering is hij ongedeerd en behouden gebleven.

Uit het boven aangehaalde 5e register blijkt, dat het hoekhuis aan de Haarlemmerstraat en de Kuipersteeg met het daaraan belendende perceel den 31 Maart 1663 verkocht is door Gosinwynus Souburch cum socys erffgenamen van Gerrit Witten Souburch aen Emmerentia de Man ongehuwede persoone, die het op hare beurt op den 19 Oct. 1669 weder verkocht heeft aen herman Raets; op wiens naam het is blijven staan gedurende 138 jaar, tot dat het met een paar huisjes in de Kuipersteeg bij besluit van den Raad van den 8 Januarij 1807 is overge-

dragen van herman Raets op de R. C. Gemeente parochierende in de Kuipersteeg. Ieder die dit leest, zal terstond begrijpen, dat herman Raets familie geweest is van pater Joannes Raats en dat hij slechts zijn naam geleend heeft om de bepalingen omtrent het eigendomsregt ten opzigte van R. C. Geestelijken te ontduiken; maar dat de eigendom dier huizingen feitelijk reeds sedert 1669 aan de statie der Franciscanen toekwam.

In hetzelfde jaar, als er weder eene epidemie van febres intermittentes malignae heerschte, begon pater Raats wederom ziekelijk te worden; zoodat hij, toen zijne ziekte toenam, in 1673 terug geroepen werd.

ADRIANUS FIERLINX.

Hij is omtrent 1659 door den provinciaal Simon Jordens naar Leyden gezonden als assistent van den ziekelijken pater Raats; alwaar hij, al hetgeen hij merkwaardigs gezien en van anderen gehoord had, betreffende de statie der Franciscanen, heeft beschreven in zijn: Status Missionis Leydensis; waaruit wij het bovenstaande grootelijks hebben getrokken.

Toen in het volgende jaar 1660 pater Idelet zijne gemeente aan het Steenschuur verlaten had, werd hij door het definitorium tot de dienst dier gemeente aangesteld; doch als de gemeente aan de Haarlemmerstraat hier tegen was, wanhopende aan het herstel van hunnen herder pater Raats, werd pater Fierlinx bevolen bij hem te blijven en verkreeg de gemeente aan het Steenschuur pater Schaap, gelijk boven reeds verhaald is.

Als in 1663 de grond ten ooste van de Heerengracht, alwaar vóór de Hervorming het klooster met de begraafplaats der Minderbroeders gestaan had, werd opgegraven om de fundamenten te leggen eener nieuwe Protestansche kerk (de Waardkerk), heeft hij met eigen oogen gezien,

hoe aldaar eene menigte doodsbeenderen zijn uitgegraven, blijkbaar afkomstig van de lijken dier kloosterlingen.

Dat hij zijnen tijd bij pater Raats niet slechts in historische onderzoekingen heeft doorgebracht, kan de pest van 1666 en vooral de epidemie van febris intermittens perniciosa van 1669 getuigen. In deze laatste epidemie toch, waarin het aantal dooden en zieken zoo groot was, dat in andere steden bij aanplakbiljetten tegen hoog loon ziekenoppassers voor Leyden gevraagd werden, kon hij openhartig verklaren gedurende 2 maanden 's nachts of over dag geen 2 uren achter elkander te hebben kunnen rusten.

Eindelijk werd zijn wensch, onder zijne medebroeders te sterven, vervuld; want den 30 Julij 1685 overleed hij te Antwerpen, nadat hij gedurende 25 jaar niet alleen de Catholieken, maar ook de oncatholieken goedgunstig en getrouwelijk ten dienste had gestaan.

HENRICUS MOOREN.

Na de terugroeping van den ziekelijken pater Raats in 1673 werd deze als medehelper van pater Fierlinx hier heen gezonden.

Gedurende 4 jaar heeft hij de Catholieken met veel ijver bediend; doch liever onder de zijnen den monnikspij willende dragen, dan de moeijelijkheden der zending kunnende verdragen, is hij weder vertrokken.

AUGUSTINUS DE VOSTER.

Deze was de opvolger van pater Mooren en dus insgelijks de medehelper van pater Fierlinx; doch na omtrent 3 jaar hier met ijver gewerkt te hebben, is hij aan eene uitterende ziekte tot aller smart overleden.

CORNELIUS VAN HOOFF.

Hij werd in plaats van den overleden pater de Voster in 1683 tot medehelper van pater Fierlinx hier heen gezonden. Hoewel hij reeds met Allerheiligen benoemd

was, duurde het tot Kersmis eer hij verlof van den Schout kon verkrijgen om zijne betrekking te aanvaarden.

Hij heeft het vroeger medegedeelde Contract van de Leydsche Priesters in 1689 mede onderteekend.

Door eene langdurige ziekte uitgeput is hij den 30 Januarij 1697 overleden; zooals het vervolg van pater Fierlinx' verhaal ons mededeelt. In het doopboek van de Kuipersteegs-kerk, op den burgerlijken stand te Leyden aanwezig, lees ik de volgende aanteekening op 1697: 30 Janu. Obijt r. P. Corn. Van Hooff. quondam S. T. Lector moralis, novitiorum instructor, vicarius, ac in hac missione Leidensi per 15 annos missionarius. Qui Libellum composuit intitulatum: *Pharetra Divini amoris* sed morte preventus no fuit impressus sed missus ad Superiores in Brabant: Sepultus ē Jn Warmond in quodam monumento Prenobilissimi Dn̄i de Wassenaer Toparchē ibidem. In het „Register van de persoonen overleden binnen Leyden ende begraven buyten deselve Stadt begonst p° Januarij 1684" (op de Charterkamer aldaar) wordt insgelijks vermeld als op den 31 Januarij 1697 aangegeven Cornelis van hooft om tot Warmond begraven te worden.

BERNARDINUS CAZIER.

Hij kwam, na den dood van pater Fierlinx, den 19 Aug. 1685 als medehelper van pater van Hooff te Leyden; doch wegens de vroeger verhaalde moeijelijkheden tusschen den officier en de paters Jesuiten moest hij zich gedurende 3 maanden van alle openlijke dienst onthouden tot aan den advent van hetzelfde jaar. Dat hij het bovengemelde contract van 1689 insgelijks heeft onderteekend is aldaar te zien.

Na omtrent 17 jaar de Catholieken onvermoeid, vol geestdrift en van allen bemind gediend te hebben is hij den 10 Maart 1702 te Leyden overleden.

Uit het „Register van ontfang van personen die begra-

ven werde ten behoeve van 't Gemeene landt (dat wil zeggen: Register van ontvang ten behoeve van 't Gemeene land voor het begraven van lijken) te vinden op de Charterkamer te Leyden, blijkt dat op 13 Maart 1702 ontvangen is *f* 4 voor Bernardus Cassier tot Warmond priester (dat wil zeggen: Bernardinus Cazier priester te begraven tot Warmond).

CORNELIUS VAN BORTEL.

Na den dood van Pater v. Hooff in 1697 kwam hij hier zonder de minste moeijelijkheid als medehelper van Pater Cazier.

Hij is de eerste der door past. Burgmeyer (Jaarb. 1847. Meng. bl. 41) opgenoemde pastoors van de Kuipersteegskerk.

Volgens eene aanteekening in het meergemelde doopboek dier kerk, werd hem den 28 Maart 1710 bevolen binnen 8 dagen uit Holland te vertrekken; dien ten gevolge vertrok hij den 4 April; desniettemin werd gedurende den tijd zijner verbanning in die kerk voortgegaan met doopen. In 1712, één-en-twintig maanden na zijne verbanning, werd hij weder teruggeroepen en door Burgemeesteren weder aangenomen den 13 Januarij. Uit deze aanteekeningen blijkt tevens, dat het medegedeelde verhaal van pater Fierlinx met de voortzetting daarvan vóór het jaar 1710 gesloten is; dewijl aldaar vermeld wordt, dat C. v. Bortel sine ulla difficultate missionis munia ab initio admissionis peregit.

Hij was zeker van Lier bij Antwerpen afkomstig; want in het doopboek wordt hij genoemd: Lyranus.

ALOYSIUS VAN OVERBEEK.

Hij wordt niet vermeld door past. Burgmeyer.

Uit het aangehaalde doopboek blijkt, dat hij van Antwerpen afkomstig was.

Als laatste vervolger van het verhaal van pater Fier-

linx verhaalt hij van zich zelven het volgende: Na den dood van pater Cazier, op den 10 Maart 1702, kwam hij den 24 dierzelfde maand te Leyden en begon terstond zijn geestelijk ambt als medehelper van pater v. Bortel; doch de openlijke uitoefening daarvan werd hem belet door den officier, die vooraf *f* 600 eischte als recognitie voor zijne toelating, even zoo als hij te voren dit van een aankomeling der Jesuiten geëischt had; hoewel hij zich toen met de helft vergenoegd had. Om der gevolgen wille weigerden de oversten aan dien eisch te voldoen; intusschen was de Stadhouder Willem III, koning van Engeland, den 19 dierzelfde maand overleden; waardoor de magt van zijn officier insgelijks een einde nam. Vóór deze evenwel aftrad, gaf hij aan pater v. Overbeek, 12 dagen na zijne aankomst, het verlangde verlof; waarvan hij terstond gebruik maakte en, zooals hij zelf meldt, nog gebruik maakt; waaruit wederom blijkt, dat dit verhaal vóór 1710 gesloten is; want ook pater v. Overbeek is volgens het aangehaalde doopboek met zijn ambtgenoot pater v. Bortel gebannen. Hij schijnt echter vroeger teruggekeerd te zijn; want gelijk aldaar vermeld staat, is hij, Aloysius van Overbeek, een jaar na zijne terugroeping overleden den 25 Sept. 1713 en begraven te Voorhout; waartoe volgens het „Register van de personen overleden binnen Leyden ende begraven buyten deselve Stadt" verlof was verleend den 27 daaraanvolgende.

MATTHEUS NOYDENS.

Volgens de medegedeelde „Lijste van zoodanige Rooms Catholique priesters of pastooren als sigh tot het bedienen der roomsche kerken of statien binnen de Stadt Leyden althans bevinden" was Mattheus Noydens in 1732 „oudt 48 jaeren", en dus in of omtrent 1684 „gebooren binnen bergen op den Zoom." Hij werd hier heen gezonden „door sijn geestelijke Oversten Bernardus Stijns anno 1713", dus

hoogstwaarschijnlijk na den dood van pater v. Overbeek en tot medehelper van pater v. Bortel.

Hij heeft de vroeger aangehaalde verklaring betreffende den eed mede onderteekend den 6 Nov. 1730.

Hij is, ook volgens het doopboek, overleden den 25 Julij 1740 en volgens het „Register van ontfang van personen die begraven werde ten behoeve van 't Gemeene landt" is op den 28 daaraanvolgende *f* 4 betaald voor „Mattheus Noodis priester jn de Kuypersteeg na voorhout".

GEORGIUS VAN DAMME.

Door past. Burgmeyer Georgius van Dam genoemd.

Volgens de onder M. Noydens aangehaalde Lijste was hij in 1732 „oudt 46 jaerē", en dus in of omtrent 1686 geboren „binnen dendermondē". Hij werd hier heen gezonden door zijn geestelijke overstē Ottho van dalem; maar den tijd wanneer? wordt er niet bij vermeld; doch volgens eene aanteekening in het doopboek was hij hier den 4 Aug. 1727. Hij is dus waarschijnlijk hier gekomen na het overlijden of vertrek van Pater v. Bortel als medehelper van pater Noydens; met wien hij insgelijks de meergemelde verklaring op den 6 Nov. 1730 heeft onderteekend.

Op die verklaring staat tot 2 maal toe vermeld, dat hij overleden is den 12 Mey 1750; waarvoor in het doopboek de 13 wordt aangegeven. Zeker is het, dat volgens het onder M. Noydens insgelijks aangehaald register van ontfang enz. op den 14 Mey 1750 *f* 4 betaald is voor „Georgius van Dam R. priester na voorhout in de Cuypersteeg". (d. i. R. priester in de Kuipersteeg te begraven naar Voorhout).

JOANNES HUBERTUS TEN EYCKEN.

Aldus onderteekende hij de bewuste verklaring op den 8 Aug. 1740 en dus niet Joannes ten Eijken, gelijk past. Burgmeyer hem noemt.

Hij was toen, volgens het vroeger aangehaalde Register van de Roomsche Priesters ende de Ordren over de bedieningh van de kerkelijke zaeken der voorsz. Gemeente begonnen 21 September 1730, „oudt 31 jaeren, geboortigh te Venlo", derhalve in of omtrent 1709.

Hij kwam in de plaats van pater Noydens en dus als medehelper van pater v. Damme.

Uit het vroeger medegedeeld Extract van den Staat van Hollandiae Archipresbiteratus (in manuscr.) blijkt, dat in zijn tijd de statie der Franciscanen te Leyden de talrijkste van alle was, als hebbende meer dan 1400 Communicanten.

In de doopboeken is van hem aangeteekend, dat hij overleden is den 31 Maart 1784 en begraven te Voorhout den 6 April daaraanvolgende.

Zijn portrait wordt in de pastorie der parochiekerk van O.L.Vr. Ontvangenis bewaard.

HERMANUS DINCKELS,

en niet, gelijk de Necrologus pag. 79 schrijft, Herm. Dinkels.

Volgens de doopboeken te Venlo geboren, is hij hier gekomen den 18 Mei 1750, dus in plaats van pater v. Damme, als medehelper van pater Ten Eycken. De meer gemelde verklaring omtrent den eed heeft hij onderteekend den 23 Mei van dat jaar.

Verder blijkt nog uit een der doopboeken, dat hij na den dood van pater Ten Eycken in 1784 senior geworden is. In datzelfde doopboek zijn door hem sedert 1787 jaarlijks het aantal communicanten aangeteekend; hetwelk bedroeg in dat jaar meer dan 1450, van 1788 tot 1801: 1500 en van 1802 tot 1808: 1200.

Nog wordt daarin vermeld, dat hij alhier overleden is den 19 Julij 1808 in den ouderdom van 86 jaar, 5 maanden en 19 dagen. Hij is begraven te Voorhout.

Zijn portrait wordt in de pastorie der parochiekerk van O. L. V. Ontvangenis bewaard.

DAVID COESMANS,

en niet, gelijk de Necrologus pag. 72 schrijft: David Coetsman. Door pastoor Burgmeyer wordt hij overgeslagen; zeker omdat hij nooit Senior geworden is. Hij was toch de socius van pater Ten Eycken, gelijk de boven aangehaalde staat van Hollandiae Archipresbiteratus vermeldt, en hij heeft ook de bewuste verklaring geteekend op den 8 Junij 1762.

Hij komt ook voor in het doopboek; alwaar van hem verhaald wordt, dat hij geboortig was van Breda, dat hij overleden is den 28 (en niet zooals de Necrologus heeft: den 29) Julij 1801 en begraven werd te Voorhout.

Er waren derhalve in zijn tijd 3 paters Franciscanen in de Kuipersteeg.

Zijn portrait wordt insgelijks in de pastorie der parochiekerk van O. L. V. Ontvangenis bewaard.

LUDOVICUS GOOSSENS.

Hij was, volgens het doopboek, van Venlo geboortig en hier heen gezonden den 7 Junij 1784, dus in plaats van den overleden pater Ten Eyken; hoewel hij reeds den 24 Oct. 1783 de meergemelde verklaring omtrent den eed heeft onderteekend.

Hij is volgens den Necrologus overleden te Leyden, den 1 Oct. 1827.

Zijn portrait wordt in de pastorie der parochiekerk van O. L. V. Ontvangenis bewaard.

LAMBERTUS ODENDAEL.

Hij was, volgens het doopboek, een Trudonensis, dat is zeker: van St. Truyen (Trudonopolis) in het tegenwoordig Belgisch Limburg.

Volgens datzelfde boek is hij hier gekomen den 12 Nov. 1801, dus in plaats van den overleden pater Coesmans.

Verder blijkt daaruit, dat de statie ten zijnen tijde in 1809 en 1810, weder 1300 communicanten telde.

Hij stierf volgens den Necrologus te Leyden den 11 Mei 1830.

JACOBUS GOOFERS.

Volgens de Jaarboeken van pastoor Burgmeyer is ZWEerw. hier gekomen in 1830, wordende nu eens (Jaarb. 1835. bl. 18) Joannes, dan eens (Jaarb. 1847. Meng. bl. 41) Jacobus Goofers genoemd.

Door de zorg van ZWEerw. is de statie overgebracht naar een nieuw kerkgebouw, aan dezelfde Haarlemmerstraat bij de Hartebrug, vervaardigd volgens het plan van den Leydschen bouwmeester Th. Molkenboer; waarvan de eerste steen gelegd is den 21 April 1836 en hetwelk door Mgr. van Curium den 28 Nov. 1837 ingewijd is onder den titel der Ontvangenis van de Allerh. Maagd Maria.

In 1842 waren er 1600 communicanten.

Bij besluit van den Bisschop van Haarlem, dd. Sassenheim 21 Nov. 1856 werd deze kerk tot tweede parochiekerk van Leiden verheven onder den titel van O. L. V. Ontvangenis.

Volgens mondelinge mededeeling van den WEerw. Heer F. P. M. Welters, den tegenwoordigen pastoor van gemelde parochiekerk is de WEerw. Heer Jacobus Goofers geboortigvan Gemert in N. Braband, en is ZWEerw. den 17 Februarij 1857 van hier vertrokken naar het klooster te Weert, vervolgens naar Meyen en tegenwoordig te Maastricht.

—

PASTOORS DER TWEEDE (HERSTELDE) WERELDLIJKE STATIE.

Wij hebben vroeger reeds vermeld, dat de tweede wereldlijke statie te Leyden door het spoedig vertrek van

hare eerste pastoors en de aankomst der PP. Jesuiten en Franciscanen in het begin der zeventiende eeuw zoo goed als te niet geloopen was. Toch was zij niet officieel opgeheven en de toeneming der bevolking en de uitbreiding der stad maakten het mogelijk, ja, noodzakelijk te trachten haar weder op te rigten. Hoe dit geschied is, verhaalt ons pastoor De Cock in zijn: „Verhael van de opkomst der nieuw-opgereghte pastorije" voorkomende in zijn „Pastoreel Memorieboek" aanwezig in de kerkelijke archieven der parochiekerk van den H. Petrus te Leyden, in den catalogus bekend onder I. 2., en medegedeeld in het jaarboek van pastoor Burgmeyer: 1847, Meng. bl. 17. In dat verhaal lezen wij het volgende:

De pastoor der eerste wereldlijke statie, twee paters Jesuiten en twee paters Franciscanen, waarbij zich naderhand nog twee paters Dominicanen gevoegd hebben, „hielden elck haere besondere vergaderingen, nu by d'eene, nu by d'andere van de voornaemste haerer Bieghtelinghen. Dogh tot dese, om niet verraeden te zijn by de Magistraet, wiert niemand als goede bekenden en wel d'aensienelyckste, toegelaeten te komen."

„De gemeyne Ambaghts-lieden, ofte werck-lieden en Dienstboden (die alhier, om de stof-neringhswille, veele in getale, als meest uyt Catolycke Landen over gekomen", werden „gevonden) waeren genoodsaeckt, of buyten, ten platten lande, haeren Godsdienst te zoecken, of sonder die veel tijds te leven. Waer uyt volghde de verflauwinghe van veelen, en den afval van eenighen.

„D'yverighe Ziel-besurghers, siende met droefheyt aen 't verlies van dese zielen, besloten met elkanderen, alle de Sondaeghen en Heylige Daeghen, nogh eene bysondere vergaderingh te houden voor dese goede en geringhe Gelovighen. En op dat den Officier der stad niet veel lust soude hebben, den Gods-dienst der armen te stoo-

ren, zoo verkoren sy een afgeleghen arm huys of in de West-Haven-straet of elders; in 't welcke boven onder het dack, by naght en ontyde, die goede werckluyden, en andere geringhe menschen, met grooten yver by een quaemen."

De West-Havenstraat, loopende thans van de Haven tusschen de Oude-Heerengracht en de Oost-Havenstraat naar de Verwerstraat, was toen nog buiten de Stadsveste gelegen; want eerst in 1644 is zij met den omtrek der Haven bij de stad getrokken.

„De Priesteren" zoo vervolgt pastoor De Cock: „hielden elck haere beurt, om deese vergaederingh te bedienen: ter tijd toe dat den geest van eenighe wat verflauwt synde, een kleyn verschil onder henlieden ontstont, wie deese arme menschen zoude het H. Evangelie aenkundighen. Zy waeren meest of Waelen of Bovenlanders en Vlaeminghen; dogh alle wel verstendigh van onse Neederlandsche taele. Den eenen schoof dien moeyelycken en benauwden last op de schouderen van den ander en dese wederom op een ander.

„Zy dan te saemen gekomen synde beraedslaeghde, dat men een of meer Priesteren zoude kiesen, die dese arme menschen afsonderlyck soude bedienen." De eerste, die deze bediening aanvaardde, was:

FRANÇOIS EELKENS.

Wel is waar, vermeldt pastoor De Cock in zijn Verhael (Jaarb. 1847. Meng. bl. 21) dat hij is in de plaats gekomen van Petrus Huyghens; maar er zal straks blijken, dat pastoor De Cock zich hier vergist. Er bestaat namelijk van die tijden nog een ander verhaal, dat veel ouder is; het is eigenhandig geschreven door Ludovicus a Sta Theresia, definitor provincialis der ongeschoeide Carmelieten en visitator generalis hunner zending in Holland, hetwelk hij ad perpetuam rei memoriam heeft te

boek gesteld in het jaar 1668 op pag. 1 van een Liber visitationum, nog voorhanden in de kerk. archieven der parochiekerk van O. L. V. Hemelvaart te Leyden en bekend in den catalogus er van onder I. a. N° 1 (in-folio N°. 1). Daarin staat uitdrukkelijk, dat dominus hellequens (blijkbaar de verfranschte naam van: Eelkens) patrum oratorii sacerdos, de allereerste geweest is die de Waalsche gemeente bediend heeft.

Hij zelf noemde zich (Bat. Sacr. Dl. II. pag. 240. col. 2.) François Eelkens, Prêtre de l'oratoire; zóó ook v. Rijn (Oudh. v. Delfland, bl. 410); doch v. Heussen noemt hem nu eens (Bat. Sacr. Dl. II. pag. 276. col. 2) Franciscus Eelkens, dan eens (pag. 240. col. 1) Franciscus Eelckens.

Hij was te Amsterdam uit rijke ouders geboren, en heeft eerst te Keulen en daarna te Leuven onder Jansenius in de theologie gestudeerd. Van daar is hij tot meerdere oefening gezonden naar Parijs; na aldaar 3 of 4 jaren vertoefd te hebben, is hij omstreeks 1626 teruggeroepen en door den Apost. Vicaris Ph. Roveen eerst naar Langeraar, Korteraar en omliggende plaatsen gezonden en van daar in 1640 naar Leyden en niet omgekeerd van Leyden naar Langeraar, zooals het pastoor Burgmeyer (jaarb. 1847. Meng. bl. 42) toescheen. In Leyden is hij slechts 3 of 4 jaren gebleven; waarna hij door denzelfden Ap. Vicaris tot pastoor in den Haag is aangesteld. Zware vervolgingen, hem door velerhande vijanden berokkend, vooral in 1652 en 1653, doorgestaan hebbende, is hij na eene dertig-jarige bediening, t. w. van 1626, in 1657 Superior van het Leuvensch Collegie geworden. Na nogmaals tot volmaking dier inrigting, niettegenstaande zijn ziekelijk ligchaam, zich naar Parijs begeven te hebben, heeft hij, in 1659 van daar terug gekeerd, in Augustus van het volgende jaar eene dergelijke inrigting te Brussel geopend. Van ieder geëerd we-

gens zijne gelijkmoedigheid, zijne matigheid, zijne strenge onthouding, zijne liefderijke welwillendheid in het vermanen van anderen en vooral wegens zijn' kinderlijken eerbied voor zijnen Verlosser, wiens kinderlijke beeldtenis hij steeds voor oogen had, is hij eindelijk oud van dagen den 30 April 1665 te Brussel ontslapen.

Zie Bijlage B.

FRANÇOIS DE HEER.

In plaats van pastoor Eelkens, dus omtrent 1644, werd volgens het medegedeelde verhaal van den Visitator der Carmelieten, aangesteld „dominus franciscus sacerdos saecularis ex Gallia oriundus", die na eenigen tijd, misschien een jaar of 5, wegens de vele werkzaamheden en de armoedigheid der gemeente weder afstand deed, om elders op eene gemakkelijker wijze bezig te zijn.

Deze is blijkbaar dezelfde als de door v. Heussen (Bat. Sacr. Dl. II. pag. 352. col. 2) genoemde Franciscus de Heere of (pag. 469. col. 1) Franciscus ab Heer, door v. Rijn, Oudh. v. Rijnl. bl. 464: François de Heere en door het Haarlemsche Necrologium: Franciscus de Heer; die te Mans in Frankrijk geboren, als baccalaureus in de godgeleerdheid, na eenigen tijd te Leyden en in den omtrek werkzaam geweest te zijn, tot secretaris van den Apost. Vicaris de la Torre (tusschen 1651-1661) werd aangesteld; in wiens Relaas, 1653 naar Rome opgezonden, hij als kapellaan van Cornelius Duck, pastoor der eerste wereldlijke statie te Leyden vermeld wordt (Bat. Sacr. Dl. II. pag. 269. col. 2).

Volgens denzelfden v. Heussen werd den 3 Julij 1646 door het Capittel van Haarlem een nieuwe pastorie opgerigt te Oegstgeest (Rijnsburg, Valkenburg en de beide Katwijken) en daarvan tot eersten pastoor aangesteld dezelfde Mr. Franciscus. Dat is onmogelijk; want dit geschiedde: *dein* nadat hij Secretaris geworden was van de la Torre

invito Trallensi Episcopo, die eerst in 1656 diens coadjutor geworden is; zoodat hier zeker een drukfout is voor **1656.**

Hij stierf te Leyden in hoogen ouderdom den 8 Nov. 1676.

PETRUS HUYGHENS.

Hij is, afgezonden uit Rome door de Congregatie de Prop. fide om de Waalsche gemeente te bedienen, volgens het verhaal van past. De Cock (Jaarb. 1847. Meng. bl. 21) de onmiddelijke voorganger geweest van pastoor Eelkens. Deze vergissing is misschien daaruit te verklaren, dat hij onder den naam van Petrus Hugens reeds vroeger kapellaan zal zijn geweest van past. Duck (Bat. Sacr. dl. II. pag. 269. col 2). Dezen toch door v. Rijn (Oudh. v. Rijnl. bl. 264) Pieter Hugens genoemd, werd bij besluit van het capittel van Utrecht den 28 Aug. 1649 bevolen te Leyden te blijven op straffe van niet tot eene andere statie bevorderd, maar als een deserteur der oude Missie beschouwd te worden. Deze bedreiging heeft echter weinig geholpen; want volgens het verhaal van den Visitator der Carmelieten, is dominus petrus, bijgenaamd Romanus, omdat hij uit het Seminarie te Rome overgekomen was, na omtrent 5 jaar (van 1649 tot 1654) de waardigheid van pastoor der Waalsche gemeente niet zeer roemrijk opgehouden te hebben, met stille trom naar huis, n. l. naar Vlaanderen wedergekeerd; zoodat zijne gemeente gedurende 4 maanden niet wist, waar hij gebleven was. Men kan denken, hoe bedroevend de toestand dier gemeente was, niet wetende tot wien zich te wenden, die hare verzorging op zich zou nemen, tot dat de Carmelieten, die met de Dominicanen intusschen te Leyden aangekomen waren, zich over haar ontfermden en haar voor geheelen ondergang behoedden.

Hoewel naderhand eene nieuwe, beter geslaagde poging tot wederoprigting der 2ᵉ wereldlijke statie te Leyden is

ingesteld, zoo is het toch niet meer dan billijk, dat wij eerst die der P.P. Dominicanen en Carmelieten elk afzonderlijk onder handen nemen.

(Wordt vervolgd.)

BIJLAGEN.

A.

"Copia.

Status Missionis Leydensis.

1. Conventus fratrum Min: Reg: Obs: nuncupatorum, ut scribit Guicciardyn situatus fuit immediate extra portam vulgo de Hoogwoertspoort. et quia anno 1659 civitas notabiliter est ampliata, haec sequentia ex parte audivi ex fide dignis, et ex parte vidimet meis oculis: nam illo tempore a R^do^ Adm. Patre fratre Simone jordens tunc almae prov: nrae Germ. infer. ministro Provinciali ego frater Adrianus Fierlinx ad missionem Leydensem missus sum.

2. Ex visis meis oculis hoc primum notabile, quod in planitie deputata pro extruenda cum tempore templo satis magnifico, dum effoderetur terra pro ponendis fundamentis, effosa sint multa cadaverum ibidem sepultorum ossa arida; astruentibus aliquibus senioribus tunc adstantibus ibidem, fuisse illo loco Cœmeterium Minoritarum, in quo, ut patet ex descriptione Leydensi multa cadavera solebant sepeliri: introitus vero ad pracfatum cœmeterium per amplam portam attingebat ambitum exteriorem Civitatis; totusq ille locus cum præcipua conventus parte situatus est intra moenia civitatis. dixi: *cum praecipua conventus parte* quia ex mox dicendis apparebit, vel aliquid de Choro, Ambitu vel domo Capitulari situatum fuisse extra civitatem adhuc de facto: nam cum anno 1670 fossa moeniorum circa illam partem dilateretur, inventum est cadaver in habitu nostro seraphico sepultum cum stola ad collum (prout ordinarie apud nos Solent sacerdotes sepeliri) super pectus habens laminam aeream, in qua aliquot lineae erant exsculptae. multum laboravi pro obtinenda praefata lamina, sed in vanum. devenerat enim ad manus cujusdam praedicutii tunc praesentis, qui dum aliquoties legisset sculpta in illa verba, offerens aliquid fossoribus, secum illam contulit. prout ex aliquibus, tunc etiam praesentibus, non semel intellexi, uti etiam hoc subsequens, satis notabile et mirabile. dum effosso praefato cadavere, quilibet

vellere illud conaretur, Acatholici indubie ex ira et invidia, qui ordinarie ad similia spectacula excandescere solent. Catholici vero avellere aliquid de habitu vel stola ex devotione niterentur, totum, quod quasi carneum apparebat, in cineris evanuit, solis ossibus remanentibus, ex quibus malignus quidam arreptum cranium projiciebat, effutiens sequentia haec verba: *daar leidt dat duivels papenhooft.* sed prospiciens ille ex alto, qui suorum curam habet, vindictam de malevolo hoc modo sumpsit: intumuit statim audax illa manus, qua impie et contemptive cranium projecerat cum brachio usq̄ ad humeros. mox prae dolore ejulans, domum est deportatus, eodemq̄ die abscindi necesse fuit. unde nil nisi mortem expectans, et scelus recognoscens, sentiensq̄ altissimi manum percutientem, resipuit, et instantissime ursit, advocari sacerdotem; et primo fui ego vocatus, sed propter absentiam miserum juvare non potui. adjuvit tamen alius, videlicet R. P. Petrus Bressius Carmelita discalceatus. qui exinde conversus ad fidem orthodoxam catholice aliquamdiu vixit, secum continuo deferens punitionis divinae judicium. hoc retuli, prout saepe audivi ex ore testium oculatorum, et ex ore ipsius R. Patris Petri discalceati.

3. Ab illo vero tempore, quo etiam haec civitas excussit jugum Regis Catholici, et P. P. nostri deserere coacti sunt conventum, et quidam impii impie in ipsos conventus parietes saevire coeperunt, ne reliquias ruinarum relinquentes, latuerunt aliqui ex nostris cum maximo vitae periculo in ipsa, vel circa civitatem, ut afflictis Catholicis essent solatio, eosq̄ in fide orthodoxa solidarent. et quando veni ad hasce partes, inveni adhuc duos prope centenarios, et ab ipsis belgicorum tumultuum temporibus superstites; ex quorum saepe ore audivi, uti et aliorum, P. P. nostros sedulo adstitisse diudum ovibus derelictis a suis pastoribus in omnibus pagis vicinis totius ferme Rynlandiae vulgo Rynlant.

4. Primus autem ex nostris Patribus, qui fixum habuit hac in civitate domicilium (quantum potui colligere, nil enim in scriptis inveni) fuit V. A. P. jacobus Nesseus Herlemensis, et aliquando in provintia Rector, vir insignissimus et omnibus charus, qui filios habuit a confessione praecipuos civitatis, ad quorum instantiam, dum maluisset inter suos finaliter vivere et mori, lecto affixus ex diutina infirmitate, multis consilio suo maturo et audiendis confessionibus solatio fuit annis ferme 16.

5. Assistentem habuit 1mo quemdam Venerabilem P. fr. Fran-

ciscum de Groot, quem multum laudari audivi de zelo indefesso, quo servivit Catholicis leydensibus temporibus satis periculosis. an autem hic obierit, an alibi, expiscari non potui. ipso tamen hic adhuc existente in infirmitate Venerabilis Ptris jacobi Nessei, missus fuit ad messem leydensem operarius insignissimus et indefessus V. A. P. fr: joannes Tiras, qui post multos in hac missione exantlatos labores, zelose semel proponens controversias, auditus forsan ab acatholicis tunc praesentibus, quibus ordinarie veritas odium parit, ab iisq̄ delatus Magistratui infra paucas horas, exulare cogitur (si bene memini anno 1629. [1]) ast exulem civitas Amstelrodamensis laetabunda recepit, et suis proficuum amplexa est.

6. Successit V. P. Andreas Verspecken, qui quasi haeres zeli praedecessoris ob zelum, quo inservivit Catholicis leydensibus desideratus fuit a quibusdam piis Catholicis Delffensibus, et obtentus; a quibus benigne hospitio receptus, et aliquamdiu ut gratus hospes tractatus, tandem fato (nescio quo) exurgente inter sexum femineum zelotopia et invidia, mala bestia multos saepe probos devorante accusatus aliquibus (falsissime tamen, uti ad laudem talis viri luce clarius detectum est) Delphenses deseruit, aliisq̄ in locis uti Leerdam &c. obedientiae filius per obedientiam Catholicis inservivit.

7. Interea locum ipsius cum merito obedientiae Leydae occupaverat V. P. fr. N. Doyma regulae vitaeq̄ religiosae observantissimus, qui post messem insignissimam in vinea Domini collectam anno 1635 in festo S. P. nostri Francisci inter suorum lacrymas pie obdormivit in domino ex luë contagiosa, dum fideliter illo anno grassante peste miseris pestiferis adstitisset.

8. Hunc secutus est V. P. Theodorus Attenhoven, et non segniter adhuc luë contagiosa grassante in adjutorium missus est V. P. Joannes Bellens, qui tam sedulam in assistendo die noctuq miseris navavit operam, ut diudum Catholici leydenses (ex quibus adhuc aliqui superstites) se ad octo   obligatos plenis buccis proclamaverint.

9. Ven. autem P. Attenhoven summopere fuit deceptus et delusus per bertam aliquam perversissimam (indubie cooperante

---

1) Nadat pag. 88 hierboven afgedrukt was, is mij uit het gerechtsdagboek B. fol. 155 gebleken, dat Pr Tiras op 12 April 1629 binnen 2 maal 24 uren gebannen is geworden.

fraudum fabricatore diabolo) quae se obsessam belle simulabat. praefatus vero pater misericordia motus super eam caepit ferventissimo zelo illam exorzizare. et quodam tempore contumaciam superbissimi spiritus (prout arbitrabatur) volens compescere, virgula aliquoties percussit, ex qua percussione, dum signa forsan apparerent, apud consules conquesta est, quod a quodam Sacerdote Theodoro Attenhoven virgis vapulasset, eoquod judicaret eam a demone obsessam. cui nimis facile Consules fidem adhibendo, exorcistam mox e sua civitate exturbant, et exulare jubent, qui a suo exilio a S. Hagensibus (si bene memini) benevole fuit receptus. interea cantilena ineptissime composita de eo publice in plateis fuit decantata, et vendita, quae a perversa juventute memoriae mandata, longo tempore ridiculo tono continuo per plateas decantabatur.

10. Illo sic prescripto, missus fuit Leydam V. A. P. fr. jeremias zelers exguardianus Trajectensis. quī vir omni exceptione major uno cum V^do^ Patre Bellens sedulo hic laboravit in vinea Domini. et hucusq̄ P. P. fixum nec proprium habuerunt domicilium, sed nunc hic, nunc alibi hospitabantur. sub praefatis vero Patribus accrescente temporum augustia et persecutione, quae ab exilio V. A. Patris Tiras indies magis magisq̄ accrevit, oblata gratuito fuit domus, minitans tamen ex tunc ruinam cum suo fundo V. A. P. jeremiae Zelers, situata op 't Steenschuur (ut vocant a parte australi. empta etiam fuit sub nomine Praenobilis Dominae de Haserwoude, Niuwenrode &c. benefactricis integerrimae ordinis eiq̄ addictissimae re et nomine, domus situata op de Herlemstraat over den ghecroonden Olifant pro V^do^ Patre Bellens. et quia juxta concordata poterant hic esse duo P. P. ex ordine min: de Observantia tunc nuncupatorum, separatio Patrum quoad habitationem facta est. numquam tamen in domo propria poterant servare congregationes; sed semper debebant divertere ad aedes alienas, et in locis angustissimis in superiore parte domus, hieme frigidissimis, aestate vero calidissimis, prout meo tempore (durante, ferme 12 annos, quasi inevitabili persecutione) met sum expertus. bis mane (poterant enim binare) quilibet Pater debeat celebrare, et concionare, et saepius post meridiem, cathechizare diebus dominicis et festis.

11. Defuncto A. V. Patre Zelers cum luctu multorum praecipue ovium suarum, quas tamquam verus et bonus pastor ad pinguia coelestis pabuli pascua deduxerat, cura pastoralis demandata est

a superioribus V. P. N.... Crabbe, qui insistens praedecessoris vestigiis, vere pro ovibus suis animam posuit. dum anno 1654 grassaretur iterum pestis tam sedulo suis adstitit, ut luë contagiosa infectus piissime in opere tam meritorio et charitativo obierit.

12. Hunc secutus fuit V. A. P. fr. Paulus Idelet, saepius Guardianus in provincia et provinciae definitor. hic vir votorum observantissimus vitae religiosae vivum extitit exemplar, et non solum verbo, sed multos bono suo exemplo ad piam devotamq̄ vitam perduxit. nam ab eo quasi tracti currebant in odorem suavitatis, quam spirabat vita ipsius religiosa. anno autem 1660, quando ego jam aliquamdiu subsidiariam praestiteram operam communitati V^di^. P^tris^ Raats infirmi (de quo postea) facta est aliqua commotio per tres sorores filias devotas, quae denigratae (puto tamen certissime, quod ex invidia mala bestia multos innocentes devorante) exonerantur a V. A. P. Paulo a cura, quam habebant circa altare et offertorium, in quo non modicum laedi honorem suum illae existimantes intentarunt Patri litem apud superiores; ad quam componendam, et finiendam saepius ad nos recurrebat R^dus^ Pater missionarius Hornensis, et superior tunc temporis Miss. sed V. A. P. fr. Paulus non ferendo bertarum illarum vexas provinciam petiit, malens inter suos pacifice et quiete vivere et mori, quam vexas et dicteria muliebria devorare.

13. Illo igitur remanente in provincia, ego indignus primo a R. R. Patribus Definitorii tunc congregatis pro servitio istius communitatis fui deputatus. sed reclamante communitate V. Patris Raats, cui jam aliquamdiu in infirmitate praefati Patris adstiteram pro modulo meo, et desperante de recuperanda incolumitate sui pastoris, P. P. ordinarunt, quod perseverarem in servitio istius communitatis, et meo loco occupavit locum V^di^ A. P. Pauli Idelet V. P. joachim Schaap, qui jam aliquot annis fuerat socius Amstelrodami in 't Boomtjen, et strenue hic laboravit in vinea Domini ab anno 1660 ad annum 1664, et interea temporis domum vulgo op 't Steenschuur minitantem ruinam totaliter destruxit, et aliam a fundamentis novam aedificavit. de illius vero decessu statim latius, dum mortem V^di^ Patris Bellens descripsero, agemus.

14. Obiit V. P. fr. Joēs Bellens A^o^ 1652. successor vero ipsius institutus est V. P. Joēs Raats, qui Amstelrodami in 't Boompje antea per triennium socius fuerat V. A. P. fr. Francisci Angelini cujus fideli animarum cura communitas illa non parum coepit

florescere, et augmentari. praecipue multum saepe ipsum audivi laudari de zelo, quo adstitit pestiferis A° 1654 illa luë acerrime hic tunc grassante, quem zelum ad octo etiam ostendit, mecum miseris istis A°1666 fideliter assistens. gravissimas ante adventum nostrum, et etiam postea mecum perpessus est persecutiones. semel (quod valde notabile) jamjam appraehendus a Scholteto, qui ex inopinato aderat, ex fenestra mirae altitudinis desiliens, quasi miraculose a laesione ulla fuit, immunis praeservatus.

15. Circa annum 1669 caepit iterum infirmari, quando grassabatur hic morbus ipsis medicis incognitus. nam uno die obruebantur febri acutissima, postera vero die erant iterum optime dispositi, die vero subsequenti 2do accessu febris vel statim abripiebantur, prout praecipui tunc nostrae communitatis nobis erepti sunt, vel diudum misere decumbebant. tantisq̄ erat morientium et decumbentium numerus, ut summo pretio ex aliis civitatibus deberent advocari, ut miseris ferrent opem. vidi meis oculis, et legi affixam tunc temporis schedulam in alia civitate vicina, in qua habebatur, quod, qui vellet ire Leydam, et assistere infirmis, quod singulis diebus cum victu posset lucrari imperialem. hoc ingenue protestor, quod morbo illo grassante spatio duorum mensium, nec nocte nec die duabus horis consequenter potuerim quiescere.

16. Accrescente infirmitate V. P. fr. Raats anno 1673 ad provinciam revocatur; locumq̄ ipsius hic occupavit V. A. P. fr. Henricus Mooren, qui per 4 annos zelosissime hic inservivit Catholicis, quibus elapsis maluit inter suos in S^{to} habitu morari, quam missionis molestias aliquas devorare. huic successit V. P. fr. Augustinus de Voster, qui postquam tribus annis plus minus laborasset, sedulo et aedificatorie in vinea Domini, longa tabe exhaustus pie cum omnium luctu obdormivit in domino.

17. Ad missionem loco defuncti 1683 circa festum omnium sanctorum mittitur V. P. Cornelius van Hooff. sed statim jubetur per Scholtetum exulare; allegat conclusum esse a magistratu contra Religiosos non amplius hic permittendos. unde solus usq̄ ad Natale Domini pondus diei et aestus debui perferre. post multos vero labores et molestias tandem admittitur et permittitur.

18. Tandem in V. A. P. frat. Adriano Fierlinx adimpletum fuit votum, quo saepius desideravit inter confratres mori. nam anno 1685 30 julii Antverpiae vivere desiit, postquam per 25 annos non solum Catholicis, sed etiam acatholicis gratissimus fidelissime deservisset.

19. In hujus locum A° 1685 19 augusti successit fr. Bernardin Cazier, qui ob molestias, quas tunc P. P. Societatis habebant cum officiali etiam per trimestre debuit a concionibus et administratione publica abstinere. verum dominica 1a. adventus ejusdem anni 1685 pacifice cum V. P. Cornelio van Hooff missionis munia peregit.

20. Postquam vero V. P. Cornelius van Hooff longa infirmitate exhaustus vivere desiisset A° 1697 die 30 januarii, in ejus locum advenit V. P. Cornelius van Bortel, qui sine ulla difficultate missionis munia ab initio admissionis peregit.

21. Postquam vero V. A. P. Bernardinus Cazier per 17 circiter annos Catholicis indefessus, spiritus Dei plenus, gratus omnibus servivisset, moritur in hac missione 10 martii A° 1702; in cujus locum mittitur fr. Aloysius van Overbeek, qui 24 ejusdem anni et mensis adveniens Leydam, statim incepit peragere divina, non tamen exercere pastoralia; quia Officialis exigebat 600 florenos in recognitionem adventus ejus, sicut ante ab aliquo societatis adveniente exegerat, quamvis tantum mediam partem obtinuerat. at in concessionem talis petitionis ob malam consequentiam renitentibus superioribus. moritur hoc anno William Rex, et creatura ejusdem, sc. officialis defungitur officio, qui in defunctione admittit praefatum Aloysium, qui 12 post adventum dies fuit sua incepit, et etiamnum agit."

(De bovenstaande Copia is door mij woordelijk afgeschreven van de oorsponkelijke, voorhanden in de pastorie der parochiekerk van O. L. V. Ontvangenis te Leyden. Dr. J. D. FRENAY),

B.

„fundatio Leydensis. †

JHS MAA JOSEPH

Frater ludouicus a s^ta^ Teresia definitor prouincialis prouinciæ parisiensis, nec non prouinciæ s^ti^ Joseph per Belgium Carmelit. discalceatorū et Missionariorum nostrorum In hollandia Visitator Generalis deputatus a R. admodum p. n. dominico a ss^ma^ Trinitate præposito Generali.

Ad perpetuam Rei memoriam.

Ne forte temporis edacitate, qua meliora præterfluunt, Institutionis huius Missionis Leydensis deleatur memoria: Visitationi Nostræ congruum esse duxi, breviter hoc loco posteritati consig-

nare, quâ ratione, quo tempore, et per quos primum fuerit hæc Missio instituta, quam Seculares Sacerdotes per annos aliquot sed Infeliciter satis, exercuere. dominus hellequens patrum oratorij sacerdos, fuit omnium primus, qui hoc munus suscepit anno 1640. hic elapsis tribus vel quatuor annis, hagam Comitis fuit euocatus, et à Vicario Apostolico In pastorem Istius Loci constitutus. In cuius locum successit dominus franciscus sacerdos sæcularis ex Gallia oriundus, qui labore pertæsus, ac pauperum penuria deterritus, munere suo se abdicauit, ut commodius aliud occuparet. Eo deficiente, ne sine pastore remaneret egena Communitas, suffectus fuit in eius locum dominus petrus, dictus Romanus, quia de Romano venerat seminario: hic pastoris Gallorum dignitatem, per quinque circiter annos, satis Inglorius, sustinuit: quibus elapsis, Insalutato, ut dicitur, hospite, ad proprios lares, Insulam, scilicet, In flandria est reuersus: Itaque per menses quatuor, post eius discessum, nesciuit Communitas, quo suus pastor aufugisset. Vnde facile conijcitur deflendus Ouium status: nesciebant enim ubi verbi dei Inuenirent pascua, aut quis eis Vitæ panem frangeret, Inueniebatur nemo.

Exercebat tunc temporis Missionem Apostolicam pro hollandis in eadem leydensi ciuitate R. p. Vincentius a s^to^ ludouico, Vir Insigniter eruditus, et maximo zelo accensus: qui cum Videret tantam in communitate pauperum Gallorum desolationem, habebat quandoque ad eos sermonem Gallico Ideomate, In quo non erat Ignarus: elapsis tribus mensibus rogauit Communitas Gallica, et Gallo-Belgica, an præfatus pater Vincentius posset ei dignum aliquem subministrare pastorem: suum ex caritate obtulit pater obsequium: de hoc negotio egit cum R. p. Cæsario Carmelita Excalceato parisiensis prouinciæ, qui tunc temporis hagæ-Comitis Missionarij fungebatur officio: hic fratrem habebat Germanum Leyda oriundum, et eiusdem ordinis atque prouinciæ parisiensis Sacerdotem professum, quem nouerat ad hollandicas Missiones satis propensum: Ad eum semel, ac Iterato scripsere RR. pp. Vincentius atque Cæsarius, ut scirent an hoc munus vellet ex Charitate suscipere: Annuit eorum precibus p. petrus a Matre dei, cuius Epistola domino Ephesino Vicario Apostolico fuit exposita, eiusque statim facultates In scriptis Impetrarunt: viderat enim Illustrissimus dominus totius Communitatis suplicem Epistolam, et Leydensis pastoris consensum. de his omnib. certior fuit factus R. p. n. Isidorus a s^to^ Josepho Congregationis nostræ procurator

Generalis, qui apud R. admodum p. n. præpositum Generalem sua tantum effecit diligentia ut præfato patri petro literas miserit patentes, quibus concedebat facultatem, ut Missionem peteret hollandicam, modo annueret R. p. Galliæ prouincialis: Ubi hanc clausulam notauit in literis patentibus præfatus pater prouincialis, noluit suum præbere consensum: quinimmo se huic negotio omnino aduersum ostendit: literas patentes apud se retinuit, scripsitque ad R. admodum p. n. præpositum Generalem, se maxima laborare concionatorum penuria: quapropter enixe rogabat, ut dictum p. petrum extra prouinciam non mitteret: persuaserat sibi R. p. Angelus a Sta Maria tunc Galliæ prouincialis, quod notata hac difficultate à proposito desisteret suo R. adm. p. n. præpositus Generalis, sed spes eum fefellit, nam sententiæ suæ maxime tenax Generalis, consulto prius definitorio suo Generali, de eius consilio Iteratas misit patentes literas ad p. petrum, absque prænotata clausula, ac de plenaria sua potestate, non attento R. p. prouincialis consensu, seu bene placito, Jussit ut pater petrus quam primum lugdunum Batavorum peteret. Missionarij pro Gallis functurus officio, eius mandatis obtemperauit p. petrus, et leydam se contulit. In Iunio an. 1654, et exhibitis patentibus literis Amplissimo d. Scadæo, Illustrissimi domini Archiepiscopi Ephesini Vicario, In festo Apostolorum petri et pauli primum sacrum celebrauit, primamque ad populum concionem habuit.

De aduentu noui pastoris multum sibi congratulabatur, non tantum R. p. Vincentius, sed etiam tota Gallorum Communitas lætitiæ signa edebat. sed nihil prorsus (sibi necessarium) reperit p. petrus, nec sacristiam, nec libros, nec supellectile, ne quidem calicem quo sacrum Missæ celebraret sacrificium: nam qui præcesserant in hoc munere, cum essent seculares sacerdotes omnia sibi habebant propria, nec de communi Ecclesiæ commodo videbantur multum fuisse solliciti. Ex Charitate tamen fraterna, multum initio contulit p. Cæsarius, ut leydensem hanc institueret Missionem, quæ hodierna die, per dei gratiam (ita) excrevit, ut honeste admodum sit Instructa, et Religiosum ex nostris cum socio commode possit sustentare. Verebantur Initio plurimi ne forte deficerent vitæ necessaria, sicut sæcularibus contigerat Sacerdotibus, qui de summa semper conquerebantur penuria. Sed tantum abest, ut in prima, aut in secunda mea Generali Visitatione Inuenerim leydense hospitium aliqua laborare egestate, quin potius illud cogar fateri, nullam quidem esse pauperiorem commu-

nitatem, sed nullam ex Missionarijs melius de omnibus Instructum, et nullum esse, de quo magis diuina sit sollicita prouidentia, itaut in hagiensem Missionem sub R. p. Bernardo, et in Amstelodamensem sub R. p. Nicolao multa abunde ex Charitate, sine sui detrimento effuderit.

Ducentis, vel ad summum trecentis personis initio constabat Communitas, quæ nunc per dei gratiam, millle circiter conflatur Communicantibus, exceptis Infantibus, qui singulis diebus dominicis Christianis instituuntur rudimentis.

Hinc nostri ediscant Missionarij, quærere primum regnum dei, eiusque Justitiam, ut Christus dominus præcepit, et quod cætera eis adijcientur: Studeant omnem sollicitudinem suam in divinam reponere prouidentiam, quæ operarijs suis, vere Apostolicis, nunquam deerit. Curent Missionarij maximo Charitatis vinculo constringi, ac sibi inuicem mutuo præsto esse in necessitatibus. Vitent omni qua possunt diligentia, meum ac tuum, frigidum illud verbum, innumera inter fratres generans mala, et qua possunt, sollicitudine, arceant auaritiam; ut laeti atque expediti seruiant domino, et Religiosi nostri Missionarij digni sint, ut suos quisque habeat successores, sicut mihi pollicitus est in Visitationis discursu Ipse Illustrissimus dominus Episcopus Castoriensis, qui nunc Vicárij Apostolici munus sustinet, et nostræ Missioni summopere est affectus.

Haec in tertia mea Visitatione Generali, huic libro propria manu volui adscribere, ne horum ullo temporis decursu deleatur memoria: et qui sequentur Missionarij à pauperum Catholicorum obsequio nullatenus abhorreant. Datum lugduni Batauorum Ipsis Calendis nouembris anno Millesimo sexcentesimo sexagesimo octauo.

(L. S.) fr. LUDOUICUS A SANCTA TERESIA
Visitator Generalis."

(Het bovenstaande is door mij woordelijk afgeschreven van pag. 1 van een Liber Visitationum, voorhanden in de kerk. archieven der parochie-kerk van O. L. V. Hemelvaart te Leyden en vermeld in den Catalogus daarvan onder I. a. N° 1. (in-folio N° 1.) Dr. J. D. FRENAY).

VERMAKING AAN HET GASTHUIS
TE
OUDEWATER. 1580.

De Eerwaarde heer Elbert Jacobse Speijert werd geboren omstreeks het midden der zestiende eeuw te Oudewater. Zijn vader, Jacob Speijert, was aldaar schrijver van het Regt- of Raadhuis.

In het jaar 1580 was heer Elbert pastoor te Berckou of Borckwout onder Berg-Ambacht. Hij was zeer weldadig zoowel jegens zijne vroegere stadgenooten als jegens zijne gemeentenaren, en was een der stichters, zoo niet de eenige van het gasthuis te Oudewater. Reeds in 1576, den 22 September, had hij voor den Notaris Cornelis van Nesse een testament, en daarbij vele liefdadige beschikkingen ook voor Oudewater gemaakt; den 8 Oktober 1580 hernieuwde hij dat alles, en voegde er nog eene aanzienlijke vermaking bij aan het door hem gestichte gasthuis in zijne geboortestad.

Uit dit laatste testament, door heer Elbert zelven geschreven op groot formaat papier, waarvan de drie eerste bladzijden onderteekend zijn met „Elbert Jacobse Speijert", en dat op het stadhuis van Oudewater berust, geven wij de volgende beschrijving der begiftiging.

Volgens zijne eerste beschikking zouden zijne goederen onder drie erfgenamen worden verdeeld; nu is echter zijn „begeeren dat die vierde hand daarbij gevoegd zal worden; welke vierde hand zal zijn Degeene daar ik het altemalen aldereerst of ontvangen hebbe, ende mij uit zijn onsprekelijke goedheid mildelijk onverdiendlijk toegeworpen ende mij zijn onwaardige dienaar ende rentmeester toebetrouwd heeft." Dien ten gevolge bepaalde hij: „dat het gasthuis of die H. Geest binnen Oudewater

datzelfde vierde part deelen ende ontvangen zullen, ende dat tot reparatie ende opbouwinge des Huises Gods ende onderhoudinge van arme menschen."

De bestuurders van het gasthuis zouden „altoos ten Eeuwigen dagen gehouden ende verbonden zijn te ontvangen twee van mijne bloede tot proveniers het zij mannen of te vrouwen na der costumen daarvan zijnde, indien zij zoo verarmden dat ze begeeren en moeten van der aalmissen leven ende daarvan onderhouden worden, de naaste van bloede ende armste van bloede altoos voorgaande, zoo vertrouwen datter dan in die tijd plaats of ruijmte over is om ontvangen te mogen worden, maar zijn die steden bezet ende vervuld, zoo zullen zij vertoeven totter tijd toe datter plaats ofte woninge ledig zijn, ende dan daarinne zig gedragen Gasthuis wijze, eerbaarlijk, vredelijk, schaamtelijk, ende soberlijk als zulke elemosiniers behooren te doen na costume des huijzes, dat is den H. Geestmeesters ende Gasthuis Regeerders of den gezetten van hen lieden gehoorzaam wezen zonder eenige rebellie of dertelli daartegen betoonende, op zulke emende peijns ende boeten als daartoe van den Overste ingesteld ende geordonneerd zullen worden, met alzulke spijse ende drank alst gasthuis doet voorzetten tevreden zijn ende genoegen laten zonder murmureren of tegenspreeken, die hem daarmede niet wil genoegen, mag halen dat hij zelve wil betalen, of weder gaan daar hij van daan is gekomen, ende daar hij hoopt vetter soeppe ende diker drank te vinden, want mijn intentie ende meeninge is niet Gods gaven door gulzichheid, lekkerheid of overvloedigheid van spijs ende drank misbruijkt te worden, maar alleen met dankbaarheid tot nooddruftige onderhoudinge des ligchaams te bezigen, om God te dienen zoo lange ons het natuurlijke leven uit genaden gegundt word.

„Voorts zullen zij nog gehouden wezen van nu aan be-

ginnende altoos op de H. drie Koningen avond, of op ten dag zoo hen lieden dat best te passe komt ende gelijkt, den mannen ende vrouwen knapen ende machden, ende ook kinderen binnen den Gasthuis wonende of zijnde, voorzien ende bezorgen igelijk een kommeke of schaaltje rijstenpaps om daarmede eene vrolijke avond te houden ter eeren van onzen waarachtigen Glorieuse Koning Jezum Christum ende tot gedenkenisse dat deeze uit zoo verre landen zijn gekomen alleen door de openbaringe eens sterre.

„Noch zoo zullen die Gasthuismeesters alle Jaars op te goede vrijdag een gemeen delinge doen uitroupen ende verkondigen na ouder gewoonte, of alzoo het best dient gedaan, ende geven dan eenen igelijken daar komende ende present zijnde, of ook door ouderdom of krankheid niet mogen komen eenen pekelharing of eenen gedroogden bokking met een halve stuivers brood, hetzij tarwe rogge of wit brood, zoo hen lieden zal dunken nuts te zijn voor den armen tot gedenkenisse des bitteren doods ons Zaligmakers Christi Jezu.

„Ist dat die Rentbrief spreekende op Fredrik Willemse aan de Linschoten zes Hondert gulden hooftsom bij mij bevonden word na mijn overleijden (als ik hoop neen) zoo is mijn wille ende begeeren dat men denzelfden brief met allen verscheenen en onbetaalde renten den Gasthuijsen voort eerst zal toeleggen, maar ist dat ik ze verkocht of vermangelt heb, of dat se opgeleijt is, zoo zal men het Gasthuis zooveel daarvoor goed doen van die gereeste ende zekerste brieven ofte obligatiën, als van den brief gekomen zal zijn.

„Zijn die Regeerders Gasthuis ende H. Geestmeesters of die Gemeenten niet gezind nog van geene meeninge weder een huis der armen te bouwen of optimmeren nog geen Godshuis op te rigten, mits die herte der menschen (God beterd) dagelijks van den dienste Gods meer ende

meer vervreemdt worden, zoo mogen zij nadat die Penningen verstrekken daarom doen maken acht of tien huiskens of kamerkens uit eender hand bij den anderen staande van eender groote breete ende hoogte, het een als het ander, niet kostelijk of curioselijk als pronkhuiskens, maar beknopt, sterk ende vast."

Hij verlangt echter dat zijne bloedverwanten altijd de eerste aanspraak daarop zullen bezitten, schrijvende: „maar zijnder van den bloede ook mede tot zulker armoede gekomen ende verzoek doen aan den Gasthuis ende H. Geestmeesters, het is billijk ende ook behoorlijk dat men hen lieden dan mede plaatsen zal gunnen ende ontvangen in der woninge in maniere boven verklaard van de Gasthuijse vertrouwe datter eenige ledig ende onbewoond staan, niet dat men een ander zal verdrijven ende uit zijn woonstede stooten, ende die mijne daarinne zetten zal, daar groote onvrede ende kijfagie uit rijzen zoude, daar ik niemand geen oorzaak toe begeer te geven nog denke te doen, maar altijd mede onderhoudende zulke costumen, regelen, wetten ende rechten als de Oversten hebben geordonneert, welverstaande dat die naaste van bloede altijd zullen voorgaan als zij het begeeren van armoedens halve."

Aangaande de bestuurders van het gasthuis en hunne goede of kwalijke administratie bepaalt hij: „Als zij nu inder uitdelinge ende bezorginge der armen menschen getrouwe dispensiers bevonden worden ende daarvan begeren tijdelijk geloond te worden, zoo ben ik daarinne tevreden, dat men alzulke dienaars ende Gasthuis of H. G. meesters iegelijk een gulden of anderhalf zal toeleggen voor haar getrouwen arbeit, indien zij dat begeeren, opdat zij geen oorzaak en nemen, der armen aalmoessen onnuttelijk te verdoen ende doorbrengen.

„Noch zoo is mijn begeeren zoo verre die Gasthuismees-

ters tot eeniger tijde niet en wilden onderhouden ende volbrengen hetgene nu verhaald is, dat mijn erfgenamen dan mogen komen eisschende hun lieden den brieven of het land, of dat van den brieven gekomen is, en delen dan die voorbeschreven aalmoessen zelve uit den rechten armen, daar het alderbest aanbesteed is, en nootzakelijkste van doen ende des jaars dan eens met malkander een eerlijke maaltijd doen ende vrolijk zijn in den Heere zonder gulsige dronkenschappe daarinne te betoone, met dankbaarheid, gedenkende eens die ziele desgeens ende zijnder vrienden, die het besproken heeft, met een kort gebed tot God den Heer die het gelieft ende zulks aanstaat."

Heer Elbert schijnt, toen hij dit testament schreef, nonnen-rector bij de cellezusters te zijn geweest; immers op het voorgaande volgt onmiddelijk: „In het principaale testament beschreven van de Notario staat verhaald van Honderd Gulden tot behouf vander Cellezusteren zoo verre zij weder begonnen te timmeren ende nieuwe vergaderingen te maken, maar zoo mij dunkt zal daar niet van komen, mits datter maar twee of drie oude zusteren zijn, die toch afgaande versterven zullen zonder kommer of gebrek te hebben zoo ik verhoopt, waarom men dit wel mag laten berusten ende tot andere noodtelijke armoede besteden." En verder:

„In zoo wiens huise ik geraakte te sterven, daar zal die persoon die mij gerak ende gemak doet ende in mijn ziekte dient, den besten tabbart toekomen, hetzij zwart, groen, zulk ik dan bij hier hebben, of twee pont groot daarvoor; ist dat ik hier in den convente sterve zal iegelijk zuster tot een gedenkenisse hebbe een Penning van IX St; ende die knecht van gelijke meede; kome ik in een ander huijse te sterven zal hetzelfde aldaar ook gehouden ende volbragt worden, te weten zijnder kinderen

ten huijse elks IX St: het Jonkwijf ofte dochter, die vrouw ofte man den tabbart ofte twee pont groot."

Wat de „uitdeelinge" betreft „op mijn begraafnisse", had hij „twee blanke" bepaald voor elken drager van het lijk, en voor hen „die gebeden worden totter begravinge" enz., maar „ist dat mijn erfgenamen van die twee blanke „begeere te maken twee stuivers, ik zal der niemand „een kwaadopslag om geven."

Onze liefdadige priester bezat twee kostbare zilveren vazen; waarover hij volgender wijze beschikte: „Noch zoo begeere ik dat die twee silvere Coppen wegende een half pont ongedeeld zullen blijven onder den vrinden binnen Oudewater in het gemeen, om te bezigen in kramen kerkgangen begravingen of andere droevige of vrolijke eerlijke maaltijden of vergaderingen zoo die gewoonte daarvan is, dient dan gelieve zal, ende zullen altijd in des naastens bewaringe zijn ende blijven, maar tot gerijf ende gebruijkinge van alle die vrinden, niet te verkopen vermangelen noch vervreemden dan met gelijker consent ende blieven der meerder stemmen ende dat dan in een beter Fatsoen, ende zoo zwaar of zwaarder van gewigte silvers als zij nu zijn, of te laten blijven als zij nu zijn, ten waare dattet eijsschende, indien datter tot eenige tijde om het gebruijk der Coppen onder den vrinden twist, haat of benijdinge mogt oprijzen zoo zal men die mogen verkopen tot behoef der armen om alzoo alle tweedragt ende benijdinge kijfagie te beschutte zooveel dat mogelijk zijn zal immers dat ik geen oorzake daartoe en geven, maar zijn zij in mijn leven verkocht, zoo kan daar geene kijfagie komen."

Die van het katholiek geloof waren afgevallen konden niet van hem erven, en op zeer ironische wijze geeft hij daarvan de reden op, schrijvende: „Voorts dientet ook niet vergeten, dat men metten eersten behoord gezeijd

te hebben, te weten ofter eenige van mijn erfgenamen zijn mogten die hem laten noemen en heete ende ook zelfs dunken te zijn van die Geriformeerden, dat is van der nieuwe Cristenen ofte lidtmaten der nieuwe h: kerke, van sulcker stercke en kragtige gelove ofte religie dat se hem niet gaarn zoude vermengen mitten genen die buiten zijn dewelke zij voor onrein houden ende oordeelen, ende daaromme niet gedogen noch gehengen dat haar huis ofte boedel besmet zoude worden met Papistige goederen (zoo zij die noemen) zoo zullen de anderen derzelfder hand dat met malkander rustelijk ende vredelijk mogen delen; maar is die heele hand alzoo gezindt zoo mogen die ander drie handen daar inne treden, zoo verre zij niet van gelijke gezintheden zijn, want ik zegge uw datten is geen kleijne zaake tegen zijn geloven te doen, zijn Conscientie besmette ende zijn ziele bezwaren om een weinig tijdelijk goed, dat toch vergaan moet, ende niet verzaden kan, ende daarom het eeuwige verliesen, daarom laat iegelijk hem wel bedenken ende zijn conscientie ondertasten watse verdragen mag, want zoo wat hij God belooft heeft, dat goed deugdelijk ende betamelijk is, dat is hij schuldig te houden, daar komt een streng oordeel aanstrijken, dat niemand verbij en mag. Waakt op, waakt op, ik zie het komen; het komt; ieder ziet scherp toe ende neemt den dag wel waar ter zijnder zaligheid."

Eindelijk bepaalde hij nog: „Zoo wat ik van nu voorts aan beginnende van den jaare een ende tachtig verovere of te conquestere, zoo wat Penningen ik zal uitdoen op winst of eenige renten of land koopen datzelfde zal komen ten profijte van den Gasthuijse of H. Geest voor den armen of daar het mijn erfgenamen metten Gasthuismeesters te zamen ordineeren nootlijkst te zijn ende best besteedt zoowel de brieven, obligatien als renten, te weten van alzulke renten, die ik binne den voorschreven jaare

van een en tachtig herwerts met gelde ofte Penningen gekocht ende uitgezet hebbe, maar brieven ofte obligatien verhoogt ende gemaakt van opgeklampte verscheene renten, deze zoowel brieven obligatien ofte renten zullen in het gemeen komen ende gelijkelijk gedeeld worden van die vier handen boven verhaald, ende zoo wie hier mede niet tevrede is, zal men in elke zijnder rechterhand geven een goude Reaal ende daarmede ofstaan en laten te huis gaan."

Op den 13 Februarij 1662 zijn te Oudewater door den gezworen landmeter P. de Jonghe opgemeten 98 morgen 64 roeden lands, toebehoorende aan het Gasthuis, gesticht door heer Elbert Jacobse Speijert.

De uitdeeling van brood en haring op goeden vrijdag had nog plaats in het jaar 1733.

Op de zilveren „coppen" of drinkschalen stond het volgende versje gegriffeld:

Wijnich wijns die verfraeijt het hert,
Maer veel gedroncken baert smert.
Tot gedenckenis zijn wij gelate
Voor den vrienden hier uijt charitate.

In 1678 zijn zij opgeveild en verkocht voor tachtig gulden aan Gijsbert Speijert, schepen en vroedschap van Oudewater.

Thans, 1873, bestaat er geen spoor meer van het door heer Elbert Jacobse Speijert gestichte en begiftigde gasthuis, en bewaart alleen nog een straatje, de gasthuissteeg geheeten, er de herinnering van.

Oudewater, 1873. J. PUTMAN.

„Accoort van 't Oxael, 't priesterlicke gestoelte, die twee geschilderde outaren ende anders" der S. Jans-kerk te Haarlem.

„Wij Heer Godefridus a Mierlo, Bishop van Haarlem, hebbende adjunct, mijn medebroederen Capitularen als bij namen, Heer Jacobus Saffius, Heer Claes van Heussen, Heer Jan Crimper, Heer Alst van Amsterdam Blomerius, Heer Pieter van Bergen, Canonicken alsnu van den Cathedrael kerck van Haerlem, bekennen ende belijden voor ons en de onse nacomelingen bij desen onsen open letteren, wel ende Canonice vercoft te hebben, den Eersamen geestelicken Heere H. Philips van Hoogesteyn, Commendeur der Ridderlicker oorden van Hierusalem binnen Haerlem, alsulcken presbiterium ende priesterlicke gestoelte, oxaell ende twee geschilderde outaren met noch vijfhondert blaeuwe steenen, als wij gehat hebben staende in onse conventuael kerck tot Heylo buyten der stede van Alckmaer, ende dat voor den somme van vijfhondert carolus guldens, op dese navolgende termijnen te weten, het eerste termijn te betalen hondert daelders alsoe haest het voorghenoemde goet staen zal in den kerck Twelc metten eersten zal gediligenteert worden. Ende te Mey naestcomende A° twee ende 't seventich noch hondert daellers Wederom Mey A° drie ende 't seventich twee hondert carolus guldens Ende ofte 't gebeuren mochte in toecomende tijden, dat yemant dese voergenoemde dingen soude willen anspreken, naesten ofte den Commenduer willen molesteren tot restitutie Soe ist dat wij al te saemen ofte een voer al, beloven bij desen onse tegenwoordige letteren, den Commenduer van als te granderen ende te vrijen, ende sijn penninghen te restitueren, daer onder verobligerende allen onsen goeden, roerende ende

onroerende, waer ende dat se gelegen mogen wesen Daertoe noch verclarende Ter welcker tijt den Commenduer soude moeten spreken om den betaelden penningen, verclaren wij ons gecondemneert bij allen officieren, gheestelick ende waerlick. In kennisse der waerheyt hebben wij dit met onsen eygen handen al te saemen geteyckent".

Het oxaal, gestoelte enz.: zijn naar Haarlem gebracht en in de kerk der St. Jans Heeren opgezet, zooals uit verschillende posten van uitgaaf in de rekening blijkt.

Haarlem. C. J. GONNET.

FRANSCHE KATHOLIEKEN TE AMSTERDAM.

Het Bisschoppelijk Archief te Haarlem bewaart den volgenden eigenhandigen brief van den Franschen gezant DE THOU. Het adres is verloren gegaan; doch waarschijnlijk was het aan Bald. Catz, Decan. Capit. en Vicar. Harlem.

DelaHaye ce 20 Apur. 1662.

Monsieur,

Ayant esté aduerty par de Mr de Neercassel que uous nous auvez accordé la place de Missionaire pour nos François Catholiques qui sont dans lad. Ville [Amst.], pour en prendre soin & les assister comme fait le Pere Bernard alaHaye, je n'ay uoulu manquer a uous en remercier, & a uous assurer que comme ce sera une chose tresagreable a Sa Majesté, qu'aussi cela la conduira de plus en plus a prendre par ses Officiers la Protection de uostre Eglise, & a uous en donner des marques en general & en particulier. C'est de quoi je uous prie de demeurer trespersuadé & qu'en cequi deppendra de moy, je rechercheray auec soin des occasions de uous servir & de uous temoigner que je conserue pour uostre persone beaucoup d'estime, et que je suis tresueritablement

Monsieur,

Vostre tresaffectioné et tresassuré seruiteur,

DE THOU, *Amb. de France*.

DE STATIE VAN St. ANNA of „DE POOL"

TE

AMSTERDAM.

Deze statie heeft reeds lang voor de Reformatie bestaan; immers sedert onheugelijke tijden had er nabij Amsterdam een dorpje of buurschap gelegen, dat Outewaal heette; 't lag tusschen de stad en het Diemermeer op en aan den St. Antonies-dijk; 't bestond uit een aantal verspreide boerderijen, een molen, een herberg en een kerkje aan St. Anna toegewijd. Zoolang Amsterdam nog binnen zijne oude muren besloten was, lag Outewaal op een klein half uur afstands van de St. Antoniespoort ('t oude gebouw op de Nieuwmarkt) maar met de 4de vergrooting werd het volkomen binnen de stad getrokken; in 1658 werden de erven van Outewaal door de stad overgenomen. De tegenwoordige streek van Wittenburg tot bij de Muiderpoort is het voormalige Outewaal.

Toen dan in 1578 Amsterdam Geus werd, bleef Outewaal Roomsch, toen in de stad de openbare oefening der R. godsdienst werd afgeschaft, bleef zij te Outewaal ongehinderd voortgaan en in het St. Annakerkje werd nog tot na het midden der 17de eeuw de H. Mis gevierd. De oudste ons bekende pastoors van Outewaal waren.

Hendrik Schellingwoud, bakkelaurius overleden te Amsterdam 31 December 1653.

Martinus Snellenberg, van adel, overleden in Outewaal 16 October 1660. en

Reinier Engels, Haarlemmer, overleden 14 Maart 1673 (v. H. en v. R. Oudh. en gest. v, Amstell. D. II.

p. 161. die ten onregte het kerkje van O. in eens verplaatsen naar Kattenburg).

In 1663, alzoo onder pastoor Ingelius of Engels of Ingels, werd dit kerkje van O. verplaatst in een gebouw aan den uitersten hoek van Oostenburg, waar thans de koninklijke fabriek van stoomwerktuigen staat, juist aan de brug, en met den eenen voet in het water; waarom dan ook nog in 't begin dezer eeuw, die brug de Papenkerksbrug, dat water het Papenkerksgat werd genoemd (zie J. ter Gouw. Oorsp. en afl. van grachten etc. 2e stuk 1865. cap. 15. III.) Eenige jaren later echter kwam de statie op Kattenburg in een huis „de Ploeg" genaamd, (Paroch. Archief LIIII.) dus ook nog onder pastoor Ingels die eerst in 1673 overleed, en weder weinige jaren daarna op 't Kattenburgerplein Immers zijne tante(?) mejufr. Cath. de Kies wed. van Mr. Nicolaas Benedictus Ingels, advocaat, kocht reeds 12 en 14 Dec. 1685 drie huizen en erven op het Kattenburgerplein [1]) voor *f* 8650, waarvan één perceel verhuurd was tot Mei 1688, en gaf die tot kerk aan den opvolger van R. Engels, den pastoor Cornelis van Gestel. (v. H. en v. R. t. a. pl.)

Rein. Engels was voorzeker van zeer gegoede familie: nog bezit de statie een' zeer curieusen en fraaijen zilververgulden kelk, allerwaarschijnlijkst hem geschonken door zijne ouders Joannes Reineri Ingels en Cunera van Veen; hij had vermoedelijk drie broeders en vier zusters, wier namen als van medevereerders op den kelk vermeld staan; zijn portret, flink geschilderd door één zijner broeders, en thans nog aanwezig in de statie, draagt een wapen (overdwars gehalveerd, rechts boven: 2 ossenkoppen en 1 paardenkop, zwart op wit veld, links onder: 3 posthoorns, wit op zwart veld met het devies: LVCE ET MVNDA,

1) Het 2de, 3de en 4de huis van de groote straat (Arch. VII, VIII,)

gevende het jaartal der schildering, toen R. Ingels XL jaar oud was.)

Pastoor CORNELIUS VAN GESTEL, die Reinier Engels in 1673 opvolgde, heeft de perceelen op 't Kattenburgerplein tot kerk ingericht. Toen hij stierf 6 Apr. 1691 bleek het, dat zijne nalatenschap op vere na de schulden niet kon dekken; waarom zijn opvolger de Eerw. heer WILHELMUS FOX met de erfgenamen een accoord trof, waardoor aan de *kerk* kwam: de bibliotheek van v. Gestel, geschat op *f* 200, en W. Fox ten laste der kerk overnam: eene obligatie à *f* 1400 door C. v. Gestel op eigen naam aan Cath. de Kies, wed. Ingels gepasseerd, en eene oblig. à *f* 150 met *f* 36 verloopen intrest aan Giertje Cornelis [1]), die in den kelder wonen bleef, gepasseerd, ofschoon die gelden reeds voor de kerk geëmploijeerd waren. (Arch. VIII.)

Wilhelmus Fox een Amsterdammer die in 1685 in „*de Papegaai*" was opgetreden als 2de pastoor nadat zij aan de Saeculieren was overgegaan (v. H. en v. R. d. II. p. 157), overleed 21 Junij 1695 en werd opgevolgd door GERARDUS VAN WIJCKERSLOOT, een Utrechtenaar, kweekeling der Leuvensche hoogeschool, in 1720 Aartspriester (Arch. XIX: de handteekening) en in 1721 Doctor Theologiae (Arch. XX). Hij verzocht aan de stadsregeering, op grond dat het meerendeel zijner gemeente meer in de stad woonde, zijne kerk van het Kattenburgerplein te mogen verleggen in het hoekhuis van de Rapenburgergracht over de Kalkmarkt, hetgeen hem 15 Julij 1718 werd toegestaan mits de kerk op het Katt. plein geamoveerd werd (Arch. XV.); de eigenaars echter van dat hoekhuis wilden zulks niet toelaten; waarom de pastoor weder aan de stadsregeering verzocht zijne kerk te mogen

---

1) Deze G. Cornelis Cumsois schonk 15 Aug. 1684 de nog voorhanden zijnde prachtige altaarschel.

verplaatsen in het huis „D' Pool", hetwelk onder voorwaarde als boven, (Arch. XVI) werd gegund. Daarop kocht dan voor hem, (Arch. XIX) maar op *eigen naam* zijn zwager (of oom) Nicolaus Molenaar 8 Nov. 1718 het huis (en erven) op de IJgracht, waar D' Pool boven de deur en op den gevel stond voor *f* 9500, van de weduwe van Ambrosius Pool, wijnkooper die na 25 Maart 1670 het huis had laten bouwen op erven, vroeger toebehoorende aan de West-indische compagnie (Arch. III. a d.)

Toen N. Molenaar de perceelen kocht, ontving hij *f* 4500, en werd er bepaald, dat zoodra de Pastoor der Pool de resteerende *f* 5000, tegen 4 procent schuldig gebleven, zou aflossen, alsdan de kerk eigendom des Pastoors of der gemeente zou zijn (Arch. XIX.). Later de kerk niet goedschiks willende overgeven aan den Pastoor, werd N. Molenaar in 1729 gecondemneerd door de regtbank om de toen reeds in kerk veranderde perceelen aan Philippus Cavellier opvolger van G. v. Wijckersloot te verzekeren in eigendom (Arch. XXXIV. III. e.) en wel voor *f* 5000, welke 1 Maart 1730 hem werden betaald.

Om de koopsom te vinden, de kerk te bouwen en te onderhouden gaf Ger. v. Wijckersloot van Oct. 1718 tot Aug. 1724 obligaties uit, wel ten bedrage van *f* 16700-, zoo niet meer. Hij verbouwde het huis tot woonhuis, (waarin hij 17 Sept. 1720 reeds woonde) en tot kerk, die Mei 1721 reeds 3 altaren had (Arch. XX. b.), en overleed 7 Sept. 1727. Zijn testament luidde: dat N. Molenaar (of bij diens vooroverlijden de nazaat des Pastoors) universeel erfgenaam zoude zijn, dat de erfgenaam en zijne successeurs het huis zoude laten gebruiken tot Cathol. kerk, nooit mogt er een Jansenistisch Priester in komen, en die R. C. priester zou de schulden (die zeker aanmerkelijk waren, want G. v. W. schijnt slechts

f 3000 ruim te hebben afgedaan. Arch. XVII XXIV.) betalen. Mogt geen Cath. priester gegund worden, dan mag de erfgenaam of de successeurs het huis verkoopen en na betaling der schulden zullen zij aan ieder der drie R. K. armenkantoren uitbetalen *f* 2000. N. Molenaar repudieerde echter de nalatenschap, waarom van stads-regeeringswege als curator in dien boedel werd aangesteld de notaris François Meerhout, die daarop als curator door de erfgenamen *ab intestato* werd erkend om in hunnen naam te handelen (Arch. XVIII. XXXI.).

De boedel werd insolvent bevonden, weshalve de erfgenamen met den Eerw. Heer PHILIPPUS CAVELLIER overeenkwamen, dat heel de boedel met huis en kerk aan hem kwam, terwijl hij alle legaten en schulden zou voldoen en bovendien den erfgenamen geven zou *f* 500 en zekere lijfgoederen (Arch. XXXI. XXXII) Daar zijn voorganger op de kerk *f* 14500 aan loopende obligaties naliet, gaf Philippus Cavellier *„met permissie en speciaal consent van de Ed. groot agtb. heeren Burgemeesteren en de regeerders dezer stad, gesuccedeert*" (Arch. XXXI.*) voor *f* 6500 nieuwe obligatiën uit om vroegere die opgeeischt werden, af te lossen. (Arch. XXXVI. etc.)

Gelukkig had hij tot opvolger zijn broeder *Claudius* Cavellier, die uit eigen kas alle schuldeischers afdeed en de eenige schuldeischer bleef, terwijl hij bij zijn later aftreden *f* 4000 aan de kerk ten geschenke gaf.

Een oud gedicht, te Amsterdam gedrukt bij de wed. v. Egmond en door mij in 't Archief gebragt voert ten titel: Vreugdegalm op het verwelkomen van den hooggeleerde heer *Johannes* Chavalier, als priester in de Pool; etc. Die vreugdegalm geldt dus *Joannes* Chavalier: lees Cavellier (Arch. passim.) die als *priester* zijnen *broeder weinige weken na* diens *dood* zou zijn opgevolgd in D' Pool Maar:

Philippus C. opvolger van G. v. Wijckersloot, was nog pastoor 11 Febr. 1733 en *Claude* was reeds pastoor 31 Julij 1733 (Arch. XXIII. A.) en bleef het tot 1755, toen hij *aftredende* door pastoor Greevingh werd opgevolgd (Arch. XXXVII en XXXVIII A. en B.). *Claude* had werkelijk eenen broeder *Joannes* en beiden leefden 1 Maart 1743 (Arch. XXXVI B.). Ware deze echter pastoor in de Pool geweest, dan kon dit niet anders dan tusschen 11 Febr. en 31 Julij 1733 (zie boven). Behalve nu dat het zeer onwaarschijnlijk is dat in 5 maanden tijds 3 pastoors van éénen naam in dezelfde kerk elkaar zouden zijn opgevolgd, maakt het Archief nergens melding van *Priester* of *Pastoor: Joannes;* integendeel wordt Arch. XXXVI. b onder 2 jaartallen 1730 en 1743 slechts gevonden *d' heer* Joannes Cavellier tegenover *Claude pastoor.* Ik houd dus voor zeker, dat de „vreugdegalm", die meer fouten heeft, in plaats van *Joannes*, *Claude* bedoelt die werkelijk weinige weken (immers tusschen 11 Febr. en 31 Julij 1733, en „*weken*" *rijmt* op „*spreken*", *maanden* niet) na Philippus Pastoor werd in d' Pool. [1])

Ondertusschen bleef de kerk nog bezwaard met *ƒ* 10500 (Arch. XXXVII.); zoodat HENRICUS GREEVINGH, vóór 17 Julij 1755 opgetreden, om zijnen voorzaat te voldoen die somma opnam tegen obligatiën van 3 à 4 procent. Na Henricus overlijden 6 Aug. 1762 (Arch. XXXVIII.)

---

1) Nadat ik dit geschreven had, heeft de Z. Eerw. Z. gel. Pater Allard in zijne genealogie van het adelijk geslacht der Alkemaden (Bijdragen I tegenover pag 381.) bevestigd wat ik vermoedde. Het geslacht der Cavelliers wordt aldaar uitvoerig aangegeven.

Philippus Cavellier was kanunnik van Haarlem's Kapittel. Na zijnen dood werd op 6 October 1733 in zijne plaats zijn broeder *Guilielmus Stephanus* Cavellier „pastor Amstelodam." tot kanunnik gekozen en op 10 Mei 1734 geintroduceerd (Acta Capituli) en wederom werd in de plaats van Guilielmus, „qui obiit Harlemi 21 Aug. 1742" „*Claudius* Cavellier pastor Amstelod." gekozen op 2 Oct. 1742 en geintroduceerd 7 Mei 1743 (ibid.)

nam zijn opvolger JOAN BAPTIST VAN SCHORRENBERGH de schuld over, 10 Sept. 1762, en dezes executeuren kregen na zijn overlijden, vóór 12 Sept, 1791, die *f* 10000 weder uitbetaald door zijnen nazaat Pastoor HENDRIK BEUKMAN, die reeds kapellaan in de statie was.

Deze ijverige pastoor, die, volgens het getuigenis des Aartspriesters H. ten Hulscher zooveel aan de Pool heeft welgedaan, (Arch. XLIII.) en als kapellaan meest al het zilverwerk bijeenzamelde (zie een preek in een der boeken van het Archief), was ook aanstonds bedacht op middelen om allengs de finantiën te verbeteren.

In 1791 stelde hij de Eeuwige Memorie in (Boek der Tontine sub II.) In 1792 stichte hij eene Tontine à *f* 10000, ('t bedrag der oude schuld) van 5 klassen in welker 2de klas hij zelf deel nam: men stortte zekere som gelds tegen lijfrente, oploopende naar 't getal sterfgevallen in dezelfde klas, terwijl het kapitaal werd uitbetaald aan de executeuren van Schorrenbergh. In 1793 schijnt deze statie 2 kapellaans gehad te hebben.

Alhoewel reeds in 1720 dit gebouw (D' Pool) het meest van alle Kathol. kerken van Amsterdam, naar een openbaar kerkgebouw geleek, was het echter in 1805 in diervoege verbeterd dat het een sieraad der stad mogt heeten (Arch. LIIII.). De gevel volgens teekening van den Architect J. Schut (Rekgenboek) was toen reeds gedekt met eene lijst en frontespies in de Spaansche (!?) bouworde, zijnde deszelfs trommel versierd met een rond raam, om hetwelk een feston hangt verbeeldende kerkelijke eereteekenen en sieraden van het O en N. Test. In de fries las men (thans niet meer): Non est hic aliud nisi domus Dei et porta coeli. (Gen. XXVIII. 17.) (Arch. LIIII). In 1805 werd ook het orgel verguld voor *f* 163; 't bestond reeds vroeger. (Arch. Rek.) Om de onkosten vooral van dien nieuwen gevel goed te maken kreeg pastoor Beuk-

man aan giften (Arch. Boeken) *f* 5060 en nam 20 Aug 1805, *f* 5000 à 5°/₀ op, welke hij wel 1 Nov. 1807 afloste, maar toch nam hij in hetzelfde jaar weder *f* 10000 à 5°/₀ op, welke som onder toestemming des hoogw. heeren B. Ciamberlani, vice-sup. d. Holl. zending werd genegotieerd op de in 1805 ingevoerde Zondagsche collecte met den bak (de collecte echter met 't zakje voor de armen bestond reeds en bleef.) Door vermindering der collecte waren echter in 1819 nog slechts *f* 3500 afgelost. (Arch. Tontine sub II.)

30 Junij 1811 hield hier zijne afscheidspreek de beroemde predikant R. D. SCHRANT; en 10 Julij 1814 R. D. HOUBRAKEN.

Pastoor Beukman stelde ook eenen Cathechismus zamen; hij stierf 16 Januarij 1819 en had tot opvolger den Eerw. heer G. VAN LIESHOUT, Onder hem werd 2 Junij 1819 het eerste kerkbestuur gekozen en door den aartsp. J. Cramer bevestigd; het bestond uit de Heeren J. Heere, J. A. Dankelman, P. J. Nicols en G. Bensdorp. Reeds in October van het zelfde jaar trad G. v. Lieshout af en werd opgevolgd door pastoor BERNARDUS HOFMAN. Deze achtingswaardige, wijze en tot op zijn bejaarden leeftijd alom gevierde herder, dacht er voortdurend aan, de schulden der statie af te lossen en hare finantieele belangen voor goed te regelen. Bij het aanvaarden der pastorij, Octob. 1819, vond hij kerk en huis in den ellendigsten toestand; fondsen waren niet voorhanden. Hij dan voerde plaatsengeld in, staakte onder goedkeuring des aartsp. J. Cramer en van 't kerkbestuur de aflossing van schulden, tot in 1825, om eerst verschuldigde renten en fundatie-diensten te betalen en kerk met huis in behoorlijken staat te brengen. Hij bragt met zijne vier kerkmeesters (ieder dezer *f* 600) de som van *f* 4500 bijeen, renteloos, om later uit de collecte terug te vinden,

en ondertusschen de herstellingen te bekostigen. (kassaboek fol. 3 en 8 en negotiatie-aandeelen) Zoo gingen de finantiën steeds vooruit, ofschoon de huur der kelders onder het huis van *f* 355. 4 stuiv. daalde, op *f* 40.

Hij verkocht ook oude boeken, oud zilver etc. (kassaboek fol. 8. 9 volg.) zoodat reeds in 1821 *f* 1000 konden worden gedelgd. In 1822 werd 't orgel hersteld. In 1826 moesten weder 100 oblig. à *f* 100 worden uitgegeven om de kerk te doen verwen en oudere schulden te delgen. Doch reeds in 1827 begon Hofman die obligatiën weer af te lossen. In 1827 verkocht hij voor *f.* 200 aan Pater J. Frees in St. Augustinus alhier eene altaarschilderij (eene echte J. de Witt. voorstellende den gekruisten Christus; thans nog prijkt het kunststuk in het hoofdaltaar der St. Augustinus) en den ouden preekstoel voor *f.* 20. 1844 was de kerkekas door den laatsten aankoop van effecten reeds zoo goed voorzien dat zij (na afbetaling der schulden) uit renten de fundatie-stipendia naar de origineele instelling aan den tijdelijken pastoor kon voldoen, en toch stierf eerst in 1851 de vierde klas en eerst in 1863 de 5de klas en hiermeê de gansche Tontine uit. In 1855, 17 Octob. verwierf Bern. Hofman zijn ontslag als pastoor, doch bleef als deken van Amsterdam, buitengewoon kamerheer van Z. H. Pius IX, kanunnik van het Haarlemsche Kapittel en ridder v. d. Nederl. Leeuw, in stilte voortleven, tot dat hij 13 Mei 1867 na voorzien te zijn van de HH. Sacramenten overleed, en begraven werd op 't R. K. kerkhof: de Liefde. Zeer terecht mogt bij de plechtige uitvaart, de HEerw. heer Th. Borret zeggen: „Laat ons uwen ouderdom op waardige wijze „roemen, „uwe oogen glinsteren van een zuiver licht, „uwe voeten zetten een vasten stap, uw gehoor is scherp, „uwe stem helder klinkend, uw ligchaam vol kracht en „levenssap, uwe haren zijn in strijd met uwe kleur, en

„uwe krachten met uwen leeftijd. De oude dag verbreekt „uw sterk geheugen niet en stompt uw sterk vernuft niet „af. In u toont ons de Heer den bloei der toekomstige „verrijzenis, opdat wij de jeugd die vreemd moest zijn „aan uwe jaren, als de vrucht van een regtvaardig leven „zouden erkennen." (S. Hieron. ad Paul. Concord.)

Hem volgde 17 Octob. 1855 als pastoor op de Eerw. Heer JOANNES HENRICUS VAN BORN, tot hiertoe Rector in het jongens-weeshuis alhier. Toen de Eerw. Heer Telders pastoor der St. Nicolaas *buiten* stierf, en opgevolgd werd door den Eerw. Heer F. J. Haanraads, pastoor der St. Nicolaas *binnen* (22 Oct. 1855), werd er door Monsr Fr. v. Vree die de nieuwe parochie-verdeeling reeds voorzag, eene commissie aangesteld, aan welke de behartiging der financiële aangelegenheden der statie van St. Nicolaas *binnen* ('t Haantje of 't Hert, of de Heintje-Hoeksteeg) was opgedragen, en aan het hoofd van welke commissie pastoor van Born gesteld werd. Tegelijk werd de Eerw. Heer Everardus de Jong aangesteld om de geestelijke bediening der statie van den St. Nicolaas binnen tijdelijk waar te nemen. Wel noemde deze zich-zelven Pastoor (A. lib. Baptism. 27 Oct. 1855) en daarom zal ook de Eerw. Heer H. Spoorman in zijn „Drietal schetsen" hem als pastoor hebben opgegeven; maar rechtens was er eerst met 1 Januarij 1857, toen de nieuwe parochie-indeeling van kracht werd, een pastoor van St. Nicolaas-binnen. Pastoor van Born's aanstelling daartoe was dan ook eerst van den 29 Dec. 1856 gedagteekend. Van het jaar 1857 af werd nu de kerk van St. Anna succursaal van de hoofd-parochie van Amsterdam, St. Nicolaas-binnen, waar in 1857, 239 doopelingen werden ingeschreven en in 1872, 281.

Amsterdam. L. P. A. G.
Kapellaan.

PASTOORS DER STATIE ST. ANNA.

	Opgetreden.	
Hendrik Schellingwouw	?	overl. 31 Dec. 1653.
Martinus Snellenberg.	1654	〃 16 Oct. 1660.
Reinier Ingelius	1660	ov. of vertr. 14 Maart 1673.
Cornelis van Gestel.	Maart 1673	overl. 6 Apr. 1691.
Wilhelmus Fox	11 Apr. 1691	ov. of vertr. vóór 21 Junij 1695.
Gerardus van Wijckersloot	vóór 9 Julij 1695	overl. 7 September 1727.
Philippus Cavellier	vóór 7 Sep. 1727	ov. na 11 Feb. 1733.
Claudius Cavellier	〃 31 Julij 1733	afgetred. kort vóór 17 Julij 1755.
Henricus Greevingh.	〃 17 Julij 1755	overl. 6 Aug. 1762.
Joës Bapt. van Schorrenbergh	Aug. of Sep. 1762.	〃 vóór 12 Sept. 1791.
Hendrik Beukman.	〃 30 Julij 1791	〃 16 Januarij 1819.
G. van Lieshout	〃 Januarij 1819	afgetr. 12 Octob. 1819.
Bernardus Hofman	〃 12 Oct. 1819	afgetr. 18 Octob. 1855. Overl. 13 Mei 1867.
Joës Henricus van Born	17 Oct. 1855	

UIT DE AKTEN
VAN HET HAARLEMSCHE KAPITTEL.

(Vervolg van Deel I, blz. 448).

1633, 26 Januarii. Art. 9. Quia D. MEERIUS praesens aderat, placuit eumdem audiri post meridiem [1]) eique proposita fuit duplex causa; una de fratre dicto M° PETRO, altera de *Hoochtwoudt*. In posteriori negotio respondit 1° expedire ut sacerdos secundus sit in *Hoochtwoudt*, praecipue propter *Eerswoudt*, ubi magnus est numerus haereticorum.

2° Occasionem aversionis fidelium quorumdam ab ipso esse, quod pro concione dixerit, promissos sibi fuisse 350 flor. et tamen nullis annis eos acceperit (assumens pro themate: Audivimus superbiam Moab; et quod aquae cyphulum eis offerret (Dom. 2 Epiphan.) correptionem de tarda contributione).

3° Maximam partem nolle alium sacerdotem; sed evocandos esse aliquos qui ipsi audiantur, nempe: *Jan Dirxe van de Langhe-reys*, *Jaep Claesz. Ouwejaens*, *Gerwen Jansz. Dueren.*

4° Concordandum esse cum *Domina van der Noot*, haeretica.

5° Egisse D^m^ Wolffium cum *Petro Simonis*, *Jan Bergher*, *Claes Jansz. Blocker* (qui ex bonorum suorum administratione, publico edicto proscriptus est) qui omnes sunt mali nominis. His ita auditis, egresso M° JOANNE, facta est resolutio; ac revocato eodem, facta est ipsi declaratio de his duobus:

1) Naderhand is er boven geschreven: quod etiam factum est.

1° Ut eo modo pergat laborare quo hactenus solitus est, in omnibus suis locis, in quibus singulis asserit, se bis vel ter etiam intra mensem congregationes habere.

2° Ut rogatus a subditis suis de secundo sacerdote, dicat se de ea re nihil scire: velle se ut ipsi sequantur exemplum suum; se vero rem omnem superioribus submittere, quod et ipsi facere debeant.

De priori principali puncto nihil publice certum. [Naderhand is aan den voet der bladzijde bijgeschreven, met verwijzingsteeken achter *certum*]:

Sed particulatum instruxit D. MEERIUM Amp. D. Marius, quod licebit ipsi tempore suo in particularibus casibus uti ejus [1]) opera: non audiet tamen ordinarie confessiones, nisi eorum quos catechisat quando sunt infra nubiles annos; 2° ut inter ipsum et D. PETRUM sit major concordia, expediet ut numquam simul laborent in *Noordermeer*, sed per vices, juxta pacificam transactionem inter eos faciendam.

— — Art. 13. Articulus 17 [2]) jam compositus est per Amp. D. Decanum, additis D. VOSSIO centum florenis pro sacris; et quod asserit de sponsione consanguineorum, difficulter creditur.

— — Art. 14. Ad hoc quod in eodem articulo relatum fuit de causa *Ursemensi*, expositum est: quod in hoc pago Praetor solet permittere maximam libertatem; voluit postea honorarium paulo amplius; negarunt catholici. Praetor exacerbatus, noluit deinceps transigere. Itaque defectu exercitii divini incolae, tardi ad exercitia nocturna, deficiunt.

— 27 Jan. Art. 29. Narratum fuit, quomodo *Hornae* P. TIRASSIUS minorita conatus fuerit allicere ad se subditos aliorum sacerdotum etiam extra Hornam, ac specia-

---

1) Namelijk *fratris*. 2) Zie Deel I, pag. 443.

tim sub Dominis UBIO, CORNELIO DIGNUMS ac J. MEERIO; quibus deinde coepit proponere contributiones in solutionem aedificatae a se novae ecclesiae. Moneri debet in visitatione aut per litteras Vicarii.

— 5 Aprilis. Art. 5. In Art. 29, de causa pagorum Hornae vicinorum, relatum est quod D. UBIUS ob multitudinem pagorum non sufficiat omnibus laboribus et locis, ita ut *Swaegh* ad 6 vel 8 septimanas non habeat exercitia; unde recurrunt ad Religiosos. Provideri debebit per adjunctum ei sacerdotem.

— — Art. 8. *Hoochtwoudae*, de quo Art. 9, ad tempus providebit D. COOPALLIUS, cui dari debent litterae missionis. - Notatum et relatum fuit a D. Wolffio, Mr. JOANNEM MEERIUM circa illum locum non sincere agere, eo quod superioribus significet, se eos ad placitum velle deserere, aliumque sacerdotem inducere, ipsis vero fidelibus operam requirentibus facilem se praebeat.

— 27 Julij. Art. 5. In Art. 5, causa videlicet D. UBII et pagorum extra Hornam, monitus est P. TYRAS ab UBIO et sacerdotibus ibi laborantibus, ne se immisceat curis ipsorum; qui promisit se pariturum et de facto paret. De sacerdote adjungendo D° UBIO in *Swaeg* et aliis locis, monitus etiam D. UBIUS; nutat et variat. Res examinanda erit per Dominos Visitatores; et magis placet, ut pro initio detur illi auxiliarius, ut opportuno tempore ordinarius aliquis constitui possit.

— — Art. 8. *Hoochtwoudam* submissus est D. ROSANDUS, qui commendatus est a Praeposito ob pietatem, diligentiam et modestiam; periculum facturus est pro residentia. Venit iste Dominus Lovanio ex Collegio Adriani VI. Monitus est D. Praepositus, ut requirat scriptum manus D. Wachtelarii de traditione facta; et generatim, quando sacerdos aliquis ex una dioecesi in aliam transit, quod licentia facta scripto dari debeat.

M. JOANNES MEERIUS videtur jam bene velle cooperari ut sacerdos alius *Hoochtwoudanis* deserviat, ibique resideat: qui tunc judicabitur optime cooperari velle, si abstineat a laboribus in isto loco.

— 11 Oct. Art. 6. De 5° statutum ut D. UBIUS deligentius aut per se aut per adjutorem laboret, ne detur subditis occasio quaerendi foris quod domi non habent. Monebit eum D. Decanus.

— — Art. 10. In Art. 8° de MEERIO, monebitur idem per Praepositum de responso ad ultimas Praepositi litteras non transmisso et urgebitur ut respondeat quam primum, alioquin personaliter citandus. Addetur in litteris, ut locis *Hoochtwoudae* vicinis deinceps ad tempus abstineat a conventibus, ne incolas Hoochtwoudanos ea praxi a D. ROSANTIO alienet; quia ob frequentes congregationes interdictum ibi factum est a Domina temporali, ne congregationes illic habeantur.

— — Art. 12. Placuit per D. Decanum et Vicarium fieri in *Hoochtwouda* visitationem et limitum definitionem.

1634. 7 Febr. Art. 1. Articulus 10 de *Hoochtwouda* etc. impletus est et de eo post plenius tractabitur.

— 26 Apr. Art. 4. Notata sunt haec agenda pro continuatione actorum hujus Capituli. 1^m *Hoochtwoudani* evocabuntur Harlemum in feriam proximae septimanae, quae erit 1^a Maji.

1634, 30 Junij. Art. 3. In causa *Hoochtwoudana* auditus est D. ROOSANT, exponens quod paulatim animi fidelium ipsi commissorum, istic magis ab eo alienentur, et, licet speret se posse illos lucrari si declaretur voluntas superiorum esse quod ab illis acceptetur: se tamen resignare in voluntatem Decani et Capituli nogotium, et si placeat ipsum, amotum inde, alibi constituere, paratum esse. Itaque visum fuit, ipsum inde evocare et mittere ad *Wieringhanos*, qui jam intellexerunt spem sibi ablatam

recipiendi M. FLORENTIUM. Caeterum, quandoquidem *Hoochtwoudani* petant alium Sacerdotem ad missionem et arbitrium Praepositi et Capituli Harlemensis, providebit A. D. Decanus, ut Procurator D. Pulcheriae [1]), qui expectatur, eo destinetur.

1634, 10 Oct. Art. 3. De *Hoochtwouda* auditum, quod D. Licentiatus EWALDUS MARCHIUS, canonicus Osnaburgensis, ab Amp. D. Praeposito et Vicario nostro generali illic constitutus pro ordinario, locum deseruerit, aestimans sese per valetudinem imparem laboribus.

1636, 9 Aprilis. Art. 3. [Declaratum est] *Hoochtwoudae* post abitum D. EWALDI esse provisum per M. PETRUM MATTHIAE, qui istic et in *Opmeer*, *Aertswoude*, *Weeren* et *Paden* est ordinarius.

— — — De *Nubbixwout* proposuit A. D. Praepositus et *pagis adhaerentibus*. Obierat istic 23 Aprilis a° 1635 R. D. JOANNES UBIUS. *Woggenomio* vacanti datus est Ordinarius M. NICOLAUS WARDENUS. *Nubbixwoudae* et *tribus pagis* adjunctis deservit M. LAURENTIUS WOUDIUS sub inspectione M. GERARDI [2]) Pastoris *Hornani*. Interea expectatur M. GEORGIUS CAMPIUS S. Th. L., quo praesente statuetur absolute de ordinario *Nubbixwoudano*.

Swaghenses obtulerunt Amp. D. Praeposito libellum pro usu provisionali M. CORNELII DIGNOMS. Res ea remissa est ad directionem M. Gerardi [Eenhusii Hornani ?].

1642, 10 Sept. Art. 5. Actum porro est de Visitationibus et Archipresbyteratibus, ac primo: cum MEERANI *Sacerdotes* impedimento sint D. VOSBEEKIO, deservitori *Spierdijkano*, quominus ad eum accedant accolae *Lacus-australis* [Zuidermeer] resolutum est, ad inspectionem ituros D. Decanum et D. Joannem Steenium.

— 10 Oct. Art. 2. Quoad quintum: D. Decanus locutus

---

1) Collegii Lovaniensis. 2) Nam. GERARDUS EENHUYZEN.

est JOANNI MEERIO, qui spondet omnem Superioribus et Capitulo obedientiam; rusticis etiam *Meeranis* qui non videntur D. VOSBEEKIO conjungendi, uno eorum dicente: se malle templa haereticorum frequentare quam a *Meeriis*, apud quos summa loci commoditas, avelli, caeteris silentio et gestu non abnuentibus. Itaque placuit, cum dolore tamen, rem tolerare. MEERIUS interim suggerit cessionem *Sandwervae* in manus VOSBEEKII, cum promissione 50 florenorum annuorum: de quo urgeatur.

— — Art 8. Actum denique de *Berkhouta* conjungenda *Spierdijck*; eoque fine rogatus est Coopallius [1]), ut familiariter agat cum JOANNE THEODORI, eumque paulatim ad pacem disponat.

1643, 6 Febr. Art. 8. In causa D. VOSBEEKII statutum est; suspendendam ad proximam Congregationem, habendam ante Dominicam Laetare 9 die Martii, ad quam citabuntur DD. MEERII per D. Decanum.

— 10 Martii. Art. 10. Vocatus est D. JOANNES VOSBEEKIUS, ordinarius in *Spierdijk* et cum eo D. JACOBUS MEERIUS; quibus utrimque auditis rogatisque desuper capitularium vocibus, visum fuit, mittendos e corpore nostro duos, qui rusticorum animos finaliter tentent, ac prout rem dispositam repererint, Capituli nomine tandem decernant. Negotium istud commissum est DD. Steenio et Eenhusio.

— — — Acta post prandium. 1. Coram nobis comparuit D. VOORENBEEKIUS, qui querebatur a quarto jam anno non haberi *Opdami* libertatem vel sacerdotalis functionis; quod cum a Toparcha non videatur stare (qui per *Dominum van den Bossche* saltem quoad externam speciem, ut moderatam permittat libertatem videtur inductus), supplicat dictus VOORENBEEKIUS, ut Toparcha *Opdamensis* per bonos amicos rogetur, ut praetorem ad talem scopum

---

1) Pastoor van Monnikendam.

disponat; cujus cum brevi tempore non appareat consensus, placuit ut D. VOORENBEEKIUS in *Caga* sub praetore *Spanbroekano* et in *Veenhuysen* laboret; quo fine D. BAVO (cujus curae est Veenhuysen) ante Dominicam Palmarum Amstelredamum a D. Praeposito evocabitur. Interim major ab *Obdamensi* Toparcha per Torrium tentabitur libertas.

1643, 15 Aprilis. Art. 2. Quoad 10^m^ articulum praecedentis Congregationis, non affulgente ulla spe unionis *Meeranorum* cum *Spierdijkanis*, resolverunt DD. Commissarii negotii illius, debere certum aliquem ex fratribus MEERIIS illam *Meeranorum* curam in se recipere; et recepit D. CORNELIUS, cui et stipendium aliquod annuum addicunt rustici *Meerani*: Acta sunt in Archivo.

— — — Art. 3. Quoad I^m^ articulum actorum pomeridianorum D. Praepositus evocavit D. BAVONEM, qui retulit, se jampridem, a mensibus aliquot, ejus quod petebatur VORENBEECQUIO fecisse facultatem, hac conditione, ut septima quaque septimana sibi vacet.

1645, 3 Julij. Art. 15. *Berkhoutanis* deservit LEERSIUS contranitente VOSBEECQUIO. Scribendae ab Amp. D. Praeposito litterae ad D. Eenhusium quibus indicetur LEERSIO, potestatem in Berkhout laborandi nullam ei datam, imo vetitam; quibus pro discretione D. Eenhusius utatur.

— 3 Oct. Art 15. Negotium *Berkhoutanum* coram D. Eenhusio, Curatoribus Hornanis, VOSBEECQUIO et LEERSIO est ventilatum. Sed JOANNE THEODORI ejusque collega communibus consiliis perfracte reluctantibus, Curatores manum auxiliatricem, si quid LEERSIO creëtur ibi difficultatis, omnino negant; cui et D. Eenhusius laborandi in *Berkhout* nullam esse facultatem declaravit.

1646, 3 Julij. Art 3. [Incumbet cura] D. Decano, (cum LAURENTIUS pastor in *Werenfridi-villa*, qui *directoria nobis conficit*, humanissimis litteris rogaverit, num *festa Sanctorum patriae nostrae* proprio imposterum sint cele-

branda officio) ut id, missis ad Reverendissimum ac Illustrissimum V. A. litteris, vel coram, sciscitetur.

1647, 15 Jan. D. Decanus Illustris. Vicarium Aplic. rogavit, num festa Sanctorum hujus patriae proprio sint celebranda officio; quod pro hoc saltem admissum est anno, ac M. LAURENTIO transscriptum est.

— 23 Oct. Art. 5. Actum de novo pastoratu in loci dicto *de Weerdt* extra Alkmariam erigendo quo in negotio Amp. D. Vicarius delegatam potestatem fecit D^no Cattero agendi quod res feret.

1648, 14 Jan. Art. 11. In loco *de Weerdt* extra Alcmariam continuatur Eruditiss. D. Catterus, uti agat quod expediet; cui in negotio *Opdamensi* adjunctus D. Copallius.

— 21 Aprilis Art: 11. De loco *de Weerdt* refert D. Catterus, incolas judicare, quod illic expediret unam tantam jurisdictionem stabiliri.

— — Art 6: Mr ANTONIUS VORENBEECK requirit jurisdictionem in loco *de Weerdt*, causans se alias *Opdamensibus* deservire non posse. Assignantur itaque ei haec loca *Opdam*, *de Kaech*, *Hensbroek*, *Burpmeer* et *de Nooderweerdt*. De reliquo D. HENRICUS BENSCHOP deserviet iis locis quae ei assignavit D. Catterus.

— 7 Julij, Art. 11. [Refert D. Decanus] rem bene se habere in *de Waerdt*.

— — Art. 9. Occasione 2^i Art. (quo dicitur quod *Hornae* deserviet Mr PETRUS POELRIJCK) propositum fuit, utrum Mr BRAESSEMIUS, an POELRYCKIUS, an uterque administraturus sit *Swaegh* tamquam pastor. Communibus autem suffragiis resolutum est: videri consultius, quod uterque administret tamquam ordinarius.

1650, 27 Aprilis. Art. 4. Praelegit D. Copallius praesentibus Stenio et VORENBEQUIO litteras Amp. Praepositi

---

1) Pastoor van Alkmaar en kanunnik.

Patri LEERSIO insinuantes ut abstineat a pastoralibus in *Berkhoudt.*

— 6 Julij Art. 10. Illmus (Vic. Ap.) declaravit, acta Patris LEERSII in matrimoniis extra parochias ei commissas esse nullius valoris.

1652, 29 Oct. Art. 3. *Medemblicensibus* offeretur opera Mri SIMONIS ad deservituram:

1653, 14 Oct. Art 8. Evocabuntur P. LEERZIUS et D. VOSBEECQUIUS, ut causa *Berchoutana* componatur.

1654, 19 Maji. Art. 1. Auditi VOSBEECIUS et LEERZIUS, et resolutum, quod VOSBEECK sit pastor, Pater LEERZIUS autem deserviet ad tempus, in loco *Berkhoudt.* Ibunt ad locum D. Copallius, Stenius, Beier.

— 7 Julij. Art. 1. VOSBEECK est pastor *Berchoudt*, acceptatus a communitate, et a Patre LEERSIO declaratus in publica congregatione; initusque contractus in hunc qui sequitur modum. Pastor est et erit VOSBEECQUIUS; LEERZIUS quoque ad vitam deserviet; communitas unietur; uterque laborabit; usus templi et ornamentorum erit communis, onera quoque pauperum et Balivi erunt communia. Haec sic acta coram viris: *ex parte Vosbeeck*: Claes Paulissen, Cornelis Jansz, Volckert Pieterz., Jan Albertsz., Jacob Jansz., *et ex parte P. Leersii*: Vechter Martensz., Jacob Jansz., Rens Cornelisz., Frederick Pieterz., Cornelis Dircksz. Praesentibus D. Stenio, Copallio et Beiero. Actum in Berchout, 27 Maji 1654.

1656, 10 Oct. Art. 6. Lectae litterae VOSBEECII: qui continuatur in pastoratu *Berchoutana*, insistendo contractui inter ipsum et P. Leersium inito aº 1654.

1658, 15 Jan. A prandio. Art. 3. Actum de *Spierdyck*, ubi videtur D. BRABER placere et instituendus esse per D. Archipresb. Stenium.

1659, 18 Sept. Art. 2. Audita relatione D. VAN HOUTEN de turbatione ab *Hornanis* facta in *Opdam* et *Sijd-*

windt, resolutum, quod D. VAN HOUTEN in vicinis locis aliquamdiu aget, ut videat an tempestas conquiescat.

1700, 20 Aprilis. Examinata est controversia inter R. adm. RUDOLPHUM WESTRENEN, past. in *Woggenum* ab una et R. adm. JOANNEM HUGLA, pastorem in *Spanbroek* ex altera parte, circa terminos jurisdictionis ipsorum; statutumque, ut imposterum R. adm. Pastori in *Woggenum* liberum sit pastoralia administrare omnibus pagum *Woggenum* inhabitantibus a parte orientali usque ad aedes R. a. D. Pastoris in Spanbroek et non ultra, donec aliter definiatur; sic tamen, ut et R. a D. HUGLA licite possit pastoralia administrare in illis aedibus ejusdem pagi a parte orientali earumdem aedium.

— 12 Oct. Praelectus libellus supplex R. D. WESTRENEN, in quo controversiam, inter ipsum et R. D. J. HUGLA, past. in Spanbroek exortam, circa administrationem pastoralem, et in congregatione nostra die 20 Apr. 1700 habita determinatam, ad novum examen revocabat. Censuerunt omnes DD[i] aliud impraesentiarum R[o] D[o] WESTRENEN rescribendum non esse, nisi ea in controversia ob absentiam Illmi Dni renovandum nihil esse, praeterquam quod statutum est die supramemorata. Statuerunt etiam quod D[no] WESTRENEN annue traderentur *f* 30 ex fundatione Wuytiers, sub conditione in fundatione expressa.

1702, 26 Aprilis. Comparuit adm. R. D. N. VAN GELDER, Pastor in *Lambertschaegen en Abbekerk*, qui varie per plurimos suorum accusatus, verumtamen non convictus, de consilio Amp. DD. statuit, sponte suâ resignare in manus superiorum pastoratum suum, pertaesus nimirum turbarum et acerbitatum quas a suis jam aliquamdiu erat expertus, quasque non poterat cum fundamento sperare sopiri posse.

1707, 5 Oct. Censuerunt etiam omnes, nomine Capituli dandum esse D[no] WESTRENEN, Pastori in *Woggenum*,

30 florenos tamquam honorarium cum onere quinquaginta Sacrorum pro anima Dni Wuytiers.

1779, 5 Oct. Dati sunt *f* 150 ad restaurandum ornamenta pauperis ecclesiae in *Woggenom.*

(Wordt vervolgd.) J. J. G.

VOLGLIJST DER KAPITTEL-DEKENS IN DE ST. ADRIAANSKERK TE NAALDWIJK.

—

Int jaar 1307 op sente Luciendach wort dat capittel tot Naeldwijck ghefundeert ende confirmeert [1]) van den persoenaetscip ende van der cappelri voorscreven. Ende fundeerde H^r^ Willaem van Naeldwijck, die Godt ghenadich si, ende sette, dat die cureijt voor sijn offici ende cure soude hebben jaerlix ses pondt Hollants.

Primus decanus istius capituli erat Dr *Gherardus de Leiden* alio nomine H^r^ Gherijt Ansemssoen, et rexit ab anno Domini nativitatis 1307, scilicet ab inicio Capituli usque ad annum Domini 1320. Et fecit permutationem cum D^o^ Martino de Zomeren eodem anno, sabbatho post Martini hyemalis.

Item D^s^ *Martinus de Zomeren* successit in decanatu, via permutationis et rexit ab anno Domini 1320 usque ad annum Domini 1365. Et obiit eodem anno nona die mensis Aprilis.

Item *Ds. Heynricus Stout* successit in decanatu per

---

1) Zal welligt moeten wezen geconfineert, alias geseparecrd.

electionem et rexit ab anno Domini 1365 usque ad annum Domini 1379 et obiit anno praedicto penultima die februarii.

Item *Ds Philippus filius Dodonis* de Leyden successit in decanatu per electionem et rexit ab anno Domini 1379 usque ad annum Domini 1382 vigesima prima die mensis Novembris, qui tunc vivus resignavit.

Item *Ds Gherardus de Burch* successit in decanatu per electionem et rexit ab anno Domini 1382 usque ad annum Domini 1384, Et obiit eodem anno, decima die Maiji.

Item *Ds Johannes filius Arnoldi* successit in decanatu per electionem et rexit ab anno Domini 1384 usque ad annum Domini 1422 et obiit eodem anno vigesima septima die mensis Novembris.

Item *Ds Heinricus filius Robberti* successit in decanatu per electionem et rexit ab anno Domini 1422 usque ad annum Domini 1460, et obiit eodem anno penultima die mensis Aprilis.

Item *Ds Franco filius Wilhelmi* [de Bruyn] de Leyden successit in decanatu per postulationem et rexit ab anno Domini 1460 usque ad annum 1480 et obiit eodem anno quinta die mensis Februari scilicet in festo Agathe.

Item Meester *Dirk* [?] *Persijn* Aemsterdammensis Dr in Jure Canonico successit in decanatu per postulationem et rexit ab anno Domini 1480 usque ad annum Domini 1483 vicesima quinta die mensis Augusti, quia tunc factus carthusianus, vivus resignavit et mortuus prope Delf anno Domini 1486.

Item Magister noster *Jacobus de Angelo* [*Hoeck*], Leydensis, successit in decanatu per postulationem et rexit ab anno Domini 1483 usque ad annum 1509 et obiit eodem anno undecima Novembris scilicet in media [?] nocte St. Martini.

Item *Petrus de Gouda* Leydensis decanus Naeldwijcen-

sis qui obiit anno Domini 1540 mensis vero Septembris decimo tertio. [1])

Hier eindigt onze lijst die getrokken is uit een oud perkamenten Register van het Naaldwijksch kapittel. Voorhands kunnen wij de verdere geregelde opvolging der Dekens niet mededeelen. Alleen weten wij nog, dat Cornelius van Reynegom die doorgaans als laatste kapitteldeken wordt aangegeven, geboren is den 8 Aug. 1581, tot ouders hebbende Cornelius v. Reynegom, rentmeester der goederen van Graaf Karel van Arembergh en Josyna v. Hooff, dat de Deken niet kon resideeren ten gevolge der troebele tijden en stierf te Delft den 27 Julij 1636. [2])

A. V. LOMMEL. *S. J.*

1) Ten jare 1527 presideerde hij, betiteld als Deken van Naaldwijk, te gelijk met Gerrit van Assendelft, Raad-ordinaris bij den Hove van Holland, bij de verkiezing van eene Abdis te Leeuwenhorst: Brusselsch Archief, Patentes ecclesiastiques.

2) Zie ter vergelijking Bat. Sacr. II. bl. 246. Notit. Episc. Ultr. bl. 422 en Ferwerda's adelijk woordenboek op het woord „Reynegom."

EEN KLOOSTER VAN HOLLANDSCHE KLARISSEN TE LISSABON.

„De eene soon [broeder van Giertje Freriks, klopje in den Hoek te Haarlem] werd een schipper op Sivilie in Spanien, comende dikwils te Lissebon, alwaer een Closter was van Hollantze Clarissen, ghefondert vande Conink van Spanien. Mitsdien int jaer ons Heeren 1572 in Hollant door de Guesen de kercken gesmeten, de closters ghebroocken, de relijuesen daer wt ghejaecht: Soo synder verscheye Clarissen van Haerlem, Amsterdam, ende andere plaetsen in Hollant, daer nae toe ghetrocken om in stilheyt ende devotie haer hemelsche Brudegom te dienen en haer H. Regel ende ordinantie te onderhouwen. Ter oersaken hij van Hollant was, namentlik van Haerlem, welcke susterkens int Closter te Haerlem noch susterkens van haer H. Orden hadden, met noch andere goede vrienden en bekenden, soo hielen dese met schrijven ende eenige giften over te senden, grote vrienschap met malkandere, soo dat desen schipper Albert Frericks hier van de bode was, synde als een broeder, jae als vader bemint int clooster. Wist veel goedt en duecht vant selfde te seggen. Dit syn suster hoorende, welke van jongs op goede genegentheyt ghehadt hadde om geestelik te worden, werden ontsteken met de Goddelike liefde om mede met Abraham haer lant te verlaeten ende onder dat H. geselschap in die H. Orden te begeeven, ende Clarisse te worden, versoeckende dit door haer broeder voor haer ende voor haer nichte Maritgen. Dese begeerten waren de susteren seer angenaem; antworden haer, welk ik hier sel setten d'eygen woorden van haer brief:

Mijn lieve susters inden Here Geert Freryxen ende Maritgen Albers. In den Here Jesu Christi hertelike bemint. Ick hebbe verstaen van Ul. broer ende neve Albert Frericsen die goede begeerten dien Ul. heeft om Godt met ons te dienen, ende Godt gave dat in mijn handen waer Ul. beyde te moghen ontfanghen, maer wy syn benaut dat wy niet eene dochter moghen ontvangen sonder oorlof van onsen Coninck; soo willen wy gaering onsen beste doen om dien oorlof te verkryghen, maer Ul. beyden moeten hem eenen brief schrijven, ende sendt ons dien over, ende dan sullen wy het beste doen; ick en hebbe den tyt niet dat ick voor Ul. schryve, maer ick sende U elk een boecsken met een heylichsken; ontfangt myn goedt hert ende bidt voor myn.

U arme suster in den Heer,
suster Cateryn de Spiritu Sancto
dienerse van de duitsche Clarissen.

Sy hebben wt het clooster noch meer brieven geschreven, onder allen een – mitsdien de plaets verre was ende de wegen periculoos – dat sy haer gerust soude setten in de gelegentheyt waer in sy van Godt gestelt waeren; seer versterckende inde duecht des gelatenheyt; hieuwen grote geestelike liefden onder malkandere, metten lichaem gescheiden, maer nae by ande geest. Ende Giertgen Freriks bewaerden dese brieven als oft de rykste besegeltheyt gheweest hadde."

Uit Catharina Jans Oly: *Leven van Giertje Freriks dochter.*

J. J. G.

R. K. PASTOORS EN ANDERE PAROCHIEPRIESTERS, OP BIJGEVOEGD TIJDSTIP AANWEZIG IN HET TEGENWOORDIG BISDOM VAN HAARLEM. [1]

Sedert eenigen tijd ons wagende aan navorschingen van „plaatselijke geschiedenis" stuitten wij al te dikwerf op algeheel gemis of groote onvolledigheid van volglijsten der priesters, die in de thans of vroeger aanwezige R. K. parochiën van ons land werkzaam waren. Daar nu doorgaans van de hier bedoelde steden of dorpen ook niets, of zeer weinig, der aandacht en vermelding waardig werd aangetroffen, won bij ons, juist uit die waarneming, niet weinig in belangrijkheid de plaatselijke priester, en ontstond gevolgelijk het verlangen tot bekoming van volmaaktere volglijsten dan de thans voorhanden. De rubriek *„Pastoors enz.* op blz. III van het Voorberigt dezer *Bijdragen*, waarin eene uitnoodiging schijnt te liggen, en het voorbeeld sints lang, voor bijna alle provinciën des Rijks, door onroomsche geschiedschrijvers gegeven, betrekkelijk hunne leidsmannen of predikanten, hebben ons ook niet weinig bemoedigd en waarborgen genoegzaam, dat althans geen onnut werk wordt beproefd. De mededeelzaamheid van vele belangstellenden, die des verzocht bij ontmoeting van priester-namen in charters en elders, deze, ons ten gerieve, hebben willen opteekenen, is in ruime mate te stade gekomen. De namen aller geachte mededeelers zullen later dankbaar vermeld worden.

AALSMEER.

A° 1238. 12 Maart. G....... sacerdos in Alsmer. Hij is getuige

1) Sommige der hier te vermelden namen komen reeds voor, b.v. in de boekwerken van H. F. van Heussen enz. Onze nieuwe bron zij in dat geval bevestiging, verbetering of nadere bepaling.

bij eene schenking aan het klooster van Rijnsburg. N° 365 van het Oorkondenboek uitgegeven door Mr. L. Ph. v. d. Bergh.

A° 1342. Jacob curatus. Hij testeert. Cartularium van Egmond fol. 62, berustend ten Rijks-Archieve.

〃 1514. De ongenoemde pastoor droeg zorg over 350 com. Inf. B. bl. 57. [1])

AARLANDERVEEN.

A° 1358. Philippus Gerrit Doedensz prochypape. Orig. v. Leeuwenhorst; R.-A.

〃 1514. Hr. Vrank Lambertsz., pastoer oudt 68 j. Hij heeft onder zich 300 com., die oock genouch in eenen doene zijn van de naeste 10 jaeren herwaerts. Inf. B. bl. 289.

〃 1517. Jacob Karstantsz, pastoer? Inventaris van het Leidsch Arch. I. bl. 275.

AARTSWOUDE [ODAERTSWOUDE].

A° 1356. Ustet [?] resigneert ten behoeve van Symon Florensz. Reg. E. L. 29. fol. 1. R.-A.

〃 1514. Hr. Jacob Jansz, oudt 30 j., 185 com. Inf. B. bl. 122.

ABBEKERK.

A° 1494. Hr. Thyman Jansz, pastoer oudt 43 j. Inf. A. [2]) van 1494 of 1496.

〃 1514. N.... N.... Er zijn thans 160 com. Inf. B. bl. 124.

AKERSLOOT.

A° 1290. Derk, priester alhier. Cart. Egm. fol. 50.

〃 1330. Martinus, rector 〃 〃 〃 〃 80.

〃 1494. Hr. Claes de Guyter, pastoer oudt 55 j. Inf. A.

〃 1514. Ds. Petrus Theodrick, pastoer oudt 26 j. Hij is omtrent 12 [?] j. alhier en heeft 400 com. Inf. B. bl. 35.

ALKMAAR.

A° 1341. Wermboldus, curatus. Cart. Egm. fol. 62.

〃 1430. Volprecht, cureyt. Orig. v. Kennemerland R.-A. Gherrijt Reimbrantsz, priester, perpetuael vicarius. Ibid.

---

1) Door deze verkorting wordt bedoeld: Informacie up den staet ende faculteijt ende gelegentheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant ....., gedaen in den jaere MDXIV. Uitgegeven door Prof. R. Fruin, A° 1866.

2) Door Inf. A. wordt het handschrift aangeduid dat ten stadsarchieve van Rotterdam berust. Zie over die bron het *Voorbericht* van Inf. B. vooral op blz. XVI.

A⁰ 1442–56. Johannes filius Jacobi de Schiedam, presbyter curatus ecclesiae parochialis. Orig. 2 Kennemerl.
In 1456 heeft hij de volgende titels bij dien van curatus: Decretorum Doctor et eccl^ae^ St. Jois Evang. Trajectensis canonicus.
〃 1474. Jan van Poelgeest, cureyt, resigneert ten voordeele van Mr. Nicolaes van Edam. Het jaar te voren stichtte hij eene vicarie te Koukerk. Waarschijnlijk is hij dezelfde, die als Mr. Corn. van Edam in 1479 als pastoor gehandhaafd wordt. Orig. v. Egm. en v. Kennemerl.
〃 1505. 27 Dec. Adrianus Foreest geabsolveerd van de cure der kerk door den abt van Egmondt en in zijne plaats gesteld Johannes Pels. Egm. Losse papieren R.-A.
〃 1514. Mag^r^. Arnold Hoeften vice-cureyt, oudt 46 j. sedert 1 j.
Hr. Lubbrant Hilloo, priester capellaen oudt 38 j.
Er waren nae raminghe 2800 com. Inf. B. bl. 78.
〃 1536. Symon Pietersz pastoer. Egm. Losse pap.

ALPHEN.

A⁰ 1494. Mr. Pieters Gysbrechtsz, pastoer oudt 37 j. Inf. A.

AMSTEL. (OUDER)

A⁰ 1323. Jacob van Benthem doet afstand en door den Graaf van Holl. is benoemd Jacob v. Ratingen. v. Mieris II. bl. 304.

AMSTELVEEN [AMSTERVEEN].

A⁰ 1494. Andreas Jansz, vice cureyt oudt 31 j. Inf. A.
A⁰ 1514. Hr. Bouwen Jansz oudt 40 j. pastoer. Er zijn 500 com. Inf. B. bl. 219.

AMSTERDAM.

A⁰ 1350–60. Hr. Philippus de Leijden benoemd bij doode ofte afstandt van Johanne Blote. Reg. E. L. fol. 64.
〃 1381. (Nieuwe kerk) Johannes Dier gepresenteerd als pastoor door het kapittel ten Hove te 's Hage. Orig. der Hofkapel, R.-A.

ASSENDELFT.

A⁰ 1120 (vóór). Rothardus presbyter. Oorkb. N⁰ 108.
〃 1375. Theodorus de Hogendorp, curatus. Cart. Egm. fol. 79.
〃 1494. Hr. Michael Claesz oudt 40 j. vice cureyt. Inf. A.
〃 1514. Mr. Cornelis Janszoon oudt 41 j., vice-cureyt, alhier sedert 15 j. Hij heeft 800 com. Inf. B. bl. 62.

AVENHORN. (LUTTEDRECHT)

A° 1494–1514. Hr. Jan Berntsz of Baertszoen oudt [36] 56 j. en es pastoer geweest 27 j. Hij heeft 175 com. Inf. A. en B. bl. 92.

BARENDRECHT. (WEST)

A° 1293. Henric van Cats, pastoer alhier, sticht een spitael te Briele op St. Bartholomeusdach. Beschr. van den Briel II. bl. 72

BARENDRECHT. (OOST)

A° 1513. In Mei wordt dit dorp afgescheiden van West-Barendrecht en zelfstandige parochie. Er waren zoo wat 28 com. Inf. B. bl. 598.

BARSINGERHORN.

A° 1421. Thomas Janszoon benoemd in plaats van wijlen Eltet. Reg. Mem, a° 21. fol. 27. R.-A.

〃 1494. Hr. Volquaert Claesz, pastoer oudt 36 j. Inf. A.

〃 1514. Hr. Laurens Dirxzoon oudt 33 j. 440 com. Inf. B. bl. 144.

BEETS. (bij HOORN)

A° 1494. Hr. Jan pastoer oudt 33 j. Inf. A.

〃 1514. Hr. Jacob Olofardi pastoer oudt 25 j, omtr. 200 com. Inf. B. bl. 96.

BENNINGBROEK.

A° 1514. Ds. Martinus Petri, pastoer in Benninckbrouck. Er zijn omtrent 145 com. Inf. B. fol. 112.

BENTHUIZEN.

A° 1427. Boetaert Dier (pastoer) overleden zijnde, is in zijn plaats benoemd Gerardus Nicolaasz. Mem. 1437–28. fol. 3.

〃 1494. Willem Ysbrantsz. vice-cureyt, oudt 31 j. Inf. A.

A° 1514. Hr. Willem de Cock, oudt 40 j. Indien de leeftijd wat meer verschilde, zou men gelooven hem reeds in 1494 te hebben ontmoet. Er waren thans 250 com., waarvan 1/3 te Benthuizen. Inf. B. bl. 306.

BERGEN.

A° 1226. Bartholomeus, pastoer. Oorkb. n° 292, 325, 377.

〃 1333. Henricus .... prochypape. Orig. Egm.

〃 1494. Hr. Jan Diricxz, vice-cureyt, oudt 55 j. Inf. A.

〃 1514. Hr. Adriaen Jansz, oudt 40 j. pastoer omtrent 10 j. Hij heeft omtrent 400 com. Inf. B. bl. 38.

BERKEL.

A° 1326–30. Johannes, investitus in Berckel. Als dusdanig komt hij op gen. jaren voor. Orig. Chart. van Koningsveld. R.-A.

" 1335–54. Mr. Matthias dictus Tesselaer curatus, aangesteld op 't eerstgen. jaar. Orig. Egm.

" 1514. Hr. Claes van Esschen vice-cureyt, oudt 38 j. sedert 4 j. hier. Hij bestuurt 450 com. Inf. B. bl. 356.

BERKHOUT.

A° 1494. Claes Pietersz oudt 70 j. pastoer. Inf. A.

" 1514. Hr. Jan Hendrixzoon vice-cureyt, oudt 40 j. reeds 10 jaren zoo niet langer alhier. Hij heeft 400–500 com. Inf. B. bl. 93.

BEVERWIJK.

A° 1267. Albertus priester alhier, krijgt zeker land in erfpacht van den abt van Egmond. Reg. van oork. bl. 65.

" 1347. Wilhelmus Hugens pastoer, Orig. van Egm.
Albrecht capellaen. Ibidem.

" 1354. Jan Willaem Voppesz. capellaen alhier, sticht eene capellanie te Alkmaar. Ibidem.

" 1419. Walter Uytterwijc benoemd in plaats van wijlen Jacob van der Goude. Memor. B. L. fol. 39.

" 1514. Er wordt geen pastoer vermeld, "alsoe hij omtrent 2 maenden geleden vertrocken is"; over 8 oft 10 j. waren er 1000 com. ende nu maar 500 oft 550. Die vermindering der bevolking is veroorzaakt door een brand die over 2 jaar woedde. Wijk-aan-duin met 70 com. behoorde onder Beverwijk. Inf. B. bl. 19.

BIERT (in PUTTEN).

" 1519. 19 Oct. Claes van Hoirn priester en pastoer. Brusselsch Archief, Audience.

BINNEN-WIJZEND.

" 1494. Hr. Pieter Jansz pastoer, oudt 54 j. Leeft nog in 1514 als pastoer te Veenhuizen. Inf. A. en B. bl. 130.

" 1514. Hr. Reynier Barnaertsz capellaen, oudt 30 j. sints Mey 1513 alhier. Er zijn 150 com. Inf. B. bl. 130.

BLEISWIJK.

" 1494. Hr. Adriaen van Monster pastoer, oudt 34 j. Inf. A.

(Wordt vervolgd.) A. V. L., *S. J.*

VRAGEN EN MEDEDEELINGEN.

Bidprentjes van Geestelijken. Het zal wel niet noodig zijn veel woorden te gebruiken om op het belang te wijzen, dat voor het doel der „Bijdragen" gelegen is in bidprentjes, of andere gedachtenisplaatjes die van kerkelijken aard zijn. Immers zij helpen dikwijls om datums vast te stellen; dikwerf deelen zij een overzigt mede van het leven en de kerkelijke bedieningen des overledenen, zelfs bevatten zij niet zelden, in welgekozen teksten, eene niet onduidelijke toespeling op bijzondere eigenschappen, deugden of tot stand gebragte werken.

Al wie dus dergelijke prentjes mogt bezitten of kunnen verkrijgen, en zoo goed zou willen zijn ze aan de Redactie op te zenden, hij zal voorzeker een goed werk doen. De bedoeling is natuurlijk slechts dat de Redactie daardoor in de gelegenheid gesteld worde, om nu en dan gebruik te maken van wat er bijzonders in mogt voorkomen.

Pastoor Pancosmius (Aldewerelt) te Purmerend : dichter. Ik vind in een der boeken der par. bibliotheek van Purmerend het volgende inschrift :

Charissimo capiti, altiori sibi
Adm. R^do^ in Chro Patri et Pastori
D. Joanni Pancosmio, SS. Theol. Baccal. formato
Poëtae
Dum per Sacra licet, Sacratiori
Pacifica hisce amico calamo animoque inscribebam.
J. Cools, *Amicus et Autor.*

Omnismunde, omnis Pacis melioris Amator
Esto etiam musae Pacis amantis Amans.

Is er van pastoor Aldewerelts dichterlijke gaven iets naders bekend?

Het bedoelde boek is het latijnsche dichtwerk, ter verheerlijking van den Munsterschen vrede, van den Hoornschen dichter „Johannes Cools de Tetrode, J. C." — Munster 1648 in 4°. Cools woonde de vredesonderhandelingen bij, dat wil zeggen hij was slechts, zoo als hij het noemt: „Operum Templi Pacis ..... ad quinquennium, „publicae Pacis amore, privato suo aere inspector". Aan het eind van het boek is bijgedrukt: Johannis R. F. Cools J. C. *Gaudia Sancta.* Plausus et Ausus ter eminenti Fabio Chisio, solemniter sub nonis aprilis [1655] papae [Alexand. VII] electo ex affectu pio sacratus.

J. J. G.

AANTEEKENINGEN

BETREFFENDE DE

R. K. GEMEENTE VAN OUDEWATER.

Aan den H. Willibrordus en daarna ook aan den H. Aartsengel Michaël is de Parochiekerk te Oudewater vóór de Reformatie toegewijd geweest. Wanneer zij gesticht werd is onbekend. Zij bezat twee kooren, een ter eere van het H. Sakrament en een ter eere der H. Maagd Maria.

Uit verschillende bescheiden besluit ik dat zich daarin bevonden hebben de volgende altaren:

Het H. Sakraments . . . . . altaar
〃 〃 Maria . . . . 〃
〃 〃 Johannes de Dooper 〃
〃 〃 Jacobus . . . . 〃

waarbij in 1329 nog is gekomen een vijfde altaar ter eere van God en de H. Maagd Catharina. De beide eerste altaren stonden dan waarschijnelijk in het koor dat hun naam droeg.

In 1329 stichtte Diderik Kiel, met zijne erfgenamen en eenige andere personen, het altaar van de H. Catharina, waaraan eene vicarie verbonden werd, die ter vergeving stond van de erfgenamen der stichters. Als eerste vicaris wordt genoemd Gerardus Pes, die toen nog Subdiaken was.

In 1366 droeg de toenmalige collator Gerrit Kiel zijn recht van collatie over aan ridder Gerrit van Vliet en diens erfgenamen.

In 1427 was Willem die Rode, priester, vicaris van dit altaar.

Naderhand werd deze vicarie van het altaar der H. Catharina overgebracht naar het altaar van het H. Sakrament; en in 1515 was vicaris Heer Floris van Vliet, na wiens dood, op voorstelling van den collator Gerrit van Woerden heer van Vliet en Bochorst, de vicarie ten jare 1537 vergeven werd aan den priester Adriaan Christiaense van Oudewater.

Aan het H. Sakraments-altaar was nog een vicarie gesticht ter eere van de H. Maagd Maria. Van deze had in 1529 het recht van vergeving Jan van Woerden, heer. van Vliet, die ze opdroeg aan een student te Leuven, met name Diderijk, zoon van Amelgerus [1]), burger van Oudewater.

De vicarie aan het altaar der H. Maagd Maria stond in 1403 ter vergeving van Laurens Diderijkse Rampen, die in dat jaar zijn recht afstond aan heer Gerrit van Vliet en zijne erfgenamen (de heeren van Vliet woonden op het huis de Vliet, dicht bij Oudewater).

Op den 12 Julij 1384 is door Pons Pietersz en Machteld zijne huisvrouw een vicarie verbonden aan het altaar van de H. Moeder Gods en St. Jan Baptist, en door Florentius van Werelichhoven, Bisschop van Utrecht, bekrachtigd.

Ook is ten behoeve van het St. Jacobs-altaar door Jan Roest Hermans den 28 Augustus 1454 eene eeuwige rente geschonken, gevestigd op zijn huis en hofstede in de Wijdstraat te Oudewater.

Reeds in het jaar 1280 werd Oudewater door Jan I van Nassau Bisschop van Utrecht voor zekere som gelds aan Floris V, graaf van Holland, verpand. [2])

---

1) In een tweede deel der Oudheden van 't Bisdom van Utrecht, tusschen bladz. 336—337, heb ik een oud stukje papier gevonden, waarop door een, mij onbekende hand, geschreven staat: „niet Amelgerus in de 5e regel pag. 333; maar Amol Gerritss, hun familienaam was van Rijswijk.

2) Beschrijving van Oudewater. Handv. en Privil. pag. 267.

Den 27 Maart 1404 deed Willem VI, hertog van Beijeren en graaf van Holland, de belofte van Oudewater nimmer van Holland te scheiden [1])

Intusschen bleef Oudewater onder het kerkelijke rechtsgebied van het Utrechtsche bisdom, ook bij de invoering der nieuwe bisdommen onder koning Philips II. [2]) De pastoor werd van ouds beurtelings door den Paus en den Deken van het kapittel van Oud-Munster te Utrecht benoemd.

Hertog Albrecht van Beijeren verleende den 28 Mei 1400 het voorrecht, dat de burgers den kerkbewaarder (koster) zouden aanstellen. [3])

De informacie, door professor Fruin uitgegeven in 1866, stelt het getal communicanten in 1514 op 1700 à 1800.

Ik heb elders gevonden, dat omstreeks het jaar 1500 niet minder dan 3200 communicanten tot de gemeente behoorden. Destijds reeds strekte de gemeente zich even ver uit als thans.

In 1329 was Johan Pellencussen pastoor te Oudewater. [4])
" 1403 " Bartholomeus Janse " " [5])
" 1465 " Dirk Pons. " "
" 1496 " Hector Henrici pastoor te Oudewater (Mattheus Analecta II, 780.)
" 1537 " Johan Ottoosz, onderpastoor van Oudewater [6]). Deze, hoewel onder de priesters die in de jaren 1543 en 1544 in dienst bij de kerk niet genoemd, is waarschijnelijk in het St. Ursula-convent en later ten dienste der gemeente geweest.

---

1) Beschrijving van Oudewater pag. 327.
2) Oudh. Utr, Bisd. 1e deel, pag. 30, en Bulle 11 Maart 1560.
3) Beschr. Oudewater " 31
4) Oudh. Utr. Bisd. 2e deel " 333
5) idem idem " "
6) idem idem " 334

In een Resolutie-boek van de Magistraat dezer stad leest men op datum 1 Julij 1584:

„de erfgenamen van Heer Jan Ottoosz word volgens „henlieder bescheit van dato 28 Januarij 15 toegelaten „het erf van paters-huis, kelder en alle die reliquiën „van het nieuwe convent tot hen lieder behouff te „mogen gebruijcken aanvaerden vercoopen ofte verali-„neeren als henl: vry, proper goet sonder eenig we-„derzeggen."

In 1542 was, blijkens eene acte van uitgifte eener erfpacht, pastoor te Oudewater de heer Loeffridus van der Haer, kanunnik van St. Maria-kerk te Utrecht. Hij is van hier vertrokken naar Utrecht, leefde daar nog in 1577, blijkens eene rekening van de gemeente Papekop c. a. 1578, en is te Utrecht begraven. Hiermede is met zekerheid uitgemaakt in welken tijd genoemde van der Haer te Oudewater pastoor geweest is. In de Beschrijving van 't bisdom Utrecht 2e deel, is dit als *onzeker* opgegeven. Volgens professor Fruin was Loeffridus de Haer reeds in 1514 gedurende 17 jaren pastoor te Oudewater.

In 1543 en 1544 waren, blijkens rekeningen van getijdenmeesters der kerk te Oudewater [1]) aldaar in kerkelijke bediening:

Heer Jacob Jacobs, begraven te Oudewater, blijkens de registers van het begraven bij de hervormde kerk te Oudewater, pag. 181, doch zonder datum of jaartal.

„ Arien Cappellaan (Adriaen Christiaense?)

„ Govert Gerrits, te Oudewater begraven. (Register bovenvermeld, pag. 141, ook zonder jaartal.)

„ Jacob Bonzer, geboren te Oudewater.

---

1) Beide rekeningen berusten heden op de secretarie alhier.

Heer Bartelmeus Florus, begraven te Oudewater, als voren. pag. 104.
" Gerrit Sijbert, begraven in of even voor 1574.
" Cornelis Jacobs.
" Willem Jacobss Moeijt, begraven 1592.
" Cornelis Gerritss, capellaan, noothulp.
" Kers Reijerss, capellaan, noothulp.
" Hendrik Geerlofsen, capellaan, begraven 1595. (Reg. pag. 130.)
" Symon Janss.
" Geerlof Gerritsz,
" Dirck Amel Gersz.

In 1566 is de priester Theodorus Aemilius van het heilig geloof afgevallen, en de eerste predikant te Oudewater geworden. [1])

De gemeente der parochiale kerk te Oudewater, met uitzondering van Papekop en Diemerbroek en Honkoop, die ook in het burgerlijke onder Utrecht behoorden, omhelsde voor een groot gedeelte het protestantisme, en de parochiekerk werd door de protestanten in bezit genomen.

Weinige berigten, wat het personeel der geestelijkheid van de roomsch katholieken te Oudewater gedurende eenige volgende jaren aangaat, zijn met zekerheid ter mijner kennis gekomen. Dat echter eenigen van de priesters, die zich in Oudewater ten jaren 1543 en 1544 bevonden en hiervoren genoemd zijn, zich aldaar zullen hebben opgehouden of later terug zijn gekomen, kan ik zeer goed aannemen, op grond dat eenigen hunner later te Oudewater zijn begraven geworden.

In een officieel stuk, heden nog te Oudewater op de secretarie berustend, in dato 17 Januarij 1636, schrijft de Magistraat van Oudewater "aan de President ende

1) Beschrijving van Oudewater, pag. 42 en 122.

andere Raeden over Hollandt, Zeelant ende Vrieslandt in 's Gravenhage":

„dat eenen Jacob Paets van Leyden, N. Gouda Canonick „St. Pieters te Utrecht, Dirck Adolph, meede (soo men „seyt) van Utrecht, N. van Heumen en oock nog een „N. Bekum, alle Papen priesters ende soo sommige ver„trouwen oock Jesuyten eenige jaren harwaerts dese „stadt zoo dicht hebben gefrequenteert, gelyck sy oock „nog doen enz." [1])

Buiten de hoofdkerk bestonden (in 1575) nog andere gebouwen voor de uitoefening der roomsche Godsdienst bestemd. Ook waren er roomsche geestelijken.

Klaas Adriaansz, priester, was tijdens de belegering van Oudewater in de stad; met andere medepriesters, volgens sommigen niet minder dan acht in getal, zich in in het St. Ursulen-convent verscholen hebbende, is hij wonderdadig bewaard gebleven. Den pastoor van Polsbroek, heer Nicolaas en den priester Splinter, in hetzelve convent verscholen, heeft hij den 8 Augustus 1575 (daags na de inneming der stad), zien vermoorden. [2])

De kerk moet toen zeer veel geleden hebben. De Spanjaarden hebben gedurende hun verblijf al de deuren, banken, stoelen en glasramen verbrand.

Volgens kerkrekening van 1577 hebben de steden Haarlem, Delft en Leyden glazen ter herstelling geleverd. De arbeidsloonen zijn door kerkmeesters betaald.

Het getal van roomsch katholieken was in het jaar 1614 te Oudewater gering; maar daar buiten was hun getal grooter, daar Honkoop, Papekop en Diemerbroek en andere buurten, onder de provincie Utrecht behoorende, blijkens een aantal daadzaken bijna geheel, even als de meesten

---

1) Zie het afschrift hierachter als Bijlage.

2) Beschrijving van de Oudewatersche moord, door A. VAN DUIN.)

in Snelrewaard, Zuid- en Noord-Linschoten, der roomsche godsdienst getrouw bleven.

. Gaan we nu voort met de naamlijst van roomsch katholieke geestelijken, welke, voor zoover zeker blijkt, van 1614 af tot op heden 1873, de gemeente Oudewater bediend hebben.

Een in het latijn geschreven stuk met het opschrift: „Informatio circa Missionem apud veteres aquas", onder hetwelk later met de hand van pastoor J. C. J. Vijfhuysen, die sedert 1700 de kerk der Bisschoppelijke Clerezy aan de Markt alhier bediende, geschreven is, geeft aanleiding, om de geestelijken die sedert 1614 de roomsch katholieken van Oudewater bediend hebben, meer naauwkeurig op te geven. Bedoeld stuk berustte tijdens het leven van den jansenistischen pastoor F. J. Guddee, alhier overleden 3 Augustus 1854, aan de pastorie der Bisschoppelijke Clerezy.

In 1614. De eerw. heer Baeks, of de wijdberoemde heer Johannes Wachtelaar (doch waarschijnelijk meermalen beiden) heeft in het jaar 1614 voor het eerst de H. Mis gecelebreerd ten huize van Jan Willemse Copper, burger te Oudewater (waarschijnelijk in het huis in de Wijdstraat thans genummerd met N° 322).

Nadat die priesters met grooten ijver in Polsbroek waren gekomen om aldaar het volk te onderwijzen, werden ook de roomsch katholieken uit Oudewater door hen derwaarts genoodigd, zoolang zij de stad zelve niet durfden naderen. Maar zoodra zich eene geschikte gelegenheid aanbood, hebben zij den weg naar Oudewater ingeslagen, en aldaar met de roomschen eerst heimelijk en eenvoudig katechismus gehouden, om eindelijk in gemeld jaar 1614 nog te beginnen met prediken en de H. Mis te celebreeren.

Johannes Wachtelaar is ook geweest eerste pastoor in de Gertrudis-kerk te Utrecht na het verbannen van de

katholieke godsdienst, algemeen vicaris over het Aarts-bisdom van Utrecht, en „gemagtigt geweest" met Philippus Rovenius, naderhand apostolisch vicaris, om „als Cornelis Jansenius tot het bisdom van Yperen stond verheven te worden", 't geen later ook geschied is, „het vereyschte onderzoek naar zijn leere en gedrag te doen" [1].

In 1615 en 1616 heeft de weleerw. heer Aegidius de gemeente bediend. Daar het getal der roomschgezinden grooter bleek te zijn of vermeerderde, verrigtte deze het herderlijke werk beurtelings te Polsbroek en te Oudewater. Hij heeft daarna te IJsselstein gevangen gezeten en is weinig tijds later overleden. Zijn broeder Thomas is hem opgevolgd maar kort daarop vertrokken. De juiste tijd, waarop beide heeren in bediening geweest zijn, wordt niet nader aangegeven. Dat dit alles evenwel in het geheim of bij oogluiking is geschied, zal aan geen twijfel onderhevig zijn, daar de weleerw. heer Stephanus Senck, geboren te Harderwijk, na de reformatie het allereerst het herderschap heeft waargenomen. Deze priester bediende tevens IJsselstein, waar hij werd verbannen. Toen werd hij president van het Hollandsch collegie te Keulen, waar hij den 5 Julij 1654 is overleden. [2])

In 1620 begon Jacobus Tiras, minderbroeder, zijne pastoreele functiën, en is van hier naar Hoorn vertrokken. Deze Tiras zou na de reformatie de eerste pastoor der gemeente op het *Heilig Leven* zijn geweest. Hij overleed te Hoorn 3 Sept. 1638.

In 1626 of 1627 volgde Johannes Bekom, een Utrechtenaar, licentiaat in de theologie. Onder diens pastoorschap is voor het eerst een pater Jesuïet te Oudewater gekomen, met name Ludovicus Southieu. Weinig tijds

---

1) Beschrijving Bisdom van Utrecht, Ie deel Pag. 295 en 297.
2) Oudh. van het Bisd. Deventer Pag. 364.

daarna is voornoemde Bekom onder het houden eener leerrede, ten huize van meergenoemden Jan Willemse Copper, door de regering gestoord, en van hier vertrokken. Hij werd daarna pastoor in de Oudekerk te Delft, en is op den 19 Julij 1647, op reis zijnde, te Gouda overleden. [1])

In 1626 of 1627 heeft pater Ludovicus Southieu na het vertrek van Bekom de gemeente eenigen tijd alleen bediend. Hij is te Oudewater begraven 13 October 1650. [2])

Het is genoegzaam zeker tusschen de jaren 1636 en 1640 te stellen, dat de oude in 1803 afgebrokene roomsche kerk op het *Heilig Leven* gebouwd of nader ingerigt is geworden, tot het publiek uitoefenen van de roomsch katholieke godsdienst, terwijl de gronden, waarop kerk en woning voor den pastoor werden gebouwd of hersteld, ongetwijfeld door de van hier in 1428 naar Leiden vertrokken zusters van St Lysbeth zijn bewoond of bezeten geweest. In dit tijdvak is ook Joannes Kuysten, een Bosschenaar, kanunnik te Wurtzburg, door den Swabischen oorlog verdreven, te Oudewater aangeland, en van daar als pastoor naar Raamburg vertrokken. Hij overleed te Goes in 1664. [3])

Nicolaas van Hee of van der Heeden, geboren te Polsbroek, in 1643 als pastoor bij de gemeente gekomen, heeft wel eerst met voornoemden Ludovicus Southieu eenig verschil gehad; maar nadat dit later in der minne bijgelegd was, is hun beiden toegestaan onbepaald en vreedzaam binnen Oudewater en parochiërende districten de herderlijke bediening waar te nemen. Nicolaas van Hee is alhier overleden den 21 April 1673.

Nadat door den Apost. vicaris Jacob de la Torre, den

---

1) Oudh. van Delft en Delfsland. pag. 125.
2) Zie over hem Pater Waldack. pag. 86.
3) Oudh. v. Rhijnl. en Leiden. pag. 327.

3 Januarij 1652, aan de jesuïeten eene vreedzame bezitting en vrije opvolging van eenige statiën en daaronder ook die te Oudewater vergund was, is in de plaats van Ludovicus Southieu gekomen, tot noodhulp van den heer van Hee [1]), in 1652 of 1653, Jacobus Houtman, jesuïet, welke ruim dertig jaren de gemeente heeft bediend, en te Oudewater, den 20 Februarij 1683, is overleden. Uit het bovenstaande wordt verklaard, waarom naderhand twee verschillende doop- en trouwboeken bij de roomsche gemeente te Oudewater gehouden zijn. Die van den wereldlijken priester, beginnende met Mei 1667, berustten tijdens het leven van pastoor Guddee, hiervoren genoemd, aan de pastorie der Bisschoppelijke Clerezy. Die van de paters jesuïeten, beginnende November 1668, berustten tijdens het leven van de weleerw. pater Cristianus Florus, minderbroeder en pastoor op het *Heilig Leven* alhier, aan de pastorie aldaar. De doopboeken, heden bij de eerw. paters Franciscanen voorhanden, beginnen met 10 Mei 1760; terwijl het oudste der trouwboeken met September 1767 aanvang neemt.

In 1673 den 28 April volgde Adrianus Overgou, wereldlijk priester, den heer van Hee op, die, zoo als reeds gemeld is, den 21 tevoren alhier overleed. Overgou is tot pastoor aangesteld door den Apostol. vicaris Johannes Neercassel. Hij is de eerste Hollander geweest die in het collegie van Urbanus te Rome heeft gestudeerd. [2])

In dien tijd hebben ook de gemeente als noodhulpen bediend:

Zekere heer Gilles; Johannes Duc, pastoor te Montfoort, en aldaar in 1673 overleden; Bernardus Hartogs-

---

1) Batav. Sacra, 3 deel pag. 343. — Oudh. Bisd van Utrecht, 2 deel pag. 335, 336.

2) Beschrijv. Bisd. van Utrecht. 2de pag. 645.

veld, overleden te Oudewater in September 1682; en Gijsbert de Cruyset, kanunnik van Emmerich en pastoor te Montfoort, aldaar overleden 14 Februarij 1693. De heer Overgou, van hier vertrokken zijnde (om welke reden is onbekend) is opgevolgd door Hugo Hoofd, Montfoortenaar; deze is ook pastoor geweest op de Singel te Amsterdam, te Maasland en Maaslandsluis. [1])

Na deze is in 1683 teruggekomen Overgou, en heeft met den jesuïet en zendeling pater Paulus van Oostenrijk, die in de plaats van pater Houtman in 1683 hier gekomen was, verschil gehad over de pastoreele regten.

In 1689 is pater van Oostenrijk den 7 December alhier overleden, en werd opgevolgd door Rolandus Daniels, jesuïet, die ten gevolge van de jansenistische woelingen in het begin der 18e eeuw, zich van hier verwijderd heeft. Hij werd in 1705 verbannen.

Toen is de uitoefening van de godsdienst eenigen tijd bij de gemeente op het *Heilig Leven* onderbroken geweest; het doopboek immers eindigt met 1705; doch in 1709 is ze, blijkens de doopregisters dier gemeente, weder ongestoord begonnen. Intusschen heeft pastoor Overgou in 1700 tot opvolger gehad:

Johannes Chrysostomus Josephus Vijfhuysen, een Hagenaar, welke, in het protestantisme opgevoed doch tot het geloof bekeerd, als priester naar Oudewater is gezonden, om de ingezetenen en omliggende katholieken te bedienen. [2])

Overgou is alhier overleden en begraven in October 1705.

Daar van dezen tijd de scheiding der gemeenten dagteekent, zal ik vervolgen met de eerw. heeren gees-

---

1) Oudh. van Amstelland. pag. 161.

2) Zie Bijdragen I pag. 207, waar staat: natif de Ceulebourg.

telijken te noemen, die de R. K. Gemeente op het *Heilig Leven* bediend hebben.

In 1709 Johannes de Ruiter, minderbroeder, geboren te Rozendaal in de onmiddelijke nabijheid van Oudewater, wat hem tegenover de magistraat alhier meermalen te stade is gekomen. Hij overleed alhier den 20 Februarij 1725 en had zijn kapellaan tot opvolger, namelijk:

Alexander de Neve, minderbroeder, onder wiens bestuur de gemeente in 1756 een eigen armbestuur heeft moeten oprigten. Hij is alhier overleden den 28 Augustus 1767, en opgevolgd door zijn kapellaan:

Franciscus Rogiers, minderbroeder, die na zijn dood, 14 Februarij 1781, is opgevolgd door zijn kapellaan:

Lambertus Lem, minderbroeder, alhier overleden den 29 November 1796, die tot kapellanen heeft gehad: Johannes Augustinus Moorman, minderbroeder, alhier overleden 27 December 1784, na deze in 1785 Henricus Marcelis, minderbroeder, alhier overleden 20 November 1790, alsmede Michaël van de Ven, en tot tweeden assistent in 1795 Johannes Schinck, beide minderbroeders.

In 1796 volgde Michaël van de Ven, minderbroeder, Lambertus Lem als pastoor op. Hij overleed alhier den 23 Mei 1809, en werd als pastoor opgevolgd door zijn kapellaan:

Johannes Schinck, minderbroeder, die alhier overleden is den 11 Augustus 1814, en sedert 1809 tot kapellaan had zijn opvolger:

Christianus Florus, minderbroeder, die de volgende paters tot kapellaan heeft gehad:

In 1814 Gerardus Schouten, alhier overleden den 2 Maart 1829.

〃 1829 Josephus Wilhelmus Antonius van Ewijk, die tot pastoor van Bommel benoemd, derwaarts vertrok op den 2 Junij 1834.

In 1834 Antonius Franciscus Ranshuysen, die den 11 Oktober 1835 als kapellaan naar Hoorn vertrok.
" 1835 Henricus Theodorus Lonink, die den 14 November 1849 als kapellaan naar Rotterdam vertrok.
" 1842 Wilhelmus van Asveld, die van hier vertrok als kapellaan naar Haarlem, den 4 Junij 1851.
" 1851 Fredericus Stephanus Kraaivanger, van hier vertrokken als kapellaan naar Leiden, den 24 Mei 1853.

In 1852 den 2 Mei overleed alhier de weleerw. pater Cristianus Florus, en is opgevolgd als pastoor door Franciscus Schreurs, die 31 Mei 1853 als pastoor naar Coevorden is vertrokken, en onmiddelijk werd opgevolgd door Alexander Matthias Balthasaar.

In 1854 is ook de eerw. pater A. M. Balthasaar van hier vertrokken, benoemd tot pastoor der Moses en Aaron's-kerk te Amsterdam, en werd alhier opgevolgd door den eerw. pater Johannes Henricus Dierhoff, die weder van hier is vertrokken in 1863 naar het klooster te Venray, waar zijn eerw. overleed 9 Mei 1873.

Ten zelfden jare werd hij opgevolgd door den eerw. pater Jacobus Johannes Burgmeijer, die insgelijks tot pastoor der Moses en Aaron's-kerk te Amsterdam benoemd werd en van hier vertrok in Januarij 1867, opgevolgd door den eerw. pater Wilhelmus van Hees, die den eerw. pater S. J. Roters, in 1853 tot kapellaan alhier benoemd, bij zich heeft.

—

BIJLAGE

(Zie bl. 166.)

Edele Erntfeste hoochgeleerde, wyse voorsienige seer discrete heeren.

Tot onderrichtinge op den UwerE van dato den derden December lestleeden, dient vooreerst dat eenen Jacob Paets van Leyden, N. Gouda Canonick St. Pieters te Utrecht, Dirck Adolph, meede (soo men seyt) van Utrecht, N. van Heumen ende ook nog een N. Bekum alle papen priesters ende soo sommige vertrouwen oock Jesuyten, eenige Jaeren harwaerts deese stadt soo dicht hebben gefrequenteert, gelyck sy oock nog doen, dat alletijts d'een off d'ander ende oock somwylen, well meer van henluyden, all in een en tselve huys waarinne niet en woonen als eenige ongetrouwde vrouwspersoonen, ende alwaer seeckere plaetse tot haeren geseyden Godtsdienst geapproprieert, wort bevonden alhoewell sy sustineerde alhier gheene vaste domicilie te houden.

Dat oock op hoochtyden, Sonnendagen, ende haere geseyden heylige dagen in 't selve huys, der papisten dienst in grooter vrymoedigheyt en genoechsaem publycquelyken wort gedaen, gebruyckende in plaetse van orgelen musicale instrumenten deur manspersoonen en 't gesangh van Cloppen ende andere vrouwspersoonen, waerthoe oock alsdan veell volcx soo van binnen dese stede als utte omleggende gehuchten confluеert en te samen comt, nemende haeren in en toegangh deur verscheyden huyse ende heymelycke sluypgaten over verscheyden erven, alle op 't erff ofte in 't voors. huys respondeerende ende expresselyken daerthoe geappropriеert, niettegenstaende de heer Officier somwylen bij Burgermeesteren ende andere leeden van de Magistraat daerover aengesproocken ende tot syn devoir vermaent synde, zeyt dat hy well syn beste doet omme sulcx te beletten, dat hy haere vergaderinge dickwils gestoort, henluyden de boete affgenomen en zyne profyte daerover genoten heeft (daervan wy doch gheene kennisse hebben) sonder meer daartegens te connen doen, ten waere by naerdere last en ordre. Wat belanght de Cloppen die syn hier in de stadt ende rontsom ten platten lande met hoopen, wasschen hoe langer hoe meer aen, woonen eenige bijeen, comen dagelycx by malcanderen, omme haer te oeffenen in hare gemeynde devotien sonder dat by ons daertegen meer can worden gedaen dan bij naerder ordre, te min terwylen dese de heere Officier gecommuniceert synde synderE antwoorde dat hij well mochte lyden dat dese

op onsen naem en qualiteyt aen UwerEd soude moge worden affgesonde, maer dat hy difficulteerde hem in alles te conformeeren, waaromme wy sullen verwachten UEd naerder advys en ordre ende selve ondertusschen

hiermede

Edele Erntfeste wyse voorsienige seer discrete heeren, in Godes heylige protectie beveelen te Oudewater desen 17 January A° 1636.

Uwer Ed goetwillende Vrunden Burgemeesteren ende vordere Magistraat der stede Oudewater.

Ter ordonnan. van selve
get. H: DE HOY.

Edele Erntfeste Hoochgeleerde Wyse voorsienige seer discrete Heeren
Den President ende andere Raeden over Hollandt, Seelandt ende Vrieslandt
in
s' Gravenhage.

HET ST. URSULA-CONVENT TE OUDEWATER.

Dit stond onder het opzigt van het Kapittel en de Bisschoppen van Utrecht, en onder het bestuur der paters Minderbroeders. [1]) Het was een vrouwen- of nonnenklooster van den derden regel van St. Franciscus van penitentie. Deze zusters vergaderden eerst in het *Heilig Leven* te Oudewater [2]), daarna bij Pieter Avenzoon "over die Sluse." [3]) Pieter Avenzoon stierf in 1413. Daarna kocht zuster Clemens Gelis dochter [4]) "die huizinge van de heer van Vliete"

---

1) Oudh. en gestichten v. Rijnland, pag. 457, 458.

2) Heden bestaat te Oudewater nog eene sloot het Heilig Leven genaamd.

3) Oudh. v. Rijnl. en Leiden, beschrijving van Oudewater, pag. 58.

4) Clemens Gelis^{d}., geboren te Schoonhoven en aldaar in een klooster zijnde, is het jaar 1399 met eenige Zusters naar Oudewater gekomen. — Beschrijving van Schoonhoven, bladz. 418 en 419, gedrukt te Gouda 1762.

in de Kapelstraat, vervolgens kochten zij een vervallen huis; van het voorhuis aan de straat werd een kapel gemaakt [1]), en „een scone put die wi lieten graven daar het water in en uitvloeide en ebbede, door een zyl uit den IJssel, bezyden die put hadden wi een scone put doen graven daar wi visch in hielden." Nog meer huizen kochten zij, ook van heer Bartelmeus, waarschijnelijk de pastoor A° 1403, waar zij in „weefde, bakte, en brouwde, en 't zuivel bewaarde."

Dit klooster of convent met aanhoorigheden heeft dus gestaan aan de westzijde van de Kapelstraat omtrent de sloot genaamd het *Heilig Leven*, tot aan de nog genoemde kloosterstraat, en van achter tot de Nieuwstraat.

Dat dit vrouwen-klooster voor maagden en weduwen zich in eene woning volgens den regel zou vestigen, is vergund geworden door Hertog Willem van Beijeren, als graaf van Holland, den 1 September 1414 [2])

In het jaar 1572 hebben eenige leden van dit convent zich met de woon naar Utrecht begeven. De stadsrekening van dat jaar vermeldt nog eenige uitgaven voor haar onderhoud aldaar betaald. De procuratrix Emmitje Goossens[d] wordt inzonderheid bij diverse resolutiën van de magistraat geroemd, om de trouwe diensten die zij bewezen heeft, toen Oudewater in 1575 door de Spanjaarden werd ingenomen. Op grond hiervan is haar pensioen meermalen boven dat van anderen verhoogd.

Het was in dit convent, dat de geestelijkheid zich te vergeefs tegen de woede der Spanjaarden meende te kunnen beveiligen.

Het St. Ursula-convent had aanzienlijke goederen, bestaande in renten en landerijen. Volgens resolutie van de

---

1) Heden nog het kerkje genaamd.

2) Beschrijving van Oudewater; Handv. pag. 335.

Staten van Holland, in dato 23 Mei 1577, moesten de goederen van dergelijke gestichten aan iedere stad, daar zij gevonden werden, onder zekere bepalingen in eigendom komen. Eerst den 10 Junij 1582 werd tusschen de regering van Oudewater en de conventualen ten deze een conventie gesloten, waarbij aan haar voortaan een bepaald jaarlijksch inkomen zou worden uitgekeerd, hetgeen tot dien tijd toe niet geregeld was geschied; de ouderdom werd tot grondslag genomen. De goederen werden afzonderlijk daarvoor geadministreerd. De pater, mater, procuratrix en verdere leden van het convent, hierna te noemen, bleven den 25 Augustus 1584 borg bij de regering voor haren rentmeester Jan Janss. Coppert. Beide originele stukken, het laatste door al de conventualen eigenhandig onderteekend, berusten heden ter secretarie te Oudewater. Dat evenwel de goederen van dit convent niet dadelijk, maar langzaam onder het bestuur der regering of van den rentmeester gekomen zijn, blijkt uit de vermeerdering der inkomsten, zooals aangeven eenige nog voorhanden zijnde rekeningen van de goederen van dit convent. Na dien tijd, den 14 Januarij 1613, toen pater Jan van Alerdink, wiens pensioen even als van de conventualen reeds meermalen verhoogd was, op nieuw verhooging met nog *f* 100 verzocht had, werd op zijn request geapostilleerd: „dat zoo „wanneer de Supp[lt] de brieven van 't inkomen van 't oude „convent volgens belofte bevorens gedaan, zal hebben „geleverd, alsdan zijne alimentatie zal worden verhoogd „zooals behooren zal"; eenigen tijd daarna werd dan ook zijn pensioen op *f* 200 bepaald. De laatste verhooging van pensioen aan de twee laatst overgeblevene zusters, Marigje Gijsberts d[r] en Jannigje Thonis dochter, welke steeds zijn blijven voortgaan met zieken op te passen enz., is volgens resolutie van de magistraat in 1631 gebragt op *f* 200. Na het overlijden van allen is de rekening dier

goederen bij die der stad gevoegd, onder den naam „Rekening der stad en St Ursula Convent.” Na de omwenteling van 1795 is het laatste vervallen, en zijn de goederen, eenige kleine renten uitgezonderd, in de eerste helft dezer eeuw allen verkocht.

Het convent schijnt reeds in 1566 in verval te zijn gekomen: immers men had toen van Neeltje Mr. Gerrits weduwe *f* 300 moeten leenen. Heer Jan van Riedt was pater van 't convent in voornoemd jaar; en toen in 1575 Jan van Alerdink pater was, werd van gemelde schuld in April een schuldbrief gepasseerd en geapprobeerd door heer Willem Hersen, generaal der orde, en heer Gerrit van Aken, diffinitor, pater te Utrecht en Alkmaar [1]).

De conventualen (volgens de investiture weduwen en maagden) in 1582 aanwezig, waren volgens de voormelde stukken, buiten pater Jan van Alerdink, de volgenden. Haar ouderdom op dat tijdstip zal ik achter hare namen voegen:

Mater	Marrigje Willemsd. de Lange,	oud	52	jaren.
Procuratrix	Emmitje Goossensd.	„	52	„
Zuster	Trijntje Thonisd, overleden 1585	„	83	„
„	Geertje Jansd.	„	60	„
„	Trijntje Simonsd.	„	34	„
„	Heiltje Willemsd. geadueert op 50 jaren.	„	47	„
„	Anna Pietersd.	„	56	„
„	Pietertje Pietersd.	„	31	„
„	Marritje Gijsbertsd., overl. 1635	„	36	„
„	Machteld Gijsbertsd.	„	31	„
„	Marritje Ariensd.	„	52	„
„	Jannichje Thonisd., gesteld op 40 jaren, overleden 1632 .	„	33	„
„	Marrigje Cornelisd.	„	60	„

1) Copie van dit stuk (zijnde het origineele op francyn geschreven en bezegeld), in dato 17 Mei 1607, oude stijl, berust ter secretarie te Oudewater; het is geteekend door een notaris Ant° van Deuticum.

Zuster	Urseltje de Cæsaris. . . . . . . was innocent, en werd voor rekening van het convent in het gasthuis te Gouda onderhouden.	op 73	jaren.
"	Marrigje Dirks[d]	" 72	"
"	Pyn Jans[d]	" 60	"
"	Lysbeth Jacobs[d]., overl. 1616 . . .	" 32	"
"	Trijntje Hillebrands[d]	" 61	"
"	Cornelia Joosten.		
"	Bregje (overleden).		

Op den 10 Junij 1582 hebben dezen alzoo bovenstaande overeenkomst met de regering van Oudewater gesloten, waarbij zij alle goederen, landen, renten en het convent zelf aan de stad overgaven, onder voorwaarden dat zij in alle stilte er in konden blijven woonen, en dat haar jaarlijks, te rekenen van St. Jacobsdag 1582, zou worden betaald uit de inkomsten van het convent gedurende haar leven lang een Pensioen, als: aan die 60 jaren en daarboven oud waren 's jaarlijks . . . 60.00 Carolusguld.

die van 50 tot beneden 60 jaren .	50.00	"
" " 40 " " 50 " .	42.00	"
" " beneden de 40 " .	36.00	"

Cornelia Joostens[d]., waar geen ouderdom achterstaat, was gesteld op half geld en ontving jaarlijks ƒ 21.00.

Het pensioen werd haar in vier termijnen uitbetaald en alzoo van drie tot drie maanden, blijkens hetgeen volgt.

Wy Burgermeester en Schepenen ende gemeen Vroetschappe der Stede van Oudewater, doen condt ende kenlick allen dengenen dient behoort, dat wy om den gemeenen oirbaer ende profyt van de voors. Stede een minlick accoort, conventie ende contract gemaect ende aangegaen hebben mit Merrichgen Willems dochter de Lange Mater, ende Emmichgen goessens dochter Procuraetster van St. Ursulen Convent staende binnen de voors: Stede mitsgaders mit de gemeen Conventualen van dyen. Te weten, dat alle die goederen van den voors: Convente en Jaerlichen Incoompste van dyen sullen comen ende blyven van nu voorts meer aen de voors: stede, des hebben wy Burgemeesteren Schepenen ende

vroetschappe voors: wederome belooft ende beloven mits dezen voor ons ende onsse nacomelingen die Conventualen uuyte voors: goederen Jaerlicx tot haer luyder alimentatie op te brengen ende te betalen die personen oudt wesende sestich Jaeren ende daerboven des Jaers sestich Carolus gulden, onder welcke Emmichgen goessens dochter Procuraetster (maer oudt wesende twee en vyftich Jaeren) mede gerekent is ome gelycke sestich carolus gulden voor haer hooft Jaerlicx te genyeten, overmits haeren getrouwen dienste die sy het Convent ende een yegelicken soe in den noot van Oudewater als oeck voor ende nae altyts gedaen ende bewesen heef. Die personen oud wesende tusschen die vyftich ende sestich Jaeren vyfiich carolus gulden 's Jaers, die personen van veertich Jaeren ende daerboven des Jaers twee ende veertich ka: guld: ende die personen die beneden die veertich Jaeren syn ses ende dertich K: gul. des Jaers, welverstaende wanneer die Joncxste Conventualen mitter tyt comen tot ten ouderdom van veertich, vyftich, ende sestich Jaeren, soo sal haerluyder alimentatie alsdan naer advenant des tyts daer naer mede verhoocht ende by haer luyden ontfangen worden in maniere als vooren. Ende sal 'de voors: alimentatie zyn inganck hebben ende beginnen op Sint Jacobsdach den vyff en twintichsten July ano xv^c twee en tachtich eerstcomende naedate van desen, die wy d'voors: Conventualen beloof hebben voor ons en onse nacomel. indertyt te betalen van vierendeel Jaers tot vierendeel Jaers, ofte binnen vierthien dagen nae elcke termyn onbegrepen sonder eenich langer vertreck, vry gelts sonder eenigerhande ofcortinge ofte verminderinge der alimentatie voors., tsy by oopen oorloge inbreuck van dycken, dammen, heeren-Joncheeren-, vrouwenbede ofte schattinge t'sy thiende, twintichste hondertste penninck ofte van eenige andere ongelden, nieuwe Imposte ofte schattinge die by de heer ofte staten van d'lande uuyt geset ofte gestatueert souden mogen worden in eenigerwys nyet ter werl' uuytgesondert, ende alsoe voort Jaerlicx daer naest volgende van Jaere tot Jaere en van vierendeel Jaers tot vierendeel Jaers gedurende alsoe lange en ter tyt toe dat een iegelick van de Conventualen elcx bysonder deser werlt overleden sal wesen, mits dat als dan die portie van den overledene haer alimentatie daermede sal cesseren ende comen tot behoeve der voors: Stede, ende soe voortaen deur t'aff sterven van d'Conventualen totte laetste toe incluys. Bekennen voorts deselve Conventualen beloof te hebben voor ons en onse nacomelinge soo verde namaels

enige van de ouwe conventualen tot haeren ouderdom gecomen zyn—) by groote langdurige sieckte en cranckheyt beddevast mochten blyven leggen, sulcx dat sy met haere toegevouchde alimentatie haer nyet en souden mogen gedoen ofte doen onderhouden, soe sullen wy ofte die Burgermyt[s] indertyt synde insulcken gevalle daerinne doen of te doen sulcx die saecke naer gelegenheyt en in alle discretie bevonden zal worden te behooren welcke belooffde alimentatie des Jaers alsvooren, wy geassigneert geypotequeert ende verseeckert hebben tot behouff van de voors: Conventualen en elcxs van hen luyder bysonder Specialicken op alle die goederen ons van voors. Convente aengecomen, 't sy landen, renten, roeren. en onroeren. goederen soe waer en in wat s'heeren lande, stede, dorpen en vryheden die gelegen syn, ofte bevonden zullen mogen worden geen uuytgesondert, waert dat wy Burgemeesteren ofte onse nacomelingen indertyt alle Jaers en van vierendeel Jaers tot vierendeel Jaers d'voors: alimentatie nyet en betaalde als voors: staet soe bekennen wy voor ons en onse nacomelingen Burgerm: overgegeven te hebben en geven overmits dese dat die gemeen Conventualen henl. gemacht. ofte thoonder van desen die verschenen en onbetaelde alimentatie des Jaers elckenmael sullen mogen innen op en aen d'voors: landen renten en goederen aen ceur van deyn met alsulcken verbant en excecutie van allen hoven rechten en rechteren alst henl. goet dunckt en gelieven zal cu. exxe., Voort zynt voorwaerden dat wy voor ons en onse nacomelingen belooft hebben en beloven mitsdezen dat wy die Conventualen sullen laten wonen en rustelick en vredelick laten sitten inde huysinge en plaetse in voors Convent daer.sy nu ter tyt in wonende zyn haer leven lanck mits dat sy luyden gehouden sullen wesen haer in alle stilheyt te houden, als sy luyden, desen troubel staende gehouden en gedragen hebben, hebbe oeck mede beloof en beloven mitsdezen d'selve huysinge van alle notelicke reparatien te onderhoude tot der stede coste sonder d'conventualen eenige cortinge daervoren te eyschen voorts of mochte geschieden dat de incompst van 't voors: Convent in de eerste twee, drie, ofte vier Jaeren soe veel nyet en mochten uytbrenge als d'voors: alimentatie Jaerlicx bedragen soo beloven wy d'voors Conventualen d'Jaerlicxe alimentatie die reste van dyen uytte voors. stede goedcren daerby te legge tot d'volle pen. toe, ende voorts alle renten en andere loopen schulde daer 't selve convent mede beswaert is tot laste van stede genomen te hebben, die Conventualen

daervan te indemneren en bevryen costeloos en schadeloos onder gelycke verbant van recht alsboven, alles sonder fraude. 't Oircond hebben wy Burgerm. 't segel der voors: stede beneden aen desen brieff uytgehange, geschiet in 't Jaer ons heeren duysent vyff hondert twee ende tachtig op ten thiende dach Junij

(is get.) W: LUYTS.

Ano xv^c lxxxiij

Reeckeninge gedaen by Jan Janss Coppert Rentm. van Sint Ursulen Convent binnen der stede van Oudewater van zyn ontfanck administratie en handelinge by hem van d'selve Convents goederen en Incoompste gehadt en gedaen in den Jare xv^c drie en tachtig by K: gul: van xl groot vla: 't stuck, stuivers tot twee groot, den groot tot vier deuyts gerekent.

In bovenstaande rekening, die ik voor mij heb, beloopen de ontvangsten, daarin gespecificeerd, 1757 gulden 16 stuiv. 1 duit; van de uitgaven neem ik letterlijk het volgende over:

Uuytgeven van voors: ontfanck van drie en tachtig

Eerstel. van alimentatie den Conventualen gedaen.

In den erften merichgen Willems^d. de Lange mater, Emmichgen Goessens D^r procuraetster, tryn Anthonisd^r, Geertje Jans^d, tryn Hillebrant, merrichgen dircx^d. Pyn Jans^d, merrichgen Corn:^d, dese voors. acht personen gegeven elcx sestig k: gul: tot haer Jaerlicxe alimentatie als wesende d'selve Conventualen daermede ten volle betaeld tot Alreheyligen A^o vier en. tachtig toe F^t iiij^c lxxx k. k. gul.

Item gegeven Jan Alerdinck pater, merrichgen Ariens^d, heyltgen willems^d, en Anna pieters^d, elcx vyftich k: gul. in voller betalinge van een Jaer alimentatie mede tot Alreheyligen vier en tachtig toe voldaen en betaeld . . . . . F^t ij^c k. gul.

Item gegeven merrichgen ghyssen^d, Jannichgen Anthonis^d, en elisabeth Jacobs^d, elcx seven ponden groot vlae. in betaeld van der alimentatie als vooren. . . . . j^c xxvj gul.

Item gegeven machtelt ghysberts^d, tryntgen Symons^d, pietertgen pieters^d, elcx ses pondt vlae. in betal. als vooren F^t j^c viij gul.

Item Cornelia Joesten^d, mede gegeven voor een Jaer van haer alimentatie genyetende half gelt tot alreheyligen vier en tachtig toe als vooren F^t. , ... xxj. k. gul.

HET NONNENKLOOSTER VAN ST. LIJSBETH.

Dit was een klooster van reguliere Kanonikessen. Om den oorlog (Hoeksche en Cabeljauwsche twisten), welke het platte land onveilig maakte tusschen Schoonhoven en Oudewater, hebben deze zich eenigen tijd in laatstgemelde stad gevestigd, doch hebben uithoofde van de twist tusschen Zwederus van Kuylenburg en Roelof van Diepholt, bisschop van Utrecht, omstreeks 1428 de stad weder verlaten.

Zij zijn toen naar Leiden geweken, en hebben zich gevestigd in het klooster Marienpoel nabij die stad [1]).

Geen overblijfsel van St. Lysbeth is hier meer bekend. Een voorrechtsbrief aan de zusters van St. Lysbeth in den Hage, de dato 17 Maart 1452 op het verzoek van geördende geestelijken, waarnaar zij zich te gedragen hadden, is gegeven door Philips Graaf van Holland. Aldus de heer van Kinschot in zijne beschrijving van Oudewater, die ook die ordinantie mededeelt [2]); doch het onderschrift achter de origineele brief, kan van geen toepassing zijn op de zusters van St. Lysbeth te Oudewater, daar die aldaar niet meer bestonden. Het is echter blijkbaar uit den inhoud van genoemden voorrechtsbrief, dat die van 't Ursulenconvent te Oudewater, als tot den derden regel der orde van St. Fransiscus behoorende, een gelijken brief ontvangen hebben in dato 14 Maart 1456 (hofstijl).

EEN CELLENBROERS EN ZUSTERS HUIS,

welks leden zieken gingen dienen en verzorgen, alsmede de dooden ter aarde bestellen, heeft te Oudewater ook bestaan. Het bevond zich op de plaats, waar tegenwoor-

1) Oudh. Rhijnl. en Leiden, pag. 412.
2) Pag. 58, 374 en vervolgens.

dig het nog genaamde ziekenhuis staat.[1]) Aan de overgeblevenen werd, mits zij met hunne christelijke werkzaamheden zouden voortgaan, door de regering der stad een gelijk pensioen als aan die van het St. Ursulen-convent toegelegd[2]).

Bij resolutie van de magistraat in dato 3 April 1594 werden Anna Gerrits[d] de brieven afgeeïscht, „met ontslag „van den eed, niet meer voor de zieken te gaan."

„Zuster Anna Dirts[d] de papieren van dit gesticht over„leverende", is de laatste van welke ik eenig berigt heb gevonden.[3])

ST. JANS HUIS.

De St. Jans-Ridders hebben te Oudewater ook eene commanderie gehad, staande onder het land-commandeurschap van Utrecht.

Dat zij een riddermatig huis alhier hebben bezeten blijkt uit eenen brief van overdragt, voor hertog Willem, graaf van Holland, des Dingsdags na St. Jans dag 1325 in 's Gravenhage verleend, bij welken Tieleman Batenburg van Oudewater een huis, erve en visscherijen aan heer Jacob, bisschop van Suden, opdroeg onder voorwaarden, dat na zijnen dood dit goed aan het St Jans huis te Oudewater erfelijk zoude moeten blijven.[4])

In het volgende jaar 1326, Vrijdags voor St. Bartholomeus-dag, werd aan dezelfde broeders van St. Jan door gemelden graaf in eigendom gegeven een hofstede, naast hunne kapel gelegen, om een kerkhof te maken.

---

1) Resolutie magistraat Oudewater, 7 Febr. 1595.

2) Oudh. Bisdom van Utrecht, pag. 335 en 356.

3) Zie resolutie magistraat van Oudewater, 27 Novemb. 1602.

4) Beschrijving van Oudewater, pag. 59 en 274.

Van deze Malthezer of St. Jans Ridders, waarvan het kapittel steeds te Utrecht was gevestigd, vinden wij den commandeur van Oudewater, prior van het convent aldaar, op eene vergadering tegenwoordig, die den 25 Aug. 1561 in het S. Catharynen-convent te Utrecht belegd was, naar aanleiding van eene ordonantie van Philips II, omtrent de verkiezing van eenen Landkommandeur. [1]).

Onder negen commandeurs, welke de Staten van Utrecht in 1651 nog aanstelden, wordt die van Oudewater de tweede genoemd [2])

Den 16 Oktober 1583 besloot de magistraat der stad aan den Prins van Oranje te verzoeken:

„tot behoef van de Armen behoorlyke alimentatie te „mogen hebben uit de goederen van den Commandeur der „St. Jans-orde, of dat hij alhier met er woon zal mogen „komen en uitreiking aan de Armen te doen na ouder „herkomen" Meermalen deed men in 't laatst der 16e eeuw pogingen om dit te verkrijgen; ook later werden die, blijkens de resolutie-boeken der stad, herhaald, doch altijd vruchteloos.

Het huis etc. van de St. Jans Ridders is meer dan waarschijnelijk gelegen geweest, zooverre men uit oude transporten en andere stukken kan opmaken, aan het einde van de St. Jansstraat, die voorheen een aantal huizen bevatte, en misschien ook wel den naam van die orde heeft bekomen, en alzoo tusschen de Wijngaard- of Achterstraat en de nieuwe Cingel, aan de oostzijde der stad bij de Nieuwe of Waardpoort.

Oudewater. J. PUTMAN.

1) Oudh. Bisdom van Utrecht 1e deel pag. 346.
2) — — — — 1e deel — 705 en 706.

R. K. PASTOORS EN ANDERE PAROCHIEPRIESTERS, OP BIJGEVOEGD TIJDSTIP AANWEZIG IN HET TEGENWOORDIG BISDOM VAN HAARLEM.

(Vervolg van blz. 159.)

Bodegraven.

A° 1356. Feria V. post Luciae. Bartholomeus de Strijen presbyter curatus factus, constitutus, creatus et ordinatus; decanus, officialis et gubernator per terminos seu partes Westfrisiae à Capitulo Ecclesiae Trajectensis. Dat is: het Domkapittel. Aanhangsel op Drakenborch. fol. 433.

〃 1424. Aelbert cureyt. Mem. Ducis Alberti Joh. N° 1 fol. 15. v°.

〃 1494. Hr. Melis Pietersz. pastoer oudt 30 j. Inf. A.

〃 1514. Er was een pastoor, doch niet genoemd, die verklaart dat er omtrent 600 com. zijn, die 〃meer vemindert dan vermeerdert zijn omme de sterfte wille die zij noch hebben." Inf. B. bl. 252.

Bommenede.

A° 1545. 23 Mei. Toestemming van instelling van Judocus Scillink tot pastoer. Bruss. arch.

〃 1551. Toestemming der resignatie der pastorie van St. Catharina, door Nicolaus Odelant ten behoeve van Judocus de Man, priester. Ibidem.

〃 1566. Gerardus Christiani tot pastoor ingesteld. Ibidem.

Boskoop.

A° 1370–80. Bartholomeus Mom cureyt. Orig. v. Egm.

〃 1510–24. Ysaak pastoor. Hij was in 1514 afwezig omme die ruyters, die daer geweest zijn. In laatsgen. jaar waren er bet [wat meer] dan anderhalf honderd com. Invent. v. Rijnburch fol. 104. R–A. Inf. B. bl. 607.

Bovenkarspel.

A° 1494. Hr. Baert Alberts pastoer oudt 45 j. Inf. A.

〃 1514. Hr. Jan Barnaerts vicecureyt, oudt 54 j. Er zijn 800 com. oft daeromtrent, daerinne begrepen 't Westeynde van Eynchhuysen groot wesende omtrent 30 huysen die

hier prochien, maer hoeren ten rechte tot Eynckhuysen ende moghen omtrent 100 com. wesen. Inf. B. bl. 107.

A⁰ 1554. Arnoldus Brie pastor parochialis. Drakenb. bl. 490.

" 1566–70 Ysbrandus de Texalia pastor. Ibidem.

BRIELLE.

A⁰ 1545. Mr. Willem van Ghele, deken. † 10 Oct. 1545. Bruss. arch.

" 1545. Mr. Pieter Heynricxz. priester pastoer op 't Bagijnhoff, capellaen op Maerlaut op St Pieterskercke ende oeck provisoer ende deken des landts van Voirne, geb. in den Briele ende sedert den jare 1528 van Coelen uuyt syn studie gekomen. Ibidem.

" 1545–46 Hr. Willem Jansz Delfensis priester, pastoer ende canonick alhier oudt omtrent 42 j. Eerst van meye lestleden alhier residerend, doch sedert omtrent 2 j. canonick in den Briele geworden. Vele lange jaeren pastoer geweest zijnde in den ouden Hoirne, eene groete myle van hier. Ibidem.

" 1558. Johannes de Meyer alias Hardenbergh Delfensis, canonicus insularis (Marienweert) pastoer alhier, in Maerlandt. Ibidem.

" 1560. 11 Oct. Overlijden van Joris van Vliede deken alhier. Ibidem.

BROEK (in Waterland.)

A⁰ 1351. Johannes dictus Visker ben. bij doode van Johannis dicti Beec. Orig. v. Egm.

" 1514. Hr. Cornelis Jansz oudt 35 j. pastoer. Er zijn omtrent 350 com. Inf. B. bl. 211.

BROUWERSHAVEN.

A⁰ 1553 Christoffel Adriaensen priester des bisdoms van Utrecht wonende alhier. Bruss. Arch.

BURG (op Texel.)

A⁰ 1394. Willem Simons curatus Orig. Friesland R–A.

" 1415. Claes Brant prochypape. Cartul. van de Hofk. R.-A.

" 1457. Nicolaus filius Gerardi ben. bij afstand van Johannis Florentii de Alckemade. Handv. en privileg. fol. 139.

" 1514. Hr. Jan Dircxz. vice-cureyt oudt 50 j. Er zijn 700 com. Inf. B. bl. 149,

CALLANTSOOG. (Callens, 't Ooge.)

A° 1360. Dirck van Hogendorp verwisselt de kerk van Callens met die van Sybekarspel aan Pieter Ommeloep.
Lib. 3. Alberti. fol 55. R.-A.

" 1494. Hr. Jan de Veent pastoer, oudt 36 j. Inf. A.

" 1514. Hr. Anteunis Viselaer oudt 32 j. pastoer. Er zijn 500 com. Inf. B. bl. 158.

CAPELLE (IN Z. BEVELAND.)

A° 1570, 10 Martii stylo communi. Nicolaus van de Veste pastor et decanus in Suydt-Beveland. Bruss. Arch.

CASTRICUM.

A° 1326 Dirck Gerritsz. van Noordwijck prochijpape. Regr. E. L. fol. 18.

" 1346. Godefridus presbyter in Castricom legateert aan Egmond. Necrol. Egm. R.-A.

" 1378. Pieter cureyt. Cartul Egm.

" 1431. Dirck Gerritsz Lise priester in St. Pancras sticht alhier eene vicarie. Regr. Jois fol. 115. v° R.-A.

" 1494. Hr. Willem Jansz pastoer, oudt 40 j. Inf. A.

" 1514. Er was een pastoor doch niet vernoemd. Hij heeft 258 com. Inf. B. bl. 31.

DELFT.

A° 1268. die St. Andreæ. Willem persoen van Delft.
Regr. van Oork bl. 66.

" 1342. Bartholomeus persoen van Delft. Necr. Egm. bij v. Wijn: Huiszittend leven.

" 1420. Matthijs van der Burgt. persona in Delft.
Geestel. kantoor in Delft. R.-A.

" 1487. Willem Claesz vice pastor van de oude-kerck; Andries Ottosz. priester.

" 1514. Mag^{r}. Jacob Cralinck [1]) vice-cureyt van de oude-kerck [of St. Hippolytus] oudt 70 j. Hij is hier slechts een jaer in bediening en heeft omtrent 5000 com. medegerekend omtrent 500, die wonen up Dycxhoorn, upte Schie ende Popswoude. Inf. B. bl. 337. en Reg. M. S. van de oudekerk.

---

1) Jacob Cralinck was alhier in 1518 nog als pastoor in bediening blijkens het volgende Extract uit een handschr. betiteld: Register van allerley der

A° 1514. Mag[r] Jan de Hoeijer vice-cureyt van de Nieuwe-kerck oudt 55 j. Hij heeft tot prochie omtrent dat darde deel van Delf ende in als omtrent 3,600 com. waeronder begrepen die van Delfgauw die wel 500 com. zijn ende omtrent 100 com. die upte Schie buyten Delf wonen. Inf. B. bl. 337.

〃 1531. 13 Jan. Lettres patentes depeschées pour Odard de Bersaques, á la cure de Delft vacante par le trepas de Mr. Alard Theodorici. Bruss. Arch.

〃 1546. Petrus van Dalen deken der kerck te Delft oft Utrecht. Ibid.

〃 1596. 18 Feb. Joan. Andreas Stout quondam sacellanus novi templi in Delft. Ibid.

DIEMEN.

A° 1494. Claes Pietersz pastoer oudt 40 j. Inf. A.

DIRKSLAND.

A° 1442. Mag[r] Willem filius Heynrici Koc (?) ben. bij doode van Swane filius Petri Brune. Reg. van allerley vonnissen. fol. 24. R.-A.

〃 1456. Tilmannus filius Heynrici Carpentares by doode van Mr. Willem de Rose. Ibid. fol. 79 v°.

---

oude of Ypolitenkercke: A° xv[c]xviij prima febr. nae scryvens der stede van Delft heeft Hr. Jacop Cralinck vicē-cureyt van St. Ypolitus-kercke puerlijck om Gods willen gegheven tot Goods eeren ende syne gebenedide mueder, eene ghehele cappelle van witten damast mit gulden blomen, die men besighen sel inder selver kercke tot vyff reijsen tsjaers te weten op onsser Vrouwendach Nativitas, onsser Vr. dach Concepcio, onsser Vr. dach Purificacio ende onsser Vr. dach Annunciacio, ende op die H. Drievoudichheijts dach octaeff van Pentecostes, 't welc Hem beloeft es by Jan de Heuyter scout van Delft, Kerstent Dirckz burgerm[r], Pieter Dirck Woutersz, Hugo van Deymen Vranckez ende Jan Wiggersz kerckm[rs], te volcomen ende te onderhouden tot ewijgen dagen, ende heeft noch die selffde Hr Jacop gegheven om Goods willen een scoen glas in onsser Vrouwen koer staende an die cappelle, waervoer Hem gegont ende gegheven es puerelick om Goods willen in groter danckbaerheijt een graff voer syn sepultuer in Onser Vr. koer voer die trappen, rechts voer zijn glas onder den bleauwen sarck, welcke graff ende sepulteur Hem beloeft es biden scout, burgerm[r] ende kerckm[rs] voersz. nyet op te doen nae zijnre doet, den tijt van twintich jaeren, biddende alle kerckm[rs] nae ons comende dit voorscreven den goeden Heer Jacop te willen houden.

A° 1525. Aan Jan Cuysten de Aerlen priester geconfereerd de pastorie, vacant geworden door resignatie van Wilhelmus Jois de Vianen, art. mag^r et professor Theol. Lovanii.) Bruss. Arch.

" 1546. De Cornelius Streyen eccl. parochialis St. Jois Bapt. et Sti Laurentii in Dirxlandt Dioec. Traj. obiit die assumptionis B. M. V. Ibid.

DORDRECHT.

A° 1274. Gerardus presbyter de Dordrecht. E. L. 4. fol. 1. v°.

DOMBURGT.

" 1563. Hr. Antheunis Rulantsz pastoer alhier nu al drie à vier jaeren, oudt 34. j. Bruss. Arch.

DREISCHOR.

A° 1560. Hr. Arnout de Trese pastoer alhier, voor sekeren tydt overleden, zoo wordt gevraagd tot pastoer Hr. Sebastiaan Baer priester S. T. B. F. nu pastoer van O. L. V. te Antwerpen. Ibidem.

EDAM.

A° 1494. Hr. Martyn pastoer oudt 28 j. Inf. A.

EGMOND.

" 1231. Gerardus Sacerdos de Egmont. Oorkb. N° 325.

" 1326. Hoc anno was reeds overleden Costinus pastor in Egmond. Annal. Egm. fol. 67.

" 1330. (?) Gerardus rector. Cart. Egm. fol. 80.

" 1336. Gheryt prochiepape. Ibidem. fol. 59.

" 1356. Costinus curatus Ibidem. fol. 67.

" 1380–1441. Hugte Backer priester cureyt, begiftigt eene vicarie in de hofkapel te s Hage. etc.
Cart. v. de Hofk.; Orig. v. Egm. etc.

" 1430–46. Jan Odziersz cureyt. Er waren alzoo twee pastoren, of de een was te Egmond op den Hoef. In laatstgen. jaar is hij afgezet door den abt van Egmond als collator, en in plaats gesteld Wilhelmus Hey destijds prior in de abdij van Egmond. Jan Odziers leefde nog in 1472.
Orig. v. Egm. en v. Kennemerland.

" 1454. Arnoldus de Dorp pastor ecclesiae parochialis.
Orig. v. Egm.

EGMOND.

A° 1472. Johannes Odgeri schrijft aan den abt v. Egm. dat hij als rector der kerk v. Egm. de opvolger geweest is van Ghiselbreck Meinardi. Orig. v. Egm.

〃 153..? Florentius de Adrichem rector. Egm. Losse pap.

(OP ZEE.)

A° 1465. Gerardus filius Johannis curatus resigneert. Orig. v. Egm.

EIKENDUINEN.

〃 1299. Stephanus parochianus. Oorkb. ad 1299.

ENKHUIZEN.

A° 1355. Ludolf van der Meulen benoemd. E. L. fol. 54.

〃 1356. Jan Hert ben. bij afstand van Willem Nanne. Ibid. fol. 45.

〃 1440. Op Volkert Jansz de kerk van St. Pancras geconfereerd bij doode van Henricus Roelofsz.
de Riem. H. S. fol. 249.

(St. Gommarus.)

A° 1514. Hr. Adriaen Garbrantsz oudt 45 j., vicecureyt, omtrent 10 j.; hij heeft omtrent 1800 com. Inf. B. bl. 100.

(St. Pancras.)

A° 1514. D^s^. Richardus Reineri oudt omtrent 36 j. pastoer sedert 9 j. Hij heeft omtrent 500 com. Ibidem.

ETERSHEIM (bij OOSTHUIZEN.)

A° 1494. Hr. Jacob Claesz pastoer, oudt 50 j. Inf. A.

GEERVLIET.

A° 1420. De parochiekerk wordt van het kapittel afgescheiden en geconfereerd op den kapellaan Wilhelmus de Portugael. Regr. Putten en Streyen. fol. 91. v°. R-A.

GOEDEREEDE.

A° 1450. Albertus Frederici gepresenteerd bij doode van Johannes de Sars. Regr. van allerley fol. 51.

〃 1466. Magr. Frederick filius Jacobi ben. bij doode van Albertus Frederici. Ibid. fol. 174.

〃 149..? Adriaan Florisz. Boeijens (Adriaan VI.) Bruss. arch. Zie v. d. Aa Biogr. Woordb. en F. H. J. Reussens: Syntagma.

GOES.

A° 1566. 12 Aug. Jan Praats clericus Dioecesis Camaracensis tot

kapellaan van Onze Lieve Vrouw aangesteld.
Bruss. Arch.

GOUDA.

A° 1280. Jacobus sacerdos de Gouda E. L. 35. fol. 24.
〃 1361. Aan Albert van Meerten wordt vergund zijne parochie te verwisselen. Mem. B. B. Bloys. fol. 66. R-A.
〃 1417. Gerard Meyer door Vrouwe Jacoba gepresenteerd in plaats van wijlen Johannes Reyniers. Ibidem fol. 81.
〃 1422. Wouter Willemsz van Boeckhout gewezen past. van Groohuizen ben. in plaats van wijlen 〃Jan Dircksz."
Mem. A. D. fol. 81.
〃 1514. Mr. Roelof Janszoon van Monnikedam vice-cureyt, oudt 36 j. Hij heeft de cura nog geen jaer bediend.
Inf. B. bl. 384.
〃 〃 Adriaen Corneliszoon oudt 37 j. capellaen, nog geen jaer hier. Ibid.
〃 〃 Mr. Conraet Simonszoon oudt 63 j. capellaen sedert 18 of 19 j. Er zijn 9, à 10,000 com. Ibid.

GRAFT.

A° 1330. Nicolaus presbyter ecclesiae in Graft sticht twee kapellanien te Alkmaar en legateert a° 1341 aan de abdij van Egmond. Cart. en Necrol. v. Egm.
〃 1467. Jan Jacquet pastoer. Orig. v. Egm.
〃 1515. Hr. Jacob Simonszoon vice-cureyt oudt 48 j. Hij heeft 600 com. Inf. B. bl. 137.

'S GRAVESANDE.

〃 1344. Richardus prochiepape. Orig. v. Schieland.
〃 1353–64. Jan van Aernhem prochiepape Orig. v. s Gravesande.
〃 1403–07. Arent van Diest prochiepape. Ibid.
〃 1430. Jan van der Haer prochiepape. Ibid.
〃 1434. Gerardus filius Nicolay presbyter testeert. Ibid.
〃 1450–59. Johannes van Werken pastoer. Ibid.
〃 1480. Henricus van Hoven pastoer. Ibid.
〃 1494. Cornelis Aelbertsz Copell [pastoor?] Inf. A.
〃 1500. Herman de Rossem pastoer. Hij werd later proost van Koningsveld bij Delft en in 1513 abt van Marienwaard.
Orig. v. 's Grav. en M. S. van Marienwaard.
〃 1559. 10 Sept. Hermanus Amersfortius vicarius sterft.
M. S. v. Marienwaard.
〃 1574. 13 Augt. Cornelius Wycanus vicarius sterft. Ibid.

GROEDE.

A° 1494. Ynne Hermansz vice-cureyt oudt 34 j. Inf. A.
〃 1514. Hr. Cornelis Pietersz oudt 40 j. pastoer alhier omtrent 4 j. Inf. B. bl. 42.

GROOTENBROEK.

A° 1358. Gerrit Bloot ben. in plaats van wijlen Bartholomeus. E. L. 4. fol. 16.
〃 1514. Hr. Dirck Ryckaertsz pastoer. Er zijn 600 com. Inf. B. bl. 107.

GROSTHUIZEN.

〃 1422. Wouter van Boeckhout resigneert en Arent Bertels ben. Mem. A. D. fol. 81.
〃 1494. Hr. Jan Dirxsz pastoer oudt 60 j. In 1514 was Grosthusen gecombineerd met Ouden-dijk. In de eerste plaats waren destijds omtrent 130 com. in de tweede omtrent 200. De pastoor is niet vermeld. Inf. A. en B. bl. 86.

(*Wordt vervolgd.*) A. V. L. *S. J.*

KERKHOF TE AMSTELVEEN.

8 Juni 1450.

Op het stedelijk archief van Veere wordt bewaard de navolgende klaagbrief van den pastoor van Amstelveen, heer Pieter Struys, in dato 8 Juni 1450, aan Heer Hendrik van Borselen geschreven, over het in beslag houden van zijn kerkhof.

〃Eerwairdighe lieue Here vander Vere. V eerwairdicheit wil gheliuen te weten, dat die bueren van Amstelreveen in grote laste ende verdriete syn als van onse kerchoue, welke kerchoue den Vicaris mijn Here van Utricht ende den officiael mijn Here den Doemproest besleghen houden, dair wy gheen reconsiliacy of en hebben noch en moghen vercryghen dan tot groeten somme van gelde, als brengher des wel kondich is, des sy niet doen en dorven buten uwen ghelyften. Hyr yn wilt lieue here vander Vere brengher des briefs guedertieren wesen om Goeds willen, ende om alle dat sy verdienen moghen. Ghescreven om den achten daghe in iunio, bi uwen dienre ende capellaen

H. PIETER STRUYS, cureyt van amstelreveen."

Adres luidt:

〃HEINRICH VAN BORSSEL, heer vander Vere,
van Zandenborch ende van Heemsrode, etc."

V. D. HORST, *Pr.*

PROOST ZAFFIUS: MINIATUURSCHILDER

Het Bisschoppelijk archief te Haarlem bewaart eenen brief door den prior van Egmond aan den prior van Heylo geschreven, waarin de laatste gevraagd wordt om broeder Jacobus van Amsterdam naar Egmond te zenden, wijl de Bisschop van Haarlem met hem wilde spreken over het schilderen van zekere afbeeldingen in 's Bisschops getijdenboek [1]). Ziehier den brief met het antwoord, beide nog in originali aanwezig en ook in ander opzigt merkwaardig.

Salutatione debita praemissa.

Petit Reverendissimus noster, Domine Prior, ut digneris hodierno die fratrem Jacobum Amsterodamum huc ablegare, ut cum eo conveniat de pingendis certis iconibus in suo libello precum horariarum; neque cupit ut de clausura te excuses, quia clausura episcopalis est et sese ordinarium loci fatetur. Quare obnixe rogo ne in tam parva re Reverendissimo nostro inobediens inveniaris; sed mitte eum ante prandium, ut sub vesperam possit ad vos redire. Quod et R. N. ipsemet sese facturum spopondit. Bene vale in Domino Jesu, conservatore omnium.

Raptim Haecmundae, quinto Idus Septembris A° 1567.

Totus tuus, si nosti, fr. JACOBUS BLONDELIUS.

Relligionis Augustini
observantissimo Dno
Pri Priori in Heylo.

Ex mandato Reverendissimi.

S. P. Literas tuas D. Jacobe recepi a presentium latore. Verum de confratre nostro Jacobo Amsterodamo ablegando ad vos, loquar R^{do} D. Priori nostro Superiori ceterisque patribus in Capitulo nostro, jamjam celebrando (ni me fallant omnia) congregandis, ut non tantum hac vice verum alias ad placitum R^{mi} D^{ni} nostri Episcopi Harlem. exire possit. Consulti enim aliqui doctores Lovanienses super inclusione nostra, responderunt (ut mihi videtur) non R^{mi} D^{ni} Episcopi sed voti vestri vestra est inclusio. His vale, chare D. Jacobe. Cursim ex Heyloë 16 currentis Septembris.

CORNELIUS JOANNES SCHERMERIUS,
Prior in Heyloë indignus
scribebat.

[Adres] Non minus pio ac docto
D. JACOBO BLONDELIO
amico suo syncero commoranti
in Abbatia Echmundana.

J. J. G.

---

1) Volgens aanteekening van de kanunnik Bannius was die broeder niemand anders dan de latere Proost Jacobus Zaffius.

SINT PANTHALEON,

PATROON VAN DE KAPEL TE ZOETERWOUDE.

Van de eerste eeuwen af, was het in de katholieke kerk een vroom gebruik, om somtijds geheele landstreken en steden, maar ten minste altijd de kerken aan een bijzonderen beschermheilige toe te wijden, die, wanneer het mogelijk was, in den regel gekozen werden uit de rij van hen, die in dat landschap of die steden geboren waren, er geleefd of het evangelie verkondigd hadden. Zoo kan er bij de meeste kerken uit de middeleeuwen, eene redelijke verklaring gegeven worden, van de betrekking tot den patroon, doch somtijds vindt men een beschermheilige aangenomen, wiens vereering hier te lande niet algemeen is, en dikwijls heeft de stroom des tijds alle herinneringen zoo zeer weggeschuurd, dat de keuze van den schutsheilige zich niet zoo aanstonds opheldert.

Dit is onder anderen het geval, met de kapel te Zoeterwoude, waar Sint Panthaleon in het bijzonder werd vereerd, doch daarvoor ook bestond eene reden, die wel niet zoo dadelijk voor de hand ligt, maar, bij eene kleine toelichting zich zeer goed verklaart.

Het is voldoende bekend, dat de ridderlijke orde van St. Jan van Jerusalem, op den 15 Augustus 1310 het eiland Rhodus bij de kust van Klein Azië, op de Turken veroverde en daar haar zetel gevestigd hield tot den 1n Januari 1523. Sedert deze machtige en schoone bezitting hun eigendom was geworden, waren de Johannieten ook meesters en beheerschers van de Middelandsche zee, doch dit was een doorn in het oog van de Turken, die in

hunne zeerooverij en het verontrusten der Christenen, steeds gedwarsboomd en bestreden en bijna altijd overwonnnen werden door de ridderlijke orde. Daarom vooral besloot de Sultan Mohammed II (1451—1481) na vele aanvallen van minder belang, om met alle macht, die hij bijeen kon brengen, tegen Rhodus op te trekken, ten einde de heerschappij der Johannieten en, ware het mogelijk ook hen-zelven te vernietigen en van de aarde weg te vegen. In het laatst van April 1480 zette de Turksche vloot, met dit doel uitgerust, onder aanvoering van den Groot Vizier, Misach Paleologos, 160 schepen sterk en ongeveer honderd duizend krijgsknechten met zich voerende, koers naar Rhodus, en vertoonde zich daar het eerst op den 23 Mei 1480. En hoezeer het eiland en in het bijzonder de stad-zelve, in een geduchten staat van tegenweer waren gebracht, rekenden de ridders, toen zij hunnen vijand, zulke ontzettende plannen van belegering en aanval zagen voorbereiden, het dreigende gevaar niet gering; maar zij steunden vooral op den bijstand van God, die voorheen hen altijd had doen overwinnen, en hoopten ook nu weder de aanslagen der ongeloovigen en de plannen hunner vijanden te verijdelen. Aan het hoofd der orde stond op dien tijd (en reeds sedert 1476) de Grootmeester Pierre d'Aubusson, een man die de geestelijke plichten welke op hem rustten met de grootste volkomenheid vervulde, in staatkunde doorkneed en in de krijgskunst weinig geëvenaard. De orde had sedert hare stichting zulk een uitnemend hoofd niet bezeten en wederstond onder zijne leiding en hoede, eene belegering, welke door door de dapperheid, die er in betoond werd en het beleid, dat er bij werd ontwikkeld, eene der gedenkwaardigsten is geworden, welke bekend zijn.

Toen de Turken ruim twee maanden, zonder eenig belangrijk voordeel te behalen, alles hadden beproefd,

wat kunst, geweld of list aan de hand deden', besloten zij den beslissenden aanval te wagen. Op den 27 Juli 1480, den naamdag van den heiligen Panthaleon, even na zonsopgang, vielen de Turken op het eerste bolwerk aan, dat zij spoedig hadden ingenomen, doch de Grootmeester, die verneemt, hoe hoog het gevaar rijst, trekt zelf aan het hoofd van zijne ridders, tegen den vijand op en vangt een strijd aan, verwoed en vreeselijk, waarin met bijna bovenmenschelijke kracht wordt gekampt om de zegepraal van het kruis of de halve maan, waarin de Grootmeester, hij die allen voorgaat en bezielt, vijf bedenkelijke wonden ontvangt, maar die toch eindigt met de volkomen nederlaag der Turken en de glorierijke overwinning der Christenen.

Den 19 Augustus 1480 wendde het overschot van de Turksche vloot den steven, vijftien duizend gewonden met zich nemende en in rouwe over negen duizend gesneuvelden.

Rhodus echter, gespaard voor de overheersching der ongeloovigen, had een geheel ander aanzien gekregen dan eenige maanden te voren: de hoektorens, bolwerken en vestingmuren waren neêrgestort of bresgeschoten, de stad was gedeeltelijk verwoest, daar rondom waren de boomen geveld, landhuizen welke binnen het raijon vielen, omgehaald, ja zelfs de kerken van den H. Antonius en van O. L. Vr. van Philerme afgebroken, uit vrees, dat zij den vijand in zijn plan van aanval, dienstig mochten zijn.

Maar de rampen van den oorlog kwam men te boven en alles wat verwoest was, werd langzamerhand hersteld; in de plaats van de kerken, welke men had moeten opofferen, werden twee nieuwe tempels gesticht: de een ter eere van O. L. Vrouw van Overwinning, de ander ter eere van St. Panthaleon [1]) aan wiens voorspraak bij

---

1) St. Panthaleon, geneesheer en martelaar van Nicomedië. A°. 305.

God de ridderlijke orde de overwinning vooral toeschreef; bovendien werd van wege den Grootmeester bij den Paus verzocht, om aan de nieuwe bedehuizen eenige geestelijke gunsten te schenken, ten einde de roemrijke overwinning daardoor des te beter en langer in de herinnering zou blijven.

Innocentius VIII [2]), de tegenstander en bestrijder der der Turken, gaf meer dan gevraagd was; hij bepaalde, dat de naamdag van St. Panthaleon voortaan als een kerkelijken feestdag zou worden gevierd en verleende aflaten aan allen, die aan de bepalingen der kerk voldaan hebbende, giften wilde afstaan voor de stichting, voltooiing, herstelling, het onderhoud en versiering van tempels voor dien beschermheilige. De vereering van den H. Martelaar zou zich dus niet tot Rhodus alleen bepalen, maar werd overgebracht in het geheele gebied der christenheid.

De pauselijke breve gegeven te Rome den 31 Mei 1485 is van belang genoeg om hier te laten volgen:

Innocentius servus servorum Dei Ad perpetuam rei memoriam, Redemptor noster Jhesus Christus, in excelsis tenens imperium, Romanum pontificem in terris super universum gregem domesticum vicarium suum constituit, qui militanti ecclesie sibi ineffabili commertio copulate preesset Illamque ab omnibus protegere studeret adversis, unde nos qui hujusmodi pontificatus officio, licet immeriti, fungimur, ecclesias quas dilecti filii Petrus Dambusson Magister et fratres hospitalis Sancti Johannis Jherosolmitani, pugiles et coadjutores nostri, in Dei genitricis gloriose et beati Panthaleonis martiris ac Sanctorum, quorum protectione muniti, de Turcis hostibus victoriam reportaverunt, honorem, de novo construi fecerunt et in quibus illorum veneranda solemnia celebrari instituerunt, libenter, remissionum et indulgenciarum prosequimur impendiis et spiritualium, prout conveniens est, gratiarum muneribus decoramus, Cum itaque sicut dilectis filiis Johanne Kendal Turcupulerio, Eduardo de Carmedino, Preceptore langonis ac Guillelmo Moursin, liberalium artium doctore Parisiense

---

2) Kwam op den pauselijken Stoel 29 Aug. 1484, stierf 25 Julii 1492.

et Rhodiorum Vice-Cancellario hospitalis Sancti Johannis Jherosolmitani pro parte predictorum Petri Danbusson Magistri et Conventus Rhodi oratoribus ad nos et sedem apostolicam destinatis referentibus accepimus, Magister et Conventus prefati considerantes se de Turcis, qui insulam et civitatem Rhodi, in qua erant arcta, ad modum obsidione tenebant, cum illorum strage in die festivitatis ipsius Sancti Panthaleonis, meritis et intercessione gloriose Dei genitricis Marie semper virginis ac beati Johannis Baptiste et ejusdem sancti dextera domini coadjuvante victoriam, miraculis insignitam, reportasse et ab eodem Turcorum obsidione et fera crudelitate liberatos fuisse eosque strenue truncasse, in ipso quoque congressu eundem Magistrum quinque vulnera, fortiter dimicando, exepisse commilitonesque suos sanguinem fudisse, unam in virginis Marie, de Victoria vulgo nuncupatam, et aliam in Sancti Panthaleonis eorundem honorem ecclesias sive oratoria et capellas, in dicta civitate de novo erigi fecerunt et edificari, quas spiritualibus muneribus decorari et ornamentis ecclesiasticis muniri affectant: Nos cupientes ut victorie et liberationis predicte memoria in posterum, mentibus Christi-fidelium conservetur et predicte, que in tam sancte Christiane rei publice perutilis victorie memoriam, constructe sunt et alia membrorum et locorum dicti hospitalis ecclesie, in quibus ejusdem victorie memoria divina ea die solemnius quam reliquis diebus celebrabuntur, officia congruis frequententur honoribus et Christi-fideles eo diligencius devotionis causa confluant ad easdem ecclesias, et ad illarum structurarum et edificiorum perfectionem, conservationem et reparationem ac ornamentorum hujusmodi acquisicionem, manus promptius porrigant adjutrices, quo exinde ibidem dono celestis gratie uberius conspexerint se refectos, auctoritate apostolica presentium tenore statuimus et ordinamus, quod de cetero perpetuis futuris temporibus, dies festivitatis ejusdem Sancti Panthaleonis, qua habita fuit victoria predicta, in dictis insula et civitate aliisque terris et locis, temporali domo dicto hospitali subjectis, et in quibus Magister et conventus prefati, tam in oriente quam in occidente, meritum habent imperium, debeat ab omnibus et singulis utriusque sexus personis, incolis civitatis insule et locorum eorundem, cessando ab omni ope, ad instar aliarum solennium festivitatum, solennizari et custodiri, et quod eadem die in singulis civitatibus insule et locorum predictorum temporalis dominii dicti hospitalis nec non in aliis que ad magistri et conventus

predictorum seu bajulivorum, priorum, castellanorum ac domorum et membrorum ejusdem, collationes, provisionem, presentacionem seu quamvis aliam disposicionem communiter vel divisim quolibet pertinent, ubilibet locorum consistencium ecclesiis, capellis et oratoriis a prelatis eorundem ecclesiarum misse et acta divina cum collectis et orationibus quorum tenorem de verbo ad verbum presentibus annotari fecimus, In memoriam habite victorie predicte debeant solenniter celebrari sub excommunicationis poena; et de omnipotentis Dei misericordia ac beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus, auctoritate confisi, omnibus Christi-fidelibus utriusque sexus vere penitentibus et confessis, qui predictas de novo constructas ecclesias seu capellas vel altaria earum, in die habite victorie predicte a primis vesperibus vigilie usque ad occasum solis diei festivitatis ejusdem, devote visitaverint annuatim et ad premissa pia opera manus porrexerint adjutrices, plenariam omnium peccatorum suorum indulgentiam et remissionem elargimur. Illis vero Christi-fidelibus qui aliquam vel aliquod ex aliis ecclesiis, capellis sive oratoriis predictis, in quibus officium celebrabitur, dicta die, habite victorie, etiam a primis vesperis vigilie usque ad secundas dicte festivitatis, devote visitaverint annuatim et ad ecclesiarum sive cappellarum aut oratoriarum sic visitatorum structurarum manutenencionem et conservacionem, manus porrexerint adjutrices, quinquaginta annos et totidem quadragenas de injunctis eis penitentiis praeter alias eis concessas inibi indulgencias presentibus tenore, misericorditer relaxamus presentibus, perpetuis futuris temporibus valituris, quae in revocationibus et suspensionibus plenariarum indulgentiarum, que a nobis et sede apostolica quolibet in posterum quacunque occasione vel casu emanarunt, volumus non includi quoquomodo, Sed illis non obstantibus in suis robore et efficacitate remanere per inde ac si revocationes et suspenciones ipse non emanarent nisi in eis et de presentibus literis, Et quod pro victoria predicta emanaret specifica mentio fieret, et ipsa presens indulgentia suspenderetur specifice et expresse; Et quia difficile foret presentes literas ad singula queque loca in quibus expediens foret deferre, volumus, ut dicta auctoritate decernimus, quod illorum transcriptio, sub bulla plumbea prefatorum magistri et conventus facta seu manus alicujus publici notarii subscripta et sigillo, prioris dicti hospitalis vel alicujus sive ecclesiastice seu persone in dignitate ecclesiastica constitute munite ea prorsus fides in omnibus

et per omnia adhibeatur, ac si essent exhibite presentes literae vel ostense.

Tenor vero orationum et collectarum de quibus supra fit mentio sequitur et est talis: Deus in te sperantium fortitudo, adesto precibus nostris quas tibi cum gratiarum actione offerimus pro victoria famulo tuo Petro, hospitalis Jherosolimitani nostroque magistro ac ejus excercitui contra fidei christiane hostes Turchos, per te Rhodi mirabiliter concessa: suppliciter deprecamur ut solita tue pietatis clementia muniti dexteraque tue potencie defensi ab hostium insidiis omnique adversitate protegamur. Per Dominum. — Secreta. Hostias tibi placationis et laudis offerimus, suppliciter exorantes, ut, qui misericorditer famulum tuum Petrum, hospitalis Jherosolimitani magistrum ac ejus excercitum de fidei tue hostibus triumphare fecisti, ab inimicorium tumultu et omni tribulatione salves semper et munias. Per Dominum. — Postcommunionem. Sumptis redempcionis nostre muneribus praesta quaesimus misericors Deus eorum celebratione nobis tue protectionis auxilium et famulum tuum Petrum hospitalis Jherosolimitani magistrum cum suo excercitu gracias de triumphis Turcorum hostium fidei nomini tuo sancto referentem, ab omni inimicorum incursu cunctisque adversitatibus liberes semper et protegas. Per Dominum. — Alia oratio post communionem. Eterne Deus qui ex uberantissimo providentie fonte cuncta dirigis, in cujus fortitudine Sanctus David protervum Golyam stravit, Sancta Judich superbum Holofernem jugulavit, Judas Machabeus divini cultus hostes contudit, qui superborum potenciam enervas, qui humilem exaltas, etate nostra veteris legis miracula referens, tua infinita clementia famulum eterne tue majestatis Petrum hospitalis Jherosolimitani magistrum ejusque commilitones, de Turchorum gente fetida triumphare cum insigni victoria die beati Panthaleonis martiris fecisti, et dum mentibus conscensis barbara gens Rhodum oppugnaret, misericorditer angelum victorie mittere dignatus es, qui nos intercedente Virgine Maria et sancto Johanne Baptista, a tyrannidis jugo liberavisti, tibi honor, aus, gloria et graciarum actio debetur. Te suppliciter exoramus clementissime Deus ut famulum tuum magistrum ordinemque nostrum ac Rhodiam urbem, cultui nominis tui dicatam, ab inimicis fidei tue sancte cunctisque periculis protegere et defendere digneris. Per Dominum. - Nulli ergo omnino homini liceat hanc paginam nostrorum statuti, ordinacionis, elargitionis, relaxacionis, voluntatis et

constitutionis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus, se noverit incursurum. Datum Rome apud Sanctum Petrum anno incarnacionis dominice Millesimo quadringentesimo octogesimo quinto pridie Kalendas Junii Pontificatus nostri anno primo.

Eerst zestien jaren later zien wij aan die breve in de Nederlanden uitvoering geven. Wel moet reeds vroeger beproefd zijn, om de aandacht der geloovigen op de bijzondere vereering van St. Panthaleon te vestigen en zal er gewezen zijn, op de geestelijke voordeelen die daaraan verbonden waren, doch met zekerheid is hieromtrent niets te bepalen. In 1501 evenwel, richtte heer JOHAN WILLEM JANSSEN, commandeur van St. Jan te Haarlem (1484—1514) zich tot den Bisschop van Utrecht, met verzoek om bevestiging van de pauselijke breve en erkenning van de daarin toegezegde aflaten; daar deze gunsten waren verleend voor de diensten, die aan de christenheid en aan de kerk waren bewezen door de ridderlijke orde, lag het voor de hand, dat zij ook in de eerste plaats zouden te verwerven zijn voor hen, die hetzij de geheele orde, hetzij hare commanderijen hier te lande, met hunne giften ondersteunden, met andere woorden, dat de aalmoezen der aflaten, ook zouden komen ten bate van de kerken en conventen van St. Jan.

Frederik IV, Markgraaf van Baden, de 56e Bisschop van Utrecht [1]) gaf bij zijn brief van den 2 November 1501 de verlangde bevestiging, en stelde vast, dat de aflaten bij voorkeur zouden te verdienen zijn, in de kerk der commanderij van St. Jan te Haarlem of in de kapel te Zoeterwoude, welke met al hare rechten, toebehooorde aan het genoemde klooster.

1) Verkozen 1496 † 24 Sept. 1517.

Zie hier den brief des Bisschops:

Fridericus Marchio de Baden Dei et apostolice sedis gratia episcopus Trajectensis Universis et singulis presbyteris, capellanis, clericis et notariis publicis quibuscunque nobis subditis et vestrum cuilibet in solidum ad quem vel quos presens nostrum mandatum pervenerit, Salutem in Domino sempiternam. Ex parte venerabilis et religiosi viri Domini Johannis Wilhelmi Johannis, commendatoris domus Sancti Johannis Baptiste, ordinis Sancti Johannis Jherosolimitani oppidi Herlemensis, provintie Hollandie, nostre dyocesis atque procuratoris nostri fiscalis Nobis est cum querela significatum quod quomodocumque verum sit notorium et manifestum quod dicto ordini Sancti Johannis Jerosolimitani eorumque ecclesiis, capellis et locis sacris, ob fidei catholice defensionem et indeffessos labores expensos, pericula ac sanguinis effusionem, quos persone seu fratres dicti ordinis in propugnaculum et resistentiam hostium crucis Christi sustinent quotidie et sustinuerunt, per diversos romanos pontifices, indulgentie et gratie etiam plenarie remissionis omnium peccatorum aliaque privilegia et indulta pie sint concesse et concessa, Quare quod ex pontificali nostro officio Christi fideles et alios utriusque sexus homines, nobis subditos ad premerendum et consequendum gratias et indulgentias plenarie remissionis peccatorum hujusmodi in nostra dyocese permovere, recipere, incitare et inducere illasque et illa admittere et ratificare teneamus, Quapropter fuimus instanter pro parte dictorum commendatoris et procuratoris nostri fiscalis humiliter requisiti quatenus more pii predecessoris bullas et literas apostolicas dicto ordini eorumque ecclesiis, capellis et locis sacris concessas gratias, indulgentias et privilegia hujusmodi in se continentes, visitare, masticare aliisque eis in premissis, paterne consulere dignaremus de gratia speciali. Nos igitur attendentes requisitionem hujusmodi justam fore et rationi consonam cupientesque, prout nostro incumbit pontificali officio, ea consulere, ordinare et publicare que pro salute animarum Christi-fidelium et remissione peccaminum suorum fuerint necessaria et opportuna. Id circo cum omni diligentia literas apostolicas prenarratas, plenariam remissionem omnium peccatorum et alia in se continentes, visitavimus, legimus et intelleximus easque examinavimus. Et quia per diligentem nostram visitationem et examinationem eas veras fore repperimus et ab omni cavillatione, fraude et dolo alienas

et liberas omnique mala suspitione et interpretatione carentes Ea propter literas apostolicas et indulgentias hujusmodi quantum in nobis est, auctoritate nostra ordinaria ratificamus et approbamus, recipimus et admittimus, Illasque etiam per omnes et singulos curatos, vicecuratos, capellanos, parochialium ecclesiarum, capellarum et aliorum locorum piorum rectores in nostra dyocese existentium, dum ad hoc pro parte dictorum commendatoris et procuratoris nostri fiscalis requisiti fuerint, sub excommunicationis et centum librarum grossorum, monete flandrie, ad usus pauperum Christi, irremissibiliter applicandarum penis, in eorum ecclesiis, capellis et locis sacris, indulgentias hujusmodi plenarie remissionis peccatorum, populo ad divina audiendum congregato et alias ubi expedierit seu expedi videbitur, sine contradictione, recusatione et excusatione publicari et intimari etiam de ambone volumus et ad premerendum indulgentias hujusmodi vijs et modis debitis, incitari et invitari mandamus, pro ut hec et alia, tam in literis et bullis apostolicis, sic ut premittitur, per nos visis, intellectis et masticatis, quam etiam nostrorum antecessorum mandatis, plenius continentur et habentur, Ne igitur aliquis deinceps sive ecclesiasticus fuerit atque secularis dubitare valeat, an indulgentie hujusmodi vere sint vel ne Idcirco eadem nostra auctoritate declaramus, indulgentias dicto ordini ut premittitur concessas fore et esse veras indulgentias plenarie remissionis omnium peccatorum, apostolica auctoritate rite et ligittime concessas et datas, Quodque omnes utriusque sexus homines easdem indulgentias premereri et consequi valeant, juxta contenta literarum apostolicarum, hujusmodi tribus vicibus in quolibet anno, scilicet: in bona feria sexta seu die parasceves, in festo nativitatis Sancti Johannis Baptiste et in profesto diei ejusdem, neonon in festo exaltationis Sancte Crucis et in profesto ejusdem diei, Quodque confessores scilicet ipsi fratres Sancti Johannis Jherosolimitani et alii presbyteri seculares atque regulares, pro audiendo confessiones Christi-fidelium deputandi ac deputati, juxta indultum felicis recordationis Clementis pape sexti possunt absolvere confitentes hujusmodi in singulis casibus, in bulla prefati pape Clementis expressis, Et in casibus nostre ordinarie potestati de jure et consuetudine reservatis, Quodque confessores ipsi tempore audientie confessionum Christi-fidelium hujusmodi possunt habere et tenere in eorum manibus albas virgas ad instar confessorum et penitenciarorum basilice Sancti Petri, principis apostolorum, de urbe, seu simili

modo quo ipsi summi penitenciarii de urbe, virgas in audiendo confessiones in manibus eorum habent et tenent, Quodque dictis diebus superius specificatis, indulgentie hujusmodi ordinari, locari et deputari possunt in ecclesia domus Sancti Johannis in oppido Haerlemensi et in capella de Zuderwou eidem domui subjecta, Mandamus insuper sub eisdem penis omnibus et singulis presbyteris tam religiosis quam secularibus, cujuscunque conditionis ac status fuerint, ne quis deinceps literas apostolicas, prenarratas indulgentias hujusmodi in se continentes, aliter glosare, interpretari quam superius per nos est expressum et declaratum, publice vel occulte, directe vel indirecte quoqunque quaesito ingenio sive colore aut populum Christianum aliter quam expressum est informare presumat, Et quia nonnulli, ut etiam ipsa querela subjunxit, utriusque sexus homines tam de clero quam de populo, dyabolico ut timetur instinctu, promotionem et defensionem fidei catholice et populi Christiani devotionem et peccatorum suorum remissionem et elemosinarum largitionem, quod inter alia pietatis opera minimum non existit, impedire cupientes, dum et quando copias literarum apostolicarum indulgentias et gratias hujusmodi in se continentes, portis seu valvis ecclesiarum et locorum piorum affigunt aliisque modis et vijs debitis publicare ac populo intimare intendunt, easdem copias de valvis seu portis hujusmodi contumeliose, temerarie et inique abstrahere, rumpere et pedibus calcare non sunt veriti neque verentur, aliasque impediunt quominus populus Christianus et subditi nostri, ad premerendum et consequendum indulgentias et gratias hujusmodi ordini predicto concessas incitetur et invitetur in omnipotentis Dei offensam, Christiane religionis enervationem mandatorum apostolicorum atque ordinariorum illusionem et confusionem dictique ordinis, signanter domus sancti Johannis Baptiste predicte gravamen, damnum et scandalum plurimorum, Quare fuimus pro parte dictorum Johannis commendatoris et procuratoris nostri fiscalis humiliter requisiti quatenus eis et dicto ordini superius premissis, paterne consulere et de remedio in domino oportuno providere, dignaremur, Nos igitur defensionem et promotionem fidei catholice, sincero corde et mente defendere et preservare cupientes, requisitionem hujusmodi attendentes fore justam Idcirco vobis omnibus et singulis supradictis, in virtute sancte obediëntie ac sub penis suspensationis et excommunicationis percipiendum mandamus quatenus accedentes quo propterea fuerit accendendum et accedere fueritis requisiti seu

alter vestrorum fuerit requisitus, moneatis et requaeratis autoritate nostra ordinaria, omnes et singulos utriusque sexus homines, tam de clero quam de populo nominatim in genere et in specie, etiam de ambone post finitum sermonem populo in ecclesia congregato, qui copias indulgentiarum hujusmodi portis seu valvis ecclesiarum affixas, abstraxerunt, fregerunt et lacerarunt quos et eorum quemlibet, nos etiam tenore presentium sic requirimus et monemus, ut infra trium dierum spatium, sequentem monitionem, requisitionem et de ambone publicationem, deo, ecclesie, nobis et ordini seu commendatori predicto, de hujusmodi temeritatis audacia realiter et cum effectu satisfaciant et emendationem prestent sufficientem, seu alter eorum prestet et satisfaciat alioquin eos et eorum quemlibet exnunc prout extunc et extunc prout exnunc in hijs scriptis excommunicamus, Inhibentes insuper omnibus et singulis utriusque sexus personis cujuscunque etiam conditionis, status, gradus ac preeminentie fuerint, quibus et eorum cuilibet nos etiam tenore presentium sic inhibemus ne ipsi seu eorum aliquis, sub dictis excommunicationis et centum librarum grossorum, monete flandrie, penis, copias literarum apostolicarum superius narratarum indulgentias, gratias atque privilegia, dicto ordini Saneti Johannis concessas et concessa, de portis, seu valvis ecclesiarum parochalium, capellarum, piorum et aliorum locorum abstrahere, rumpere, frangere, interscindere presumant seu alter eorum presumat, sed illas sanas et integras in valvis hujusmodi stare et esse sinant et permittant ac alter eorum sinat et permittat neque illorum publicationem quocunque ingenio seu colore impediat alioquin omnes et singulos contrafacientes atque hujusmodi literis non parentes similiter exnunc prout extunc et extunc prout exnunc in hijs scriptis excommunicamus atque ad pene pecuniarie extorsionem procedemus ac procedi faciemus, justitia mediante. Datum nostro sub sigillo ad causas presentibus appenso Anno Domini Millesimo quingentesimo primo, die vero secunda mensis Novembris.

De commandeur van St. Jan had, toen hij de bevestiging vroeg van de pauselijke breve, nog verder reikende plannen. De kapel te Zoeterwoude, aan de commanderij toebehoorende, en reeds in 1479 bekend [1]) eischte herstelling;

1) Gesticht in de 15e eeuw en den 12 Februari 1487 door Tieleman Oem

daarom was besloten, het gebouw af te breken en binnen de jurisdictie van de parochiekerk van Zoeterwoude, op eene geschikter plaats en minder verwijderd van die kerk een geheel nieuw bedehuis te stichten, waar dan de schat der apostolische zegeningen en meer bepaald de geestelijke gunsten in de bulle van Innocentius VIII van 31 Mei 1485 toegezegd, zouden worden opengesteld.

Frederik van Baden, hiertoe aangezocht, gaf tot een en ander toestemming bij den volgenden brief van 3 November 1501:

Fridericus Marchio de Baden, Dei et apostolice sedis gratia Episcopus Trajectensis, dilectis nobis in Christo domino, commendatori domus Sancti Johannis oppidi Haerlemensis, provintie Hollandie, nostre dyocesis, ac rectoribus capelle nondum consecrate [1], situate infra limites ecclesie parochialis de Zoeterwoudà, ejusdem nostre dyocesis, salutem in Domino sempiternam. Ut capellam predictam illiusque edificia, funditus evellere, frangere ac de novo infra limites ejusdem parochie, super fundum terrarum, ad dictam domum ordinis Sancti Johannis Jherosolimitani in Haerlem spectantium et pertinentium, reedificare et construere, tamquam in loco magis apto et congruo et dicte parochiali ecclesie magis propinquo, possitis et valeatis, vobis tenore presentium, licentiam et auctoritatem concedimus et impertimur, predictamque

van Wijngaarden opgedragen aan de Commanderij van St. Jan te Haarlem aan wie de parochiale kerk te Zoeterwoude reeds toebehoorde. Hist. Episc. Foed. Belgii I. 489. Van Heussen en Van Rijn melden in hunne Historie van 't Utrechtsche Bisdom bl. 891. dat, niet verre van het oude en ridderlijke slot Kronenstein, 't welke in hun tijd (1726) nog zeer fraai en aanzienlijk was, onder de parochie van Zoeterwoude eertijds een kapelletje of kerkje gestaan heeft, dat de Van Alkemade's, de voorvaders van Tieleman Oem van Wijngaarden, uit hun eigen goederen gesticht en aan de H. Maagd Maria opgedragen hadden, en dat deze kapel, zoowel als de parochiekerk van Zoeterwoude-zelve, stond onder de bescherming en het opzicht van het commandeurschap der St. Jans ridderen te Haarlem.

1) Het schijnt dus, dat de in 1501 bouwvallige kapel, nimmer geconsacreerd is geworden, want ook in den giftbrief van 12 Februari 1487 heet het: Capella adhuc inconsecrata.

capellam cum omnibus et singulis gratijs, indulgentijs, privilegijs et indultis, dicto ordini et domui Sancti Johannis Jherosolimitani in Harlem predicte, apostolica vel auctoritate ordinaria concessa et data, eadem auctoritate nostra ordinaria, transferendam duximus et transferimus per presentes. Datum sub nostro sigillo ad causas presentibus appenso Anno Domini Millesimo quingentesimo primo die tertia mensis Novembris.

In 1505 was de nieuwe kerk of kapel voltooid en werd toegewijd aan O. L. V. van Overwinning, St. Panthaleon en St. Jan den Dooper. Het moet een ruime tempel geweest zijn, wanneer in aanmerking wordt genomen, dat er altaren in waren, toegewijd, behalve aan de drie genoemde beschermheiligen, aan de HH. Catharina, Agnes en Elisabeth. De plechtigheid der consecratie was verricht door Adrianus van Apeltern, Bisschop van Sebaste, vicaris-generaal van den Utrechtschen kerkvoogd, en zou jaarlijks herdacht worden op den Zondag na Maria Hemelvaart. Uit het charter waaraan deze bijzonderheden zijn ontleend, blijkt te gelijkertijd, dat in de kerk der commanderij-zelve, te Haarlem, de altaren waren opgericht ter eere van O. L. V. van Overwinning, St. Panthaleon, St. Jan den Dooper, St. Hieronymus, St. Sebastiaan en St. Antonius en dat de herinnering hieraan, daar ieder jaar op den Zondag na St. Hieronymus, werd gevierd. De commandeur kwam dus in ruimen zin de begeerte van den Paus na en had het zijne gedaan, om de vereering van den patroon der strijders tegen de ongeloovigen, hier inheemsch te maken: dit werd dan ook gaarne erkend door den vicaris-generaal Adrianus van Apeltern, die boven de pauselijke voorrechten, nog een anderen aflaat verleende aan hen, die hunne milde hand, voor het onderhoud of de versiering van de Zoeterwou'sche kapel, openden of op eenigerlei wijze de zaak van den godsdienst ondersteunden en hielpen bevorderen.

De brief hierover door hem den 1 Juni 1505 uitgegeven is van dezen inhoud:

Adrianus de Apeltern, Dei et apostolice sedis gratia Episcopus Sebastensis ac reverendissimi in Christo patris et domini nostri domini Fredrici Marchionis Badensis, eadem gratia episcopi Trajectensis, in pontificalibus Vicarius generalis, universis et singulis presentes literas inspecturis Salutem in Domino sempiternam. Quanto frequentius fidelium mentes ad devotionis opera inducimus tanto salubrius eorum animarum saluti providemus Cupientes igitur ut ecclesia, altaria una cum cimeterio per nos, opitulante Dei clementia, cum solempnitatibus in talibus fieri congruis et consuetis, dedicata et consecrata, ecclesia vero sive capella in Soeterwou, in honore gloriose virginis Marie de Victoria, Sancti Panthaleonis et Johannis Baptiste, Altaria vero in eadem capella predicta situata, in honore Sanctissime virginis Marie de Victoria, Panthaleonis, Johannis Baptiste, Katharina Virginis, Agnete et Elizabeth Vidue, cujusquidem dedicationis dies dominica post Assumptionis Marie celebrabitur, Altaria vero in domo capitulari domus hospitalis Sancti Johannis in Haerlem situata, una cum ejusdem domus jamdicte ampliatione cum similibus solempnitatibus predictis, per nos, eadem supra sancti gratia cooperante, in honore gloriose virginis Maria de Victoria, Sancti Panthaleonis martiris, Johannis Baptiste, Jheronimi, Sebastiani et Anthonii, cujusquidem dedicationis dies dominica post festum Sancti Jheronimi celebrabitur, debitis honoribus frequententur et venerentur: Omnibus vere penitentibus et confessis qui dictam ecclesiam seu capellam in Sueterwouda et altaria, omnibus festivitatibus Pasche, Penthecoste, omnium Sanctorum, natalis Domini nostri Jhesu Christi, Epiphanie, Circumcisionis, Cinerum, Parascheves, Ascensionis Domini, venerabilis Sacramenti, devotionis causa visitaverint et flexis genibus, tres orationes dominicas et totidem salutationes angelicas legerint ac omnibus festivitatibus gloriose virginis, omnium apostolorum, martirum, confessorum, evangelistarum, ac per eorundem festorum octavas, Nec non qui luminaria ornamenta, libros, calices, vel qui in eorum testamenta aut extra, aurum vel argentum aut aliud quodcunque clenodium ad hujusmodi cappelle, altarium ac domus hospitalis reparationem, conservationem et manutenentionem et divini cultus augmentationem et accumulationem, donaverint, legaverint donarique legari pro-

curaverint, Etiam qui missis, sermonibus et omnium divinarum horarum solempnitatibus, in eadem capella celebratis, lectis seu cantatis presentes interfuerint, aut qui eadem divina celebraverint ac celebrari curaverint, Etiam qui cimiterium seu ambitum devotionis causa visitaverint et circuierint, pro Christi-fidelium animabus orando, Quotienscunque premissa vel aliquid premissorum adimpleverint, de omnipotentis Dei misericordia et beatorum Petri et Pauli, apostolorum ejus, auctoritate confisi, quadraginta dies indulgentiarum de injunctis eis penitencijs, misericorditer in Domino relaxamus, Preterea ad clausulas, in bulla ordini Sancti Johannis a Sanctissimo Domino nostro Innocentio papa octavo, pie recordationis, concessa et emanata, cujusquidem transscriptum sanum, integrum, non vitiatum neque cancellatum, vidimus ac legimus, indulgentiam sic ut premittitur, impertimur et concedimus, Et precipue ad clausulam: Qui predictas de novo constructas ecclesias seu cappellas vel altaria earum in die habite victorie prediete a primis vesperibus vigilie usque ad occasum solis diei festivitatis ejusdem devote visitaverint. — In cujus rei testimonium et omnium fidem presentes literas sigilli nostri appensione jussimus et fecimus communiri. Datum anno Domini Millesimo quingentesimo quinto die prima mensis Junii.

Voor zoover is kunnen nagegaan worden, was hiermede aan al de eischen der Kerk, omtrent de toewijding van de kapel en de vereering van St. Panthaleon voldaan; wat verder de lotgevallen van dit bedehuis zijn geweest heb ik niet kunnen ontdekken, doch vermoedelijk zal het eene succursale van de parochiale kerk te Zoeterwoude zijn gebleven, tot het einde van de zestiende eeuw, toen ook deze tempel, als deel uitmakende van de geestelijke goederen welke geseculariseerd waren, in het bezit en gebruik van de hervormden is gekomen en de kapel alras eene andere bestemming moet hebben gekregen.

Haarlem. C. J. GONNET.

Bewerkt naar het Cartularium van de Commanderij van St. Jan te Haarlem.

NADERE BIJZONDERHEDEN

OVER DEN

H. JACOBUS LACOPS,

EEN DER XIX MARTELAARS VAN GORCUM.

Belangwekkend zijn alle, ook de kleinste, levensbijzonderheden, welke op onze heilige Martelaars van Gorcum betrekking hebben en de geschiedenis dier geloofshelden nader toelichten. In 't biografietje, dat ik onlangs aan den H. Jacobus Lacops gewijd heb, uitte ik het vermoeden [1]), dat hij, die zoo vaardig in de fransche taal den woesteling Lumey te woord stond, wel van Waalschen oorsprong zou kunnen wezen. Dat zijn vader Antonius werkelijk geboortig of afkomstig was uit het Henegouwsche Lessines [2]) (ned. Lessen) — waar Adriaan, Jacobus' broeder en zijn voorzaat te Monster, geboren schijnt te wezen — wordt bevestigd door 't volgend stuk, in de maand Juli 1873 opgenomen in een „bijvoegsel aan 't ware Vosken" een blad te Oudenaarden verschijnend.

Bevestigd wordt daar ook wat ik t. a. p. over den eigenlijken naam — *De la Coupe* — des Heiligen heb geschreven. Maar vooral zijn er in de hier volgende bijdrage kostelijke bijzonderheden te vinden over de woonplaats, waarschijnlijk 't geboortehuis, van den H. Jacobus in de stad Oudenaarden. Het valt niet te betwijfelen of de geestelijke overheid, nu de vraag zoo goed als opgelost is, zal geen moeite sparen om die woning aan te koopen en tot een bedehuis in te richten.

---

1) *Studiën op godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied,* 4de Jaarg. XII. blz. 7 (noot). Verg. blz. 29.

2) Oudtijds ook wel Leptines of Lestines, waar de H. Bonifacius in 743 de bekende Kerkvergadering hield.

Na deze inleidende opmerkingen deel ik het stuk onveranderd mede, met wijziging slechts eener enkele uitdrukking van 't naieve Vlaamsch, die al te vreemd zou klinken in Hollandsche ooren.

Ten tijde van de heiligverklaring der martelaren van Gorcum, is er bij menigen een twijfel opgerezen, of wel de H. Jacobus van Audenaarde of van de omstreken van Audenaarde was. Deze twijfel ontstond hieruit, dat in de oude poortersboeken van Audenaarde, niemand met dien naam van Lacops voorkwam. (Zie: leven van den H. Jac. Lac. door V. de Buck bl. 7) Naderhand heeft Pater van Lommel het handteeken van Adriaan, vollen broeder van den H. Jacobus, met de spelling La Coupe aangetroffen. — Daarop steunende heb ik eenen goeden vriend verzocht het oudste poortersboek van Audenaarde nog eens te doorzien; deze had niet lang gezocht of hij viel op het volgende:

„Anthonijn Coupe fs Lansselots, gheboren van Lessene, es gheconsenteert te werdene verseten poortre (burger), mids dat hy voortoe doen sal al dat hy sculdick es van doene naer de wet van der poort (stad of gemeente). Actum den XXVII in Octobre 1523.

„Hij es overcomen met zijnen ghebueren ende heeft al vuldaen. Actum IIII in Sporcle (febr.) 1526."

Men weet dat Antoon, of misschien Antonijn (te dien tijde was men niet zeer nauwkeurig in het opnemen der namen), de vader van Adriaan en van den H. Martelaar was. Hieruit kan men opmaken, dat, dewijl Adriaan ter wereld kwam in 't jaar 1525, hij waarschijnlijk te Lessen geboren is. Integendeel, aangezien de H. Jacobus jonger was dan zijn broeder Adriaan, is het vermoedelijk dat deze een inboorling van Audenaarde is, zoo als hij overigens bij Estius voortkomt, en niet slechts van de omstreken.

Nu, waar heeft zijn vader te Audenaarde gewoond? Ziehier een uittreksel uit het *Boeck van der Erfven*, *Cheynsen* etc. *van der Poort van Audenaerde.*

„1529. Een huus in de Broodstrate tusschen den *Guldin Ram* en thuus van Elseghem ghecocht bij (door) Anths De la Coupe jeghens Pieter Vromont."

Nu is de vraag, waar dit huis in de Broodstraat stond. Om dit punt op te helderen, zal ik mij hoofdzakelijk bedienen van

eene volledige lijst der woonsten van Audenaarde ten jare 1540. Die lijst werd opgemaakt in de volgende omstandigheid. Na den opstand van Gent en Audenaarde, onder Keizer Karel, moest deze laatste stad opbrengen acht duizend Carolus-gulden van acht en veertig stuivers het stuk. Niet wetende waar eene zoo groote som gelds te zoeken, hebben de heeren van het magistraat, onder andere maatregelen, vastgesteld eene *belasting* van acht schellingen paresijze te stellen op *iedere* vuurstede. Dit noodzaakte tot het opstellen der voorzeide lijst. Ik zal hier overschrijven de zestien eerste nummers der huizen van de Broodstraat, beginnende aan den hoek van de markt, noordwaarts:

1. Ten huyze van Jacob de Deckere VIII
2. Ten huyze van Mr. Jan de Vivere chirurgyn dezer stede. II
3. Ten huyze van Ghynel van Daele. III
4. Ten huyze van de wed^e^ van Gerrit van der Trocht mits den bovene III
5. Ten huyze van de wed^e^ van Peeriche van de Velde. III
6. Ten huyze van Ghilain Maroten. VII
7. Ten huyze van Joos De Deckere toebehoorende de hoors (erfgenamen) van Jan Rivellière. . . . V
8. Ten huyze van Jan de Deckere VI
9. Ten huyze van Jan van Budzele. V
10. 't Huys van S^t^. Barbelen daer de Sadelmaker inne woont. VII
11. Ten huyze van de wed^e^ van Jacob de Moor. . . IX
12. Ten huyze van de wed. van Steven van de Vivere, heeft V vuersteden daaronder den backhuyze en den oven. V
13. Ten huyze van Jacob van Quikelberge. VIII
14. In den Hert. . . . . , ... VII
15. Ten huyze van den schotelmaeker toebehoorende aen Frans Ghus VI
16. Ten huyze van Antone de la Cope III

Nu, volgens eenen liefhebber van plaatselijke oudheden, werd Ste Barbelen Huis vroegertijds het huis van Elseghem genoemd. Dus moest het huis van Antoon La Coupe, gekocht in 1529, nummer 9 of nummer 11 der opgegeven lijst zijn. Wij meenen te mogen verzekeren dat het nummer 9 *niet* was om de volgende reden. Men leest immers in het „boeck van Erfven etc.

„Tobias van Quickelberghe koopt jeghens *de Hoors van Jan De*

„*Deckere* een huus in de Broodstrate ght *De Cluuse* tusschen thuus „van Ste Baerbelen neeringh ter Maerct waert en Loys Annoteau"

In welke aanhaling men gelieve te merken de hoors van *Jan De Deckere*, die, volgens bovenstaande lijst, in 't jaar 1540 nummer 8 bewoonde, en Ste-Barbelen; dus blijft er ons over aan te nemen, dat de eerste woning van *Antoon La Coupe* ten jare 1529 nummer 11 was. Men ziet in de aangebrachte lijst dat hij, in 1540, nummer 16 bewoonde. — Nu ontstaat natuurlijk de vraag welk huis ten huidigen dage beantwoordt aan N[r] 11 van 1540, en welk huis aan nummer 16?

Volgens mijne gissingen beantwoordt het huis, heden bewoond door mijnheer Hendrik Minnaert, aan nummer 11 of eerste woning van Antoon La Coupe. Wel is waar, het huis van mijnheer Minnaert is heden het tiende; maar ik geloof te mogen verzekeren dat het hoekhuis van de markt, 't zij in zijn geheel, 't zij gedeeltelijk, eene afzonderlijke woonste van de Broodstraat was, doordien dat nummer 1 een huis was met acht vuursteden, bewoond door Jacob De Deckere, een aanzienlijk burger dezer stad, terwijl de vier volgende huizen maar *twee* en *drie* vuursteden hadden, en door gemeene burgers bewoond waren. Het ware moeilijk aan te nemen, dat het huis, hetwelk heden het eerste is, acht vuursteden gehad hebbe, en door eenen van de aanzienlijkste burgers bewoond geweest ware. Indien men het daarin met mij eens is, zal men vinden dat het huis van mijnheer E. Vercruysen beantwoordt aan dat van Jan de Deckere; dat van mijnheer Mons, aan 't huis van Jan van Budsele, of de Cluuse; dat van de juffers Platteau aan St. Barbelen Huus of het Huus van Elseghem; en dat van mijnheer Minnaert, zoo boven gezeid is, aan de eerste woonste van Antoon La Coupe.

Welk huis nu beantwoordt heden aan nummer 16 van 1540? Dit is zeker en vast dat er te dien tijde *ten minste vijftien huizen* stonden aan de noordzijde der straat, hetwelk ik in dezer voege bewijs. In het reeds aangehaalde boek leest men:

„Een huus in de Broodstrate ghenaempt den *Hert*, tusschen „Jacob van Quickelberghe en Joos Clyncket, commende bachten „(achter) aan den Baes."

't Is algemeen bekend, dat het hedendaagsche Café de Commerce op de markt, een overoud historisch gasthof is, dat eeuwen lang den naam van Baes (dit is: Baars) gedragen heeft. Nu, uit bovenstaande aanhaling blijkt, dat nummer 15, zoowel als

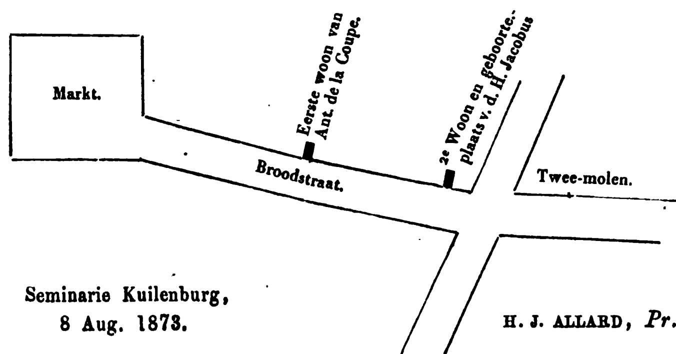
14, aan de noorderzijde der straat stond. — Behoorde nu nummer 16 nog tot dezelfde zijde? Ons dunkens, ja. Om dit te staven, is het noodig eene kleine plaatsbeschrijving te geven.

Eertijds, om het rechtsgebied van Audenaarde af te scheiden van dat van den heer van Pamele, stond er op de tweemeulenbrug eene poort (de hoofdelooze poort genoemd). Nevens de poort, ter plaatse waar nu een uitspringend gebouw staat, was er eertijds een waterschep, waar men langs eenen trap nederklom. Nevens dien waterschep stond een huis, dat wij meenen het 16 geweest te zijn. Hetgeen wij daareven zegden, berust op de volgende plaats uit het reeds aangehaalde „boeck van der Erfven etc.

„Dherve dar thuus aen de poorte bi der muelenbrueghe op staet „boven den steeghere (trap) van den waterscepe (waterschep) ghe„lyc dat in pachte staet"

Volgens deze gissingen zoude dus de tweede woonste van *Antoon La Coupe* gestaan hebben in de rij huizen der noorderzijde, achter het nu uitspringend gebouw. Ten ware het zeer breede huis van M. Lodewijk van den Dorpe twee oude woningen ingenomen hadde; in welk geval, het huis, laatst bewoond door den heer Th. Vercruysen, het 16e van 1540 zoude verbeelden. Diensvolgens zouden die twee bedoelde eenvoudige woningen wel eens, mèt den vader, een kind gehuisd hebben, dat de onfeilbare stem uit het Vatikaan eenmaal heilig zou verklaren. etc. etc,

Ziehier eene reproductie der teekening, welke de Bollandist Victor de Buck, een kind van Oudenaarden, mij deed geworden.

Seminarie Kuilenburg,
8 Aug. 1873.

H. J. ALLARD, *Pr.*

EEN BEROEMD NEDERLANDER.

In eene beoordeeling van P. Coleridge's werk over den H. Franciscus Xaverius (*de Katholiek* dl. 64. Aug. 1873) trof mij de volgende zinsnede: „Het doet ons vaderlandsch harte goed, dat wij onder de waardige medehelpers van den Heilige een Nederlander ontmoeten. Caspar Baertz, omtrent het jaar 1518 te Goes geboren, (Bouhours noemt hem *un Flament* en verknoeit op fransche wijze zijn naam tot Barzée) was naar het schijnt zijn beste en meest vertrouwde medehelper in zijn Apostolaat."

De groote Goezenaar staat hoog genoeg om, bij zijne landgenooten althans, met zijn waren naam bekend te mogen zijn, waarom ik mij dienaangaande eene opmerking meen te kunnen veroorloven.

Alvorens het levensverhaal van Ormuz' apostel te ondernemen [1]) heb ik, zoo naauwkeurig het mij mogelijk was, onderzoek gedaan naar den oorsprong van zijn gewonen naam, Barzaeus, want als er sprake van verknoeien komt, is Bouhours hier zoo onschuldig aan als iemand, aangezien hij in het fransch Barzée noemde, dien minstens acht auteurs als Barzaeus, Berzeus en Berzeo hadden vermeld.

Het maar half onjuiste *Flament* mag hem zeker niet euvel worden genomen, daar Trigalt 70 jaren vóór Bouhours geschreven had: *Vita Gasparis Barzaei Belgae, Soc. Jes., B. Xaverii in India Socii.* Na lang en vruchteloos zoeken, wees mij een ervaren geschiedvorscher op de

1) Gaspar Berse of de *Nederlandsche Franciscus Xaverius.* Eene bijdrage tot de Geschiedenis der Societeit van Jesus in Indië van 1546-1553 door W. v. N. Soc. Jes. Rotterdam. G. W. van Belle 1870.

Analectes pour servir a l'histoire Ecclésiastique de la Belgique Tom. II. 1865, waar de lijst gegeven wordt der te Leuven ten jare 1536 in de wijsbegeerte gepromoveerden. Hier las ik p. 309: n° 78 *Gaspar Berse ex Goes*, terwijl de primus van het volgend jaar P. Nicolaus Florensz. van Gouda als Nicolaus Florentii Gaudanus voorkomt, waarschijnlijk omdat deze gelijk meer anderen zijn naam in 't latijn ter hoogeschole opgegeven had. Dat nu de hier vermelde Berse de latere apostel van Ormuz is, blijkt overvloedig uit zijne levensgeschiedenis, waarheen ik daarom verwijs. Doch ware dit ook niet eens uitgemaakt, het bewijst ten allerminste, dat er in de geboortestad van den toen 21jarigen Gaspar, hij was in 1515 geboren, eene familie Berse woonde of voor weinige jaren had gewoond.

Wanneer wij den bewusten Goezenaar vervolgens door de oudste geschiedschrijvers, die melding van zijn arbeid maken, als Orlandini, Maffeus, Franco en anderen Berzeus zien genoemd, kan dit ons geenszins verwonderen: hoe wil men Berse, of, zoo als anderen schrijven, Bertse, toch anders Latinizeeren? Bartoli noemt hem in zijn *l'Asia*, waaruit Bouhours zijn *Vie de St. François Xavier* heeft geput, en in zijn *Degli Uomini e de' fatti della Comp. di Gesù* Berseo; evenzoo Patrignani in zijn *Menologio*. De anderen als Jarricus, Jac. Schipman, Trigault, Foppens *Bibliotheca Belgica*, de la Rue *geletterd Zeeland* enz. schreven met de gewone klankverwisseling van e in a voor r Barzaeus.

Nu is het wel aan te nemen, dat deze of gene Nederlander, onkundig van den oorspronkelijk Zeeuwschen naam, het latijnsche Gaspar Barzaeus in Jaspar Bartsoen vertaald heeft, doch voor het omgekeerde schijnt weinig grond, dewijl Bartzen of Bartsoen Bartsenius of Bartsonius ware geworden.

Ter bevestiging van hetgeen ik niet maar eene meening, doch historische zekerheid zou willen noemen, dient vermeld, dat er, tijdens de uitgave van Berses hollandsche biographie in 1869, in het dorp Hoofdplaat in Zeeland nog eene gereformeerde daglooners-familie woonde, Berse genaamd, wier toen ongeveer 20jarige zoon insgelijks Gaspar Berse heette, en naar zijn zeggen van Goes herkomstig was; waaruit wederom minstens blijkt, dat Berse een Zeeuwsche familienaam is.

Het door P. Coleridge wellicht aangegeven Baertz zou ik liever voor diens rekening laten, aangezien ik nergens Gaspars naam op die wijze heb geschreven gezien, en men, bij genoegzame inheemsche getuigenissen, geen hollandschen naam bij een Engelschman gaat zoeken.

Maastricht, Aug. 1873. W. VAN NIEUWENHOFF. *S. J.*

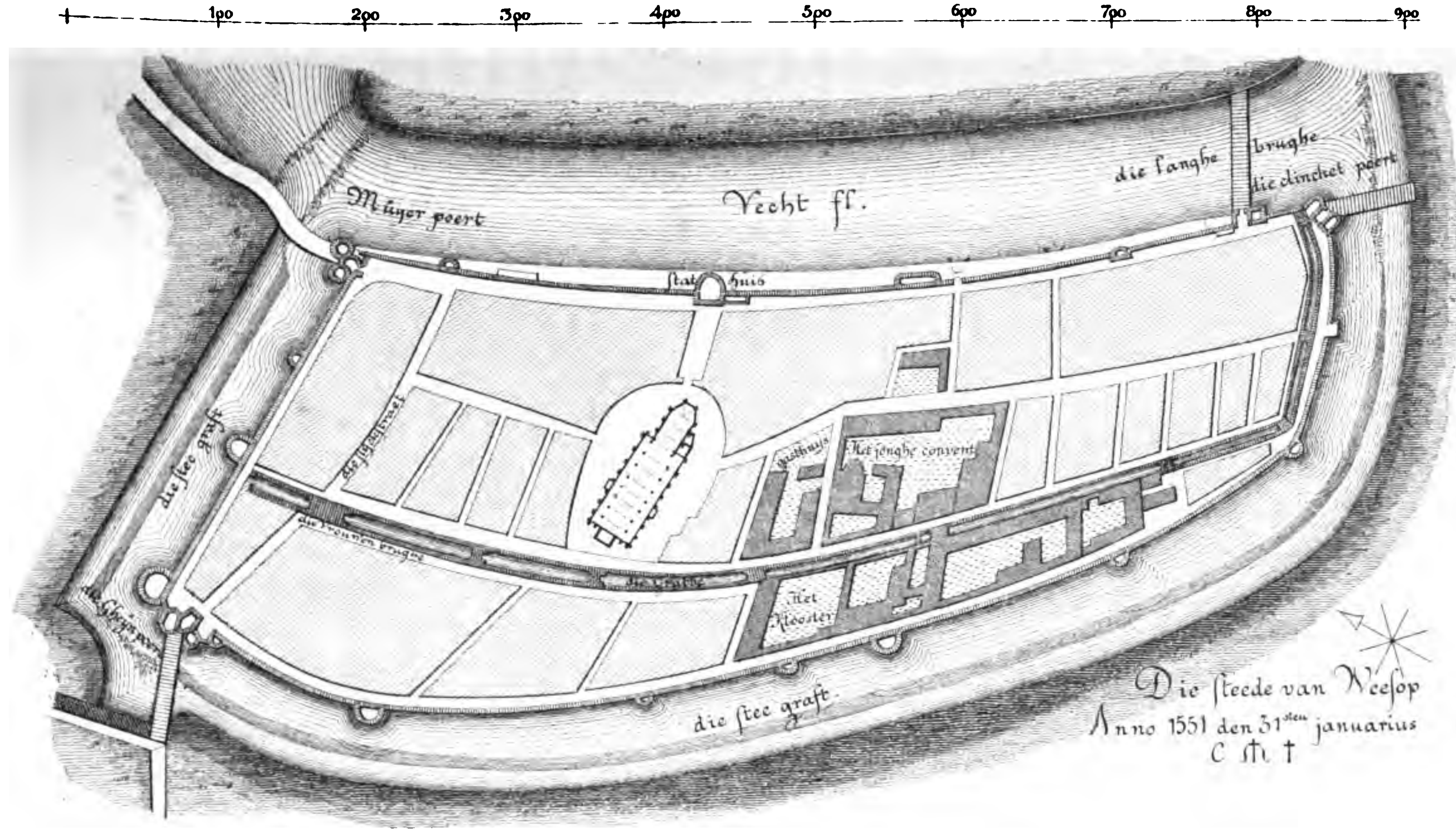
DE PAROCHIE

VAN

DEN H. LAURENTIUS TE WEESP.

De Parochie van den H. Laurentius te Weesp, welke vroeger tot het Aartspriesterschap van Utrecht behoorde en bij de herstelling der Hierarchie hier te lande onder het Aartsbisdom van Utrecht was gerangschikt, werd, op gemeenschappelijk verzoek van de Hoogw. Bisschoppen, bij Decreet van Z. H. dd. 18 December 1853 met eenige andere Parochien, die insgelijks vroeger deel uitmaakten van het Aartspriesterschap van Utrecht, – onder het Bisdom van Haarlem gebragt [1]).

1) Vergelijk Handb. v. d. Zaken d. R. K. Eeredienst 1855.

100
200
300
400
500
600
700
800
900
Müyer poert
Vecht fl.
die langhe
brughe
die dincket poert
stat huis
Het jonghe convent
gasthuis
Het Klooster
die stee graft
die stee graft
die vrouwen brughe
Die steede van Weesop
Anno 1551 den 31sten januarius
C M †

Weesp, ook Wesep, Wesepe en Wezop gespeld, de ruim en luchtig gebouwde stad aan de Vecht, weleer vermaard door hare bierbrouwerijen, lakenweverijen, porcelein en andere fabrieken, zou in oude tijden eerst slechts een kasteel geweest zijn en ook den naam van Wispe gevoerd hebben, daar een brief van Godefridus van Rhenen, den 28en Bisschop van Utrecht, den afstand meldt van de helft der tienden in Wispe door Egbertus van Amstelle ten behoeve van de kerk van Utrecht. In 1355 spreekt Hertog Willem van Beijeren, in de eerste handvest, van Weesp als van eene beveste stad, en zij werd eerst in 1401 onder Albrecht van Beijeren, daarna onder Keizer Karel V, vervolgens in 1613 uitgebreid, terwijl de laatste vergrooting in 1663 geschiedde. Uit de handvest van Keizer Karel V, van den 2 September 1552, blijkt dat alstoen in de stad bestonden 200 goede huizen „die hen meest gheneerden met Landtneringe, en ook met draperie van Groene Lakenen, die dese naeste jaren zeer verbeterd is." En te dier tijde had Weesp, ofschoon geen stad van uitgebreidheid, zekere vermaardheid verworven. Van de toenmalige stad is nog heden ter secretarie eene grondteekening aanwezig: zij is de oudste bekende en dagteekent van het jaar 1551.

Het bij deze schets gevoegde kaartje is eene zoo naauwkeurig mogelijke copie van het origineel op paneel. Daar wij in een volgend opstel de beide kloosters en het gasthuis bespreken, zij hier slechts tot toelichting gezegd dat deze oude grondteekening is van Cornelis Antonissen, wiens monogram en daarachter een † met het jaartal 1551 onder de teekening gevonden wordt. Het „stathuis" was oorspronkelijk een rondeel in de bemuring der stad en reeds in 1407 in gebruik. Later in 1634 werd de St. Jorisdoelen, aan de grobbe (op de teekening het gasthuis) tot stadhuis ingerigt, tot dat in 1772 op dezelfde plaats

het tegenwoordige stadhuis, een der fraaiste in ons vaderland, gebouwd werd. Van de poorten bestaat thans geen enkele meer; de Muiderpoort bleef het langste bewaard, en werd in 1839 gesloopt. In haren voorgevel prijkte het keizerlijk wapen met het jaartal 1552, wat eene herstelling of verbouwing schijnt aan te duiden. De gracht, de grobbe genaamd, is in 1827 gedempt. Aan hare oostelijke zijde staat de St. Laurenskerk, die, hoewel geene bijzondere schoonheid van architectuur bezittende, toch een fraai gebouw mag genoemd worden en op den bezoeker om hare hoogte en ruimte aanstonds diepen indruk maakt. Inwendig rust zij op 18 pilaren van gehouwen steen. Doet het u van den eenen kant goed den grond te betreden, eenmaal gewijd aan onze heerlijke godsdienst, gevoelt ge u in den geest als vereenigd met die duizenden, die daar weleer baden en offerden, beschouwt ge met godsdienstigen eerbied het ruime presbyterium: van den anderen kant doet het u weemoedig aan, dat dit grootsche tempelgebouw inwendig, helaas! weinig of niets meer heeft behouden van al wat maar eenigzins aan onze eeredienst kan herinneren. De toren is tot aan het dak der kerk vierkant opgebouwd en eindigt in een doorluchtigen appel; boven het koor staat het kleine koepelvormige torentje, sakramentstorentje genoemd. Het vroegere orgel dagteekende van 1592.

Omtrent de lotgevallen der stad moeten we, zoowel omdat de opsomming daarvan ons te ver zou leiden, als ook omdat het hier daarvoor niet de eigenlijke plaats is, verwijzen naar het groot „Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden" van A. J. v. d. Aa, woord Weesp. Doch eene kleine uitweiding veroorlove men ons, ten einde hier eene gebeurtenis in herinnering te brengen tot verheerlijking van het H. Sakrament van Mirakel van Amsterdam. In 1506 ontbrandden de ontstane oneenigheden

met Gelderland als met vernieuwde woede en onder aanvoering van Karel van Egmond vermeesterden de Gelderschen in 1508 de stad Weesp. Zij werd aan den eenen kant in brand gestoken en terwijl de burgers al hunne krachten gezamenlijk inspanden tot blusschen, werden zij van de andere zijde der stad door de krijgsbenden overrompeld. Ontzettend veel had Weesp te lijden! De meeste schrijvers, zegt de Heer F. Bogaard, in genoemd Woordenboek, verschillen in de opgave van het jaar, waarin deze gebeurtenis heeft plaats gehad. De brevier echter, want aan haar ontleenen wij het hier volgende verhaal, stemt overeen met het ook door den Heer Bogaard opgegeven jaartal 1508. Immers in 1479 deed Keizer Maximiliaan in eene doodelijke ziekte de gelofte het H. Sakrament van Mirakel te Amsterdam te zullen bezoeken. Hij herstelde en volbragt wat hij beloofd had, de kerk met prachtige ornamenten en een gouden kelk begiftigende. Negen en twintig jaren later, zoo vervolgt het officie, derhalve in 1508, toen de Gelderschen de stad Weesp overvielen en plunderden, werd met meer burgers ook Martinus Willemsz. Hollaert gevangen genomen en allerwreedst en onmenschelijkst gefolterd. Zich van alle menschelijke hulp verstoken ziende, nam hij zijn toevlugt tot God en deed een gelofte jegens het H. Sakrament, en oogenblikkelijk was hij door een wonder van zijne boeijen bevrijd, liep op den vollen middag uit het vertrek, waar hij zich bevond, naar buiten en door de straten, onopgemerkt en ongezien van de soldaten, die hem hadden gegrepen en van hunne vrouwen. Zoo kwam hij gelukkig te Amsterdam om het woord, Gode gegeven, gestand te doen. [1])

Het kerkelijk regtsgebied van Weesp omvatte niet al-

---

1) Oct. vener. Sacram. mirac. lectio V.

leen de stad, maar ook bijna geheel het aanzienlijk kerspel dat de stad omringt. Dat ook de Bijlmermeer van oudsher daar parochieert blijkt uit een brief van Burgemeesteren dato 2 Mei 1520, in welken o. a. voorkomt „dat die gheheele sceepenen van der steede voirsz. met die Landtsceepene ende mit die sceepene van die Bijndelmeer, *die behoiren tot onser parochije en kercke* eendrachtelick ende samentlick" enz. De pastorie werd eertijds begeven door den Proost van Oud-Munster, maar sedert de tijden van Philips van Bourgondië had hij hierover doorgaans verschil met de Graven van Holland. Behalve de persona of den eersten Pastoor was er nog een Vicaris of Onderpastoor. De persona, die niet resideerde, plagt van zijn ambt veertig gulden te trekken, terwijl aan het personaatschap tevens de pastorie en 20 morgen (ruim 16 bunders) land verbonden was. Omtrent het oprigten van de parochie ontbreekt het helaas! aan alle bescheiden. Ook in het archief der stad, tot hetwelk ons met de meeste welwillendheid toegang verleend werd, en in gesprekken over ons onderwerp met den Heer Archivaris, vonden we tot onze groote teleurstelling niets wat ons hieromtrent kan voorlichten. We kunnen dus het tijdstip van de stichting der parochie niet bepalen en moeten ons tevreden stellen met de opgave van Jacobus de la Torre, (ook aangehaald in de „Kerkel. Historie" door H. v. H. en H. v. R. Leiden 1726 bladz. 276) die vermeldt dat de parochiekerk „aan den H. Laurentius toegewijd, den 2 Augustus van het jaar 1462 geconsacreerd is. De parochie moet evenwel, zegt pastoor G. Kok zal. ged. te regt in zijne „Bijzonderheden betreffende de R. K. Statie van Weesp" [1]) reeds vroeger bestaan hebben, en ook de

1) Een beknopt werkje, rijk aan inhoud. Het berust in het archief onzer kerk en we zullen er vele „bijzonderheden" aan ontleenen, gelijk het

gezegde kerk, geheel of gedeeltelijk afgebouwd, vele jaren te voren tot het houden van de godsdienstoefening in gebruik geweest zijn. In het jaar 1429 toch was daaraan reeds eene kapellanie verbonden, voor welke een altaar gesticht en begiftigd was ter eere van den Almogenden God en de H. Maagd Maria. Het regt om iemand tot deze kapellanie te benoemen hadden de Graven van Holland, en toen zij vaceerde door den vrijwilligen afstand van den Heer Tijdeman, priester, werd zij op Dingsdag na Zondag Cantate door Jan van Beijeren vergeven aan den Heer Niklaas Gijsbrechtszoon, een kerkelijk persoon van het Stift. Daarop is hij geinstalleerd door den Officiaal van den Proost en Aartsdiaken van Oud-Munster. Van een tweede altaar der St. Laurens vinden we gewag gemaakt bijna eene eeuw later. Dit was een altaar met eene vicarie. Zij was gesticht door zekeren priester Jan Janse, daartoe door anderen geholpen, ter eere van de Zeven Weeën of Droefheden der Allerheiligste Maagd. Den 27 Januarij 1519 verzocht hij aan de Wethouders der stad Weesp vergunning tot het stichten van dit altaar en deze vicarie, doch zij wendden zich tot Philips van Bourgondië, den zeven en vijftigsten Bisschop van Utrecht, daar zij begrepen dat het verleenen dier vergunning zondere hoogere authorisatie hunne bevoegdheid te buiten ging. Wij copiëren hier uit de bovengemelde kerkel. historie t. a. p. den brief van Burgemeesteren en Schepenen:

„Wij Jan Ghijsbertz ende Herman Reijnertz Burgermeisteren, Dirck Claesz, Willem Hermansz, Jacob Gherritz, Jan Vranckensz, Ghijsbert Lap Gherritz, Dirck

---

ook den Heer J. A. Alb. Thijm tot leiddraad diende voor zijn opstel getiteld Joan Nanning, in den Volks-Almanak, jaar 1858. Het is afgedrukt in *Kerkelijk Nederland.* Jaarb. voor Kathol. 1852. pag. 6-46 van het Mengelwerk.

Ghijsbertz, ende Gherrit Willemsz Sceepenen inder steede van Weesp, doen kondt ende kenlick allen den gheenen, dien deesen onsen brijeve sullen sijen off hoiren leesen. Also Heer Jan Janszoen priester ons the kennen geghe-ven heeft, dat eenige singulare personen mannen ende vrouwen zeer gheneeghen zijn omme the verbreeden die eere van Maria onser lijever vrouwen seeven droeffnissen ende weeden, hem ghebeeden hebben omme consent van ons the vercrijgen the moogen funderen ende stichten een bequaem altair daer men ter eeren Goide almachtich, ende sijnre lijever moeder Maria soude moighen doen eenige Missen ende andere diensten bijnnen onse Prochij-kerke, de welk groete devotie ende groeten loff Maria onser lijever vrouwen gheschien souden; ende wij Bur-germeesteren ende Sceepene voirsz. altijt geneeghen sijnde den dienste Goids tot love sijnre lijever Moeder te ver-breeden ende te vermeerderen, van also veel in ons is, ende wij des machtich zijn, aenmerckende dat wij alsulcke zaeken nijet machtich en zijn, ende ons nijet toe en be-hoert, daeromme bidden wij oetmoedelick mitt deesen onsen tegenwoirdigen brijeve den Eerweerdighen Vaeder in Goide, ende hoichgheboiren mogenden Vorst ende Hee-ren, Heeren Philips van Bourgongien, bij der genaden Goids Biscop t'Utrecht onsen ghenaedigen Heeren, ofte sijnre Genaeden Vicarius onsen Heeren, dat hij deesen onsen brijeve voirsz. ende consenten consenteren ende toelaten wille ende sijnre genaden zeeghell doersteeken ende transfigeeren wille mit allen manieren alst behoert. In kennisse van deesen onsen voirsz. brijeve hebben wij Burgermeesteren ende Sceepenen voirsz. dieser voirsz. steede secreet zeeghell, dat wij dagelix in deesen ghe-bruijken, hijer beneeden aenghehangen. Geschreven den seeven en twijntichsten dach in Januario, in den jaere ons Heeren dusent vijffhondert ende negentien." Na de

toestemming des Bisschops was het definitief besluit van Burgemeesteren als volgt:

„Wij Burgermeesteren der steede van Weesp doen kondt ende kenlick eenen ijgeliken dient behoert, dat die gheheele Sceepenen van der steede voirsz. mit die Lantsceepene ende mit die Sceepene van die Bijndelmeer, die behoiren tot onser Prochije ende kercke, eendrachtelick ende samentlick geconsenteert ende toegelaten hebben dat men een altair sall moeghen maken ende fonderen in onser Prochijkercken, ghelijken den principalen brijeff, duer den welcken deesen brijeff duerghesteeken is. In kennisse deeser waerheijt hebben wij noch eens der voirsz. steede. secreet zeeghell, dat wij dagelix in deesen ghebruijken hier aenghehangen. Geschreeven in den jaere ons Heeren 1520 den anderen dach in Meije."

Gemelde Jan Janse verwierf den 19 December 1524 zoo voor zich zèlven als voor zijne nazaten, verlof om met de andere priesters te verschijnen op de jaargetijden der overledenen, en dat zij aldaar „hair presenciegelt „ende gheniete hebben sullen, ghelijken die andere pries„teren in der kercken, sonder eenigh wedersegghen van „ijemandt, alle dinck sonder arch ende list." Het exemplaar der kerkel. hist. van H. v. R. van hetwelk ik mij voor deze regèlen bedièn, als boven gedrukt te Leiden 1726, laat deze vergunning door Schepenen geven „in den jaere ons Heren 1544." Dit is bepaald eene vergissing en moet 1524 zijn.

Met twee altaren der oude St. Laurens zijn we dus bekend geworden: aan het eene was eene kapellanie, aan het andere eene vicarie verbonden. [1]) Zoo verre reiken ook

---

1) Wij bezigen de benamingen die wij vonden. De Heer Bogaard t. a. p. verzekert omtrent den straks genoemden persona: dat hij niet te Weesp woonde, noemt hem den eersten pastoor en den vicaris onder-pastoor.

de opgaven der autheurs, die wij konden inzien, en in de „Bijzonderheden" van Past. Kok vonden we evenmin iets meer hierover. Toch is het boven allen twijfel dat er meerdere altaren geweest zijn, met of zonder eene kapellanie of vicarie. En werkelijk bij het doorbladeren van een Scepenen register „van alle vonnissen bij henluijden ghepronuncieert ende oijck van alle overghijften ende bekentenissen voor henluijden gepasseert, beginnende den naestlesten Augusti Ano Dni 1583" ontdekten we eene „bekentenis", uit welke blijkt dat er zeker nog ééne vicarie aan de St. Laurens behoord heeft, te weten die van de HH. Apostelen Petrus en Paulus. Al wordt in deze oorkonde slechts ter loops het bestaan van een altaar ter eere dier heilige apostelen en de daaraan verbonden vicarie genoemd, al weten we hierover ook niets verders mede te deelen, toch vinden we haar belangrijk genoeg voor de overname in deze bladzijden, en geven we haar hier letterlijk weder, gelijk ze in gemeld register wordt aangetroffen.

„Compareerde voor scepenen onderscreven Brechte Claesdochter naegelaten weduwe wijlen Barent Zegersz, geassisteerd van Herman Claesz. haeren broeder en voijcht in desen ende gelijde alzoo voor haer ende haren naecoemers bij consent ende wille van haer voijcht voorn. tot haer lasten overgenoemen te hebben van Meijnschen Hermans dochter naegelaten wed. wijlen Cornelis Albertsz. za. een rente van twee en dertig stuijvers jaerlicx te betalen op den eersten dach Januarij competerende nu altans Jacob Albertsz. tot Amstelredamme *als patroen ende collator van den vicarije van St. Peters en Pauwels altaer binnen deser kercke tot Weesp.* Ende dat tot betalinge van den somme van dertig gulden die zij Meijnschen voorn. schuldig is haer coemende van geleende penningen die zij bekende te vollen ontfangen te hebben. Beloefde daer-

omme die voorsz. comparante in qualitee voorsz. dese voerts jaerlicxe pachte ofte renten van jaer een en tachtig mede incluijs van jaere tot jaere voorts ter tijt toe dat zij die afgelost zall hebben alle jaer op den daege ende termijne voorts te betalen sulx dat zij comparante voorn. haer voet steeckt in des voorn. Meijnschens schoen in allen schijne off zij die voorsz. pacht of rente den voorn. patroen selfts gehult ende verpleegt hadde ende beloeffde zij voorn. comparante den voorn. meijnschen haer erven ende naecoemers van dese voorsz. pachte ofte rente te indemneeren ende vrijen zoo dat behoert. Daer voor verbindende ende stellende eenen speciale onderpandt haer huijs ende erve daer zij altans in woent staende op die hoeck aen den westzijde van den vrouwenbrugge aen den suijdtsijde van die neerslijckstraete ende voorts generalijck alle haare goederen roerende en onroerende die zij nu heeft ofte naemaels vercrijgen moch alles all gheen uuijt gesondert, waer en tot wat plaetsen die geleegen sijn ofte bevonden zullen moigen worden onder 't verbandt van alle rechten ende rechters hier tegens niet te doen noch doen doen in eenige wijze. Alle twelck eertijts bij Barent Zeggersz. des voorn. comparante man alzoo onder sijnen eigenen handt verobligeert ende verpleecht is geweest gelijck dat gebleeken is bij den obligatie daer van sijnde in dato den 16 Meije Ano 1582. D'welcken in presentie van schepenen gecasseert en deurhaeld worde. Actum voor Gherrijt Jansz. Sijbille ende Gherrijt Gherrijtsz. Lapp schepenen tot Weesp den XVII Augusti a° 1587.

Nog eens we weten er niets meer over, doch het verheugt ons door dit oude dokument over het voormalig bestaan van dit derde altaar en deze tweede vicarie onderrigt te zijn. Wie deze Jacob Albertsz. te Amsterdam geweest is, hoe hij aan het patronaat gekomen is, wie de vicarie hebben waargenomen, welke hare fondsen waren,

ziedaar altemaal vragen, op welke wij gelijk op zoovele andere betreffende de parochie moeten zwijgen, en zoo niet toevallig hier of daar — wie weet het, de oude stukken zijn soms zoo vreemd teregt gekomen — een of ander over de Weesper parochie-kerk van St. Laurens gevonden wordt, vreezen wij dat in het duistere harer geschiedenis vóór de Reformatie weinig meer licht zal opgaan.

Het juiste tijdstip van de invoering der nieuwe leer blijkt niet met zekerheid, zoo veel echter is zeker, dat de Regeering van Weesp de gehoorzaamheid aan Spanje opgezegd en den Prins van Oranje gehuldigd heeft in den jare vijftien honderd zeven en zeventig. De schoone parochiekerk bleef, gelijk overal in den lande, in het bezit der neologen, maar hoezeer ook van alles ontdaan wat in onze zoo verhevene godsdienst de kerken siert, hoezeer ook niet meer geheiligd door de tegenwoordigheid van onzen goddelijken Verlosser in het H. Altaargeheim, toch staat ze daar hecht en grootsch, getuige van der Vaderen vromen zin, spreekt ze tot hun nageslacht om trouw te blijven aan het voorvaderlijk geloof, eenmaal beleden in zulke prachtige tempels, gedenkstukken van offervaardigheid en liefde.

(Wordt vervolgd.)

Weesp. G. G. Honig, *Pr.*

„SENTENTIE GEWESEN TUSSCHEN DE COSTER ENDE DE KERCKMEESTERS TOT ALPHEN.

Daerby verstaen wert, dat het graftmaecken ende clockestellen tot de costerye specteert, dat mede de coster een coorcleet tot costen van de kerck mach genieten." 29 *October* 1558.

Uit deze sententie van „den Hove van Hollant" blijkt, dat de kosterij te Alphen ter begeving (collacie ende dispositie) stond van den Markgraaf van Veere, „als Stadthouder generael van Hollant, Zeelant ende Vrieslant ende Utrecht." Zekere Willem Claesz. was door Maximiliaan van Bourgondiën, den eersten markgraaf van Veere, tot koster aangesteld, en meende door het kerkbestuur benadeeld te worden in „de proffyten ende emolumenten specterende totte voorz. costerie". Hij beweerde dat de schout en kerkmeesters van Alphen gehouden waren hem te geven:

„eerst: *de sleutelen van 't schoele, noch de sleutel van 't graeftmaecken, noch die sleutel van 't clockstellen, noch de proffyten van 't linden te wasschen van coperwerck te schuyren,* nietiegenstaende die requirant van 't warderen van 't zelve coperwerck cost gehadt hadde; noch", zoo klaagde hij verder, „onthouden ende benemen die voorsz. gereq.den den requirant 't singen van 't heylige Sacramentsmisse des Donderdaechs mer houden daertoe eenen anderen, noch 't singen van de heylige Sacramentsmisse des Saterdags de Domina; onthouden noch die voorsz. gerequireerden den requirant *'t memorieboeck, noch die coerclederen, die den ouden coster altyt gebruyct ende doen maecken heeft tot coste van der kercke;* mach noch den voorsz. requirant

nauwelicx met grooter swaericheyt gecrygen *het waslicht hem nootdruftich zynde omme den dienst des Heeren daer by te plegen ende singen laeten;* noch de voorsz. gerequireerden allen den geenen, die den requirant in 't gundt voorschreven es, turbel ende empesschement doen in 't singen ende anderen dienst costeriade, toe in en uyt te gaen die sacristye of te gervcamer alwaer voor ooghen staet 't silverwerck, bourduerwerck ende andere juwelen daer voeren den voorsz. requirant borge gestelt ende behoirlicke besegeltheyt gepasseerd heeft."

Daar tegen kwamen Schout en kerkmeesters in verzet, en beweerden „dat 't voorsz. schoolmeesterschap niet gemeens en heeft mette costerie, mer hadden die kerckmeesters van Alphen in der tyd wesende *deselve schoole van nieus tot den kercken coste opgetimmert* naedat die vergaen was ende tot tweemael toe verbrantscat was by de Gelderschen ten tijde zyluyden voor Leyden ende in den Haeghe waeren, ende daer inne gestelt eenen schoolmeester, die 't hen belieffde ende die sy best gequalificeert vonden omme heurluyder kinderen te leeren, gelyck sylieden oock nu iegenwoerdelycken daer inne gestelt hebben een priester, wesende capellaen van Alphen, emmers was de voorz. schoole zoe lange, dat gheen memorie van menschen ter contrarie en gedenckt, bedient geweest by een van de capelaenen, die de kerckmeesters in der tyd annamen en niet by de costers; heeft van ghelycken het *graeftmakerschap* niet gemeens met te costerie, mer es tselve een geheel distinct verscheyden officie van de voorsz. costerie, es ook van gelycken 't *clockestellen* een verscheyden officie, mede niet gemeens hebbende van de voorsz. costerie, alsoo 'tselve officie wel XLIII jaeren lanck bedient es geweest by eenen geen coster wezende, die 't zelve van vyff jaeren tot vyff jaeren anbesteet ende daervan by den kerckmeesters geloont geweest es. Van gelycken en

heeft *'t wasschen van 't linnewaet* ende *'t schuyren van 't coperwerck* niet gemeens mette voorsz. costerie, dan was 't selve den laetsten coster toegelaten geweest te doen overmits hy een oudt dienaer was, ende 't selve nu wel de helft beter coop besteet wort; — zeggen voorts die voorz. gerequireerden dat die *missen* de *venerabili sacramento* ende *de Domina* niet gefundeert en is mer wort alleene uit devotie gesongen, ende mach men diezelve wel ongesonghen laeten, soe wanneer 't gelieft den geenen die daertoe contribueren, die welcke daeromme deselve missen zelver mogen singen of te doen singen dengenen, die 't hemluyden belieft; ende zoe verde 't roerde 't *memorieboeck*, zeyden die gerequireerden dat 't selve altyts bewaert es geweest van oudts by den gheenen die het waschlicht levert ende op te graven stelt omme daeruyt te weten, wanneer die memorien geleyt en op wat graven ende hoeveel waslichts hy moet geven, ende *die coercledereren* en syn die gerequireerden nyedt ghewoonlyck die coster te leveren *mer behoirde een coster syn habyt costeriael selver wel mede te brengen en gelycken alle priesters ende memoristen dagelicx wel moeten doen.* Ontkennende de voorsz. gereq[den] simpliciter den requirant waslicht gelevert te hebben ofte hem in 't bedienen van zyn costerie eenigen turbel oft hinder gedaen te hebben, noch te doen doen, nochte en heeft oock den requirant noyt in possessie geweest van diensten, die hy nu gaerne an de costerye soude trecken."

Het hof stelde den koster in het gelyk en veroordeelde Schout en kerkmeesters om den koster „te laeten volgen die sluetelen ende proffyten van der schoele, graeftmaken ende clock stellen ende zyn gerechticheydt van 't singen van der misse van den heyligen eerwaerdighen Sacramente des donderdaechs ende van onzer Liever vrouwen des saterdaechs soe lange die om loon gedaen zul-

len worden, oock mede het memorie boeck ende daerenboven een coercleet tot coste van der kercke. Interdiceert den voorsz. gerequireer^{den} den voorsz. requirant eenich turbel ofte letsel in 't gundt voorsz. es te doen ofte doen doen ende compenseert de costen van dezen, omme redenen denzelven hove daertoe porrende." Daarenboven werd „Philip Claesz. schout van Oudtshoorn" nog tot eene boete van acht pond, en Evert Jacobsz. grafdelver van Alphen tot 12 pond veroordeeld, omdat zy zich „ontgaen hebben in heure depositien ten verzoucke van beyde de partyen gedaen."

Gelijktijdige kopie in bezit van

L. P. A. G.

ROMBOUT VAN MEDEMBLICK.

Het hier volgend authenthiek afschrift van het banvonnis, tegen Rombout van Medemblik gewezen, zal, vermeen ik, leiden tot eenige wijzigingen in Drs J. D. Frenay's aanteekeningen (cf. Bijdr. I. 257-261.)

M^{r}. Willem de Bont, schout der stadt Leyden, Ey.^{r} van sheeren wegen in cas van delict beclaecht in openbare vierschare voor de E heeren schepenen alhyer Mr Rombout van Medemblick geboortich van Utrecht, tegenwoordich synen gevangen, hem aenseggende dat hij gevangen voor desen als priester sich vervordert hadde etc.

Nadat by schepenen der stadt Leyden was gesien den criminelen eysch ende conclusie hyer voorengaende by Mr Willem de Bont, schout der stede voorsz gedaen ende genomen op ende tot laste van Mr Rombout van Medemblick, geboortich van Utrecht tegenwoordich synen ge-

vangen, oock gehoort syn gevangens eygene confessye, daerby hy gevangen buyten alle pyne ende banden van ysere heeft bekent gehadt, dat hy nadat hem by die vanden Gerechte van dese stadt Leyden opten xxvi^{en} January xvi^{c} sessentwintich deselve stadt ende vrydomme van dien by provisie was ontseyt omdat hy sich vervordert hadde alhyer de Pauselycke off Roomsche religie ende superstitien te leeren ende oeffenen, het priesterschap over dese stadt heeft by geschrifte geresigneert in handen van Philippus Rovenius Vicarius van den Paus van Roomen, dewelcke hem syn commissie hadt gegeven, ende dat hy als Priester vande Roomsche kercke, titulo Archy-Presbytery de Roomsche gesinde in het lage lant van Rhynlant heeft bedient ende in de voorsz. qualiteyt macht heeft gehadt over de jonge ende uytheemsche priesteren om deselve in ordere te houden, dat mede hem gevangen vanden Paus off desselfs vicarius commissie is gegeven om gelt te mogen collecteren, ende dat hy wederom aen anderen commissie heeft gegeven om te gemeente van Roomsche gesinden wonende in Rhynlant aen te spreeken, ten eynde deselve tot behouff van hem ende syne medepriesters penningen souden furneren ende dat by deselve op syne recommandatie aen eenen Johannes Trutius priester ende canonicus van Oldenseel is gegeven tusschen de twee en drie hondert gulden, dat mede hy gevangen de voorsz. commissie hebbende gegeven om uyt de voorz. gemeente gelt te vergaderen, eenige vande gecollecteerde penningen voor hem tot syn onderhout behouden ende voorts andere medegedeelt heeft, dat hy gelooft dat den voorsz. vicarius apostolicus vermach te vergeven de canonisyen binnen dese landen die niet en syn geconfereert by dengeenen die daertoe volgens de Roomsche kercke syn gequalificeert, dat hy gevangen vanden selven vicarius uyt den naem vanden Paus van Roomen op hem heeft laeten con-

fereren seeckere canonisye ende praebendo in St. Maerten tot Utrecht te voorens op Alexander Lamswaert by de heere Staeten van Utrecht of het capittel aldaer geconfereert met conditie dar hy gevangen bekomen hebbende de rustige ende vredige possessie der voorsz. canonisye het pastoorschap deser stede verlaeten ende resigneren soude in handen vanden collateur, dat hy gevangen verstaet dat hy inde vreedsamige possessie vande voorsz. canonisye ende praebende soude geraecken by veranderinge van tyden, als wanneer de landen aenden Coninck van Hispanien overgaen ende Rovenius actualiter Bisschop van Utrecht, mitsgaders het capittel van S[t]. Maerten aldaer Roomsch catholyck syn soude, dat by denselven Vicarius een Vicariaet binnen dese landen opgerecht synde, hy gevangen sich benevens verscheydene andere archypresbyteros by denselven Vicarius heeft laeten assumeren tot een medelicht [!] van tselve vicariaet, ende haerluyder byeencomste ende vanden Archyepiscopus Phillippensis heeft gehadt een exemplaer van het decreet, off constitutie by deselve gemaeckt ende dat hy uyt crachte van dien als een medelicht inde byeencomste voorsz. is geweest en aldaer heeft helpen verhandelen negotia dioeceseos Ultrajectensis ende mede de saecken inde constitutie vanden voorn. Archyepiscopus ende vicarius begrepen, welcke constitutie is inhoudende verschydene poincten de rust ende welstant deser landen mitsgaders de waere Christelycke gereformeerde religie in deselve openbaerlyck geoeffent werdende voor schaedelyck, Alle twelcke syn saecken van seer pernicieuse gevolge ende in een welgestelde republycke niet tolerabel, maer andere ten exempel straffbaer: Soo ist dat schepenen op alles geleth hebbende datter materie dienende is, ende heeft mogen bewegen, doende recht uyt den name ende van wegen de St[aten?] deser landen hem gevangen hebben gebannen ende bannen hem mits

desen syn leven lang geduyrende uyt dese vereenichdeNe· derlansche Provintien ende geassocyeerde lantschappe van dien soo wyt en syt de paelen van dien hem syn streckende sonder daer oyt weder in te mogen comen op lyffstraffe ende confisqueren alle syne goederen ten proffyte vande hoge Overicheyt ende ontseggen den Officbier synen verderen eysch ende conclusie op ende tegens den voorn. gevangen gedaen ende genomen. Actum by Kerchem, van der Aa, Keth, Hogeveen, van den Berch, van Syp, Warmont ende Goes schepenen op den xxx^en Januarij des jaers xvi^e veertich. Lager stont, Ter griffe der stadt Leyden geextraheert uyt vierde criminele clachtbouck ende beginnende fol: Q xxiiii ende is dese naer gedaen collatie daertegens accorderende bevonden huyden den xxxi^en January xvi^c veertich ende was geteyckent by my

W. VAN KERCHEM:

Op grond nu van 't medegedeelde veroorloof ik mij de volgende wijzigingen.

1° Indien de schout goed onderrigt is geweest, was Rombout niet *uit Medemblik afkomstig* (Bijdr. I. 258) maar *geboortich van Utrecht*.

2° Uit de volgorde en omschrijving der punten van beschuldiging dunkt mij, dat R. niet *tevens* (p. 259) aartspr. was toen hij nog als pastoor fungeerde, maar dit eerst werd nadat hem Leiden in 1626 ontzegd was.

3° Hem trof 't banvonnis van 1640 niet *alleen* (p. 259-260) wegens het assessorschap in 't Vicariaat maar om zooveel andere punten in 't vonnis aangegeven.

4° Aangaande een en ander op p. 260 — Neen, hij bleef niet tot 1639 te Leiden, ten minste niet openlijk, want reeds in 1626 „was hem deselve stadt en vrydomme ontseyt" maar toch eerst in 1640 werd hij bij vonnis uit den lande gebannen, niet omtrent 1633. Alzoo kon

zijn *werkelijke* opvolger reeds in 1635 overleden zijn, en hij toch het pastoorschap rechtens behouden om eerst bij eventueele verandering van tijds omstandigheden „*in „handen van collateur te resigneren.*" — Hij kon dus ook van 1626—39 *buiten Leiden* op vrije voeten zijnde, èn in 1637 de zitting van het vicariaat te Utrecht bijwonen, èn ter sluiks te Leiden of ook openbaar in den omtrek verblijven. — Ook behoeft het „*anno* 1639" niet gescheiden te worden van *sustinuit*, want daar 't banvonnis viel 30 Januarij 1640 schijnt het wel zeker dat hij op het einde van 1639 geregtelijk verhoord is geworden.

Gewijzigd zou dan ook worden wat p. 261 van Reynier Coopman gezegd wordt: wel verre toch dat deze in 1633 Rombout opvolgde wien in 1626 Leiden ontzegd was, is het wel waarschijnlijk dat hij in 1630 of reeds vroeger te Leiden pastoor werd.

L. P. A. G.

KONTRAKT TUSSCHEN DEN OUDEN EN DEN NIEUWEN PASTOOR VAN ST. JACOBUS IN DEN HAAG, OPGEMAAKT DOOR DEN ABT VAN MIDDELBURG. 18 September 1475.

Wy Jan van Sgrauensande Byder gehengenisse Goids Abt van onsser lieuer vrouwen Cloesters bynnen Middelburch, ende dat ghemeen conuent desselfs cloesters doen cond ende kenlic allen den ghenen die desen onsen jegenwoirdigen brief zullen zien oft hooren lesen; Alsoe Heere pieters de Rycke onse mede religieux, cureit ende pastoir vander kerken inden haghe jn Hollandt nv tertyt, by ons Jan Abt voirnoemd, midts zynre outheit, cranckeit ende onuermogentheit de selue cure te mogen bedienen

ende anderen merkeliken saken ende redenen ons dair toe porrende, verlaten ende gedestitueert js geweest vander voirnoemden curen, ende heer Pauwels Gheryts zone, oick mede onse religieux, dairtoe gestelt ende gepresenteert js; Soe ist dat by onsen wille en consente sekere voirwairden en conuencien gemaect ende gesloten zyn geweest tusschen den voirnoemden onsen medereligieuseu jnder manieren hierna volgende. Te wetene: Jnden eersten zoe sal de voirn. Heer pieter de rycke heeren Pauwels geryts zone voirn. ouergeven alle de huysraet, die jnden seluen huyse vander seluer curen is, Behoudelic dat heer pieter voirn. sal behouden zyn slaepcamer, dair hy gewoenlic js jn te slapen, mit bedden, lynwaet, ende alle gereetscap dair toe dienende. Ende waert sake dat den seluen huysraet van outheiden verginge, zoe sal hem Heer pauwels voirnoemd anderen gheuen, die goet is om jn redelicheiden dair mit te mogen lyden, ende dat oude na hem trecken.

Jtem ten anderen soe sal Heer Pieter behouden alle zyn cleederen, siluer, gelt ende cleynodien, ende die regeeren tot behoef van onser voirnoemden cloester, alsoe een goet religieux sculdich is van doene.

Jtem ten derden soe sal Heere Pauwels voirnoemd Heeren pieteren de rycke mit eenen knecht, die hem belieuen sal, besorgen eenen eerliken cost zyn leuen lanck geduerende, dair Heer Pieter niet of gheuen en sal.

Jtem ten vierden soe sal Heer Pieter alle jare ontfangen jn penninghen van Heeren Pauwels voirnoemd tot zynen byleuen die somme van thien pondt groten tsiaers, te wetene alle quatertemperen twee pondt thiene scellinge grote vlaems, dair die eerste quatertemper of wesen sal des woensdaechs na sinte Lucyendach nv naest comende en alsoe van quatertemper tot quatertemper Heeren pieters leuen lanck geduerende ende niet langer.

Item ten vyften, waert dat sake, dat Heere Pieter de rycke hem diuerteren wilde wt deuocien of anderssins ende woenachtig wilde wesen jn onsen cloester, zoe sal Heere Pauwels Heeren Pieteren voirnoemd wtreycken ende betalen die somme van achthien pondt groten tsiaers, te wetene alle quatertemperen als bouen geruert is viere pondt thiene scellingen grote. Ende waert dat sake, dat God verhoede, dat heere pieter op die tyden voirnoemd niet betaelt en werde, soe sullen wy Jan Abt voirnoemd Heeren Pauwels destitueren vander seluer curen ende eenen anderen religieux, dwelck ons belieuen sal, dair jn stellen ende jnstitueren, die Heeren pieter voirnoemd betalinge doen sal, ende alle andere saken, volcomen gelyc boven verclaert staet.

Ende om dat wy willen dat dit onderhouden werde van punte te punte als bouen, ende by Heeren Pauwels voirnoemd niet infringeert noch gebroken en werde mit eenigen vonden of subtylheiden, diemen hier jegens denken of usieren souden mogen jn eenigerwys, soe hebben wy Jan Abt ende dat gemeen conuent van onser lieuer Vrouwen cloester voirnoemd desen brief mit onsen zegelen besegelt. Ende omme der meerder vasticheit wille, soe hebben wy den voirnoemden Heere Pauwels dit mede doen besegelen; dwelck jc Heere Pauwels gheryts zone ter begeerten van mynen Heere den Abt ende gemeene conuente voirnoemd medegedaen ende besegelt hebbe. Gegeuen den achtthiensten dach jn Septembri jnt jair ons Heeren m.cccc. viue ende tseuentich.

(*MS. Prov. Archief van Zeeland te Middelburg.*)

Afgeschreven door V. D. HORST *Pr.*

KERK TE AMSTELVEEN.

1461.

In Juni 1450 was heer PIETER STRUYS cureyt van *Amstelveen*, zoo als blijkt uit voorgaanden brief aan den heer van Veere [1])

In Juni 1461 was daar heer DIERIC VAN MAERSEN, priester, even als zijn voorganger kapellaan der kapelrie aan het *Onze Lieve Vrouwe* altaar, welke ter begeving stond aan den heer van Veere. Dit blijkt uit het volgende stuk, dat bewaard wordt in het stedelijk archief van Vere. 't Is een concept, zeer slecht geschreven, en voert ten titel:

„vanden Capellaen tot *aemsterveen* ende eenigen vanden buyren aldaer, etc.

„Hr. van borssel Heer vander Vere etc.) Doen condt allen luyden: Alzo wy tanderen tyden mit onsen openen brieuen gegeuen hebben Hr Dieric van Maersen, priester, Herman piersoens zoen, een capelrie liggende voir onser Vrauwen autair jnder kerken van aemsterveen, die tot onser collacie ende ghifte staet. Ende want tusschen hem ende den ouermans van *onser Vrauwen ghilde* aldair zekere questie ende gheschil geweest is, roerende also wel van dat deselue Dieric achternolgende onse ghifte ende presentacie begeerde jn geleyt te wesen, als van dat de voornoemde ouermans begeerden huere diensten ende missen vpter selven outaer gedaen te hebben, nauolgende zekere weerlike brieuen van appointemente, die voortyds

1) Zie boven pag. 193.

gemaect geweest hebben by H[r] Pieter struys ende den voornoemden ouermans jn dien tydt: so eist dat wy, die als Heer vanden voorsz. plaetse ende als collateur vander voornoemde capelrie, daer jn voirzien willen, vpdat de dienst ter eeren Gods voirtan gedaen moge worden, ende dat wy ende onse naercommeren van onser ghifte niet vercurt noch vermindert en worden, by ons ontboden hebben den voornoemden Hr Dieric ende ouermans, oft andere vut hueren naem. Ende naer dat wy hemluden an beiden zyden als jnt lange gehoirt hebben ende ooc wel ouerdacht tguent datter van Gods ende redenen wegen jnne sculden was te gebuere, so hebben wy, also zy des an ons volcommelic gebleuen waeren, geordonneert, dat achteruolgende onser ghift ende presentacie de selue Hr Dieric jn geleyt zal worden alst behoort, ende zullen de kercmeesters en ouermans den voornoemden Hr Dieric ende andere die nae Hem de voirsz capelrie hebben ende bezitten zullen, jaerlyck bezorgen ende betalen vry telken Allerheiligermisse vyf beyersche gulden, dat den eersten dach van betalingen vallen sal tallerheiligermisse naestcommende. Ende bouen dien sullen zy den voornoemden Hr. Dieric alle jaeren bezorgen ende geven xx rjnsche gulden, te weten telken q̄r jaers deen vierendeel, tzelue jaer jngaende, ten voirsz allerheligerdage; Des sal de voorsz Hr. Dieric gehouden ende verbonden wesen daer voren te doene vier missen de weke op onser Vrauwen outaer voirn. Te weten des zondaeghs, des wonsdaeghs, des saterdaeghs, ende noch vp eenen anderen dach jnde weke alst den voorsz. Hr Dieric best genneren ende passen sal; emmer wel verstaende, gebeurdet dat hy jn eenigen gebreke waere de voorsz missen te doene ten voornoemde dagen, dat hyse dan vp eenen anderen dach jn de weke doen sal; waert ooc so dat de voornoemde Dieric jn eenige weke verzuuymde

eenige missen te doene, die sal hy jn een andere weke doen ende die verhalen also dat behoort. Ende geuielt zo dat de voornoemde Hr Dieric vertoge metter woone vut prochie ende den dienst van vier missen de weke liete varen ende niet en dede, dan zullen de voorsz kerckmeesters ende ouermans jn der tyd wesende ongehouden wesen mer te geuene vande voorsz xx Rynsche gulden, anders dan vander tyd dat de selue H. Dieric bedient zoude hebben, neuen de v beyersche gulden zullen alsdan gaen ende bekeert worden jn en daert ons geuuegen [1]) sal. Doende voort ooc dat van ouds gewoonlyc is ter eeren ende voordenissen vanden heiligen kerke, zonder eenige fraude ofte argelist. Ende gebuerdet dat zy onderlinge eenich geschil meer hadden, dat zal altiid staen tot onsen seggene ende verclaerne, en mede desen zullen zy met elcanderen te vreden wesen. Ende mids der vutreikingen vander somme bouen geschreuen, zo zullen de voornoemde ouermans themwaert hebben, ontfangen en behouden alsulke bate, proffite, ghiften, ende voruallen, als ten voorsz outaer ende ghilde commen zullen ende gegeuen worden, zonder den voornoemden Hr Dieric daer jn eenich recht te hebbene haelue heesschene of vermetene jn eenige manieren. Ende mids deser onser ordonnancie zullen alle andere weerlike brieuen of geloften, die van deser saken voorders tijd gemaect ziin by Hr Pieter Struys of andere, van geenre weerden wesen. Actum ten vutgane van Meye of jngane van Juny anno lxj."

V. D HORST, *Pr.*

---

1) Gevoegen = gelieven.

SINT JANSHEEREN OP WALCHEREN.

In 1317 schonk graaf Willem van Henegouwen een stuk grond aan de St. Jansheeren te Middelburg, bij open brieve, welke ook door Boxhorm (II, 139) wordt medegedeeld.

„Willem, Graeve van Henegouwen, Hollandt, ende Zeelandt, maecken condt, etc. Dat wy ghegheven hebben onsen gheestelijcken vaeder, den Bisschop van Zuden, commandeur 't Uytrecht ende in Zeelandt van de S. Jans huysen, hem ende syne nacomelinghen, commandueren 't Uytrecht ende in Zeelandt voornoemt, den werff die gheleghen is in Middelburch by den Boomgaert, die wy hem hier te vooren ghegheven hebben, erffelyck te blyven, den werff voornoemt metter grafte die daeromme gaet, synen vryen wille daer mede te doen. In oirkonde desen brief beseghelt met onsen seghel. Ghegheven in 't jaer ons Heeren MCCC ende xvii, de Saterdach voor S. Gregorius dach."

Op het stedelijk archief van Veere wordt bewaard de volgende opgaaf der huizen en bezittingen van de St. Jansheeren op Walcheren, zonder datum. Ik zou meenen, dat het bij den ommekeer van Walcheren door den Hoofdkommandeur bij de Staten van Zeeland is ingediend, om — zoo als in het stuk zelf gezegd wordt — restitutie te eischen, dus na 1576.

„Commendae illustrissimi Melitensis ordinis in Zelandia sitae.

In civitate Middelburgensi una commenda cum appertinentys.

Item duae aliae commendae aliquibus horis a Middelburgo sitae, *kerckwerff* et *memelingen* dictae.

Valent annuatim circum circa plus minus 7000 florenos.

Praeter edificia et multa alia mobilia, quae extiterunt, quorum omnium petitur et oratur restitutio et satisfactio.

Praeterquam notandum sit, quod valor et pretium praedictorum bonorum ascenderit.

De hollandsche vertaling, daaronder geschreven, luidt aldus:

„Commandeurijen van de doorluchtichste ordre van Malta in Zeelant gelegen.

Inde Stad middelburch eene commanderye met de toebehooren.

Item twee andere commandeuryen eenige uyren van middelburch gelegen, genaemt *kerckwerff* ende *memelinge.*

waerdigt jaerlyck daer of daer omtrent meer of min 7000 .guldens.

Behalven de huysingen, ende veele andere meubelen, die daer syn geweest, van alle dewelcken restitutie ende voldoeninge wert geeyscht, ende gebeden.

Ende dat daerenboven te noteren is, dat de waerde ende prys der voorseyde goederen jaerlycx is geresen."

V. D. HORST, *Pr.*

HET APOSTOLISCH-VICARIAAT
VAN
JOANNES VAN BIJLEVELT.

(Vervolg van blz. 41, Deel II.)

III.

Alvorens onze geschiedenis van het Apostolisch-vicariaat van J. van Bijlevelt voort te zetten, moeten we een oogenblik de aandacht onzer lezers terugroepen op een voorval dat de voorname aanleiding geweest is van het ongelukkig banvonnis van den Apostolischen Vicaris, en door ons behandeld is in Deel I van deze Bijdragen blz. 189. We mogten dezer dagen eene zeer verpligtende mededeeling ontvangen van echte bescheiden omtrent die gebeurtenis, uit het gemeente-archief van Wassenaar, waarschijnelijk afkomstig van den toenmaligen Heer van Wassenaar en Obdam, lid van de Staten van Holland, die in de zaak is betrokken geweest. Wijl die bescheiden een nieuw licht over de bedoelde geschiedenis verspreiden en eene leemte aanvullen, welke we nu in ons verhaal ontdekt hebben, meenen we in het belang van de juistheid en volledigheid onzer geschiedenis, van die welwillende mededeeling met erkentelijkheid te moeten gebruik maken en gaan alzoo die stukken, voor zoo ver ze dienen kunnen om hetgeen we t. a. p. schreven, nader toe te lichten en aan te vullen, onder de aandacht onzer lezers brengen.

De zaak is deze:

Wij verhaalden dat ten jare 1717 de Heer van Assendelft door de katholieken dier plaats verzocht werd

te zorgen dat de jansenistische pastoor Poelenburgh (in de meergemelde stukken wordt hij ook *van* Poelenburgh genoemd) vervangen werd door een goed katholiek priester; dat hij zich te dien einde vervoegde tot v. Bijlevelt, toen nog slechts Aartspriester (eerst eenige maanden later, in October 1717 werd hij Apostolisch Vicaris benoemd); dat daarop Caspar Antonius van Gerven, door bemoeijing van v. B. tot pastoor van Assendelft werd aangesteld, en van Poelenburgh met behulp van den Bailluw uit de pastorie gezet, zich bij den Fiscaal van Holland over die handelwijze beklaagde, met het gevolg dat tegen al degenen die er de hand in hadden, en vooral tegen v. Bijlevelt eene geregtelijke vervolging werd ingesteld, welke op dezes banvonnis uitliep.

Nu werd ons nopens die gebeurtenis eene copie medegedeeld van een' brief door den Heer van Assendelft den 2 Januarij 1717 geschreven aan Hugo van Heussen, toen jansenistisch pastoor te Leiden en zich noemend vicaris generaal van het kapittel van Utrecht. Die copie laten we hier letterlijk volgen:

Copie van een brief van den Heer van Assendelft Mr. Jean Deutz — tevens oudt Schepen en Raadt van de stad Amsterdam, geschreven aan Hugo van Heussen te Leiden. dd. 2 Januarij 1717.

„Reets 10 a 12 jaren geleden is in mijn dorp of Heerlijckheid van Assendelft grote twist ontstaan tusschen den Pastoor van de Roomsche en tusschen de gemeente, maar hebbende gemeent, dat deselve was ontstaan omdat de gemelde Pastoor Cornelis van Poelenburgh van de soogenaamde Jansenisten, en het grooste gedeelte van de ingesetenen de geordende priesters waren toegedaan, hebbe op die tyd myn uyterste best gedaan om den Heer Pastoor met de gemelde gemeente te vereenigen, 't geen ook wel soude hebbe gelukt, indien de Pastoor niet boven maten koppig en onhandelbaar was geweest, maar hebbe alles sooveel als mogelijk is geweest, ingeschikt, en met hem de uyterste patientie geoefent,

maar de wynige, dewelke tot nu toe nog in syn kerk gegaan, dewelke alle seer de Jansenisten zijn toegedaan, hebben my een request gepresenteert, waarvan de copie hier beneffens gaat, soodat nu niet anders is te doen als dien Pastoor op een andere plaats te versorgen of hem tenemaal te removeren, maar willende sooveel als my mogelyk is alle opschuddingen en violente behandelinge voorkomen, hebbe diensaangaande het advys van de Heer Creys ingewonnen, dewelke my heeft geinformeert dat UEhoogw. omtrent de geestelyke van dese landen de directie heeft, hebbe dierhalven geoordeelt van dienst te kunnen zijn, my aan UEErw. te adresseeren ente versoeken dat UEErw. het daarhenen gelievt te dirigeren, dat deze Cornelis van Poelenburgh werd verplaast of geremoveert, want solange als dien Heer daar als Pastoor staat, is niet anders als de uyterste ongenoege te wagten, ja het gaat soo verre, dat meerder als vyf en twintig familien uyt het dorp van Assendelft zullen vertrekken indien hy daar langer komt te blyven. Om UEErw. alle het gepasseerde te verhalen soude te lang zyn, maar UEErw. kan sig addresseren aan de Heer Lobs tot Haarlem, de Heer Donker en Creys tot Amsterdam, de Heer van Houten tot Cromeny, en verders aan alle de omleggende pastooren onder het Capittel van Haarlem ressorterende. mogelyk soude UEEe kunnen denken, dat men nog soude kunnen tenteren den pastoor met de gemeente te versoenen, maar daar is de minste apparentie niet toe, dewyl hetselve soo dikmaals is besogt, en altyt door de impertinente behandelinge van den pastoor buyten effect gebleven, soo daar niet om is te denken, en indien syn gemeente al weder met de pastoor eenig genoege kwam te nemen, sal evenwel noit toestaan, dat synE daar komt te blyven, want vermene mede in myn persoon door syn irreverente manieren van doen ten uytersten beledigt te zyn, soodat liever alles sal wagen als hem langer in myn dorp en jurisdictie te tolereren; weete wel dat men sal voorgeven, dat de oorsaak van dese rusie alleen werd veroorsaakt, omdat den Baljuw niet word voldaan, en dat hetselve eene onmogelijkheyd is, omdat de gemeente de geordendende priesters toegedaan niets willen contribueren, maar kan UE. verzekeren dat hetselve de reden niet is, maar syn conduites alleen te wyten, synde deze requeste alle door de soogenaamde Jansenisten getekent, dewelke voorgeven de principaalste redenen niet in de req. te hebben geposeert, om soveel mogelyk is, alle ergenissen te wee-

ren, maar dat sylieden beryd zyn, als het nodig sal zyn, hetzelve nader te deduceren, of mondeling of schriftelyk, sodat indien UEEerw. nodig oordeelt deselve daarop te horen, gelievt haar maar te ontbieden, als wanneer sy sullen occasie hebben om UEerw. daarvan openinge te geven, verzoeke of UEE. deze saak soveel mogelyk is gelievt te verhaasten, dewyl dagelyks werde aangelopen van de gemeente, dewyl sy nu haar godsdienst niet kunnen plegen. Moet UEEerw. nog seggen dat de dootsieken met opene praamen naar de byleggende dorpen werden gevoert, om daar de laaste kerkdiensten te kunnen ontfangen, waarvan eenige soo my werd berigt in de gesyde praamen syn overleden, en anderen sterven zonder occasie te hebben om de gesyde laaste diensten te kunnen ontfangen. Alles is nu in de uyterste confusie en gaande de gemeente te kerk in de omleggende dorpen, komen noit als 's avonts voor het grootste gedeelte laat 'thuis en dikmaals vol en dronken, soodat de gemeente tegenwoordig in de uyterste ongebondentheyt leevt, synde geen opzigt op haar doen en manier van leven en genoegsaam gedestitueert van alle godsdienst, — hiermede blyve enz." — — —

Uit dezen brief nu blijkt duidelijk dan die gansche geschiedenis van Assendelft niet, of althans niet uitsluitend van de katholieken is uitgegaan, zooals later door de tegenpartij is beweerd en men ook zoude opmaken uit hetgeen wij er van mededeelden naar onze archieven, waarin we niets van die omstandigheid vermeld vonden. Het was alzoo niet enkel, zelfs niet hoofdzakelijk afkeer tegen het Jansenismus van pastoor v. P. welke de beweging tegen hem deed ontstaan: zijne partijgenooten, de jansenisten zelven waren zeer tegen hem gestemd en dienden een verzoekschrift bij van Heussen in door bemiddeling van den Heer van Assendelft, om een ander in zijne plaats te erlangen. Dat verzoekschrift was, gelijk we zagen, bij bovengezegden brief gevoegd, — jammer maar dat van het verzoekschrift zelf niets gevonden is. Opmerkelijk is het ook dat de schrijver van den brief zich bij van Heussen, ter nadere informatie beroept op

jansenistische pastoors; immers de door hem genoemden waren van de voornaamsten dier partij,– wel een bewijs dat v. Poelenburgh zelfs bij zijne jansenistische medepastoors in geen goeden dunk stond Het is dan volkomen duidelijk dat de vijanden van v. Bijlevelt het feit onder een ander daglicht hebben doen voorkomen, waardoor het hatelijker werd van den kant der katholieken en daarmede beter geschikt voor het instellen eener geregtelijke vervolging tegen v. Bijlevelt.

Hadde van Heussen aan het dringend verzoek van den Heer van Assendelft gevolg gegeven, waarschijnelijk zou de zaak in stilte zijn afgeloopen; maar deze, ofschoon hij zelf, even als de andere jansenistische pastoors, zooals we uit het volgend stuk zullen zien, v. Poelenburgh in het ongelijk moest stellen, wilde of durfde hem toch niet verplaatsen. Eerst toen er van dien kant geene voorziening kwam, werd, nu ook met medewerking der katholieken, een verzoek gerigt tot van Bijlevelt.

Toen de zaak bij het Hof van Holland *ter criminele* was aanhangig gemaakt, diende de Heer van Assendelft c. s, een request in bij de Staten van Holland, waarin zij zich beklagen over de behandeling *ter criminele* en de Staten verzoeken dat deze kennis mogten nemen van de zaak en den procureur generaal gelasten „omme de voorschreve reedts geëntameerde proceduyren crimineel voor den Hove van Hollandt te laten varen, alsmede den welgemelden Hove, ende verdere Rechters, voor wien men de voorschreve sake, hetzy in het civiel, of in het crimineel, reedts gebraght heeft, of noch andersints soude willen brengen. daarvan met alle gevolgen ende aankleven van dien te ontlasten."

Dat request, ons insgelijks medegedeeld, bevat een uitvoerig verslag omtrent den toestand van Assendelft onder pastoor v. P. 't welk ons nog meer overtuigt van

hetgeen we reeds uit den eerstmedegedeelden brief van den Heer van Assendelft zagen. We gaan daarom het begin van het request, dat het belangrijkste voor ons is — hier mededeelen.

„Geven in alle onderdanigheyt te kennen Mr. Jean Deutz Heere van Assendelft enz. oudt Schepen en Raadt van de Stadt Amsterdam, mitsgaders Baljuw en Leenmannen van deselve Heerlyckheyt, alsmede Klaas Spruyt, Willem Cornelisz. Vis, Huygh de Jongh, Jan Henricksz. Koningh, Aldert Pietersz. Bos, Klaas Cornelisz. Winter, Barent Jansz. Gaal, en Barent Reekman, gecommitteerden van de Roomschgesinde Gemeente aldaar; dat Cornelis van Poelenburgh, Roomsch priester tot Assendelft voorschreve, sigh al voor veele jaren onaangenaam gemaackt hebbende gehadt aan deselve Roomsche gemeente, die verwyderingh eyndelyck soo groot is geworden, dat verre het meerendeel van de selve gemeente (die andersints vry considerabel is, en al in eenige duysenden bestaat) denselven Poelenburgh en syne kercke heeft verlaten, ende dit niet uyt, ofte om eenige discrepantie van Theologische sentimenten, die t' sedert eenigen tydt in de Roomsche Kercke, meer als te vooren, oorsake tot particuliere bewegingen hebben gegeven, maar enckel ende alleen ter sake van conduiten waardoor die van de gemeente vermeenden door hem Poelenburgh t' onreght en onlydelyck beswaart en benadeelt te werden.

Dat die onlusten van tydt tot tydt hooger gaande, hy eerste Suppliant, als Heere van Assendelft etc. soo plightshalven, als op het vertoog en klaghten van veele uyt deselve gemeente, sigh oock wel heeft willen laten employeren om kennisse van saken te nemen en (was het mogelyck) met gevoeglyckheyt alles te helpen bemiddelen, en in te schicken, en alsoo uyt te wercken eene vreede, gantsch en al noodtsakelyck voor den Dorpe en Heerlyckheyt van Assendelft, ende de Opgezetenen van dien in het gemeen, en voor de Ledematen van de Roomsche Kercke aldaar in het byzonder; dat de saken oock in den eersten sigh soodanigh wel scheenen te sullen hebben laten vinden, dat ten wederzyden met de voorgeslagene temperamenten genoegen soude werden genomen, maar dat den Priester Cornelis van Poelenburgh, wanneer men ter sake soude komen, sich alles weder onttrocken, en sulcks oock alles als voorheenen, na syne particuliere sinnelyckheyt, heeft willen dirigeren; dat daardoor de animositeyten

ten wederzyden van tydt tot tydt soodanigh zyn aangegroeyt, dat niet alleen tusschen de Roomsche Gemeente ende hunnen voorschreven Priester, soodanigen scheuringe is ontstaan, dat' er noch al meer en meer Ledematen van de Roomsche Gemeente sigh elders ter kercke begeven hebben gehadt, ende andere geheel en al zyn verwildert, en oock selfs op haar uytterste niet en hebben kunnen werden gesoulageert en bedient van de gewoonlycke Roomsche Ceremonien, maar dat oock die verwyderinge en scheuringe is overgeslagen tot die van de Gereformeerde Kercke aldaar, mits veele van deselve, naar hunne bevattinge, deel in de voorschreve differenten genomen, en partye hebben gekosen gehadt.

Dat (boven en buyten de voorschreve ontsteltenis en commotie der gemoederen) het ongeluck noch heeft gewilt dat de Bruyckers van de Landeryen, soo door de successive inbraken, als door de sterfte der Beesten, in noch meerder confusie en vergelegentheyt zyn gebraght geworden, en dat het een en het ander quaat alsoo by den anderen gevoeght, oogenschynelyck staat met sich te slepen niet minder als een desolatie van het voorschreve Dorp en Landerijen onder de voorschreve Heerlyckheyt van Assendelft sorterende; wanneer namentlyck eenige uyt noodt, andere om in rust en vreede hun gemoedt en Religie te mogen beleven, sigh van daar elders quamen te transporteren, soo als dat wel seeckerlyck te waghten staat, indien de sake niet en werdt gebraght op een andere voet, als die tot noch toe is geweest.

Dat den eersten Suppliant, tot voorkominge van sulcke ruineuse gevolgen, den voornoemden Cornelis van Poelenburgh, dan oock wel weder op nieuw heeft ondergaan in het vriendelycke, en sulcks den selven getraght heeft tot reden en gemackelykheyt te brengen, doch (tot aller leetwesen) sonder eenigh effect, of verder apparentie van succes, sulcks dat dan oock den eersten Suppliant gemoedtshalven gemeent heeft gehadt niet langer ledigh te hebben mogen staan, en sigh dierhalven oock geadresseert heeft aan de Roomsche Geestelyckheyt tot Leyden, als tot Amsterdam, ofte wel aan dengeenen die van de moderaatste, ende hier te Lande aangenaamste maximen zyn; doch dat hy daarmede niet anders en heeft gevordert, dan dat den voornoemden Poelenburg, wegens syn gedragh en hoofdigheyt, door hen wel is gesteldt geworden in het ongelyck, maar dat eghter deselve daaromtrent niet en hebben kunnen goetvinden de vereyschte voorsieninge te doen.

Dat men oversulcks hebbende moeten bedaght zyn op andere middelen, om de voorschreve Dorpe, en de Ingezetenen van dien niet geheel en al te abandonneren, ende verlooren te laten gaan, beright is geworden, dat door J. v. Bijlevelt seer veele missien en bestellingen van Priesters en Pastoren van tydt tot tydt hier te Lande waren gedaan; ende wel soodanigh gedaan, dat den gemelden Bylevelt, hebbende zyne residentie en kerckelycke Statie alhier in den Hage, ende doende alsoo de voorschreve missien en bestellingen niet alleen in den Hage onder het oogh en in het gesighte, soo van UEd. Groot Mog. als van den Hove van Justietie, maar oock met kennisse ende by gedogen van de respective Magistraten en Officieren van de Steden, Plaatsen ende Dorpen, daarinne geraackt zynde, sy Supplianten dan oock ter goeder trouwe gemeent hebben gehadt niet te kunnen misdoen, met sigh insgelycks aan den voornoemden Bijlevelt te adresseren om in plaatse van den voornoemden Poelenburgh provisionelyck een ander wereldtlyck Priester voor den Dorpe en Heerlyckheyt van Assendelft te nomineren ende af te senden, ende den Persoon van Casparus Antony van Gerven, by den selven daartoe derwaarts provisionelyck geschickt, ook aan te nemen."

Dat request nu werd bij „apostelle van 25 Mei 1717 door de Staten aan President en Raden van Holland, Zeeland en Vriesland" om advies gezonden. Het advies van het Hof, in Junij daaraanvolgend uitgebragt, is allerhatelijkst tegen de katholieken en heeft al den schijn van, — althans voor een groot gedeelte, ingegeven te zijn door de hevigsten van de andere partij. Het is inderdaad eene doorloopende verdediging der jansenistische scheuring en bevat al hunne lasterlijke aantijgingen tegen den Paus, de jesuiten en ordesgeestelijken en in 't algemeen tegen alle katholieken die gehoorzaam waren gebleven aan het hoofd der Kerk, maar vooral tegen v. Bijlevelt.

Om te doen zien hoezeer de partij door hare aanhoudende lasteringen tegen de goede katholieken zelfs het hoog provinciaal Geregtshof voor zich had weten te winnen, hebben we het der moeite waardig geacht hierachter

als Bijlage te geven het laatste gedeelte van het voormeld advies, waarin meer de algemeene toestand wordt besproken en ten slotte de Staten worden aangemaand om ten strengste tegen de katholieken, vooral in de zaak van Assendelft te werk te gaan. Bij het lezen daarvan zal het menigeen opvallen dezelfde lasteringen, soms bijna woordelijk, daarin terug te vinden welke nog heden ten dage door de liberalen en vrienden der *staatskatholieken* (in het stuk is spraak van *staats-priesters*) tegen de *jesuiten* en *ultramontanen* (die daar *pausgezinden* heeten) dagelijks worden gedebiteerd. „Tout comme chez nous" zouden de katholieken thans wel kunnen zeggen. Eene groote troost is het zeker voor ons in deze dagendat al de toeleg der toenmalige staatskatholieken of staatspriesters, door de hoogste auctoriteiten in den lande geholpen, de Kerk in ons vaderland niet heeft kunnen schaden noch verhinderen dat zij, hoe ook verdrukt en vervolgd, aanhoudend in bloei en kracht is blijven toenemen.

Op één punt moeten we, in het belang onzer geschiedenis, hier nog de aandacht vestigen.

Sprekende van het verhoor dat zij pastoor van Gerven hadden doen ondergaan, zeggen ze dat hij zich beriep op „eene Missive dewelcke *hy oock exhibeerde*, van eenen priester Bylevelt, sich alhier onthoudende in den Hage. waaruyt bleeck, dat die hem tot Assendelft ten eynde voorschreve hadde gesonden" en iets verder zeggen ze: dat ze „gemeyndt hebben in justitie niet te kunnen afzyn van.... te verleenen daghvaardinge in persoon tegens.... den priester Bylevelt, die den Procureur-Generaal vermeynde, dat sich wel voornamentlyck hadde schuldigh gemaackt, omdat hy door syne *eygenhandige Missive* konde worden overtuyght den voorn. v. Gerven tot Assendelft te hebben gesonden."

Met dit zeggen is moeijelijk te rijmen. de verklaring van v. Bylevelt zelven in zijn request aan gecommitteerde Raden in Januarij 1718 ingediend, waarin hij uitdrukkelijk zegt „dat hy suppliant by synselve overtuyght ende ten eenemaale gerust is dat soodanigh eene sendinge by hem noydt en is gegeven, dat sulcx mitds dien dan oock noydt en sal connen werden beweesen." Zoo getuigde hij ook bij het geregtelijk verhoor, in Maart daaraanvolgende voor datzelfde Hof dat hij geene zending aan v. Gerven gegeven had. Van Gerven zelf verklaarde dat v. Bijlevelt hem die *zending van den Internuntius* had *bezorgd.*

Deze tegenspraak is inderdaad moeijelijk te verklaren. Van den eenen kant laat het zich toch niet wel denken dat zulk een hoog en eerbiedwaardig regterlijk collegie als het Hof van Holland zich door haat tegen de katholieken en door opstoken van hunne vijanden zou hebben laten vervoeren tot opzettelijke logen en lasterlijke verklaringen in een ambtelijk advies aan de Edelmogende Staten; en van den anderen kant kunnen we met geene mogelijkheid den opregten en moedigen v. Bijlevelt verdenken dat hij in een insgelijks officieel request aan de Staten en in een geregtelijk verhoor zoo nadrukkelijk zou ontkend hebben wat hij zich bewust was werkelijk te hebben gedaan en in de gegevene omstandigheden als zijnen pligt zou hebben beschouwd. Evenmin kunnen wij van den braven priester van Gerven zulk eene valsche getuigenis vooronderstellen. Bovendien moet het vreemd voorkomen dat het Hof den geëxhibeerden brief van v. Bijlevelt niet als alles afdoend bewijs en *Corpus delicti* heeft opgeëischt, waardoor van zelf alle verdere onderzoekingen en verhooren van v. Bijlevelt en v. Gerven overbodig waren geworden en de zaak op eenmaal was afgedaan. Nog valt op te merken dat, zooals we reeds aanstipten, v. B. toen nog geen Apostoliesch Vicaris was, maar slechts

Aartspriester, en men dan ook om die reden moeijelijk kan aannemen dat hij de benoeming tot pastoor zou gedaan hebben. Er schijnt alzoo aan eene of andere vergissing of misverstand bij die verklaring in 't advies van het Hof te moeten gedacht worden. Misschien brengen nader te vinden bescheiden meer licht in deze duistere zaak.

Ten slotte willen we nog aanstippen dat het advies bij resolutie van de Staten dd. 23 September 1717 met het request van den Heer van Assendelft c. s. tot nader onderzoek en advies is gegeven "aan den Heer van Wassenaar – Obdam uit de ordre van de Ridderschap, en aan de andere gedeputeerde Raden voor de zaken van justitie". Daaraan is het waarschijnelijk te danken dat de nu medegedeelde stukken in het archief der gemeente Wassenaar gevonden zijn.

Gaan we nu weder voort met het verhaal van de vervolging tegen de katholieken, drie jaren later uitgebroken, waarover in ons laatste artikel.

De verdrijving van den Apostolischen Vicaris uit zijn geliefkoosd verblijf, zijne geboortestad Utrecht, was het begin slechts van de vervolgingsmaatregelen die de regering meende te moeten nemen tegen de katholieken als weerwraak of represaille, zooals het genoemd werd, voor hetgeen de keurvorst van de Nederpaltz en andere katholieke vorsten van Duitschland naar het (voor 't grootste gedeelte overdreven) gerucht ging, zich tegen hunne protestantsche onderdanen veroorloofd hadden.

Reeds in Februarij 1720 was uit den Haag aan den Vicaris geschreven, dat, indien de Keurvorst van de Paltz niet spoedig voldoening gaf aan de gereformeerden, de Staten eene zeer strenge resolutie zouden nemen tegen de roomschgezinden hier te lande, zoo met het sluiten hunner kerken als met het uitzetten van alle geordende

geestelijken en vooral van de jesuiten. Er was echter tijding gekomen dat de Keurvorst de kerk van den H. Geest te Heidelberg die hij aan de gereformeerden ontnomen had, gelijk wij vroeger gezien hebben, zou teruggeven en eene schikking zoude maken ten aanzien van de teruggave van hunnen catechismus [1]). Niettemin werd toch de gevreesde resolutie van de Staten-generaal der vereenigde Nederlanden den 7 Mei 1720, zij 't dan ook alleen tegen de jesuiten, uitgevaardigd. Het voornaamste daarvan laten we hier volgen: [2])

„By resumptie gedelibereert synde op het rapport van heeren vau Welderen.... geexamineert hebbende de brieven.... en andere advertentien, sedert eenigen tijd ingekomen, wegens de continuerende harde proceduren tegen de protestanten en voornamentlick tegen die van de gereformeerde Religie op verscheyde plaetsen in Duytsland, en in het bysonder in de Paltz en te Waart in het Munstersche op de frontieren van Gelderland. Ende geconsidereert synde dat de buyck van de Kerke te Heydelbergh na den H. Geest genaemt dewelcke aan die van de gereformeerde Religie met gewelt was afgenomen, wederom is gerestitueert, niettemin geensints geredresseert werden

1) Ook Hoynck van Papendrecht schreef den 13 Maart 1720 aan den Secretaris van den Internuntius, dat de katholieken in den Haag zeer verheugd waren over het besluit van den Keurvorst om het schip van de kerk van den H. Geest te Heidelberg aan de gereformeerden terug te geven. Dit toch gaf hoop dat de Staten van hunne vervolgingsplannen zouden afzien. Wagenaar zegt in zijne vaderlandsche geschiedenis LXX Boek bladz. 230. „De keur„vorst van de Paltz beloofde hierop den hervormden eene der afgenomen „kerken te Heidelberg terug te zullen geeven, gelijk hij sedert deed, doch „'t stuk van den cathechismus wilde hij aan 's Keizers uitspraak verbleeven „hebben. 't Stiet hem ten hoogste dat de Mis in dit werk eene *vervloekte „afgoderij* genoemd werdt en hij vorderde dat men al wat de Mis betrof „uit den Cathechismus liete."

2) Zie groot plakkaatboek Deel V. Bladz. 576--577 en het kerkelijk plakkaatboek van Wiltens Deel II, bladz. 447-448.

de menigvuldighe andere grieven en beswaerenissen, welcke aan de Protestanten ende speciaelyck aan die van de gereformeerde Religie in de Palts op velerlei wyse syn aengedaen, tegen alle regt en solemneelste tractaeten die voor fundamentele wetten van het Ryck werden gehouden..... niet duyster blyckende dat alle hetselve geschiet op instigatie van de jesuiten en haeren aanhangh die oock hier te lande tegen de Placcaeten ingekropen synde haere snoode practycke in het werck stellen om onrust te verwecken, des Paus maght boven die van alle wereltlycke maghten te verheffen ende de onderdaenen tegen haere wettighe overigheyt op te hitsen, daer uyt seer schaedelycke gevolgen te vresen syn, is goetgevonden en verstaen, dat om eenigsins te thoonen het ongenoeghen van haer Hoogm. over de voors. harde proceduren tegen de Protestanten, voornamentlyck in de plaetsen te Waert... en te gelyck om voor te komen, dat de snoode leere en practieken der Jesuiten, voornaemste autheurs van alle vervolgingen, niet verder hier te lande mogen indringen enz .. " hier worden verder de vroegere plakkaten tegen de jesuiten, met name dat van 14 April 1649 vernieuwd en de verschillende provincien gelast te zorgen dat de jesuiten vóór 1 Julij van dat jaar 1720, uit de vereenigde provincien en de generaliteit vertrokken zijn zonder daar ooit weder in te komen, op straffe in het plakkaat van 14 April 1649 bepaald en zulks „met alle rigeur en sonder eenige oogluykinghe of conniventie."

In hunnen ijver hernieuwden, bij resolutie van 25 Mei daaraanvolgende, de Staten van Holland en Westvriesland het Plakkaat van 14 April 1649 en maakten dat plakkaat van de Staten-generaal der Vereenigde Provincien genoegzaam letterlijk tot het hunne. Dit nu hield in: „verbodt dat geen Jesuiten, Priesters, Papen, Monnicken oft andere geordende persoonen van de Roomsche gezinden

in desen Landen en sullen mogen komen oft verblyven etc.. vorder dat niemandt eenige conventiculen der Papisten sal mogen frequenteren, oft eenige pauselycke superstitiën exerceren, noch ook geene kinderen ter school oft ter studie te senden ofte te leggen in eenige universiteyt, School of Collegie van Jesuiten, mitsgaders geene Collecte oft vergaderingen van geldt, gout, silver gemunt of ongemunt oft andere goederen oft waaren voor oft ten behoeve van eenige gasthuysen, geestelycke oft andere Collegiën of Conventiculen te doen; verbiedende wijders de te samen wooninge van de kloppen en haar bedryf. Item dat geen weeskinderen (welker ouders oft een van deselve is geweest van de gereformeerde religie) sullen werden opgevoedt by Papiste vooghden ende eyndelyck scherpelyck verbiedende alle conniventie en andere quade gangen van de officiers." — Zoo vinden we dat Plakkaat in de hoofdpunten zaamgevat door den Advokaat Reinier Hoynck van Papendrecht, broeder van den Secretaris Hoynck. — Het plakkaat zelf is te vinden in het groot plakkaatboek Deel VIII bl. 279—282.

Men ziet het: hiermede werden niet slechts de jesuiten getroffen, zooals de Staten-generaal in hunne resolutie van 7 Mei bedoeld hadden, maar de geheele katholieke godsdienst werd op nieuw door dat vernieuwings-plakkaat verboden en eene zware vervolging scheen voor de katholieken van Holland weder uitgebroken; — doch gelukkig, de angst en schrik der geloovigen duurden niet lang. Vreemd genoeg, kwam reeds den 5 Junij eene aanschrijving van gecommitteerde Raden van Holland aan de officieren en burgemeesters van de respective steden en aan de officieren ten platten lande, van den volgenden zonderlingen inhoud:

„Eersaeme vroome, discrete, goede vrinden. Op huyden dato deses by ons bekent geworden synde, dat by

abuys het Placcaet van den 14 April 1649 in reguarde van de Jesuiten van nieuw gedruckt en UE toegesonden is om gepubliceert en geaffigeert te worden, hebben wy om het gemelde abuys te redresseren, moeten goet vinden het voors. Placcaet buyten publicatie te houden, en UE. vervolgens moeten bevelen, hetselve, soo het reeds gepubliceert soude mogen syn, buyten affixie te laeten, en ons de nog overige Exemplaren van het voors. Placcaet en Missive weder toe te senden." Daarop volgt verder dat ze niettemin de noodige orders moeten stellen om de jesuiten vóór 1 Julij uit de provincie te doen vertrekken. Deze aanschrijving vonden we in eene eigenhandige copie van Hoynck, alsook in de Amsterdamsche Saturdaegse Courant van 8 Junij 1720.

Van deze vreemde verschijning hebben we geen reden of uitlegging gevonden. Zouden misschien de Staten van Holland, na de eerste vervoering van hunnen ijver tot bezinning zijn gekomen, en ingezien hebben welk anachronisme het was, een plakkaat te vernieuwen van de vorige eeuw, en hoe dwaas zoo eensklaps alle uitoefening der katholieke godsdienst te verbieden en eene vervolging in te stellen, die men zelfs eene eeuw vroeger niet had kunnen volhouden; of hebben we welligt ook hier weder te denken aan de jansenisten die ongetwijfeld de Staten tot het nemen der maatregelen tegen de jesuiten zullen hebben opgestookt, doch zeker niet bedoeld hadden een plakkaat uit te lokken, waardoor ook zij getroffen werden?...

Met zekerheid kunne we er niets van zeggen, maar dat die gansche vervolging eigenlijk het werk was van de jansenisten tegen de jesuiten, daarvan was de Vicaris v. Bijlevelt ten volste overtuigd. Immers in zijne Relatio Status van Julij 1720 schreef hij aan de Propaganda: „Dit wensch ik Uwe Eminenties te doen opmerken dat die rampen ons, naar het algemeen zeggen, overkomen

ter oorzake van de moeijelijkheden in de Paltz: maar ik weet zeker dat de Refractarii (de Jansenisten) by al de Staten er dringend om verzocht en gebeden hebben, zoo als ik duidelyk genoeg uit de Plakkaten en resolutien zelve kan opmaken" [1]). Ook de jesuiet Pater Mattheus in den Haag aarzelt niet in zijn brief van 6 Junij, aan den Kardinaal d'Alsace gerigt, die vervolging tegen de jesuiten vlakweg aan de jansenisten toe te schrijven; „nous doivrons" zegt hij van de plakkaten sprekende, „être la victime du fureur des Jansenistes". In dienzelfden brief roept hij de tusschenkomst in van den Kardinaal bij den Keizer, opdat die de jesuiten te hulp mogte komen. Ook meldt hij dat in den Haag het plakkaat van 1649, hetgeen reeds op de muren was aangeplakt, op orde van de Staten den 5 Junij weder werd afgescheurd. Zouden we met het oog op het werken der partij niet met eenigen grond mogen vermoeden dat ook dit afscheuren van een plakkaat van 1649 't welk de Staten van Holland toch werkelijk in hunne resolutie van 25 Mei tot het hunne gemaakt hadden, weder van diezelfde partij was uitgegaan, wijl immers gemeld plakkaat in zijne algemeenheid blijkbaar hunne bedoeling voorbijstreefde, en zij 't wel op de jesuiten gemunt hadden, maar geen verbod van alle uitoefening der katholieke godsdienst konden wenschen? Hoe 't zij, de verdwijning van het geduchte plakkaat van 14 April 1649 deed de arme katholieken wel een weinig bekomen van de schrik en angst welke de aanplakking daarvan hun om het hart geslagen had. Toch schreef v. B. den 12 Junij nog uit Arnhem: „Wy syn hier en door de gansche missie met eene geweldige verslagentheyd bevan-

1) „Hoc hic ab Eminentiis vestris notari desidero quod quidem mala haec propter molestias Palatinatus, ut vulgus fert, nobis eveniant; verum ego certe scio, refractarios plurimum ad hoc sollicitasse apud omnes Ordines, ut ex ipsis edictis et resolutionibus eorum satis colligere possum."

gen geweest over de vernieuwing van de oude placaeten van t jaar 41 en 49, die de gestrengste syn en over de nieuwe resolutie welke de Staaten van Holland hebben genomen en de andere provincien staen te nemen op versoeck van de Heeren Staaten Generael. Wij moeten, vir amplissime, geduld hebben en God almachtigh bidden dat hy alles wil schicken tot syn hoogste glorie en eer en onser saligheyd: ik ondertusschen sal met de Aertspriesters een wakend oog op alles houden en de voorkomende saecken na tydsgelegenhyd bestellen." In een P.S. echter van dienzelfden brief schrijft hij, vernomen te hebben dat de Keizer een commissaris benoemd had om de zaken in de Paltz te onderzoeken en te regelen waarover de Keurvorst niet best tevreden was. Op die tijding, zoo had hij verder vernomen, zoude de provincie Gelderland overal hebben aangeschreven dat de plakkaten geen voortgang moesten hebben, en zelfs zou de provincie Holland orde gegeven hebben ze niet uit te voeren. Hij eindigt evenwel met te zeggen: „Ik verhale deze tydinge gelyck ik er aenkom en geven my over aan de wille Gods." Wat er van de waarheid dezer tijding geweest zij, zeker is het dat de plakkaten tegen de jesuiten hier en daar strengelijk werden toegepast. Ze werden uit de provinciën Holland, Zeeland, Vriesland en Groningen verbannen, ofschoon toch te 's Hage, Gouda en Enkhuizen met medeweten van de magistraat eenige paters bleven; daarentegen was men in de provinciën Utrecht, Overijssel en Gelderland minder streng. Doch in Amsterdam, zoo schreef v. B. den 10 Augustus, zag het er benaauwd uit De jesuiten hadden toen reeds allen moeten vertrekken. Hij zou nu voorloopig wereldlijke geestelijken in hunne statiën aanstellen met belofte van hun die terstond terug te geven, zoodra ze daar weder dienst mogten doen. Hij was anders bevreesd voor afval bij de groote en vele be-

proevingen en verleiding. Opmerkelijk is het dat de toen regerende burgemeester van Amsterdam Pancras een bloedverwant was van Steenhoven, het hoofd der Jansenisten.

Pater de Glabbais [1]) die, zooals we reeds zagen, pastoor was van de Breedstraatskerk of *Moses en Aaron* te Amsterdam (thans S. Antoniuskerk), klaagt om dezen tijd bitter dat het Portiunkelfeest dit jaar (1720) zoo ongelukkig was afgeloopen, wijl hij maar geen paters tot assistentie had kunnen krijgen wegens de vijandigheid der regering, die zulks niet had willen toestaan. „Terwijl de katholieken", zoo schreef hij den 10 September, „streng in het oog gehouden worden en by 't minste wat ze doen, zwaar worden beboet, mogen de jansenisten vryelyk alles doen." In eene aanteekening van Hoynck, reeds van 6 Mei 1720, lezen we, dat te Amsterdam verscheidene pastoors en missionarissen door den schout in zware boeten geslagen waren onder voorwendsel dat ze kapellaans of andere geestelijken in hunne kerken dienst lieten doen, die niet door de regering geadmitteerd waren. Zoo moesten genoemde pater de Glabbais en pater Overbeke, pastoor van de Boomskerk, ieder eene boete van *f* 1000 betalen, pastoor Marquies, van Duifjeskerk, 100 dukaten, pater Mun-

---

1) We hebben dien pater de Glabbais tot dusverre altijd *Provinciaal* genoemd van de paters Franciscanen. Door eene vriendelijke opmerking is het ons gebleken dat we ons daarin vergist hebben. Hij was *Praefectus Missionis*, zooals hij zich zelven ook in zijne brieven noemt. Doch in zijn tijd was die betrekking gescheiden van het Provincialaat. De Praefectus Missionis was belast met al 't geen de zending betrof van de paters zijner orde in de Hollandsche Missie. Van daar dat hij, zooals we zagen, voor zijne orde optreedt bij den Nuntius en Vicaris Aps. In die hoedanigheid had hij ook uitgebreide faculteiten; en pater de Glabbais inzonderheid was een man van grooten invloed, zelfs bij de Regering; maar hij was geen Provinciaal. Deze woonde toenmaals in Belgie en had het oppertoezigt over al de paters zijner provincie en dus ook over de Glabbais zelven. Eerst geruimen tijd later werden die twee betrekkingen in een en denzelfden persoon vereenigd, zooals ze verder ook altijd vereenigd gebleven zijn.

nikhoven, pastoor van de Spinhuissteeg of de Ster (thans S. Augustinus) tot twee malen toe 100 dukaten.

Ook pater de Glabbais spreekt in zijn brief van 11 November 1720 over verschillende zware geldboeten, zooals vroeger nooit gebeurd was, aan priesters opgelegd; doch, voegt hij er bij, geen enkele aan jansenisten die doen kunnen wat ze willen 't Was evenwel, schrijft hij verder, niet de schuld van de burgemeesters, die zich dikwijls veel meer welwillend betoonden. Zoo had hij niet meer bespeurd dat ze een bewijs van aanstelling van Steenhoven vorderden; zelfs was hem na naauwgezet onderzoek bij paters zijner orde, die van buiten de stad zich bij hem vervoegden, gebleken dat over het algemeen de regering verdraagzamer begon te worden en de benoemingen zoo van reguliere als seculiere priesters door den Nuntius of door den Vicaris gedaan, werden erkend, zonder dat zelfs inzage gevraagd werd van de Litterae patentes. In Amsterdam zag de magistraat veel door de vingers en pater Munnikhoven mogt zijne kerk (de Ster), die lang gesloten was geweest, weder openen.

Niettemin bleven de *morigeri* [1]) altijd met reden bevreesd, wijl de burgemeester Pancras, de bloedverwant van Steenhoven, ook na verstrijken van zijn Praesidium, den 3 Februarij 1721, nog wel een tweede jaar *regerend* burgemeester zou blijven, als zijnde hij de oudste of senior onder de burgemeesters.

In Utrecht, zoo schreef v. Bijlevelt den 18 October 1720, was zekere Spoor burgemeester, met wien hij zeer

1) *Morigeri gehoorzamen* was de gewone naam, waaronder de goede katholieke priesters die aan den H. Stoel getrouw waren gebleven, werden aangeduid, in tegenoverstelling van de *refractarii, wederspannigen* of jansenisten. *Morigeri* werden de goede geestelijken voortdurend genoemd in de jurisdictie-brieven van den Vice-Superior tot aan het herstel der Hiërarchie. Daarin toch werd faculteit gegeven om „Missionariis *morigeris* tantum qui in Missione Hollandica commorantur", te assisteren.

bevriend was. De jesuiten konden daar veilig terugkomen, dat hem groot genoegen deed. Van dien tijd af onderteekent hij doorgaans zijne brieven met den pseudoniem van *Maitsjan*; waarom nu eerst, en niet reeds vroeger, toen de vervolging grooter was, is ons niet regt duidelijk. In een schrijven aan de Propaganda van November 1720 [1]) zegt hij : onze Missie geniet tegenwoordig de allerwenschelijkste rust en heeft nergens meer te lijden van de bittere vervolging: ja zelfs neemt de wijngaard des Heeren dagelijks toe in bloei; terwijl de paters van de societeit naar hunne statiën terugkeeren en de hun toevertrouwde kudde zonder stoornis verzorgen. In de stad Amsterdam waar de verdrukking harder was, is nu ook meer vrijheid gegeven zoowel aan regulieren als seculieren. Te Rotterdam heeft de bekeering van Blankaert [2]) eene groote verandering in de gemeentens te weeg gebragt. Vele voorname ingezetenen dier stad hebben het janse-

1) Zie hier den text van dat schrijven:

„Praesentem Missionis nostrae statum optatissima tranquillitas secundat, nec uspiam acerbiora ulla persecutionis aura perstringitur; quin in dies singulos Vinea Domini incrementum capit, Patribus Societatis Jesu ad suas stationis redeuntibus et gregem sibi creditam absque offensione pascentibus.

In civitate Amstelodamensi, in qua inhibitio fuit durior, libertas nunc amplior tam regularibus quam saecularibus sacerdotibus data est.

Rotterodami quoque conversionem sacerdotis Blankaert magna inter communitates Refractariorum mutatio est subsecuta; nam cives primarii, relicta Refractariorum cohorte, ad castra Romano Catholicorum convolarunt.

2) De hier genoemde Blankaert (Joannes Michaël) was kapellaan geweest bij den jansenistischen pastoor Timmer te Rotterdam. Hij was in al de geheimen der Jansenisten ingewijd: was ook tegenwoordig geweest bij de heiligschendende plėgtigheid van het teekenen van 't beruchte Appel der Hollandsche Jansenisten tegen de Bul Unigenitus op 9 Mei 1719; doch bij nader inzien van hunne schandelijke streken, vooral van die van Quesnel, gingen zijne oogen open, hij verzaakte openlijk de scheuring en werd een ijveraar voor de katholieke zaak. Wij bezitten verscheidene opmerkelijke getuigenissen van hem over de handelwijze der jansenisten, over hunne listen en kuiperijen, briefwisselingen met Quesnel en andere hoofden der scheuring enz. Wijl we hier eigenlijk niet de geschiedenis van het jansenisme behandelen, laten we voor het oogenblik die stukken onaangeroerd.

nismus verlaten en zijn tot de katholieke Kerk teruggekeerd.

Den 27 December schrijft v. B. dat hij niet twijfelt of alle door de jesuiten verlatene statiën zullen wel weder met den tijd door hen worden ingenomen: zelfs te Amersfoort „waar 't anders nog al vuyl is" is pater C. van de Clooster weder in volle bediening.

Deze betrekkelijk gunstige afloop van de vervolging, die zich bij den aanvang zoo ernstig liet aanzien, doet ons met grond vermoeden dat het der hooge regering niet zoo heel ernstig gemeend was, en die gansche toestel van plakkaten slechts dienen moest om aan de dweepzieke vijanden der katholieken, door de lasteringen omtrent het gebeurde in het Munstersche en in de Paltz opgestookt, eenige voldoening te geven. Zoodra toch de storm wat bedaarde, bleven de vervolgingsmaatregelen van lieverlede door de van oudsher gebruikelijke „oogluyckinge" of „conniventie" buiten werking. Niettemin bleef de toestand der katholieken altijd hagchelijk, wijl het vaak van plaatselijke regeringen afhing, hen krachtens de eenmaal uitgevaardigde plakkaten te kwellen en te vervolgen, waarvan de vijanden der Kerk, vooral de jansenisten niet zelden partij trokken, zooals we reeds gezien hebben en voortdurend nog zullen zien.

Van Bijlevelt zelf hield zich toen meestal te Arnhem op, waar hij eene woning had en van tijd tot tijd „kwartier" hield, zooals hij 't zelf noemt; een vast verblijf daar te vestigen was vooralsnog niet raadzaam „De vrijheid" (aldus in zijn brief van 6 September 1720 uit Arnhem geschreven) „is hier tot noch toe seer goed en men heeft met de actien soo veel te doen, dat men soo het doorgaet, om eygen interest wel vrijheid van Religie soude geven." Dit doelt ongetwijfeld op den toenmaligen handel in Zuidzee-actiën, dien beruchten windhandel van

't jaar 1720, welke echter reeds in October van dat jaar geheel te niet ging.

Te midden van zijnen moeijelijken arbeid en strijd was het hem een onuitsprekelijke troost en bemoediging herhaaldelijk uit Rome van de Propaganda en vooral van den Secretaris van den Paus Kardinaal Paoluzzi, namens en op last van Z. H. zelve, de volste goedkeuring te ontvangen op zijn werken en bestuur, te gelijk met den grootsten lof over zijn' Apostolischen ijver. Zoo schreef hem den 22 Junij 1720 kardinaal Paoluzzi dat de H. Vader hem gelast had den Vicaris te verzekeren dat deze in de uitoefening van zijn Vicarisschap de hoogstmogelijke voldoening aan den Paus geeft. Z. H. vermàant u, zoo gaat de Kardinaal voort, op den ingeslagen weg voort te gaan; uwe kudde toch gaat hem zeer ter harte en hij verheugt zich grootelijks te vernemen dat ze in het R. K. geloof en in de godsvrucht toeneemt en volhardt Daarom zal het Z. H aangenaam zijn, indien ge volgens uwe belofte ons een duidelijk verslag geeft van den geheelen toestand uwer Missie. De Kardinaal eindigt met hem den Apostolischen zegen van den H. Vader mede te deelen en van zijne eigene toegenegenheid op nieuw te verzekeren [1]). De Vicaris kon van deze laatste verzekering des Kardinaals, des verkiezende, in het belang zijner zaak gebruik maken. Meer

1) Zie hier den geheelen brief:

„Rescripseram Dominationis tuae Literis, cum SSms Pater jussit me tibi eas quoque renunciare quas ipse accepit, simulque certiorem reddere te sibi in tuo gerendo munere cumulatissime satisfacere. Quam cepisti, ut insistas viam, te monet, valde quippe grex tuus sibi cordi est, plurimumque laetatur, cum illum in Romana fide et catholica pietate progredi ac se tenere intelligit. Quam ob rem gratum feceris Sanctitati, si de universo vestrae Missionis statu nobis, ut spondes, luculenter referes. De reliquis cum eadem ad me scripseris jam tibi responsum dedi. Addo nunc Apostolicam benedictionem, qua te Summus Pontifex donat, nec de mea iterum benevolentia, qua cum lubeat in rem tuam uti possis, taceo. Romae 22 Junii 1720. Ad officia paratus. CARDINALIS PAULUTIUS.

dergelijke betuigingen van belangstelling en toegenegenheid des H. Vaders mogt van Bijlevelt nog in December van hetzelfde jaar en later meermalen ontvangen. Aanhoudend stond hij in briefwisseling met Rome en vond daarin een onwaardeerbaren steun en kracht in zijn bestuur. Van Julij 1720 tot December 1726 (hij overleed 21 Januarij 1727) zond hij niet minder dan vijftien grootere en kleinere verslagen over den toestand der Missie, waaronder jaarlijks omstreeks de maand Junij eene meer uitgebreide *Relatio Status* met naamlijst van geestelijken en zoogenaamde *fructus spirituales* of opgave van getal doopsels, bekeerlingen, huwelijken enz. in ieder Aartspriesterschap voorgevallen.

Van die verslagen bezitten we volledige copiën, door v. Bijlevelt's secretaris, Arnoldus Hanssen, geschreven. Het behoeft niet gezegd, dat wij bij de voortzetting onzer geschiedenis van die officiële bescheiden vlijtig gebruik zullen maken.

(Wordt vervolgd.) J. F. VREGT.

BIJLAGE.

(Zie bladz. 251)

De extravagances, die wy laatstelyck by lecture van de Requeste van den voorn. M^r^. Jean Deutz c. s. hebben ontmoet, betreffende, namentlyck, het werck van de Roomsche priesters *in genere*, ende waaromtrent den voornoemden Jean Deutz c. s. hun niet ontsien te avanceren saecken, dewelcke direcktelyck aanlopen tegen de Resolutien en Placaten van oudts af, ende sulcks soowel in de eerdere als latere tijden binnen dese Landen geetablisseert, dat alles willen en sullen wy seer gaarne overlaten aan de serieuse en hooghwyse deliberatien van UEd. Gr. Mog. aan dewelcke sulcks competeert, maar dewyle ons bericht op de voorschreve Requeste sonder onderscheyt is geverght, ende dat' er naar onse gedachten in de sentimenten, welcke aldaar op het voorschreve respect werden geuyt, is vervat een toelegh, dewelcke allesints is gevaarlyck, ende waaraan seeckerlyck de handt moeten gehad hebben, diegeene, dewelcke de Jesuitische factie zijn toegedaan; soe bid-

den wy, dat het UEd. Gr. M. niet en moch vervelen, dat wy daartegens aanmercken, schoon dat sulcks UE. Gr. M. is bekent, dat de oude maximes, (waarvan den voornoemden Jean Deutz c. s. mede hebben willen spreecken, hoewel seer verkeerdelyck) die van de eerste tyden der erectie deser Republicque nopende het stuck van het Pausdom, altoos salutair geoordeelt zyn geworden, hierinne bestaan, dat wel de Roomsgesinden niet moesten verjaegt, nochte van haren gewaanden Godsdienst geprivеert worden, doch dat echter omtrent de selve te dughten was, den bitteren haet van het Papendom in het algemeen, ende insonderheyt de arghlistige machinatien van het Hof van Romen, dat niet anders voor hadde, als het soo by haar genoemde Ketterdom uyt te roeyen, ende met subversie van deze Republicque alle selfs Ingezetenen wederom onder slavernye en conscientiedwang te brengen.

Hieromme is het geweest, dat' er expresse Placaten zyn gemaeckt geweest tegens de exercitie van de Roomsche Kerckdiensten, ten eynde uyt krachte van de selve alle Roomsche Priesters, sonder onderscheyt, souden kunnen werden geweert, doch is echter door een gemeen concert onder de Regenten vastgestelt, in een stilswygende conniventie te dulden soodanige Priesters, als tot bedieninge van de Roomsche Ingezetene hier te Lande nootsakelyck waren, met dat onderscheyt, en die voorsorge echter, dat men diegeene, dewelcke door eenige Prelaten of Kerckelyke Overheden buyten deze Landen geseten, van daar herwaarts souden werden gesonden; hetzy Klooster- Munniken of andere Priesters absolutelyck souden weeren, en dat men alleen souden toelaten wereldlycke Priesters, van geen Klooster-Ordres of Praelaturen buyten dese Landen afhangende, en wel alleen sooveel mogelyck ware, desulcke, die hier te Lande souden wesen gebooren en gemaaghschapt, omdat van de selve te presumeren was, dat sy minder als andere aan de verderffelycke maximes van het Hof van Romen souden wesen geattacheert.

Het is waar, dat by vervolgh van tydt de Regenten van de respective Steden en Dorpen soo constant in het executeren van die salutaire maximes niet hebben geperseverееrt, als wel waar te wenschen geweest, en dat tegens deselve ordre veele statien (soo de Roomschgenoemde het noemen) van Munnicken en andere van buyten gesondene Priesters hier te Lande zijn geëtablisseert geworden, welckers toelegh altoos is geweest, gelyck als sy daarinne oock seer wel zyn

gereusseert, niet alleen omme het geldt, dat zy door superstitie de Ingezetenen deser Landen weten af te perssen, na buyten te versenden, ende tot vermeerderingh van de macht van het tiranisch Papendom en tot nadeel van den Staat te doen dienen, maar oock omme deselve Ingezetenen oproerige sentimenten tegen alle Protestantsche Regeringen in te boesemen, als of die onwettigh zynde, soude moeten werden tegengegaan, ja verdelght, en dat sy in conscientie gehouden souden zyn daar aan te helpen.

En is de maght van dese van buyten gekome Missionarissen soo verre doorgebroocken, dat de Priesters van de oude maximen insonderheyt die van de Hollandsche ende andere geunieerde Landen selfs onder den haren hebben beginnen te doleren, vermeynende, dat nu de Roomschgezinden hier te Lande gedult wierden, het meer eygen was, dat het Priesteramt onder haar bedient wierden, door haar eygene Medeburgers of Landtslieden als door vreemden, doch dat in plaatse van hier op in den haren na reden en billickheyt gehandelt te werden, men heeft ondervonden, dat de stoutheyt van het Hof van Romen hier te Lande veel verder is gegaan als ooyt te vooren, en dat haar Emissarissen, voornamentlyck de Jesuiten, en die van hare factie, de van oudts geduldе wereldtlycke Priesters hebben beginnen te attacqueren door twee wegen.

De eene dat sy de ordre van de Kerckelycke Regeringe, die in het ordineren en consacreren van nieuwe Priesters, het vervullen der vacerende kercken, als andere nootsakelycke bestellingen, sedert de erectie der Republicque door de algemeene Roomsche Geestelyckheyt of Cleresie hier te Lande altydt was gehouden, gepooght hebben te subverteren, ende deselve Cleresie op een soo absolute wyze van het Hof van Rome afhanckelyck te maken, als deselve noyt voor de Reformatie was geweest, en in de andere Nederlanden, ende in Vranckryk oock als nogh niet is, en alsoo deze Landen dan met Missionarissen te vervullen, en alle priesters, die eenige moderate sentimenten voor de Regeringh mochten hebben, buyten bedieningh te stellen, gelyck sy alrede seer veele Statien der Roomsche Pastoren tot collatie van de Capittelen of haren Vicaris staande, *de facto* hebben geinvadeert, en met priesters vervult van een buytenlansche sendingh, het geene, soo ons bericht werdt, jegenwoordigh al soo verre is gegaan, dat twee derde parten der kercken, die van oudts onder deselve Capittelen hebben behoordt, door de nieuwe Missionarissen zyn geoccupeert.

Dogh dewyle sy dit haar voornemen ten eersten met eene slagh niet geheel konden uytvoeren, aangesien de oude Priesters door ordentelyck gedragh haar gemeente op vele plaatsen in haar oude devotie by den anderen hielden, sulcks dat.de Jesuiten overal niet direct konden inboren, soo zyn sy nogh een tweede wegh van listigheyt ingeslagen, van namentlyck onder de Roomsche Ingezetenen te doen dissemineren, dat die oude Priesters niet souden zyn rechtsinnigh in de leere van de Roomsche Kerck omtrent de onderdanigheyt die sy pretenderen, dat aan den Stoel van Romen soude moeten werden gedefereert, en dat gevolghlyck de Sacramenten, door haer bedient werdende, van geen kracht souden wezen, omdat sy in conscientie gehouden souden zyn die oude Priesters te verlaten, ende by andere Priesters te Kercke gaan, die de oppermaght van den Paus blindelingh gehoorsaamden.

En dit alles niettegenstaande het Hof van Rome die oude Priesters niet heeft derven excommuniceren, soo als nochtans dat Hof soude hebben moeten doen, indien dese inboeseming na eenige waarheyt was gelyckende, en dat gevolgelyck (soo als door de oude Priesters beweert werdt) na de Canones van de Roomsche Kerck, die inboesemingh niet is staande te houden noch te verschoonen van laster en valsheyt, selfs in den haren, ende oversulcks UEd. Gr. M. onderdanen met geen reden konnen doleren over hardigheyt, wanneer men haar belet eenigh ander soort van Priesters, als na de gemelde oude maximes alhier te mogen hebben, en dat die geene, die daar niet mede te vrede zyn, als qualyck geintentioneerde tegens UEd. G. M. Regeringh moeten werden aangesien.

Dit is Edel Gr. M. Heer geweest den staat, waarinne by vervolgh van tydt, de saken aangaande de Roomschgesinden hier te Lande zyn geraackt, en gelyck als dit alsoo gelopen heeft met dese en geene veranderingen tot de bekende querellen, die de Jesuiten hebben gemaackt aan den Aartsbisschop van Sebasten, die over de Roomsche Kercke in de Nederlanden met den titul van Vicaris Apostolyck was gestelt, soo hebben UEd. Gr. M. met diezelfde salutaire insighten, soo als in voorige tyden daartoe altoos is gearbeyt, vernieuwt en nader geemaneert hare Placaten, en wel specialyck daar by verboden, alhier eenige bevelen van den Paus te obediéren en niemant voor Vicaris te erkennen als die geene, die na ordre in deze Landen gebruyckelyck daartoe souden wesen geadmitteert, blyvende daarby op het aldernadruc-

kelykste inhereren derselver voorgaande interdictie, dat geene geordende Priesters ofte Munnicken binnen dese Landen souden vermogen te komen, op poene van daar over arbetraerlyck te sullen werden gestraft.

Wy zyn in het seker onderricht dat den Priester Byleveldt, aan wien den Heere van Assendelft selfs voorgeeft sigh geaddresseert te hebben, om den Pastoor Poelenburgh, die een Staatsche Priester is (soo als sy dat noemen) uyt dien hoofde alleen en om geen andere reden te helpen verdryven, en een ander in desselfs plaatse te introduceren, is een gesubstitueerde van den Nuntius Apostolicus tot Brussel die door de hulp van den gemelden Byleveldt jegenwoordigh actueel besigh is de Roomsche Kerckelyke Regeringe, aan de Capittelen competerende, te onderkruypen, en de voorgemelde pernicieuse machinatien der Jesuiten werckstellig te maken, en dat dit oock is het desseyn, vervat in de Requeste van den voorn. Mr. Jean Deutz c. s. hetselve blyckt evidentlyck, als sy hun daarby niet ontsien te seggen "dat in gevalle men der manieren als desen, of op diergelycke "wyze de vacerende Roomsche Kercken niet doet voorsien, men "alsdan de oude Priesters (dat zyn de Staatsgesinden) met de "Roomsche Gemeenten ten opzichte van het Ecclesiastische soude "toelaten te leven, en handelen na hun welgevallen", even als of die oude Priesters, aan wien tot nogh toe de bestellinge met conniventie is toegelaten, nu omdat de Jesuiten ter begeerte van het Hof v. Rome de Gemeente oproerigh hebben gemaackt, t'eenemaal vande bestellingh behoorende te werden geremoveert en de gesubstitueerde van de meergemelde Nuntius, of een diergelycke Priester van buyten daar inne soude moeten succederen, saken die wy niet konnen begrypen, hoe dat persoonen, dewelcke zyn onderdanen van desen Staat de stoutheyt hebben derven nemen, van die voor UEd. Gr. M. te alleguéren.

Dit zyn infractien tegens de meergemelde UE. Gr. Mog. Placaten, die oock (als geseght is) al zyn doorgedrongen tot op veele andere plaatsen binnen dese Provintie, en die van dat gevolgh sullen zyn, wanneer deselve niet vigoreuselyck werden tegengegaan, dat UE. Gr. M. in plaatse van haar salutair ooghmerck door het emaneren van de voorschr. Placaten te bereycken, het Landt wel haast sullen vervult sien met die secrete vyanden van het gemeen, die men van het beginsel van de Republick af altydt heeft getracht te weeren; weshalven wy niet konnen afzyn van

UE. Gr. Mog. respectueuselyck te geven in bedencken of het niet ten hoogsten nootsakelyck is dat van de hand werden gewesen alle Supplicatien, die eenighsints aangelyt worden, om de executie van de welgemelde UEd. Gr. Mog. Placaten te stremmen, en dat in tegendeel van dien met allen ernst de officieren en Justicieren van den Lande, daertoe werden gehouden omme de infractien tegen deselve Placaten te repareren, met verdryvinge van alle die Priesters, die tegens deselve Placaten zyn geetabliseert geworden.

Het is seecker, Ed. G. M. Heeren, dat over hetgeene jegenwoordigh tot Assendelft is voorgevallen, alle de Roomschgesinden, soowel de Moderate als Quaataardigen het ooge zyn hebbende, ende dat na den uytval van hetselve, en nadat die sake by U Ed. Gr. M. sal werden geconsidereert, de stoutheyt der Jesuitische factie sal toenemen ofte door de Moderate konnen tegengegaan werden, en dat het te dien reguarde van seer groote consequentie en quaat gevolgh sal zyn, indien UEd. Gr. M. de Calange door den Procureur Generaal tegens de transgressien van UEd. Gr. M. Placaten ondernomen niet souden gelieven te laten voortgaan, en dat insonderheyt het Roomsche Hof hier op is merckende, om na den uytval van hetselve hare mesures met de saken der Roomschgesinden hier te Lande te nemen, en dat in cas UEd. Gr. M. gemelde hare Placaten niet vigoreus doen maintineren, hetselve Hof, om soo te spreken, met de uyterste verachtingh omtrent alle U Ed. Gr. M. Placaten sal wesen aangedaan, en dat het infallibel is, dat alle de moderate Priesters hier te Lande sullen uytsterven of verdreven werden. En als dan alle de Roomsche Priesters tot een toe niet meer sullen dependeren van de Capittelen, bestaande uyt gegoede, en hier te lande bemaagschapte persoonen, maar enckel en alleen van de Emissarissen van het Hof van Romen, wiens ordre sy blindelinghs sullen volgen, UEd. Gr. M. onderdanen door valsche streecken van haar goederen beroven; ende deselve alderhande oproerige sentimenten inboesemen, daar van de consequenten hier vooren meermalen zyn aangeroert, ende verders door UEd. Gr. M. wel sullen kunnen werden begreepen.

geschreve Haag — Junij 1717.

De Praesident ende Raden
over Hollandt Zeelandt West Vriesland.
(get.) JOAN THIERRY.

DE KATHOLIEKEN OP ZUID-BEVELAND IN 1654.

In de notulen der Ed. Mog. Heeren Staten van Zeeland, 15 Juni 1654 komt voor:

„Op het vertoogh der Classis van Zuyt-Bevelant is goetgevonden, dat de Ambachtsheeren aldaer, als mede de Heer Rentmeester Bewestenschelde respective, zullen toegezonden worden de Resolutien van de Staten van Zeelant, successivelyck in de jaeren 1621, 1639; en nu laetst den 27 julij 1652, ordonnerende dat geen Paepsche Officieren ofte Godsdienst aldaer zullen worden geleden, en dat alle vasten-aventspelen, kermissen, en andere Afgodische Feestdagen, Rhetoryck-spelen zullen worden verhindert, en zorge gedragen, dat de Rustdagh des Heeren niet geprofoneert en werde etc.; ten eynde den inhoud van de voorsz. Resolutie strictelyck in 't werck gestelt en geexecuteert moghte werden."

De rentmeester Bewestenschelde, Henric Thibaut, leverde daarover 7 November 1654 zijn verslag in, en gaf daarin den navolgenden staat der Roomschen op het eiland Zuid-Beveland.

„Edele Mogende Heeren.

„Het heeft UEd: Mog: gelieft my by derselver aenschryven vanden 23e Juny laestleden te ordonneren, dat ick alle neerstichheyt soude aenwenden, om te jnquireren op d'excessen binnen myn district, in de tolerantie vande oeffeninge vanden Roomschen affgodendienst ende superstitien, en 't gebruyck tot de politie ende regieringe van persoonen, notoirlyck synde van die gesintheyt, off wel

deselve toegedaen en geaffectionneert, ende volgens daer tegens, tot ruste van dese Provintie, strictelick ter executie ende int werck te stellen den inhouden vanden Placcaten van UEd. Mog. ende derselver resolutien vanden 12 May 1621. ende 27 july 1622. int voorsz. UEd: Mo: aenschryven geroert, ende my daer neffens toegesonden, mitsgaders aen UEd: Mog: successivelyck te adviseren, wat my in voorvallende gelegentheden daer omtrent bejegent, ende by my gedaen soude syn: oock te besorgen, by alle wegen desdoenlyck synde, dat in conformiteyt van UEd: Mog: Politique ende andere ordonnantien, binnen 'tvoorsz. district, geweert worden alle vastenauont-spelen, kerckmissen ende andere affgodische feestdagen ende Rhetoryckspelen, ende bysonderlyck de rustdach des Heeren, soo als betamelyck is, buyten eenige de minste profanatie onderhouden ende gecelebreert.

„Waer op ick, gelyck aen alle andere UEd: Mog: bevelen, genegen synde volcomentlyck te voldoen de verwachtinge, die UEd: Mog: van my gelieft hebben op te nemen in tconfereren vande tegenwoordige myne bedieninge op myn persoon: sal UEd: Mog: in alle onderdanichheyt berichten, dat ick, naer exacte genomen informatie ondervonden heb, 't geheele platteland van Zuytbeverlandt generalyck bewoont te worden van seer vele lantsaten, synde vande papiste reliegie, sulcx dat in sommige Parochien, naeuwelyx persoonen te vinden syn, doende professie vande ware Christelicke gereformeerde religie, die gebruyckt connen worden tot de regieringe vande voorsz. Parochien; waer by dan comende, dat verscheyde Ambachtsheeren notoirlyck synde vande voorsz. paepse Religie, off deselve meer als de gereformeerde toegedaen, onder 't voorsz. pretext van weynich bequame stoffe, met faveur ende gunst toebrengen aen luyden met haer inde paepse superstitien overeencomende, als aen

andere vande gereformeerde religie synde, ordinairlyck de principaelste bedieningen confereren aen luyden vande paepsche gesintheyt, sulx dat, onder reverentie, seer noodich sal syn, dat hoe eer hoe liever werde geemaneert het Placcaet, daer van in UEd: Mog: resolutie vanden 27^e^ julij 1652 wort gewach gemaect, waer door de voorsz. Ambachtsheeren ende alle andere sullen worden affgeschrickt van Schouten, Schepenen ende Secretarissen te eligeren tegens de goede meeninge van UEd: Mog:

Ende om UEd: Mog. goede intentie ende yver naerder te voldoen, sullen UEd: Mog: gelieven te weten, dat ick ondervonden hebbe, dat tot SCHRABLEKERCK *Marinus Leenderts* tot Schout ende Secretaris, mitsgaders *Thys Diericx* tot Schepen en kerckmeester; tot WISSENKERCKE *Cornelis Symonssen* Schepen; tot VLAKE *Cornelis Eeuwoutsen* Schepen; tot CATTENDYCKE *Adriaen Dignussen* Schepen; ende tot NISSE *Cornelis Hoochsteger* tot Secretaris Ampt worden geemploijeert, alle synde vande voorsz. paepse religie, welke ick al soude getracht hebben uyt hare respective ampten te removeren, indien ik niet gevonden en hadde in de voors. UEd: Mog: resolutie vanden 27 julij 1652, 't selve aen UEd: Mog: gecommitteerde Raden gedefereert te zijn."

Op het einde van dit lang verslag klaagt de rentmeester nog:

„Sonderlinge ten regarde vande voorsz. ambachtsheerlicheden NISSE en CRUYNINGEN, daer niet alleen vele papisten woonen ende den afgodendienst met den gevolge vandien, met ruym soo groten licentie als ergens elders, wert gepleecht, de papen ende andere soo genoemde geestelycken het rigeur van UEd: Mog: placcaten om redenen hier voren verhaelt niet vreesende, gelyck dan, soo gesecht wort (waer van oock besich ben sekerder

kennisse te becomen) seker paep tot Cruyningen dienst gedaen hebbende ende door de naerloopende jongers in handen vanden Schout geraect synde, met een geringe boete, buyten kennis van UEd: Mog: Rentm^{r}. off desselfs stadhouder, vry gecomen is; maer oock tot de politie ende onder andere tot de Secretarie tot Nisse, soo hier voren is aengewesen, gebruyckt persoonen notoirlyck synde vande paepse gesintheit soo hebbe ick amptshalven noodich geacht, tgeen voorsz. is aen UEd: Mog: met behoorlyck respect te verthoonen ende te versoecken," etc.

Een autentiek kopie van dezen brief berust op het Stedelijk archief van Veere.

V. D. HORST, *Pr.*

BEKEERLINGEN ONDER DE GEESTELIJKHEID
VAN
'T HAARLEMSCHE BISDOM.

Onder de ijverigste priesters, die gedurende de XVII en XVIII eeuw hunne beste krachten hebben gewijd aan den bloeienden wijngaard van 't Haarlemsche Bisdom, trof ik meer dan één bekeerling aan. Mijn voornemen is, in de volgende bladzijden de schaarsche bijzonderheden te verzamelen, welke 't mij gelukte, betrekkelijk hun terugkeer tot de Kerk en verder levensbedrijf, hier en daar op te sporen en aan te treffen. Wellicht dat deze, nog ruwe, schetsen voor een of ander wakkeren medearbeider aan de zoo gunstig opgenomen *Bijdragen* een spoorslag zijn, om mij te helpen, het toekomstige *Boek der Nederlandsche bekeerlingen*, [1]) waarvan hier wederom eenige proeven verschijnen, minder onvolledig en der belangrijkheid van 't onderwerp meer waardig te maken.

De personen, die ik achtereenvolgens bespreken zal, zijn Joan Banningh Wuytiers, Ambrosius Plettenbergh, Joannes Mundanus Wisscher, Joannes Dobbe, Joannes en Godfried Wandelman S. J., Augustinus van Oysel, Mar-

1) Reeds zijn verschenen in de *Studiën op godsdienstig, wetenschappelijk en letterkundig gebied*: H. Jacobus Lacops, Charlotte Flandrina van Nassau, Louise Hollandina van Boheme, Petrus Bertius, Petrus Engelraeve, Maria de Combé. In den *Volks-Alm. v. Ned. Kath.* 1870 blz. 119, 120 handelde ik over de bekeering van Br. Daniël Seghers „den fenix der bloemschilders". In onze *Bijdragen* I blz. 101, 102 wordt het hoofdzakelijke medegedeeld over den terugkeer tot de Moederkerk van Jacob van Campen en Joannes Petrus van Renesse, Heer van Wulp, en hierbeneden (bl. 296) zal men een en ander aantreffen over Elisabeth van Wassenaar-Sterrenburg, gravin de la Tour d'Auvergne. In *De Wachter* (Jaarg. '73 No 9) besprak ik Johannes Hendriks, den stichter van 't St. Clemens-kerkje op Ameland. In de volgende aflevering van *De Dietsche Warande* verschijnt de bekeeringsgeschiedenis van Albert Burgh, P. C. Hoofts kleinzoon, en wellicht van George Cassander.

tinus Moddeüs, Petrus de la Faille, Paulus van Wouw S. J., Antonius van der Plaet, Franciscus Boels S. J., Jacob Ouzeels, Joannes Roos en andere. — Maken wij een aanvang met den eerst genoemde.

JOAN BANNINGH WUYTIERS.
1591 — 1647.

Nadat de *Batavia Sacra* haar bericht over Leonardus Marius „sterck als een leeu maar zoet als nardusgeur" met een lofvers van onzen Joost van den Vondel besloten heeft, vervolgt zij in dezer voege: „omstreeks dezen tijd schitterden er twee lichten, stralend van het vuur des voorvaderlijken geloofs, dat zij door de goedgunstigheid des hemels hadden ontvangen" [1]). — Die twee schitterende en stralende lichten zijn, blijkens de verdere mededeelingen, Joan Banningh of Banninck Wuytiers en Ambrosius Plettenbergh.

De eerste werd ten jare 1591 te Amsterdam geboren uit een rijk en oud-burgemeesterlijk geslacht [2]). Zijn grootvader Dirck Wuytiers Dircksz., gehuwd met Aeghtjen van der Burch, dochter van Jan Heer van Vosmaer, was reeds in 1559 ten gevolge der „troubelen" uit Zuid-Nederland naar Holland gevlucht; waaruit wij misschien te verstaan hebben, dat hij vroegtijdig de hervorming heeft omhelsd, al had hij dan ook een broeder, die ridder van het H. Graf en kanunnik in den Haag was. Deze Dirck was de vader van drie kinderen: Govert, Cornelis en Margarita. De laatste werd mevrouw Cornelis de Vlaming van Outshoorn, een naam die zooveel overbekende Burgemeesters van Amsterdam voor den geest roept [3]).

1) *Bat.* II. pag. 405. 2) *Bat.* l. c.

3) Hun zoon Arent, die in den bloei zijns levens den 26 Augustus 1614 te Rome in 't hospitium *dell' anima* overleed, zal wel Roomsch geweest zijn. Hij had J. B. Vives tot zijn executeur benoemd. Zie *De Katholiek* 1853 II, blz. 282; *De Tijd* 1873, 1 Febr.

De tweede, die een tijd lang naar Emden is uitgeweken en bijgevolg in dat toevluchtsoord der protestanten ook wel de nieuwe religie zal aangenomen hebben, werd de stamvader van 't geslacht Barchman Wuytiers, waarvan de leden bij afwisseling protestant, katholiek, ook wel jansenist en, deze laatsten zeer gevolglijk, andermaal protestant waren en nog op dit oogenblik zijn [1]). De pseudo-aartsbisschop van Utrecht, Cornelis Joannes Barchman Wuytiers, schijnt dus Gods besten zegen niet te hebben bestendigd over dien familietak. — Men versta ons echter wel: lang niet al de Barchman-Wuytiersen hebben zoo'n protestantsche of jansenistische tint. Arnout b. v., de broeder van Simon, die te Ophuysen geboren werd [2]), was zelfs een zeer rechtzinnig en roomschgezind priester; ja, een jesuïet uit de provincie van den Beneden-Rijn, die, na van 1644–1650 te Ravenstein de parochie te hebben bestuurd [3]), in laatstgenoemd jaar rector van het collegie te Dusseldorp werd, — een man naar het hart der katholiek geworden paltzgraven aan den Rhijn, die te Dusseldorp hun hof hielden. Ook de jufvrouwen Schaeck, met een van welke (Elbertina) Simons broeder, Bartholomeüs, trouwde, waren de katholieke burchtvrouwen van Ankeveen, die later de heerlijkheid van dien naam aan de De Walen brachten door de echtverbindtenis van Jan de Wale [4]) met Geertrui Schaeck, welke Ankeveen had geërfd van haar zuster Machteld, de vrouw van Dirk de W. Jans broeder.

---

1) Eenige leden van dien tak werden, bij diploma van 7 Juni 1829, in den Nederlandschen adelstand verheven. Zie *de Navorscher* VI. blz. 358.

2) Zie nevengaand geslachtsregister der Barchman-Wuytiersen. Ten einde mij te volgen zal het inzien der genealogiën telkens noodzakelijk zijn.

3) Zie J. A. Coppens: *Nieuwe beschrijving van het Bisdom van 's Hertogenbosch* V. blz. 99 en de *Hist. Episc. Ultraj.* I. 289. waar hij ook vermeld wordt als rector van 't Jesuïeten-collegie te Emmerik, en Wassenbergs *Embrica* pag. 212.

4) Aan wien Vondel in 1667 zijn treurspel *Noach* opdroeg. Zie Geneal. D.

Govert, het derde kind van Dirck, in 1579 Raad, in 1581 Schepen der Amstelstad, werd de steun der reformatie aldaar. Hij was in 't huwelijk getreden met Debora of Dieuwertje Banningh, dochter van Jacob en Lysbeth Ruysch, uit een aloud Amsterdamsch geslacht gesproten, blijkens de spreekwoordelijke versjes:

De Saelen, de Waelen, de Schaepen, de *Ruyschen*
Dat bennen de oudsten van de dry kruysen. [1])
Wat *Ruyscht*, dat Waelt
Wat Schaept, dat Saelt.

Menig lid dier familiën, tot het voorvaderlijk geloof wedergekeerd, zullen we hier beneden aantreffen.

Uit laatst vermeld huwelijk van Govert en Dieuwertje ontsproten zes kinderen, die schier allen weder den godsdienst omhelsden, waartegen de vader zoo geijverd had. Het derde dier kinderen [2]), wiens naam aan het hoofd van dit opstel geschreven staat, was, naar het schijnt, de eerste die, wellicht uit kinderlijke piëteit, den naam zijner moeder aan den vaderlijken naam verbond; de eerste tevens uit zijn geslacht, die tot de oude moederkerk wederkeerde. Dat was echter voor zijn jeugdigen geloofsijver niet voldoende; Joan Banningh Wuytiers herwon het grootste gedeelte zijner familie en dier aanverwanten voor het katholicisme; — ja, Vondel gewaagt zelfs van al zijn magen. „Al 't maeghschap" zoo zingt de dichter bij 't overlijden van zijn vriend en medebekeerling [3]):

Al 't maeghschap, dat verstroit gedurigh verder
Van waerheit dwaelde, en nergens weide vondt,
Broght hy te koy, gelijck een oprecht herder.

Het juiste tijdstip, de aanleiding en de beweegredenen van Joan Banningh's overgang tot de R. K. Kerk ben ik

1) De drie kruisen in 't wapen van Amsterdam.
2) Zie nevengaanden geslachtsboom der Wuytiersen.
3) In J. van Lennep's uitgave, V. blz. 566.

niet te weten gekomen. Aan de werking der goddelijke genade altijd de eerste en eereplaats toekennend en die werking overal veronderstellend, zou ik hier tevens denken aan den vermogenden invloed van Leonard Marius, die er velen en, volgens de la Torre's verslag, leden „van de aanzienlijkste en rijkste Amsterdamsche families bekeerde en tot het geloof terugvoerde" [1]). Doch de beroemde pastoor der Oude Zijde heeft niet vóór 1631 zijn leerstoel der godgeleerdheid aan 't Willibrord-collegie te Keulen verlaten, om te Amsterdam den kansel der waarheid te beklimmen, en Joan Banningh Wuytiers moet reeds een geruimen tijd vóór 1619 aan de gave des geloofs deelachtig geworden zijn, vermits hij in dat jaar de priesterlijke waardigheid ontving. Ik vermoed dat hij in de eerste jaren na 't sluiten van het twaalfjarig bestand den beslissenden stap heeft gewaagd, in de dagen toen de inwendige verdeeldheid van 't calvinisme zich allerwege begon te openbaren, en aan veel afgedwaalden de oogen wederom ontsloot [2]). Niets belet ons echter te veronderstellen dat hij zich te Keulen, in het Neophyten-huis der aartsbroederschap van het H. Kruis [3]), een tijd lang onder Marius' leiding heeft geplaatst en aldaar de roomsche geloofsbelijdenis heeft afgelegd, ja zelfs ten jare 1619 priester is gewijd.

Dat de afschuwlijkheid der ruwe predestinatie-leer en het schrikbewind, door de Gomaristen, reeds vóór het sluiten der Dordtsche synode, op de Arminianen uitgeoefend, ook op Joan Banningh, gelijk op zoo veel anderen, een voordeeligen invloed ten gunste der aloude moederkerk heeft uitgeoefend, zal wel niet te betwijfelen

1) *Bat.* II. pag. 404.

2) Zie in *Studiën* 3de jaarg. IV. mijn *Petrus Bertius* blz. 11—15.

3) Zie over deze, ook voor ons vaderland belangrijke, instelling mijn *Petrus Engelraeve* in de *Studiën* 4e jaarg. VII. blz. 85, 86.

vallen; — nadere en meer bepaalde bijzonderheden zijn ons echter onbekend.

't Blijkt niet uit de *Batavia* dat onze bekeerling, wiens naam onder Amsterdam vermeld staat, met de eigenlijke zielzorg aldaar belast is geweest. Althans Lambertus Hofman wordt door van Heussen als de onmiddellijke opvolger van Leonardus Marius aan de Oude Zijde en op 't Begijnhof genoemd, ofschoon het kort bericht over „de twee stralende en lichtende starren" tusschen Lenart en Lambert is ingevlochten. Ik zou veeleer denken dat hij, als zoogenaamd rustend priester, in stille teruggetrokkenheid met den wedergevonden geloofschat gewoekerd heeft, inwonend bij zijne vermogende en met aardsche goederen rijk bedeelde familie: – wat in alle geval geen beletsel was voor de uitoefening van zijn priesterlijken ijver, wat hem integendeel de gereede aanleiding en gunstige gelegenheid verschafte om nuttig en onverdeeld werkzaam te zijn in den boezem van zijn eigen familie en der daaraan verwante geslachten. Dat wordt niet weersproken door het latijnsch onderschrift, voorkomend op zijn voor mij liggende afbeelding; 't wordt veeleer bevestigd door den 4[den] en laatsten der 6 volgende versregels:

Dives opum, vultu pulcher, spectatus amicis:
Factus cum Christo pauper et exiguus.
Exemplar vitae multis, verusque sacerdos:
Quodque alii verbo, moribus ipse fuit.
Vivat in aeternum felix, coeloque locatus
Fulgeat, in terris bene qui delituit. [1])

Die armoede met en voor Christus, waarop hier gezin-

1) „Rijk aan schatten, schoon van gelaat, in aanzien bij zijn vrienden, met Christus arm en nederig geworden; voor velen een levenstoonbeeld en een waarachtig priester. Wat anderen met het woord, dat deed hij door zijn levenswandel. Hij leve in eeuwigheid gelukkig en, zetelend in den hemel, schittere hij, die op aarde zoo goed wist te schuilen!" 't Is onderteekend: *Εὐλαβῶσ.*

speeld wordt, zal wel slaan op zijne onuitputtelijke liefdadigheid en onthechting aan aardsche schatten. Of hebben wij hier aan eene religieuze gelofte te denken?

De dichterlijke glazenmaker Jan Vos, die ten jare 1664 het huwelijk van een anderen Joan Wuytiers, Banningh's neef, met Debora of Dieuwertje Baeck zou bezingen [1]), had ook een lofvers geschreven bij het door Th. Matham gesneden portret van zijn geloofsgenoot [2]):

Dus toont de kunst Wuytiers, als 't oog geen meer zal straalen:
Maar zyn godtvruchtigheidt wordt van geen lyst omvat.
De deugdt, die nimmer sterft, begeert geen nauwe paalen,
Hy wyst ons door zyn leer het zaaligmaakend padt.
Zoo hoed' hy Petrus schip, vol zielen, voor de baaren:
Oprechte leeraars zyn Godts rechte kerkpilaaren.

Doch 't is weder onze Joost van Vondel, die ook hier de kroon spant. „Geen wonder — zoo schrijft te recht de rondborstige J. van Lennep [3]) — dat tusschen mannen als Vondel en Wuytiers, beiden uit het protestantendom tot het pausdom overgegaan, een gemeenzame vriendschap ontstaan was, en dat, bij het overlijden van dezen, gene hem betreurde en dezen loverkrans op zijn grafsteê vlocht". Tot recht verstand van 't nu volgend gedicht, waarin aan Vondel ook het latijnsch vers voor oogen zweefde, dient opgemerkt, dat men „de paepsche stouticheyt" had bedreven, het lijk van den in 1647 overledene op een lijk- of statiebed, in priesterlijke kleeding ten toon te stellen [4]), omringd van al het katholiek toebehooren.

1) *Alle de gedichten van Jan Vos*, II blz. 314. Verg. hierbeneden bl. 288.

2) t. a. p. I. blz. 281.

3) *De werken van Vondel*, V. blz. 565.

4) Op de portretten-catalogus van F. Muller, die (blz. 300) hem abusievelijk op 28-jarigen leeftijd laat sterven, worden 3 afbeeldingen in fol. van Joan Banningh vermeld. De twee eerste zijn door T. Matham gegraveerd; de derde, waarop het vers van Vondel, door W. v. der Laegh. Muller noemt een dier afbeeldingen een pendant van 't portret van Mr. Petrus Isbrandi, door Visscher. Deze in 't Grieksch en Hebreeuwsch zoo er-

LIJCKBEDDE VAN WIJLEN HEER JOAN BANNING WUITIERS, PRIESTER.

Joan. 5. *Brandende en lichtende.*

Wie light hier doot te bedt, gelijck ontschapen? 1)
Heer Banning heeft zijn dootschult afgeleit,
Doch is niet doot, maer rust en schynt te slapen
Tot dat Godts dagh het licht en duister scheit —
De lichaemen vereenight met hun zielen —
Hem opweckt met d'Aertsengelsche trompet.
De worm kan 't lijf, geensins den geest vernielen;
Geen Christen sterft, maer gaet gerust te bedt
Om vrolijck op te staen in 't ander leven;
Daer volgen hem zijn wercken voor Godts troon,
En tuigen van wat Geest hy was gedreven,
Die Christus raet en hooftwet en geboôn
Waerdeerde meer dan tijdelijcke goeden,
En armoe koos voor wellust, eere en staet,
Den armen zocht te troosten en te voeden,
Zich zelf besneedt van pracht en overdaet,
Om milder Godts nootdruftigen t'onthaelen.
Gods outer was zijn vryburgh dagh op dagh,
Het kruis zijn stut in 's lichaems smerte en qualen:
't Getydenboek, dat voor hem open lagh,
Zijn uurwerck, om godtvruchtigh op te mercken.
Een ander leert met woorden, stemme en spraeck:
Dees Priester leert met wandel en met wercken,
En licht vooruit, gelijck een heldre baeck.
Al 't maeghschap, dat verstroit gedurigh verder
Van waerheit dwaelde, en nergens weide vondt,
Broght hy te koy, gelijck een oprecht herder;
Dies looft het hem, op zyn gesloten mondt 2).
Nu rust, Wuytiers, ghy hebt uw strijt volstreden!
Gedenck ons noch by Godt in uw gebeden.

De door Vondel in onzen bekeerling zoo hoog geprezen waardeering van Christus' *hoofdwet*, *geboden en* (*evange-*

varen pastoor van Uitgeest en kanunnik van Haarlem zal dus wel een gansch bijzondere vriend van Joan Banningh geweest zijn. (*Bat.* 381).

1) *Ontschapen* is eenvoudig het latijnsche *denatus*. Wat v. Lennep hier aanmerkt, schijnt mij louter onzin toe.

2) Daarom lofprijst hem die maagschap, nu zijn mond gesloten is.

lischen) *raad* doet mij andermaal de vraag stellen: hebben wij hier aan eene religieuse gelofte te denken? [1])

Wat daarvan zijn moge, zeker niet ten onrechte prijkt een der portretten van Joan Banningh met deze woorden uit het boek der openbaring, XIV: *Beati mortui qui in Domino moriuntur*, zalig de dooden, die in den Heere sterven. Die zalige dood had plaats op den 4en October [2]) van 't reeds vermelde jaar 1647.

't Is hier de geschikte plaats om, naar aanleiding van Joan Banninghs gelukkige pogingen ter terugvoering zijner gansche maagschap tot het katholicisme, wat verder uit te weiden over het geslacht Wuytiers en de daarmede vermaagschapte familiën, de Barchmannen, de De Walen, de Cromhouten, de van der Wieles, de van de Werven, de Roesten van Alckemade enz. enz. Daaruit zal blijken met hoe veel recht de Heer J. A. Alberdingk Thijm, het Amsterdamsch geslacht der Dommers besprekend [3]), deze merkwaardige woorden heeft mogen schrijven: „*Ik behoor tot de Oud-Christenen, Heer Burgemeester:* dat was het fier en welsprekend, ofschoon niet uitgetrompet devies onzer poortersfamilies, die hunne rechten zich voorbehoudend, met zedigen nadruk de overleveringen hunner vaderen handhaafden, en wier zonen in 1798 en 1814 dat erfgoed, tot hunne herstelling in eer en welstand, hebben aangewend. — Al zou op dit punt de geschiedenis der 230 jaren onzer zamenleving onder de hervormde staatskerk niet luide spreken, — de eenvoudigste redeneering zou volstaan, om aan te toonen, dat,

1) Opmerkelijk is 't dat een der portretten met het monogramma J. H. S. versierd is. Nergens echter vond ik een spoor van zijn Jesuïetisme, en voor 't Oratorie van Jesus was het, meen ik, te vroeg.

2) Aldus in 't *necrologium* van Bugge, die hem eenvoudig *Bennink* (zonder Wuytiers) noemt.

3) *Dietsche Warande* VIII. blz. 201.

N.

N. Rid- Vuytiers × Jan v. d. Eynde, magi-
kan- s 1500. straat te Mechelen.

Gover- rn. de Vlamingh v. Outshoorn,
1581 Cornelis en Marg. Gisp,
deputeerde van 't souvereine
-gie der Admiraliteit.

Debor-
dr. v. -der Agatha † 1666, die × Jan Geel-
wonend -enaar van haar nicht (hiernaast)
Marg. Wuytiers.

de Wale,
begraven in de N. K.
3 Dec. 1657.

-ik Anna W. geb. 1597, 15 Mei
⚭ 1620 (I huw.) Gerrit de
Vos van Vossenburg,
Reyers I. U. L. z., geb. 1589.
24 Juli ⚭ (II huw.) 1628
François de Kies v. Wisse
van Haarlem.

Margari- -er v. Heemskerk
haar n- . × 1604
en die later huwde met
-an Bronckhorst.

Adriana Debora W.
geb. 23 Juni 1667,
10 Aug. × 1683 Adriaan
Govert de Wale, zoon v. Jan
en Geertruida Schaeck,
vrouwe v. Ankeveen.

Maria Elisabeth de Wale,
burchtvrouw v. Ankeveen.

(Zie het geslachtsregister
der De Walen.)

Govert W. geb. 15 Mei 1668.

(Zie he-
der

...MAN-WUYTIERSEN.

... † 1597,

...th, † 19 Mei 1592. (Zie A.)

...a B.W.

Simon Barchm. Wuyt.
geb. 10 Mei 1592 op den huize Ophuizen
† 14 Aug. 1664,
×
Margarita van Aqueren, geb. 5 Juli 1600,
† vóór haar man.

Arnout.
Dirck.
Joan.
} ong. †

...eb. 20 April 1628,

Margarita † ong.

Jan † ong.

...n Adriaensen Roest dr.

B. W.
Nov.
...7,
...Blesen
...rsz.
...g. 1695,
... 1717
...
...64.
...uw. ×
... Maria
...arbou.

Simon B. W. geb. 17 Mei 1660 † ongetr.

Hendrik B. W.
geb. 19 Nov. 1661,
† Dec. 1685,
25 Jul × 1680
Sara Maria Keate
Adamsdr.

Anna B W.
† ong.

Jacoba B. W. geb. 25 Juni 1663 † ong.

Joan Bapt. B W.
geb. 6 April 1665,
† 1711,
×
Isabella Lucretia Voet
Carels en Aletta Maria
Coyman's dr.

Corn. Jan B. W. in 1725 pseudo-aartsb. v. Utrecht, † 13 Mei 1733.

Isabella B. W. × Leonard Beels, pred. z. k.

Jan Karel B W. heer v. Drakenstein en de Vuursche, schout-bij-nacht v. Holland en West-Friesland.

Simon Jan Bapt. B. W. geb. 1702 te Utrecht × Aletta Maria Kerby, geb 1709, zijne nicht.

Sophie B. W. × Adriaen Jacob v. Dielen. *)

...m B. W.

Simon Jan Bapt. B. W. schepen v. Amsterdam 1760.

...29, in den Nederlandschen adelstand verheven. — Protestant.
(*Navorscher* VI blz. 358).

Govert Wu
×
Diewertjen Jacob

Dirck W. (6 kinderen
×
Cath. de Wale † Dec. 1657.

Margarita W.
6 Nov. × 1635 haar neef
Jacob Cromh. z v. Hendrik
Agatha Wuyt. Dircks dochter. (

Bartholomeüs Ct.
geb. 12 Juni 1638,
17 Mei × 1663
Jacoba van der Wiele
van de Werve,
Willems en Elisabeth
Poppens dr.

Agatha Ct. geb. 4 Maart 1641,
† ong. 25 April 1707.

Godfried Ct. geb. 28 Oct.
† ong 6 Maart 1682

Lucia Wuytiers × Jacob Pc
Elisabeth Poppen (br. en zr.) × I
× Willem v. d. Wiele.

Jacob Ct. geb 1672, † 21 Nov. 1722, heer v. Nieuwerkerke, 26 Jun. × 1702 Elisabeth Jacoba Ct. Dirks dr. zijn nicht, geb. 19 Sept. 1683, † 12 Mt. 1737.

Jacoba Ct. geb. 7 Mei 1671.

Margarita Ct. geb. 5 April 1670.

Hendrik Ct. geb. 23 Juni 1667, † 25 Sept. 1706, 21 Juli × 1705. Cornelia Balduina van Coetenburgh, van Alkmaar.

Elisabeth Maria Ct. van Nieuwerkerke (op Schouwen), vrouwe v. Werve
geb. 23 Aug. 1712, † 16 Aug. 1770 × 20 Juli 1734 met
Gerard Anthony, baron v. Wassenaar tot Warmont, vrijheer v. Alkemade e
geb. 1707 uit Thomas Walraven v. W., Hr. v. Alkemade en
Alexandrine Bne v. Lijnden tot Cronenburgh.

Margarita Elisabeth Barbara,
10 Juli × 1761
Louis Ernest Gabriël Prince de Montmorency.

Jacob Hen

Louisa Augusta Elisabeth Maria Coletta *)
×
Joseph Marie de Lorraine de Vaudemont
prince d'Elboeuf.

*) Eenige erfgename van haar oom Jacob Hendrik, waardoor de aa eene Fransche familie overgingen, aan welke ook thans de heerlijkheid Ank haar overlijden die heerlijkheid aan de Baronesse van Wassenaar nagelaten.

Nicolaas Cromhout. Barthol. Crom
ytiers † 2 Oct. 1
30
s Banningh. Aegtgen C

) Aeghtgen W. × Oct. 1604 Hendrik Cromh. N. Adriaen g
geb. 10 Mei 1581, begraven † 6 Oct
Jacob Cromh. † 11Mei 1658. 23 Aug. 1583 raad, gene
geb. 19 Nov. 1608 o. k. Me
† 2 Sept. 1669. Aeltgen Six,
Jenneke W

en
Zie A.) Joh. v. Egm. v. Nyenburg, heer v. Vleuten, burg. v. Alkm
× Jetgen Cromh. geb. 1616 z. k.

. 1643, Hendrik Ct. geb. 29 Sept. 1644, Cath. Ct. geb. 22 Feb. 1646, D
. † ong. 2 Juni 1717. † 31 Maart 1734,
2 Jan. × 1664
oppen, burg. Jacob Poppen, zoon v. Jan Elis
Jan Poppen en Elisab. v. d. Wiele. Mar
Elisabeth v. d. Wiele.

Catharina Poppen.
Elisabeth Poppen.
Henricus Poppen, geb. Dec. 1675, † jong.
Margarita Jacoba Poppen, geb. op St. Jacob 25 Juli 1673.
Jacobus Poppen.
Joan Poppen.
Livina Poppen, klopje.

Marg. Ct. geb. 2 Aug. 1674.

(sinds 1741),

n Vryenhoek,

× 1° 23 Nov. 1717 Jo
(zie 't geslacht All
2° 19 Mei 1722 Jan
drik. mont, hr. v. Vl
v. Claude de S.

Anna Maria Jacoba Elisabe
× 10 Sep
Mr. Jan de Bas, Clemens Au
secretaris v. Amsterdam. de Kercke

nzienlijke bezittingen der katholieke Cromhouten in
:eveen toebehoort. Maria Elisabeth de Wale had bij
(Zie A en D.)

ER CRUI

...14 Nov. 1550,
en burgem.
1578
... Waveren.

... 1583, ... pen, ... eester, ... o. k.

...ljaum en
... 1596.

Reinier Cromb. geb 19 Febr. 1592, † 22 Nov. 1605.

Willem C. † z. k.

Wyntie C. † z. k.

...eb. 22 Febr. 1647,
... Oct. 1716,
... Aug × 1672
... Wuytiers, Goverts en
... W. v. d. Werve's dr.

- Godefrid. Franc. Ct. geb. 24 Jan. 1695, † 14 Mei. 1741. Hr. v.d. Werve in Ankeveen.
  × 1° 7 Mt. 1717 Johanna Elis. Blesen, dr. van Corn' en Corn° Barchman Wuytiers, geb. 23 Aug. 1695, † 11 Nov. 1738.
  2° Gertrui Dirven geb. 1713, † 6 Jan. 1758.
  3°. Cath. Maria Barbou.
  zonder kinderen.
- Marg. Theresia Ct. geb. 17 Febr. 1685.
- Marg. Cath. Maria Ct. geb. 11 Nov. 1681–
- Elisabeth Jacoba Ct. Febr. × 1702 haar ... Hendrik Poppen, ... 1675, † ...
  ... Gilles.
  ...de B.)
  ...pt. de Sur-
  ...rijk, kleinz.
  ... Alkem. B.)
  ... Louisa
  ... × 1748
  ... Maria Baron
  ... de Borg.

Ida Maria Ct geb. 3 Maart 1649, 5 Mei × 1669 Mr. Adriaen Roest v. Alkemade, geb. 1639, † 4 Nov. 1692.

- Marg. Agnes R v. Alk., 25 Jan 1685.
- Henr. R. v. Alk., 12 Mt. 1683.
- Cath. Maria Roest v. A. 13 Mei 1681.
- Dirk R. v. A. geb. 25 Mt. 1679, × 1711 Geertrui Dutry.
- Jonnes R. v. A. geb. 28 Oct. 1676 × Elisab. Aiette Maria Barchm. Wuytiers. (Zie het geslachtsregister der B W.)
- Adriaan Roest v. Alk. 23 Dec. 1674.
- Jacobus R. v. Alk. 10 Mei 1673.
- Adriaan R. v. Alk. 15 Oct. 1671.
- Maria Roest v. Alk. 16 Mei 1670.

Jacobus Ct geb 1 Juli 1651, † 8 Dec. 1708, 25 Juli × 1674 Cath. Wuytiers, zuster v. Elisabeth, geb. 23 Dec. 1657.

- Maria Theresia Ct geb. 20 Aug. 1688.
- Jacobus Ct geb 14 Maart 1679.
- Margarita Ct geb. 14 Mei 1676.

zonder kinderen.

De familie De Wale of De Wael (beide schrijfwijze
noemd (*Nav.* X, 206). Zij kwam omstreeks 1540 uit België
aan, eenige Jansenisten, doch vooral veelvermogende Katl

Cath. de Wale,

Dirck
(zie de V

Joan de W
wien Vondel zijn *Noach* opdr

Geer
die Ankeveen erft

Doopgetuigen [1] { Dirk D. W.
Elisabeth Dircx.

Adriaan D. W. ged. 11 Juni 1653, † jong.
Doopgetuigen { Benedictus Schaeck.
Anna v. Vlooswijk.

Jan D. W. ged. 5 Sept. 1651, † ong.
Doopgetuigen { Benedict. Schaeck. [3])
Cath. D. W.

Eva Maria D. W. gedoopt 27 Apr. 1648.
Doopgetuigen { Jacob de Wael.
Elisabeth Sperwer. [2])

Geertrui Anna D. W.
ged. 24 Oct. 1687.

Onder de katholieke De Walen vind ik nog vermeld
met J. Hinlopen door J. van Vondel (v. Lennep IV, 153) b
van Ankeveen, gelijk v. Lennep (t. a. p. verg. XI. 19) wel
der *Drie bonte Kraaien:* Jan de Wael × Maria de Groot,
† 1743, × Wilh. Verschuuren. Helena D. W. heet er „ons
der De Walen, die te Antwerpen woonde in 1739, en de

1) Huwelijksgetuigen waren Jan de Wael en Jan Berninck.
2) Elis. Sperwer staat, als vrouwe van Ankeveen, den 15 Nov. 1669
3) Nog vind ik in 't *Doop- en Trouwboek* van P. Laurens vermeld:
4) Over deze merkwaardige vrouwe zie Alberd. Thijm in zijn *Joan*

de krachten, die door de XVIe-eeuwsche omwen-en de 80-jarige oorlog tot werkeloosheid veroordeeld ot den gang van het staatslichaam rechtstreeks niets a toebrengen, — zij daarom voor het volksgeheel erbeurd waren, maar veeleer tot de kern daarvan a behooren. Het is echter waar, dat indien de be-lijke vrijheid, die leden van andere kerken dan rdtsche hier genoten, inzonderheid den herwaards achten Doopsgezinden Christenen en Spaanschen Is-ten voor neering en bedrijf, welvaart en vermogen, goede kwam, — vele katholieke familiën daarentegen wettige en redelijke aanleiding vonden om naar Bel- of Duitschland uit te wijken. Dit is wel de voor- oorzaak dat, zoo kort na de omkeering, de sporen het leven der beschaafde katholieken veel minder schijnen dan men, bij de getalsverhouding in het ste der XVIe en tot vóór de helft der XVIIe eeuw, de verwachten. Immers de Edelen, die het katholiek of getrouw bleven, waren, volgends het door Jaco- de la Torre, ten behoeve van Paus Alexander den Ie, opgemaakt en onlangs uitgegeven 1) register, nog jare 1656 in grooten getale aanwezig. Van niet min-r dan 166, alleen Hollandsche en Stichtsche, Heerlijk-eden werden toen nog de titels door katholieke eigenaren evoerd; maar uitgesloten van alle aandeel in de regeering, n, in den krijgsdienst, door velerlei vooroordeel bemoei-ijkt, leefden zij schier onopgemerkt daarheen; hunne eslachten, niet deelend in de openbare volksontwikkeling, tierven weg, werden elders overgeplant, vervielen ge-deeltelijk tot het boerenbedrijf en de boerenbeschaving of aanvaardden allengskens den staatgodsdienst." 2)

1) In *De Katholiek* 1864, I. blz. 350.

2) Aldus de Hollaudsche van der Duins en de Friesche Cammi-

Vooraf een woord over den alouden oorsprong en het wapen der Wuytiersen. [1])

De Wuytiersen stammen uit het oude huis der Heeren van Mechelen. Volgens het XIV[e]-eeuwsche gedicht *de Grimbergsche oorlog* heette de oudste zoon van Heer Arnout van Grimbergen Wouter Berthout, en de familie Wuytiers noemt haren stamvader Gerard *Woutiers* Berthout. Volgens den dichter, vast een zeer oud getuige, voerde de Heer van Grimbergen in zijn wapen een blauwen balk op een gouden veld. Wouter Berthout voerde tot breuk in het goud drie zwarte koeken; zijn jonger broeder, een rood St. Andrieskruis over alles heen. Floris van Berlaer, een latere Heer van Grimbergen, schijnt tot wapen gevoerd te hebben 3 roode palen in goud; òf hij, òf zijn basterdzoon, had den bijnaam van „Heer Flôrken van Mechelen". Hebben aan dezen de Wuytiersen hunne drie palen te danken? [2]) Zij voeren ze in alle geval blauw. Hun stamvader, Gerard, huwde met Barbara van Carnin; dit verklaart den gouden luipaardekop op rooden grond in hun tweede quartier. Gerards zoon, Dirk, huwde Elisabeth von Fugger: ziedaar den oorsprong van hun 3[e] en 4[e] quartieren, die eigenlijk zijn: een gedeeld schild, rood en zilver, over en weer met een zilveren en roode lelie, ofschoon de beroemde Beyersche Fuggers allen een blauwe en gouden lelie in goud en blauw veld voerden.

De eersten werden protestant, niet voor het einde der 17e eeuw; en slechts in 't begin dézer eeuw liet de grootmoeder van den tegenwoordigen bezitter der *Wiarda-state*, Jhr. R. C. van Camminghа, na den dood van haar echtgenoot, hare kinderen in den hervormden godsdienst opvoeden om . . . een postje te krijgen. Droevig en roemloos uiteinde van meer dan 250jarige trouw!

1) Het medegedeelde daarover heb ik hoofdzakelijk aan mijn dienstvaardigen vriend J. A. Alberdingk Thijm te danken.

2) De bisschop van Utrecht, Willem (II) *Berthout Woutiers* zoon, heer van Mechelen, die tot hetzelfde geslacht behoorde, voerde ook de drie palen van keel (Zie de *Batavia Sacra* I, pag. 171).

Hoe de Wuytiersen, die, blijkens het voorgaande, woonachtig waren in de zuidelijke Nederlanden, tijdens de reformatie naar het noorden zijn overgehuisd, is reeds gebleken uit vorenstaande levensschets van Joan Banningh: mede zijn bekend de ouders en grootouders van onzen bekeerling. — Hij had één broeder en 4 zusters.

Die broeder, Dirk W., gehuwd met Catharina de Wael of de Wale, welke den 3 December 1657 in de Nieuwe Kerk begraven werd, bewoonde ten jare 1650, toen de stadhouder Willem II zijn onbesuisden aanslag waagde op Amsterdam, het wel bekende, aan den Amstel gelegen, huis Welna, waar de Friesche stadhouder Willem Frederik een mondgesprek hield met de Amsterdamsche afgevaardigden [1]). Hij was, door toedoen zijns broeders, katholiek geworden met zijne vrouw en al hun kinderen, te weten: *a*) Margarita W. [2]), gehuwd met haar neef Jacob Cromhout, die de bekende *huizen van Cromhout* „met den krommen boomstam" stichtte op de Heerengracht, tusschen de Huydenstraat [3]) en de Leidsche gracht; zij werden de gelukkige ouders van acht kinderen, die gedurende de 17e eeuw steun en sieraad waren der katholieke Kerk in Nederland [4]): wij ontmoeten hen later. *b*) Govert W., gehuwd met Maria van der Wiele van de Werve, die wederom een 9-tal zonen en dochters nalieten, waarvan er twee, Catharina en Elisabeth W., met twee Cromhouten, Jacob en Dirk, in den echt traden, terwijl eene derde, Adriana Debora W., in 1683

1) Zie over 't huis *Welna* „de Oude Tijd" 1873 blz. 234.

2) Deze was den 29 Mei 1660 en den 13 Febr. 1662 doophefster der kinderen van Hendrik Staets en Geertrui Dobbe, eene nicht van Mevrouw Cornelis Gysbertsz. Plemp, den ex-jesuïet. Verg. onze *Bijdr.* I. 105.

3) Allernaast de voormalige woning der Graven van Westerholt, voor eenige jaren gekocht door Dr. Rive — H. H. 507.

4) Zie het geslachtsregister der Cromhouten.

de gade werd van Adriaan Govert de Wale[1]), zoon van Jan en Geertrui Schaeck, vrouwe van Ankeveen (bl. 278). c) Jacob W., die, naar 't schijnt, ongehuwd is gebleven. d) Jan W., die in 1664 trouwde met Dieuwertje Baeck, Justus' dochter [2]) welke later een tweede huwelijk aanging met Enstatius van Bronckhorst (hierboven bl 282).

Er schijnen dus onder de kinderen der wellicht katholizeerende, althans „zoekende" Magdalena van Erp-Baeck, aan welke Joost van den Vondel zijn heerlijken „Kruisbergh" opdroeg, ook al roomschen geweest te zijn [3]). Zij hadden het dubbel aan Neerlands grootsten dichter verdiend — die edeldenkende Baecken!

De oudste zuster van Joan Banningh was Margarita, getrouwd met Jan Geelvinck, Heer van Castricum, die als weduwenaar een tweede huwelijk aanging met Margarita's nicht, Agatha de Vlamingh van Outshoorn Cornelisdr. Daar echter J. Geelvinck schepen en burgemeester van Amsterdam geweest is, behoort ook zijne eerste echtgenoote waarschijnelijk wel niet tot „het maeghschap", door onzen bekeerling in den schaapstal der H. Kerk teruggevoerd — ofschoon er anders onder die Geelvincken, gelijk onder alle aanzienlijke geslachten dier dagen, ook al zoo wat gepapiseerd werd.

Misschien heeft Banninghs eerst volgende jongere zuster, Livina, ook niet tot de katholieke magen behoord,

---

1) 't Was aan de dochter van dezen Adriaan en dezer Adriana, aan Freule Maria Elisabeth de Wale, burchtvrouw van Ankeveen, dat de beroemde pastoor van Buitenveldert, Joän Nanning, in 1749 zijn eersten preekbundel *Jesus in Bethaniën gezalfd* met een zeer vereerend vers opdroeg. Adriaan Govert de W., den 6 Jan. 1661 in „de Krijtberg" door Pr. Laurens gedoopt, had tot doopgetuigen Simon Barchman en Machteld Schaeck.

2) Niet te verwarren met Justus' *zuster*, Vondels Dianier. Zie het geslachtsregister der Baecken in v. Lenneps Vondel, III. blz. 167.

3) Verg. Vondels *Peter en Pauwels*, uitgegeven door P. J. Koets, blz. 113, 114.

daar zij de vrouw was van Jacob Poppen, die in 1621 ,22 en ,24 burgemeester van Amsterdam is geweest en dus gereformeerd behoorde te zijn. Doch hier, en hier vooral, mag wel ernstig de vraag gesteld worden: zou die Jacob Poppen als oud-burgemeester niet, even als Hendrik Cromhout, katholiek zijn geworden?... Stellig waren het zijn kinderen; stellig was het Jan Poppen, een echte grand-seigneur, en zijne huisvrouw Elisabeth Johanna Stalpert van der Wiele van de Werve [1]); stellig ook was het diens zuster Elisabeth, de echtgenoote van Willem van der Wiele van de Werve, en moeder van Jacoba, die in 1663 met Bartholomeüs Cromhout trouwde.

Agatha Wuytiers, de derde zuster van Joan Banningh, was ongetwijfeld katholiek en gehuwd met Hendrik Cromhout, Bartholtszoon, den eerste, naar het schijnt, uit dat talrijk, ofschoon niet wijd vertakt [2]) geslacht, die tot het geloof zijner vaderen terugkeerde op het voetspoor van zijn priesterlijken zwager: — deze Hendrik werd de stamvader der katholieke Cromhouten.

Eindelijk, de in 1597 geboren jongste zuster van onzen bekeerling, Anna W., die in 1620 met Gerrit de Vos van Vossenburg en 8 jaren later met François de Kies van Wisse [3]) uit Haarlem in den echt trad, en dus twee katholieke huwelijken sloot, moet gerekend worden onder degenen, die door 't voorbeeld haars broeders voor de moederkerk werden gewonnen.

1) Haar zusters kind Jacob van Ravesway werd Jesueït. Verg. de *Bat. illustrata* bl. 1172 en *de Katholiek* 1864 I. blz. 355 op *Egghe.*

2) Niet *wijdvertakt*: want zij trouwden veel te veel onder elkander. Van daar dat vrouwe Elisabeth Maria Cromhout in 1734 aan haar bruidegom, den Baron Gerard van Wassenaar, haar 16 quartieren voorleggende, daarop brengen moest: 2 Cromhouten, 6 Wuytiersen, 3 De Walen, 2 van der Wielen, 1 Hanneman, 2 Poppens.

3) Petrus de Kies van Wisse, zoon van Adrianus en Justina v. Teylingen, trad 30 Sept. 1654 op 18-jarigen leeftijd in de Societeit v. Jesus. Hij zwierf als missionaris in 't Zwolsche 1667—1675 en † te Antwerpen 1701.

Omtrent sommigen hebben wij dienaangaande eenigen twijfel laten bestaan. 't Is echter volstrekt niet onwaarschijnlijk dat *alle* broeders en *alle* zusters van onzen voortreffelijken Joan Banningh hem volgden op den weg naar Rome. Daarvoor pleit, behalve het reeds aangehaald getuigenis van den tijdgenoot J. van den Vondel, hetgeen v. D. N. in *de Navorscher* (VIII blz. 116) te lezen geeft: „In eenige afschriften van de genealogiën der familiën Wuytiers en Roest vind ik: Jan Banningh Wuytiers, Prestre, qui convertit *toute* sa famille et *presque tous* ses alliés à la Ste Religion Catholique Romaine" — iets wat echter niet belet, dat er hier of daar een gemengd huwelijk tusschen geloopen of geslopen zij.

Ook de afstammelingen der reeds vermelde Wuytiersen, van welke er eenigen in de „eeuwighe memorie" op het Begijnhof zijn aangeteekend [1]), bleven onwrikbaar aan de Moederkerk getrouw, waartoe eertijds het voorbeeld van Joan Banningh hunne vaderen had uitgelokt en overgehaald. Dat blijkt genoegzaam uit de echtverbintenissen, welke zij met familiën, doorgaans dezelfde, aangingen, die insgelijks onder denzelfden invloed het katholiek geloof schijnen omhelsd te hebben. 't Is werkelijk als of gansche geslachten – de De Walen, de Cromhouten, de Poppens, – het dierbaar aandenken van den uitmuntenden priester, die eenmaal allen was voorgegaan, nimmer hebben kunnen vergeten. De traditie is zoo sterk in 't katholicisme!

Thans echter schijnt die oudste tak der Wuytiersen geheel uitgestorven te zijn.

Van den jongeren tak, de Barchman-Wuytiersen, hebben wij reeds in Banninghs levensschets eene korte mel-

---

1) In 1696: Margarita Wuytiers, met Willem v. d. Wiele en Govert Wuytiers, Heeren van de Werve. In 1707 Elisabeth Wuyt. van de Werve, huisvrouw van Dirrick Cromhout (Zie v. Lennep's *Vondel* X. 158, 159.) Over de fundatie *Wuytiers* zie hierboven de *Bijdr.* blz. 149,- 150.

ding gemaakt, Een groot aantal echt katholieke mannen en vrouwen, een jesuïet zelfs, treffen wij onder hen aan, tot dat helaas! wederom het Calvinisme en schier gelijktijdig de verwoestende kanker van 't crypto-calvinistische jansenisme in die familie binnendrong en de frissche katholieke levenssappen van eenige harer leden deed wegkwijnen. De oorsprong des kwaads lag in een gemengd huwelijk. Karel Voet, hoewel katholiek, trouwde Alette Maria Coymans, Joan's en Sophia Trips dochter [1]) die natuurlijk volbloed gereformeerd was. Isabella [2]) Lucretia Voet, uit dat huwelijk gesproten, werd de echtgenoote van J. B. Barchman Wuytiers en de moeder van 7 kinderen, onder welke de pseudo-aartsbisschop Cornelis J. B. Barchman W. Zijne uitstekende geestesgaven hadden dezen man, van wien men verhaalt dat hij aan knagend hartzeer bezweken is, een trouwen herder in den getrouwen schaapstal kunnen maken, ware hij er niet toe verleid geweest om een huurling van 't schisma te worden. Doch ook in zijne dagen nog, te midden zelfs van zijn naaste betrekkingen, schier aan zijne zijde, bleven frisch katholieke loten aan den alouden tak voortbloeien. 't Zal hier wel voldoende zijn te wijzen op zijn eigen zuster Elisabeth Alette Maria B. W., die met Jan Roest van Alkemade in den echt was vereenigd, en vooral op Cornelia B. W., de uitmuntende gade van Cornelis Blesen, zoon van Pieter, Vondels boezemvriend en broeder van den jesuïet Hendrik: deze Corna. werd de moeder dier Johanna Elisabeth Blesen, welke, twee jaren vóór dat zij moeder werd van 't Amsterdamsch maagdenhuis (29 Nov. 1719), in 't huwelijk was getreden met den niet minder voortreffelijken Godfried Cromhout wien men, „in 1738

1) Zie in *de Dietsche Warande* IX, de genealogie der *Trippen*, D.

2) Waarschijnlijk aldus genoemd naar haar beroemde oud-tante, Vondels Isabella Benzi. Over de Voeten zie *Volks-Alm.* 1861. bl. 267.

begon toe te staan een grafkelder in de Oude Kerk te laten maken [1]), en in 1743 zelfs de ongehoorde eer aandeed, hem tot mederegent van het aloude St. Pietersgasthuis te benoemen [2]) — in strijd met de [reeds meermalen overtreden] plakkaten van hunne Hoogmogenden [3])" en ofschoon hij in 1741 de eerste der 38 onderteekenaren geweest was van het protest, bij Burgemeesters ingediend tegen de aanmatigingen der Amsterdamsche Jansenisten, in zake van 't roomsche jongens-weeshuis [4]).

---

1) Wagenaar „Amsterd." II. blz. 106.

2) t. a. p. blz. 130.

3) *Volks-Alm. v. Neerl. Kath.* 1858, blz. 249. De heer Alb. Thijm maakt hier de snedige aanmerking: „Heer Godfried boezemde zulk een ontzag in, en wist zooveel eerbiedige genegenheid bij zijne stadgenooten te verwerven, dat men het toch al heel gek begon te vinden zulk een treffelijk geslacht gelijk te stellen met joden en andere vreemdelingen". Vcor de orthodoxie veler Barchman-Wuytiersen pleiten ook de vele namen, die op 't rechtgeloovige Begijnhof ter „eeuwigen memorie" staan opgeteekend: Jacoba B. W. in 1679; Cornelis B. W. in 1681; Hendrik B. W. in 1685 en zijne huisvrouw Sara Maria Keate in 1708, op welk jaar ook vermeld staat Joan Barchman de Wale; Margarita B. W. in 1694; Cornelis B. W. in 1709 — allen naaste bloedverwanten des pseudo-aartebisschops (V. Lenneps *Vondel* X, blz. 159.)

4) De namen der onderteekenaars van dit protest leeren ons de katholieke Amsterdamsche familiën kennen, welke niet besmet zijn geworden door 't Jansenisme. Aan 't hoofd der kath. Geestelijkheid stonden de Nederl. Edellieden Franc. Cornelius Dierout en J. S. H. Oem. De 38 leeken, behoorend tot de „oudste en aanzienlijkste inwoonders en burgers dezer stad" waren: Godfried Cromhout, G. A. Baron v. Wassenaar d'Alkemade, Philips Gilles, Pieter van Borsselen, Theod. Steenoven, Charles Barbou, Barthol. Andrioli, Jean Bapt. Barbou, Theod. de Jongh van de Groote Lindt, Gerbrand Moens, Lambert Thijm, P. Del Borgo, P. A. Van Marcken, Jan Ackerman, Jan van Logteren, Jac. de Roode, Joan de Jongh, Hendrik Snyders, Engelbert Clumper, Jan Bapt. van Ceulen, Thomas Creagh, Franc. Creagh, Hend. v. den Idsert, Balthasar van Dulken, Paulus Achtienhoven, Jan Steph. Schaep, Willem van Brienen, N. de Nobili, Gregorius Dirven, Arn. Petr. Blesen, Louis Michel, Arn. Cloetingh, Florentius Dommer, Jacob Hovius, Joan Heysterman, Bernard Hanlo, en Gerrit ten Sande. Verg. *de Katholiek* 1856, I. blz. 229 over de pogingen der Jansenisten om 't jongens-weeshuis te annexeeren.

Doch de zuster des pseudo-aartsbisschops, Sophie, welke met Adriaan Jacob van Dielen, den protestantschen deken van 't Utrechtsche kapittel van St. Jan gehuwd was, zal wel protestant geweest zijn: protestant was ongetwijfeld de oudste zuster Isabella B. W., die met een Amsterdamschen predikant, Leonard Beels [1]), getrouwd is geweest; ook de aartsbisschoppelijke neef Simon J. B. Barchman Wuytiers, die in 1760 schepen van Amsterdam was, zal wel even als zijn ouders, tot de hervormde kerk behoord hebben. Van hem schijnen de leden van dat geslacht af te stammen, welke bij diploma van 7 Juni 1829 in den Nederlandschen adelstand zijn opgenomen [2]). — Tot dus verre over de Barchmannen.

De zooeven eervol vermelde Godfried Cromhout heeft ons geleidelijk tot het overbekende en reeds zoo menigwerf genoemde geslacht der Cromhouten gevoerd.

De Cromhouten, die een sprekend wapen voeren — bestaande uit een gedeeld schild: I van sabel met een zilveren vasche, waarop een zwarte boomstam of „Cromhout" terwijl het veld boven en onder rechts van goud geschuinbalkt is; II van zilver, met een zilveren Adelaar — behoorden reeds in den loop der XVI eeuw tot Amsterdamsche regeringsfamiliën. In de geschiedenis der reformatie verwierf een zoon uit dat geslacht eene treurige vermaardheid door met „de oude geuzen" ijverig deel te nemen aan de invoering der hervorming in de Amstelstad. Adriaen Reiniersz. Cromhout is de bevorderaar en medehelper geweest van de gewelddadige onderdrukking der zoo getrouwe Amsterdamsche katholieken,

1) Zie v. d. Aa. *Biographiesch woordenb.* II. 1, blz. 255.

2) Zie den *Staats-almanak voor het koningrijk der Nederlanden* (1867) waar, op blz. 18, onder den Adel staan opgeteekend: Cornelis Gerard Barchman Wuytiers van Vliet en Jan André Barchman Wuytiers. Verg. het Staatsblad 1830, N° 1.

waarvoor die vriend van den nietswaardigen Hendrik van Brederode en de uitgewekene naar Emden, ten jare 1578 beloond werd met de burgemeesterlijke waardigheid in 't nu geus geworden Amsterdam. — Algemeen bekend is ook de niet-katholieke Mr. Nicolaas Cromhout, die in 1619 tot voorzitter der 24 rechters van Oldenbarneveldt, Huygh de Groot en Rombout Hogerbeets werd aangesteld: hij hoorde met zijn eveneens niet-katholieken halven-broeder Bartholt, den Amsterdamschen burgemeester, tot de mede-bedijkers van de Beemster. Beide laatsten zijn zonen des eersten.

Gelijk we reeds vroeger opmerkten was Bartoutszoon, Hendrik, die met Joan Banningh Wuytiers' zuster Agatha trouwde, waarschijnlijk de eerste uit zijn geslacht, die tot het geloof zijner vaderen wederkeerde [1]). Jacob, zijn zoon, werd de echtgenoot zijner en Banninghs nicht, Margarita Wuytiers, en de vader van een talrijk nakroost.

In dat nakroost komt aan niemand eene meer eervolle plaats toe dan aan Bartholomeüs, den rijken en milddadigen man van Jacoba van der Wiele van de Werve, Elisabeth Poppens dochter [2]), wier bruiloft door Joost van den Vondel in 1663 werd bezongen (v. Lennep X, 156):

Laet ons 't huwelijk vereeren,
Nu de May, in zijn saizoen
En aen 't vrolijck quinckeleeren,
't Bruiloftsbedt met levend groen
Loof en bloemen komt bespreien,
En de bruiloftsgasten noôn
Bruit en Bruigom te geleien
Op den blijden bruiloftstoon,
Daer de liefde d'eensgezinden
Eeuwigh zal door trou verbinden.— —

---

1) Niet alle Cromhouten volgden hem: men treft een familietak aan, behoorend tot de „rijke" mennisten. Zie Blaupot ten Cate *Geschiedenis der doopsgezinden* I. blz. 62 en *de Navorscher* VIII. blz. 51.

2) Op de »lijste der paepse vergaderplaetsen" te Amsterdam in 1656. (Nav. XXI, 226) lees ik: „N° 7, *Cleuveniersborgwal in 't huis van Poppen*".

Wagenaar, de Amsterdamsche kerk der Nieuwe-Zijde besprekend [1]), getuigt uitdrukkelijk, maar slechts in 't algemeen, zonder op bepaalde personen te wijzen, dat „de mildadigheid van het roomsgezind geslagt van *Cromhout* veel heeft toegebragt om deze kerk in stand te houden": doch van onzen Bartholomeüs weten wij in 't bijzonder, dat door zijne onuitputtelijke liefdadigheid en milde bijdragen de fraaie roomsche kerk te Purmerende heeft kunnen gebouwd worden. Geen wonder: de katholieke Cromhouten bezaten een schier vorstelijk vermogen, dat zij niet nalieten bij God op woeker uit te zetten [2]), en toen zij de bekende huizen bouwden op de Heerengracht, verzuimden zij niet, daartegenover eenige woningen voor behoeftigen te stichten, waaraan zij den naam van „*Siet op u minderen*" gaven.

Om hier verder, kortheidshalve, niet te gewagen van Bartholomeüs' jongsten broeder Jacob, den kunstliefhebber en kunststukverzamelaar [3]), — Dirk Cromhout, een broeder van beiden, de man van Elisabeth Wuytiers Govertsdr. voert ons tot den hierboven, om zijne ontzaginboezemende achtbaarheid, hoog geprezen Godfried [4]), die na de zalige dood van Johanna Elisabeth Blesen, in tweeden echt tot vrouw had Geertrui Dirven en in derden, Catharina Barbou, de rijke koopmansdochter van een gehollandiseerden Franschman. Eene dochter van dien

---

1) *Amsterdam* II blz. 213.

2) Van de Cromhouten zijn op de reeds genoemde eeuwige memorie-lijst de volgende ingeschreven: Godfried Ct. (de oudere) in 1682; Bartholomeus Ct. in 1695; Hendrik Ct. 26 Sept. 1706; Agatha Ct. 1 Juni 1707; Hendrik Ct. (de jongste) 18 Juli 1707; Jacob Ct. 26 Dec. 1708; Godfried Ct., Heer van de Werve en Ankeveen in Juli. (v. Lenneps Vondel. t. a. p.) Verg. de genealogiën hierachter.

3) Zie *Volks-Alm. v. Ned. Kath.* 1858 blz. 285.

4) Hij moet werkelijk een man geweest zijn, gelijk hij door een meesterhand geteekend is in den *Volks-Alm.* t. a. p. blz. 249.

zelfden Dirk, Margarita Catharina, huwde in 1717 met Jacob Jansz. Gilles [1]), uit die, om hare christelijke milddadigheid in Zuid en Noord, slechts met dankbaren eerbied uitgesproken Doorniksch-Amsterdamsche familie, „waarvan eene naar het zuiden vertrokken vrome erfdochter, nog lange jaren het huis op de Heerengracht bij de Vijzelstraat (X, 390) heeft aangehouden, tot huisvesting van doorluchtige kerkvoogden, bij eventueel bezoek der hoofdstad" [2]). Dezelfde Margarita Catharina, weduwe geworden, trouwde met J. B. de Surmont van Vlooswijck, wier dochter Elisabeth Louise zich in 1748 verbond met een Westphaalschen edelman, Clemens August Maria, Baron van Kerckerinck van Borg. — Door Bartholomeüs' zuster, Ida Maria, in 1669 de bruid van Mr. Adriaan Roest van Alkemade, dalen wij af tot den nog levenden *Vicomte Roest d'Alkemade*, reeds met lof vermeld aan het slot onzer *nadere aanteekeningen over de Alkemaden.*

Bartholomeüs' zoon, Jacob Cromhout, de Heer van Nieuwerkerke op 't eiland Schouwen, die alweder met zijne nicht, Elisabeth Jacoba Ct. trouwde, voert ons tot Gerard Antony, Baron van Wassenaar tot Warmond, vrijheer van Alkemade en Vrijenhoek enz. [3]), die in 1734

1) Zie in de *Bijdragen* I. blz. 381 de genealogie der Alkemaden. B.

2) *Dietsche Warande* V. blz. 189.

3) Zie de afstamming van dezen katholieken Wasseuaar bij J. Kok (*Vaderl. Woordenb.* XXX. blz. 299). Nu er toch van Wassenaars sprake is, kan ik, in dit aanhangsel op eene bekeeringsgeschiedenis, de verzoeking niet weerstaan, om ook de volgende noot, door Picot (*Mémoires*) aan den Franschen *Mercure* van Oct. 1704 ontleend, hier mede te deelen: „Elisabeth de Wassenaar, Comtesse d' Auvergne par son mariage avec Fréderic Maurice de la Tour, était une protestante convertie; atteinte d'une maladie de langueur, elle fut un modèle de résignation et de patience. Sans cesse elle se félicitait d'avoir ouvert les yeux à la vérité, et elle recommanda que l'on écrivit à ses parents en Hollande, pour leur représenter que la foi catholique offrait les plus douces consolations. Elle mourut le 16 Septembre 1704" Zij was de jongste dochter van Pieter Baron van Wassenaar Sterrenburg en Anna van Aerssen. (Zie J. Kok. t. a. p. bl. 287)

met Jacobs en Elisabeths eenige dochter huwde [1]), en de vader werd van Margarita Elisabeth Barbara [2]), met welke wij aanlanden bij een „premier baron chrétien" Louis Ernest Gabriël de Montmorency, sinds 1761 den gemaal der laatste [3]). Eene tweede echtverbintenis met een Fransch edelman, het huwelijk van Montmorency's dochter met Joseph Marie de Lorrainé de Vaudemont, prince d'Elboeuf, deed de vorstelijke bezittingen der Cromhouten en de heerlijkheid van Ankeveen — (Louisa, Augusta, Elisabeth, Maria, Colletta was de eenige erve van haar oom Jacob Hendrik) — in vreemde handen overgaan.

Vóór eenige jaren woonde, en wellicht woont op dit oogenblik nog de Vrouwe van Ankeveen in Frankrijks hoofdstad.

Wil men zich ten slotte overtuigen van de vele katholieke van der Wieles en van de Werven [4]), bloeiend in de 17e eeuw, men ga het verslag na door den Apostolischen Vicaris, Jacobus de la Torre, in 1656 naar Rome opgezonden. Daar zal men aantreffen op de heerlijkheid *Egghe* een van Ravenswaey × van der Wiele van de Werve, wonend te Utrecht of op hun slot Eyck bij Utrecht; op *Emeloort* van de Werve × Halmale, te Geervliet; op *Incourt* Bekensteyn van Heemskerk × van de Werve, te Utrecht; op *Muyskerke* Helman × van der Wiele van de Werve, in den Haag; op *Persyn* Bekensteyn van

---

1) Aan dit echtpaar droeg Mr. Martinus Antonius Fraats, pastoor en aartspriester te Hoorn, in 1751 zijn *Lijdenden en stervenden Jesus* en in 1753 zijn *Gestorven en begraven Jesus* op.

2) Haar eenige broeder was de rijke Jacob Hendrik Cromhout.

3) Genoemde prins van Montmorency „Eerste Christen Baron van Frankrijk etc. etc. Vicomte van de steden en landen van Roulers etc. etc. Baron d'Houchin, van Bellum etc. etc." was 25 jaar oud en generaal „in dienst van H. Keys. en Kon. Majesteiten." Zie *de Warande* VIII. blz. 204.

4) De Antwerpsche graaf v. de Werve × baronnesse Gilles, behoort ongetwijfeld tot dat geslacht.

Heemskerk × van de Werve, in 't kasteel Persyn bij den Haag; op *Urck* van de Werve 1° × Drenckwaert 2° × de Cock van Delwijnen, te Geervliet; op *Werve* van der Wiele × Hanneman in den Haag; andermaal op *Werve* Wuytiers × van der Wiele van de Werve, in den Haag of op hun slot Werve: op *Westkerke* van der Werve × Bleeswijk, te Utrecht.

Over de dikwerf genoemde en geroemde De Walen zal men in 't geslachts-register D. eenige nadere bijzonderheden aantreffen.

Wij sluiten dit aanhangsel op de bekeeringsgeschiedenis van Joan Banningh Wuytiers met een laatste hulde van eerbied en dankbaarheid aan dat „schitterend licht, stralend van het vuur des voorvaderlijken geloofs."

Hij was in waarheid (Hor. Odar. Lib. I. 12):

sidus velut inter ignes
Luna minores

AMBROSIUS PLETTENBERGH.
1623—1663.

De tweede flonkerster, waarvan de *Batavia* hierboven gewaagt, is Ambrosius Plettenbergh.

Op eene voor mij liggende plaat is deze bekeerling afgebeeld, ten halverlijve rechts, zittende, de linkerhand voor de borst op de vastgestrikte priesterlijke scholastica klemmend, en vóór hem een kruisbeeld. Twee rookende wierookschalen omgeven het portret [1]). Uit het ovalen randschrift — waartusschen het zeer toepasselijk devies Lux

1) Dit portret, door C. Kramm (*de levens en werken der kunstschilders* enz. II. blz. 1072) te recht als *zeer schoon* geroemd, wordt door dezen en Fred. Muller (*Catalogus* N. 4233) aan den katholieken plaatsnijder Dirk Matham toeschreven. Mijn exemplaar is zonder naam.

o r t a e s t j u s t o. (*Psalm* 96) — blijkt dat hij ten jare 1623 te Emden in Oostfriesland geboren werd; en in 't Latijnsch onderschrift, getrokken uit de *Soliloquia* van Augustinus (*cap.* 33), zoowel als in 't zesregelig Nederlandsch vers wordt op zijn overgang „van de duisternissen tot het licht" gezinspeeld [1]). Het eerste luidt:

Gratias tibi ago, illuminator et liberator meus, quoniam illuminasti me et cognovi te. Sero cognovi te, veritas antiqua; sero te cognovi, veritas aeterna Caecus enim eram et caecitatem amabam, ad tenebras per tenebras ambulabam: sed tu es qui eduxisti me [2]).

In het daarneven staande Hollandsche vers, wijdt de onbekende dichter J. M. aldus in zijn lof uit:

Verwinnaar van uw zelf en 's werelts snoode listen,
De rede ruste niet met uw gedacht te twisten,
Tot dat ghy eyndelyck verkoos het rechte padt,
En hierom wiert vervolcht op 't landt, in dorp en stadt.
Wie leed oyt grooter smaat om 't volgen van Godts reden?
Een helt, die deughtsaam leeft, wort allermeest bestreden.

Wanneer, en bij welke gelegenheid, en uit wat beweegredenen „de verwinnaar van zich zelf het rechte pad heeft gekozen" is, bij gebrek aan de noodige bescheiden, met geen zekerheid te bepalen: wel kunnen wij opmaken uit de aangehaalde dichtregels dat hij veel smaad en vervolging om het geloof heeft moeten lijdén.

Volgens de *Batavia* [3]) werd onze bekeerling, den 15[den] Mei des jaars 1654, op 31-jarigen leeftijd tot priester gewijd: zijn overgang tot de R. K. Kerk zal wel een ge-

---

1) Beiden zijn overgenomen door de *Batavia* II. pag. 405.

2) Ik dank U, mijn Verlichter en Verlosser, dat Gij mij verlicht en ik U heb leeren kennen. Te laat leerde ik U kennen, oude Waarheid; te laat leerde ik U kennen, eeuwige Waarheid. Blind was ik, en ik minde de blindheid; door duisternissen wandelde ik naar duisternissen: maar Gij zijt het, die mij er uit gered hebt.

3) l. c.

ruimen tijd vroeger hebben plaats gehad. Hij verkondigde alom [1]) het wedergevonden geloof, onderging daarvoor zware vervolgingen en overleed te Amsterdam den 2[den] Juni des jaars 1663.

JOANNES MUNDANUS WISSCHER.

† 2 Juni 1663.

Opmerkelijk is het dat op denzelfden dag van 't zelfde jaar, waarin Ambrosius Plettenbergh tot een beter leven overging, ook het overlijden vermeld staat van een ander bekeerling, Joannes Mundanus Wisscher [2]) — eene zeer opvallende bijzonderheid, welke bij mij het eerste, misschień echter ongegronde, vermoeden deed ontstaan, dat zij wel dezelfde personen zouden kunnen zijn. De naam, aan het hoofd van dit opstel geplaatst [3]), zou dan een pseudoniem wezen van den voorgaande?... Dit vermoeden wordt, dunkt me, versterkt door de omstandigheid, dat de dood van Plettenbergh, die nochtans, blijkens het voorgaande, in 't Haarlemsche de zielzorg gedragen heeft, niet is opgeteekend in van Bugge's *necrologium*.

Schaarschheid van berichten over Joannes Mundanus Wisscher verhinderden ons, de vraag tot volle klaarheid en voldoende oplossing te brengen. Want slechts weinig ben ik, ook over dezen bekeerling, te weten gekomen: zijn geboortejaar en geboortestad, zijne ouders en levenswandel vóór zijn overgang tot de R. K. Kerk, zijn mij onbekend gebleven. Volgens Jacobus de la Torre's

---

1) *Per urbes et compita* zonder nadere plaatsbepaling. Verg. echter de schets.

2) *Batavia S.* II. pag. 433. Verg. het *necrologium* van Bugge in *de Katholiek* 1872, II. blz. 348.

3) *Mundanus* zal wel niet als voor- of doopnaam moeten gelden, maar een vreemsoortige verlatijnsching zijn van Wisscher.

bekend verslag, was hij van hervormd predikant tot het katholiek geloof overgegaan, en dat uit diepe overtuiging. Tot de priesterlijke waardigheid verheven, werd hij omstreeks het jaar 1654 — derde opvolger van Frans van der Brugge en Karel de la Chambre (*alias* Verkamer), — als derde pastoor na de reformatie aangesteld in 't bekende Noordhollandsche vlek Schagen, waartoe destijds ook Barsigerhorn, Colhorn, Haringhuysen, Tuytienhorn [1]) en Valckoog behoorden.

Langen tijd kan hij daar niet vertoefd hebben, daar hij, — waarschijnelijk bekend staande als een „apostaat van 't gezuiverde Evangelie" — uit hoofde der voortdurende vervolgingen zich genoodzaakt vond zijne standplaats te verlaten, en de wijk te nemen naar de boorden des Amstels [2]), waar hij als hulppriester (*deservitor*) de priesterlijke bediening heeft waargenomen.

Deze weinige over hem bekende bijzonderheden weerspreken niet — stroken veeleer met de algemeenheden, in bovenstaande schets uit de Batavia aangaande Plettenbergh verzameld.

Joannes stierf in de Amstelstad op voornoemden dag van voornoemd jaar.

Mag ik belanghebbenden en deskundigen om nadere inlichtingen omtrent de twee laatste bekeerlingen verzoeken?

H. J. ALLARD, *Pr.*

1) Eene afzonderlijke kerkelijke gemeente werd daar gesticht in 1657 (Zie *Kerkel. Nederland.* 1856 bl. 42.)

2) *Ad fluvium Amstelam.* Aldus de *Batavia* l. c. volgens de la Torre.

UIT DE AKTEN
VAN HET HAARLEMSCHE KAPITTEL.

(Vervolg van blz. 150).

1628, 5 Dec. Art. 8. Propositum fuit rogare Illustrissimum Dominum, ut velit promovere cultum *S. Bàvonis* Patroni Episcopatus nostri (prout vocatur in Bulla erectionis ejusdem) ita ut coli debeat in officio Ecclesiastico per totam dioecesim Harlemensem.

1629, 9 Jul. Art. 6. De articulo 8 conventus praecedentis interrogatus Illustrissimus consensit, ut *S. Bavo* taliter per dioecesim nostram festo duplici coleretur, idque in civitate Harlemensi Dominica prima Octobris, secundum decretum suum A° 1628 factum, per dioecesim autem 1 Octob.

1631, 8 Julij. Art. 10. De cultu *S. Bavonis* in civitate Harlemensi in Dominica post S. Michaëlis statutum, quod licet eo die legantur horae de Dominica, quod tamen votivum Sacrum fiat de S. Bàvone, quia eo die a populo Harlemensi colitur ut patronus parochiae suae. v. A° 1629. 9 Jul. N. 6.

1632, 29 Julii. Art. 6. Petivit Amp. D. Decanus ut Dni Sacellani Harlemenses fidelibus suae parochiae significarent quatenus D. Caterus ob necessitatem ecclesiae *Alcmarianae* hinc avocaretur, quem ipse cum iisdem optasset ut in hac parochia suo tempore collaborare potuisset, sicuti jam aliquamdiu fecerat in absentia sacellanorum, et civibus valde gratus in hoc fuerat. Dni Sacellani hoc praestare susceperunt.

1633, 19 Febr. Art. 5. Proposita est causa *Hillegomensium* et *Hemstedianorum* prope Harlemum, in quibus

incolae requirunt sacerdotem ordinarium residentem et offerunt expensas; et gratulantur sibi de fideli opera et cura M[ri] HENRICI HARLINGII.

— 11 Octob. Art. 11. Statutum est, quod cum continget deinceps in pagis erigi novas ecclesias, ut sacerdotes locorum non prius inchoënt opus aut materiae coëmtionem, quam ideam ecclesiae Dno Decano, aut Vicario, aut Capitulo Harlemensi obtulerint. Quod speciatim nunc deducetur ad opus in ecclesia *Texaliensi* et *Slootana*, in qua D. Praepositus aget cum Dno HOFLANDO.

1642, 10 Octob. Art. 3. Retulit D. Decanus se locutum D. NEOBETHIO qui perstat in sententia deserviendi locis suburbanis tamquam propriis Sacellanorum *Harlemensium*. *Velsam* facile deserat : LATUVIUS interim queritur, loca sibi reliqua sustentationi non sufficere.

1643, 6 Febr. Art. 3. Quandoquidem per obitum D. CORNELII HASSE vacabat Sacellanatus *Harlemensis*, iverunt DD. Praepositus et Verwerus Harlemum die 24 Januarii, factaque congregatione Ampl. Decani tamquam Archipresbyteri et 3 Sacellanorum superstitum vid. BLOEMARTII, BANNII et NEOBETHII, electus fuit in Sacellanum D. CORNELIUS HEYNIUS; qui deinde die 6 Febr. facta fidei professione ad manus D. Decani solemniter est introductus, testibus D. Vosbeekio et Joanne Soutmanno, Advocato. Et quia, praeteritis Praeposito, Decano tamquam Archipresbytero, omnibusque sacellanis, et toto Capitulo, D. BLESSIUS multas fecerat instantias apud magistratum pro libera admissione ad civitatem, atque inde oriturum fuisset D. HEYNIO notabile admissionis impedimentum: monuit eum D. Praepositus per litteras et deinde viva voce, ut a sollicitatione desisteret; quod et fecit. Itaque ad praeveniendas deinceps similes molestias, Capitulariter statuimus, habendos imposterum inhabiles ad Sacellanatum eos qui, praeteritis Decano, Capitulo reliquisque

sacellanis, liberam habitationem apud magistratum sollicitabunt. Insuper ad componendos Blessii parentes promisit D. Praepositus habiturum se curam filii eorum vacante Sacellanatu.

— 10 Martii. Acta post prandium Art. 5. De *Minoritis Harlemensibus*, qui per libellum supplicem ab Illustrissimo Nuntio Coloniensi, addita laboriosa privilegiorum suorum assertione, petierant facultatem administrandi pastoralia et incinerationem fidelium defunctorum, haec acta sunt:

1° Lectae dictorum Minoritarum famosae scriptae ac libellus supplex.

2° Scriptum partim ab Ampl. D. Praeposito, partim a Clarissimo D. Bannio, ad refellendos fratres illos, concinnatum; quod per Reverendissimum D. Torrium ad Illustr. Nuntium transmittetur. Describentur autem quinque exemplaria, pro Nuntio, Vicario Apostolico, Torrio, Capitulo, Praeposito.

— 15 April. Art. 6. Exemplar scripti contra libellum supplicem Minoritarum Harlemensium missum est ad D. Decanum, Archivo includendum, aliis etiam suum.

— 7 Julij. Acta pomeridiana. Art. 6. Proposuit D. Decanus de beneficiis per obitum D. Hassaei vacantibus, et lectis quoad punctum illud Concordatis cum Vic. Ap. a Capitulo initis, patuit eorum collationem non esse penes Capitulum sed Vic. Ap., ad quem proinde competitores Neobethius ac Heynius relegandi.

1645, 3 Julij. Art. 5. *Harlemum* pastorem et sacellanum desiderat. Cum D. C[ornelius] Catzius ab Illustr. D. Vic. Ap. sit constitutus Sacellanus, tantum de pastore laboramus; ad quod onus suscipiendum per D. Catterum Bloemartius familiariter disponetur.

— 3 Oct. Art. 5. Pastoratum Harlemensem ad instantiam D. Praepositi accepit Bloemartius, Sacellanatum suum in Guilielmum van Sanden resignans; quod

utrumque Illustriss. D. Vic. Ap. ratum habuit. Cum autem, per promotionem D[i] CORN. CATZII ad personatum *Beggínagii* Harlemensis, vacaret administratio *Sparewoudana* et *Schalkwijkana*: illam D. VOSBERGIUS, hanc dictus D. VAN SANDEN suscepit.

— — post Art. 16. Discessum deinde ad Sacellum est, ubi D. CORNELIUS CATZIUS, facta ad D. Decani manus fidei professione, solemniter est in Sacellanatum, per mortem Clarissimi D. BANNII vacantem, testibus confratribus Capitulo tunc praesentibus, introductus.

1646, 16 Jan. Art. 2. Cura *Santvoortiana* nimis sibi in Sacellanatu difficili absolvi rogat D. HEYNIUS; quam tamen ad Superiorum putatur continuaturus petitionem. Successus rei consilia ulteriora eo in negotiò diriget.

— 4 Maji. Quoad ultimum [de cura *Santvoortiana*] HEYNIO poterunt subsidio esse D. BUYTENDIJKIUS, BENSCHOP, VOSBERGEN aliique.

1647, 29 Apr. Art. 12. D. HEIN, Sacellanatus oneribus paulatim ingravescentibus, ab incompatibili *Santvoortiae* cura humillime rogavit ut absolveretur; quod ea obtinuit conditione ut beneficium 60 florenorum, quos annue hucusque habuit, in manus resignaret Capituli, in depositum successuro laborem, conferendum.

— 23 Oct. Art. 12. Quandoquidem D. HEYNIUS b. mem. [1]) resignavit curam *Santvordianam*, inquirendum num D NEOBETIUS eam acceptet.

1648, 14 Januar. Art. 6. Pro *Santvordia* curabunt DD. Decanus et BLOMMARTIUS.

— 21 April. Ad 6. M[r] PETRUS VAN DER WIELEN suscepit curam *Santvordiae*; ad petitionem autem patris ejus, sollicitantis pro filio ut possit in *Vogelensangh* habere congregationes, resolutum est, uti pater conveniat pasto-

1) Hij was inmiddels op 17 Aug. overleden.

rem loci; et de reliquo res remissa est ad Amp. D. Decanum.

1648, 21 April. De novo. Art. 5. Auditus D. GERLACUS AB ANGELIS deserviens in *Hillegum*, *Sillick*, *Vogelensangh*, *Heemstede*, *Aardenhout*.

1649, 19 Jan. Art. 10. Cum Pater DE CONINGH *Harlemi* exceperit votum castitatis, quod ipse existimabat solemne, censuit Illustr. Dnus illud neutiquam solemne esse neque his partibus licere aut posse fieri vota solemnia, et in casu proposito dispensavit.

1650, 6 Julij, Art. 9. AB ANGELIS et VAN DER WIELEN evocabuntur a D. Praeposito. Monebitur ad diem Decanus.

— 11 Octob. Art. 8. AB ANGELIS monitus ut querelas contra VAN DER WIELEN exhiberet in scripto, non exhibuit. Cum D. Praepositus veniet Harlemum, uterque evocabitur.

1651, 10 Oct. De novo. Art. 3. Comparuit R. P. ARNOLDUS DE WITT, egitque primum pro subsidio pecuniario ad solvendos trecentos florenos, quos mulctae nomine debet balivo Kennemariae, et resolutum, ut primum pater Arnoldus inducat D. GROENHOUDTIUM, ut is caveat ne balivus per se vel suos ulli sacerdoti in via molestiam creët, ac tum videatur de contribuendo.

Actum deinde de potestate incinerandi quam praefatus pater Arnoldus praetendit habere: auditique DD. Sacellani ex una et pater Arnoldus ex altera parte, cujus facultates videntur niti quibusdam litteris Illustr. D. Nuntii, quae relectae sunt et descriptae, (copia est in Archivo) ac deinde responsum: concessionem illam talis facultatis concernere tantum personam patris Arnoldi atque adeo facultatem personalem esse et non debere fieri sine consensu sacellanorum. Additumque ut partes causam suam exponant Illmo D. Vicario Ap.

Cum autem diceretur praefatus Arnoldus conari Minoritam tertium *Harlemi* plantare, ille autem inficias iret: res illa in sequens Capitulum rejecta.

Art. 4. De *Santvordia* Sacellani videbunt, an possit inveniri domus et libertas habitationi pastoris in *Overveen.*

1652, 23 Maji. De novo. Art. 2. De *Osdorp* statutum, ut viros ejus pagi evocet D. Crucius.

Art. 3. Deposuerunt querelas Sacellani *Harlemenses*, quod patres societatis et minoritae invadant functiones pastorales extra casum necessitatis. Responsum eis, quod egerimus cum D. BLOMMARTIO pastore, quatenus ille et patres illos et Sacellanos ad se vocet et rem transigat.

— 2 Julij. De novo. Art. 1. D. BLOMMARTIUS vocatus, venire renuit donec habeat litteras collationis et institutionis in pastoratum Harlemensem; fuitque gravis controversia inter D. BLOCLANDIUM ex una et Sacellanos ex altera parte, videbaturque res non habitura optatum finem, licet aliqualiter lis sit composita.

(Wordt vervolgd.) J. J. GRAAF.

VRAGEN EN MEDEDEELINGEN.

Onbekend wapen in de Choorbanken van de S. Bavo. (Bijdr. II. bl. 63) Dit wapen, dat verondersteld wordt van den Atrechtschen Bisschop *Nicolaas Reuter (Ruystre, Ruterus)* te zijn, wordt beschreven als: drie vijfblad-bladen (quintefolia). Nu is het echter niet te ontkennen, dat de gewone afbeelding van het vijfblad, althans zooals Rietstap (Handb. der Wapenk. 1857 bl. 217) aangeeft, veel verschilt. Op het eerste gezigt zou men aan wijngaardbladeren denken. Ik waag nogtans de gissing: of soms het *ruiteblad* (ruta Saxonica) bedoeld kan zijn, zoodat we er een *sprekend* wapen in moeten zien, dat zinspelen kon op den naam *Ruterus?*

R. C. J. G.

S. Cunera. Wie weet iets mede te deelen, betreffende de geschiedenis, de legenden of de vereering in ons vaderland van de H. Cunera, maagd en martelares, eene der gezellinnen van de H. Ursula — zooals de legende verhaalt — en gemarteld te Rhenen in Utrecht?

Mij zijn bekend:

1. Het handschrift der kon. Bibl. Th. 173, afkomstig uit het Susteren klooster te Weesp, getiteld: „van Sunte Kuneren legende der heiliger Joncfrouwen."

2. Het volkslied „van Sint Ursula," in 1577 te Leuven gedrukt.

3. Het lied: „van S. Cunera," door pastoor Gillis of Aegidius Haefacker in 1621 uitgegeven.

4. Het lied van pastoor Jan Stalpaert van der Wielen: „Sinte Cunera, maghet en martelaresse van Rheenen."

Wie kent of heeft iets meer? V. D. HORST, *Pr.*

Moeders en buitenmoeders van kerken en kloosters. „Baafje Dirks Keizers *) heeft lange jaren moeder geweest vande Grote kerk [S. Bavo te Haarlem] ende buite-moeder vande minderbroeders, die sulcken vryen toegank in haer huis hadden, of sy in haer eigen ouders huis quamen." — „Maria Jans, die moeder was vande Grote kercke tot Haerlem." Aldus Cath. Jans Oly: Leven van Catarina Dircx Wij.

Weet iemand iets over de bediening van moeders en buitenmoeders mede te deelen?

Preekstoel aan den arm. „De moeder van Giertje Claes had die huik al op 't hooft, ende den preekstoel an den arm om nae de geuse kerck te gaen; tot alle geluk quam dese getrouwe dochter op het slach ... viel haer moeder aen met bidden, smeecken ende tranen, seggende: moeder wat sult ghy beginnen; waer toe sullen wy allen gader comen? ..... door welcke biddinge met traenen haer hart beweecht worden, settende de huik van haer hooft, smeet de preecstoel daer heen, seggende: kint, weest te vreden, van myn leven daegen sel ick daer niet gaen", enz. Als boven: Leven van Giertje Claes.

Hieruit schijnt te blijken, dat de kerkgangsters zelven haar stoeltje meêbragten, om er onder de preek op te zitten. Of dit gebruik reeds vóór de Reformatie bestaan heeft? J. J. G.

*) Zij was de huisvrouw van Claes Wij. Hunne kinderen waren vier zoons, onder welke *Jacob Wij*, die pastoor van het Haarlemsche Bagijnhof is geweest.

HET APOSTOLISCH-VICARISSCHAP

VAN

JOANNES VAN BIJLEVELT.

(Vervolg van blz. 266).

IV.

Aan het einde van ons vorig artikel mogten we bij al de moeijelijkheden, waarmede de Apostolische Vicaris in zijn bestuur der Missie voortdurend te kampen had, toch eenige verbetering van den toestand der katholieken zien en ons verheugen in eene verademing door den goeden God aan zijne Kerk geschonken na den zwaren storm die tegen haar was opgestoken.

We zagen dat de harde vervolgingsmaatregelen der vernieuwde plakkaten van lieverlede door oogluiking en „conniventie" meestal buiten werking bleven. Langzamerhand werd door de mildere gezindheid der regering de toestand der katholieken beter. Reeds in November 1720, gelijk we gezien hebben, kon van Bijlevelt aan de Propaganda het blijde berigt geven dat de jesuieten naar de statiën, die ze hadden moeten verlaten, mogten terugkeeren. In zijn verslag van den 20 Februarij daaraanvolgende was de Vicaris zoo gelukkig van te kunnen melden, dat hij van de aartspriesters die hij gesproken had, vernam dat in hunne districten, zoowel in Noord- en Zuid-Holland, als in Zeeland, alsook in de stad en provincie Utrecht alles in de volmaaktste rust was. Over de geheele missie heen keerden de paters van de sociëteit naar hunne oude statiën terug, en bezett'en weder door

de toegevendheid der Staten hunne vorige standplaatsen, die ze op last van diezelfde Staten kort te voren hadden moeten verlaten; ook de overige reguliere en saeculiere geestelijken mogten zich overal in de vreedzame uitoefening hunner bediening verheugen. Niet minder gelukkig was het gesteld in de andere districten: Vriesland, Groningen, Overijssel, Gelderland, Zutphen, 's Heerenberg en Cleef; zoodat betrekkelijk thans voor de katholieken de gouden eeuw scheen aangebroken [1].

Het terugkeeren der paters jesuieten in hunne oude statiën gaf wel is waar op sommige plaatsen aanleiding tot tweespalt in de gemeente en moeijelijkheden, daardoor veroorzaakt dat sommigen den deservitor, dien de Vicaris bij het vertrek der jesuieten, in overleg met den Provinciaal had moeten aanstellen, om de geloovigen niet van de geestelijke verzorging verstoken te laten, liever wenschten te behouden; doch de Vicaris wist door zijne zachtheid en gepaste maatregelen, vooral door zijne dringende vermaningen tot liefde en eendragt, de gemoederen tot rust en godsdienstige onderwerping te brengen; zoodat weldra meest overal de paters jesuieten hunne vorige statiën in rust konden bedienen, zonder ook in 't minste door de magistraten of regeringen gehinderd te worden. Op enkele plaatsen evenwel mogt dit niet zoo aanstonds gelukken. In Doesburg, onder anderen, wilde de deser-

---

1) Zie hier wat hij letterlijk schreef:

„Accepi ab Archipresbyteris, cum quibus locutus sum, in Districtibus, sive in Hollandia septentrionali, sive meridionali, sive in Zeelandia, sive in civitate et Provincia Ultrajectina in summa pace esse omnia. Patres societatis per universam Missionem ad Stationes suas redeunt et sedes, vigore ordinum prius derelictas, nunc eorumdem indulgentia rursus occupant caeterique religiosi et pastores de clero, pacifico religionis exercitio ubique gaudent. Neque res aliter se habent in reliquis districtibus, videlicet Frisiae, Groeningae, Trans-isalanae, Geldriae, Zutphaniae, 's Heerenbergae et Clivae, ita ut jam respective Saturnia tempora nos vivere gaudere valeamus."

vitor gaarne in die statie blijven. Hij had de regering met het grootste gedeelte der gemeente op zijne hand weten te krijgen, en werd door de magistraat gesteund tegenover den pater jesuiet, die daarheen gezonden was om de statie weder in bezit te nemen. Dit berokkende den Vicaris veel zorg en moeijelijkheid. Hij verplaatste niettemin den onwaardigen deservitor, maar lang duurde het, eer de pater jesuiet door de magistraat werd toegelaten; zoodat de katholieken van Doesburg geruimen tijd genoodzaakt waren in de naburige statiën kerk te houden. Iets dergelijks had plaats te Dokkum, waar de gemeente den deservitor wenschte te behouden en het bij de regering zoo ver wist te brengen dat deze met eene nieuwe uitzetting van al de jesuieten uit Vriesland bedreigde, wanneer de Vicaris den pater tegen wil en dank in die statie terug wilde brengen. In overleg met den Provinciaal besloot de Vicaris, ter voorkoming van grooter kwaad, geduld te hebben en betere tijden af te wachten. Eerst in 1722 gelukte het den pater jesuiet de statie voor goed te betrekken. Men ziet uit die voorvallen hoe moeijelijk, bij al de betrekkelijke rust, het bestuur bleef voor den Vicaris; en hoe ligt een weerspannig geestelijke of eene weerbarstige gemeente steun kon vinden bij de wereldlijke magt tegen de kerkelijke overheid, terwijl de altijd bestaande plakkaten eene voortdurende bedreiging bleven voor de katholieken, en een middel in de hand der regering om wanneer zij door vijanden of trouwelooze dienaren der Kerk werd opgestookt, het wettig en ordelijk bestuur te bemoeijelijken en te belemmeren.

Over het algemeen echter had men in dien tijd niet over de regering te klagen. De geestelijken, 't zij door den Nuntius, 't zij door den Vicaris als pastoors of kapellaans in de statiën aangesteld, werden in den regel ge-

reedelijk door de betrokkene magistraten geadmitteerd, zelfs in de provincie Holland, waar anders de stemming minder gunstig was voor de katholieken, die het gezag van den Paus en de door hem aangestelde kerkelijke overheid erkenden en gehoorzaamden. Maar in die streken welke vroeger het voormalig Bisdom van Haarlem uitmaakten, had veelal te dien aanzien iets bijzonders plaats. Daar eischte men om een geestelijke toe te laten, die door den Nuntius of Internuntius benoemd was (men zal zich herinneren dat in de provincie Holland wegens het banvonis van den Vicaris, de *patentes* of aanstellingsbrieven altijd van den Nuntius of Internuntius moesten afgegeven worden), eene goedkeuring of aanbeveling van het zoogenaamd *Kapittel van Haarlem.*

Daar we in het vervolg van onze geschiedenis dat Collegie van geestelijken meermalen zullen zien optreden en onophoudelijk werken om het geestelijk bestuur, dat onder vroegere Vicarii Apostolici door hen werd uitgeoefend, maar door de Pauselijke verklaring van 1703 hun was ontnomen, weder in handen te krijgen: achten we het niet ondienstig hier kortelijk het een en ander omtrent dat Kapittel aan te stippen, tot beter inzage en begrip van deszelfs handelwijze en houding ten aanzien van het geestelijk bestuur der missie, in de plaatsen van het Oud-Bisdom van Haarlem. We hopen later de gelegenheid te hebben de allerbelangrijkste geschiedenis van het zoogenaamd Kapittel van Haarlem in al hare bijzonderheden, voor zoo veel we die uit onze Archiven kunnen opsporen, opzettelijk te behandelen.

Het Kapittel van Haarlem, door Paus Paulus IV in 1559 bij de oprigting van het Bisdom van Haarlem ingesteld, heeft ook na het feitelijk te niet gaan van den Bisschoppelijken zetel, altijd getracht zich zelf voort te zetten, en matigde zich de regten aan van een Kapittel

bij openstaanden Bisschoppelijken zetel, *Capitulum sede vacante.* Op dien titel wilde het door zijne zoogenaamde Vicarii Capituli het geestelijk bestuur over de kerken van het gewezen Bisdom van Haarlem blijven voeren en heeft het werkelijk onder de vorige Vicarii Apostolici met dezer, meestal afgedwongen toestemming en krachtens geslotene overeenkomsten, geruimen tijd gevoerd tot in 1703, toen hun van wege Paus Clemens XI uitdrukkelijk en onder bedreiging van excommunicatie, alle uitoefening van jurisdictie over het Bisdom van Haarlem verboden werd, met nietigverklaring van elke daad van geestelijk bestuur die ze zich mogten verstouten uit te voeren. Ofschoon enkele kanunniken, door den Vicaris Codde vroeger in het kapittel gebragt, dezen ook na zijne suspensie vurig bleven aanhangen en zelfs jansenistiesch gezind waren (hun zoogenaamde Deken Martinus de Swaan was bloedverwant van Codde en wordt door den Provicaris de Cock in zijn Relatio status genoemd „partis Sebastianianae antesignanus"), onderwierp het Kapittel zich niettemin aan die beschikking van het Opperhoofd der Kerk en wilde zich toen niet meer inlaten met het geestelijk bestuur. Van dat oogenblik af braken zij voor goed met de wederspannige hoofden der jansenistische scheuring, met wie ze vroeger in de zaak van Codde hadden zamengewerkt, en die nu met trotsering van het verbod en de strafbedreiging van den H. Stoel, onder den nog veel minder verdedigbaren titel van *Kapittel van Utrecht,* zich het bestuur over de kerken van het voormalig Aartsbisdom en later zelfs over de geheele missie durfden aanmatigen.

Met dat al was het Kapittel van Haarlem er verre van af zelf zich te beschouwen zóó als Rome het deed, namelijk als *praetensum Capitulum*, als een *gewaand* Kapittel. Ze bleven ondanks hunne onderwerping aan den

H. Stoel, altijd voortgaan de in hun collegie ontstane vacaturen zorgvuldig en spoedig aan te vullen, ja kozen zelfs, toen M. de Swaan den 30 Maart 1713 overleden was, weder een nieuwen *Vicarius Capituli* in zijne plaats. Konden ze al niet, om het uitdrukkelijk verbod van den Paus, voor het oogenblik hunne zoogenaamde regten uitoefenen; ze bleven die toch voor latere tijden handhaven.

Dat feitelijk voortbestaan van een door Rome zelf, zij het dan niet uitdrukkelijk nietig verklaard, toch blijkbaar als nietig beschouwd en *praetensum* genoemd kapittel was zeker niet altijd bevorderlijk aan het geregeld bestuur der missie, ja niet zelden een bron van verwikkelingen en tweespalt onder de geestelijken. Het valt echter niet te ontkennen dat hetzelfde kapittel, meestal bestaande uit voortreffelijke en invloedrijke geestelijken, veel goede diensten aan de Kerk bewezen heeft, en wel bepaaldelijk in het moeijelijk tijdperk dat we hier behandelen, door hun' invloed bij de regering; hetgeen, zooals we later zullen zien, eene der voornaamste redenen was, waarom Rome het nooit uitdrukkelijk heeft willen veroordeelen of nietig verklaren, maar het oogluikend — zonder het evenwel ooit te erkennen — heeft laten begaan, mits het zich van alle uitoefening van geestelijk bestuur bleef onthouden.

Uit een brief van Hoynck van Papendrecht dd. 30 Junij 1721 aan den Internuntius te Brussel geschreven (over aanleiding tot en inhoud van dien brief later) vernemen we dat die onvermoeide geschiedschrijver eene gezette studie had gemaakt van de vroegere geschiedenis der zoogenaamde Kapittels, en daarover een vrij uitvoerig geschrift had opgesteld, dat toen in Rome was. Na hunne voorwendsels en redenen te hebben medegedeeld, behandelt hij de vraag, of het goed zou zijn die Kapittels, of liever den ijdelen naam dien ze nog hebben over-

gehouden, te vernietigen; dit toch was een van de punten die de kardinaal d'Alsace, Aartsbisschop van Mechelen, te Rome wilde doen onderzoeken.

Van dat belangrijk geschrift bezitten we gelukkig de minute door Hoynck eigenhandig geschreven. Het was getiteld: „Dissertatio de juribus praetensorum Capitulorum „Ultrajectensis et Harlemensis occasione casus-positio-„nis typis editae cum resolutione quinque Juris Do-„ctorum Universitatis Lovaniensis, signatâ 25 Maji 1717."

Blijkens eene aanteekening die hij zelf daarop gemaakt heeft, schijnt hij, voor een gedeelte althans, die verhandeling bestemd te hebben om later in zijn groot werk „Historia Eccles. Ultraj." ingelascht te worden; 't geen echter niet geschied is. Wel vindt men veel daaruit overgenomen in verschillende dissertaties, welke hij in datzelfde werk op zijne geschiedenis laat volgen; maar altijd laat hij zorgvuldig alles weg wat meer bijzonder het Haarlemsch Kapittel betreft, waarover men te Rome in dat werk niet wilde gesproken hebben.

Het slot op de laatste paragraaf van het geschrift geeft ons juist den toestand aan en de werking van het Kapittel in dien tijd en bevat tevens het eindbesluit van zijne verhandeling. Hij stelt zich dan de vraag of in den tegenwoordigen tijd (de jaren 1720 en 1721) de toestand der missie vorderde of althans wenschelijk maakte dat de zich noemende Kapittels, met hun naam of titel zelfs van *Kapittel*, vernietigd werden; en zijn antwoord ten aanzien van het Kapittel van Haarlem is, dat het beter zal zijn vooralsnog geene uitdrukkelijke nietigverklaring van dat Kapittel uit te vaardigen, mits het zich zorgvuldig van alle mogelijk geestelijk bestuur blijve onthouden. De voorname reden, die hij daarvoor aanvoert, is dat ze met hun voorgewenden titel van Kapittel van Haarlem een groote, op sommige plaatsen onontbeerlijke hulp zijn voor

het in bediening stellen van goede katholieke priesters, waar anders welligt jansenisten zich zouden indringen. De zending of aanstelling van den Nuntius, of van den Vicarius Apostolicus was, zooals we weten, destijds in den regel niet voldoende om een geestelijke vrij en veilig de bediening te doen uitoefenen, waartoe hij gezonden was. Daar werd, helaas, nog eene admissie of toelating vereischt van de regering der betrokkene plaats. Ver de meesten van de magistraatspersonen wilden geene aanstelling erkennen van de Nuntii of Internuntii; in Holland, ook niet die van den Apostolischen Vicaris wegens diens banvonnis. Veeltijds vorderde de Magistraat, als ze kwalijk gezind was tegen de katholieken, een bewijs van aanstelling van den zoogenaamden Vicaris van het Kapittel van Utrecht, v. Heussen namelijk, en later Steenhoven. Wat al moeijelijkheden dit vaak te weeg bragt, hebben we reeds gezien en zullen we nog wel meer gelegenheid hebben te vernemen.

Waar echter de regering beter gezind was, liet men of wel oogluikend de aanstellingen van de Nuntii of van den Vicarius Apost. toe; of wel — hetgeen veelal in Holland plaats had — men vorderde een bewijs van toestemming of goedkeuring van het Kapittel van Haarlem, hetwelk altijd nog door velen van de regering werd aangezien en erkend als het wettig kerkelijk gezag der katholieken in het Oud-Bisdom van Haarlem, zooals het zich vroeger altijd onder de vorige Apostolische Vicarissen had voorgedaan en gedragen.

Tot staving daarvan haalt Hoynck twee merkwaardige feiten aan, welke we ook elders in ons Archief vermeld vinden.

In 't jaar 1715 namelijk had zekere Cornelis Franciscus Krijs jansenistiesch pastoor van Overdiemen (of Diemen) nabij Amsterdam, voor de pastorele bediening bedankt. De kanunniken van Haarlem waren terstond op hunne

hoede om te zorgen dat geen jansenist zich in die statie zou indringen, vast besloten als ze waren van nooit hunne toestemming te geven dan alleen aan een katholiek priester. De Internuntius Santini benoemde tot pastoor zekeren Theodorus Huysman. Deze nu verzocht, 't geen toen wel moest gedaan worden, admissie van den Bailluw, welke hem vroeg of hij toestemming had van het Kapittel van Haarlem. Hij kon die niet toonen, en werd dus niet tot zijne statie toegelaten. Nu wendde hij zich tot de kanunniken, die na inzage van zijne benoemingsbrief hem terstond eene schriftelijke toestemming gaven, welke, blijkens de voor ons liggende copie, luidde als volgt:

„Het Cathedraal Capittel van Haarlen gesien hebbende „de goede getuygenisse van het zedig en stigtig gedrag „van de Eerw. Heer Theodorus Huysman tegenwoordig „pastoor op de Heyde in Vriesland, en verder geconsi„dereert hebbende 't geen geconsidereert moest werden, „consenteert en approbeert de aanstelling van genoemde „Hr. Theodorus Huysman tot Pastoor te Overdiemen. „Actum in Haarlem den 8 October 1715, en was getee„kent Theodorus van Groenhout Senior et vicedecanus „Capituli Harlemensis.

Zoodra de pastoor dat bewijs van toestemming des Kapittels toonde, werd hij onmiddellijk geadmitteerd en bleef van toen af in vreedzaam bezit van zijne pastorie.

Hetzelfde had plaats in 1720 met de statie te Kwakel tot het bailluwschap van Amstelland behoorende, waar toen Bailluw was de zoon van v. der Dussen, den ons bekenden Pensionaris van Gouda, ouden vriend van v. Bijlevelt. Die Bailluw had zelf bij het ontstaan eener vacature van die statie, den Vicaris verzocht aldaar een pastoor aan te stellen. Deze nu benoemde zekeren Aegidius Cramer en verzocht den Internuntius de noodige brieven aan den benoemden pastoor te willen afgeven,

zooals toen in de provincie Holland moest geschieden, wegens het banvonnis en niet erkennen van v. Bijlevelt. Hoynck zelf zond den jurisdictiebrief naar Holland op, en de nieuwe pastoor vertoonde ze aan den Bailluw; deze weigerde niettemin hem te admitteren, tot zoolang hij een schriftelijk bewijs zoude toonen van de toestemming des Kapittels van Haarlem. De kanunniken, toen zeer goed gezind, aarzelden nu zulk eene toestemming op den ouden voet te geven, en raadpleegden Hoynck, die na inzage van de vroegere hierboven medegedeelde formule, geen bezwaar zag in het afgeven van eene gelijkluidende toestemming; vermits die volstrekt niet de minste uitoefening van jurisdictie inhield, maar slechts eene goedkeuring was van de benoeming door den Internuntius gedaan, welke zij nu op die wijze ten uitvoer hielpen brengen: alleen keurde hij de onderteekening af van het stuk wegens de titulatuur van *Decanus Capituli* welke daarbij gebezigd werd.

Daar alzoo op vele plaatsen van het Bisdom van Haarlem geen goede katholieke priesters in bediening konden komen zonder dat het Kapittel van Haarlem op die wijze medewerkte, voorzag Hoynck nieuwe en groote moeijelijkheden, indien het Kapittel door Rome uitdrukkelijk nietig verklaard werd. Daarbij kwam nog de niet ongegronde vrees dat velen, die kortelings geleden de dwalingen en scheuring der jansenisten verlaten hadden, waaronder, naar getuigenis van Hoynck, al de toenmalige kanunniken zelven, alligt wegens hunne oude gehechtheid aan het kapittel, bij dergelijke uitdrukkelijke veroordeeling van Rome, in gevaar mogten komen zich niet aan die uitspraak te willen onderwerpen. Overigens twijfelde hij niet of, wanneer hun maar nooit eenig aandeel in het geestelijk bestuur gegeven en niets dan de bloote titel gelaten werd, het denkbeeldig Kapittel zou wel van zelf met

der tijd verdwijnen en geheel te niet gaan. Die verwachting is echter niet vervuld, daar het door alle tijden heen is blijven volhouden, zijn zoogenaamd bestaan voort te zetten en zijne gewaande regten te handhaven, tot dat in 1853 de kanunniken zelven door de herstelling der Hiërarchie hun Kapittel ontbonden beschouwden, en met loffelijke onderwerping al wat onder hunne berusting was, in handen van den benoemden Bisschop, Mr. van Vree z. g., bereidvaardig hebben overgegeven.

De gemelde dissertatie met de beschouwingen en het daarbij uitgedrukte gevoelen van Hoynck schijnt te Rome, na rijpe overweging van alle omstandigheden, beaamd te zijn. Althans er is nooit eene uitdrukkelijke uitspraak van nietigverklaring of iets dergelijks tegen het Kapittel uitgevaardigd. Men heeft er zich bij bepaald het eenvoudig te ignoreren, ofschoon het altijd, waar het te pas kwam, met den naam van *praetensum* Capitulum bestempeld werd.

In het archief van Hoynck vinden we nog een brief van den Secretaris der Propaganda dd. 23 Januarij 1722 aan den Kardinaal d'Alsace aartsbisschop van Mechelen, ten geleide strekkende van een merkwaardig opstel van een Advokaat te Rome met name Riganti over de zaak der Refractarii in Holland. Na in vier hoofdstukken of verhandelingen de verschillende vraagpunten over de beide gewaande Kapittels behandeld te hebben, geeft hij in het vijfde en laatste hoofdstuk zijn advies, hoe te handelen met het Kapittel van Haarlem. Ook hij is, evenals Hoynck, van gevoelen dat men het Kapittel nooit moet vergunnen eenige jurisdictie uit te oefenen, maar dat toch in de tegenwoordige omstandigheden de titel of naam van *Kapittel* niet zonder groote ongelegenheid zou kunnen vernietigd en opgeheven worden — „nella presenti circonstanse non si puo senza grave sconcerto abolire e supprimere il titolo e nome di Capitolo."

Tijdens het Vicarisschap van v. Bijlevelt, althans na 1719, was het Kapittel geheel en al gezuiverd van jansenistieschgezinde leden. De laatste welke de partij der scheuring aankleefde, Jacobus 't Zul, was in October 1719 overleden, en telkens werd er bij ontstane vacature gezorgd dat goede katholieke priesters tot kanunniken gekozen werden.

Met dat al bleef het Kapittel zijne gewaande regten van *Capitulum sede vacante* zooveel mogelijk nog handhaven en wilde van geene erkenning van v. Bijlevelt als Vicaris weten; hetgeen bij al de goede diensten die het voor de admissie der geestelijken bewees, veel onaangenaamheid aan den Vicaris berokkende. De ziel van dat drijven was vooral de Aartspriester Gerardus van Wijckersloot, Pastoor in de Poolskerk te Amsterdam (thans de St. Anna- of Hulpkerk der Parochie van S. Nicolaas binnen de Vesten). Die man, even als de andere kanunniken en vele voortreffelijke geestelijken, van het Jansenisme bekeerd en gehoorzaam aan den H. Stoel, was niettemin wat al te sterk gehecht aan zijn Kapittel, en, naar 't zich uit zijne brieven en handelingen met grond laat afleiden, vrij begeerig om met der tijd weder eenig aandeel te krijgen in het geestelijk bestuur der Missie. Dit was de reden, waarom hij vooral den Vicaris v. Bijlevelt niet gaarne erkende en in zoogenaamd lijdelijk verzet bleef tegen diens bestuur. Beriep v. B. vergaderingen van zijne Aartspriesters, of beraamde hij algemeene maatregelen van bestuur: v. W. wist zich er meest altijd onder allerlei voorwendsels aan te onttrekken. Toen al de andere kanunniken, ieder voor zich persoonlijk, den Vicaris erkend hadden, bleef hij nog altijd weigerachtig. Zelfs bleef hij, hoe ook door v. Bijlevelt uitgenoodigd en herhaaldelijk verzocht, in gebreke aan den Vicaris de noodige opgaven (de *fructus spirituales*

zooals men 't noemde) van zijn aartspriesterschap op te geven, welke v. Bijlevelt behoefde om zijne Relatio status voor Rome op te maken; ook had hij den Aartspriester van de Velden, die met hem kanunnik was en meestal aan zijn leiband ging, die opgaven van het Aartspriesterschap van Noord-Holland doen achterwege houden, hetgeen Hoynck bij het toezenden van v. Bijlevelt's Relatio status den 16 Aug. 1720 naar Rome schreef. v. W. had, zegt H., uitgestrooid, dat hij bedankt had voor het aartspriesterschap; doch niemand, zelfs de Nuntius niet, wist wie hem had ontslagen; de ware reden was, zoo gaat H. voort, dat hij geen rekenschap aan v. Bijlevelt over zijn aartspriesterschap wilde afleggen. Iets later evenwel schijnt het Kapittel en zelfs v. W. eene toenadering tot den Vicaris gezocht te hebben. Dit vinden we vermeld in een brief van den Aartspriester Fl. van Beaumont aan Hoynck dd. 17 September 1720. Het Kapittel wenschte dezen v. Beaumont als kanunnik te benoemen. Hij had met de kanunniken gesproken, zoo schreef hij, en hen in de beste stemming aangetroffen. Ze wilden slechts weten wat de Vicaris v. B. wenschte, en zouden zich daarnaar schikken; deze echter vond het niet raadzaam hun eenige voorstellen te doen, maar wilde liever dat zij hem, door bemiddeling van v. Beaumont, voorstellen deden. „Want zoo schreef hij: „ick bereyt ben om mij in alles dat doen„lyk is te laten vinden en ik niet geern mij of Beaumont „ofte haer in eenig ongemack soude brengen: 't is genoeg „dat ik van haer opregtheyd Zijne Heyligheid versekeren „kan en dat men in stilte alles doet."

Volgens een brief van v. Wijckersloot aan Hoynck dd. 20 October 1720 bestond het zoogenaamd Kapittel alstoen uit de volgende leden: Nicolaas van der Meer als Vicarius en Decanus Capituli, Marquis, Derout, v. Wijckersloot, allen pastoors van Amsterdam, J. van den Steen pastoor

in den Hoek te Haarlem, de Jager pastoor te Velsen, J. van de Velden pastoor te Purmerend en Aartspriester van N.-Holland en H. Ringers pastoor te Alkmaar.

Onze v. Wijckersloot was in die dagen in drukke briefwisseling met Hoynck, althans van zijnen kant – of H. hem zooveel brieven schreef, weten we niet – maar bijna in elken brief komt hij er op terug dat het Kapittel nu zoo zuiver is, zoo echt katholiek en onderworpen aan den Paus; dat het zooveel invloed heeft bij de Regering; en het zoo wenschelijk zoude wezen dat het Kapittel het bestuur over het Bisdom van Haarlem wederom konde uitoefenen, vooral daar de Vicaris v. B. als verbannen en niet door de Staten erkend, hier niet veel kon uitrigten en niemand beter hem behulpzaam kon zijn dan het Kapittel dat, uit Hollanders en ingezetenen bestaande, aangenaam was aan de Regering en tevens goed onderworpen aan den H. Stoel; Hoynck evenwel wilde daar niets van weten. Toch gaf v. W. het zoo spoedig niet op en meende aldra eene gelegenheid gevonden te hebben om de aandacht van het publiek en vooral van Rome zelf op het Kapittel te trekken.

Toen na het overlijden van Paus Clemens XI in 1721 Innocentius XIII tot Paus verkozen was, kwam v. Wijckersloot op het denkbeeld om het Kapittel van Haarlem een adres van gelukwensching en huldebetuiging aan den nieuw verkozen Paus te doen aanbieden. Doch hij stelde eerst zijn plan voor aan den Internuntius Santini, die er wel eenigzins mede ingenomen was, vooral wijl hij daar een middel in zag om de Kapittelheeren nog meer aan den H. Stoel te verbinden; niettemin had hij ook bedenkingen en raadpleegde daarom Hoynck over het voorstel. Deze nu schreef den 30 Junij 1721 aan den Internuntius den brief, waarvan we hierboven reeds spraken en dien we hier om zijne belangrijkheid letterlijk laten volgen:

„Monseigneur, j'ai reçu la lettre que votre grandeur m'a fait l'honneur de m'écrire, sur ce, si le prétendu chapitre d'Harlem, pourroit sans crainte d'offenser, écrire a sa Sainteté. Je suis du sentiment de votre grandeur qu'un des motifs pour les en desconseiller, est qu'ils se donnent le titre de Capitulaires et que si on le leur permet, ceux d'Utrecht auront quelque raison de crier à l'injustice.

Mais je supplie V. G^r de me permettre que je luy dise sous tres humble correction, qu'il me semble que cette seule raison suffit pour ne le permettre pas.

Il est a considerer que le chapitre d'Harlem n'a jamais reconnu le Vicaire moderne, établi par le S. Siege, quoyque les particuliers qui le composent, l'ayent fait ou par lettres ou de bouche, hormis Monsr. Wyckersloot qui ne l'a jamais fait et qui me semble n'avancer cette proposition que pour se faire merite et prendre un air d'autorité et se rendre independant du Vicaire.

J'ai examiné pendant l'hyver avec beaucoup d'application tous les retroactes des prétendus chapitres, j'ai trouvé qu'ils ont écrit assez souvent au S. Siege en se donnant le susd^t titre, et qu'on l'a dissimulé, mais ils n'ont jamais prouvé qu'on leur ait repondu a des lettres de cette nature. J'ai fait là dessus un écrit assez ample, qu'on a à Rome, et apres avoir rapporté leur prétensions et leur raisons, j'examine s'il convient de detruire ces chapitres, ou pour mieux dire le vain nom, qu'ils en conservent. Et c'est un des points que son Em^ce Monsr le Card^l d'Alsace s'est proposé à faire examiner à Rome. En outre ceux qui composent le chapitre d'Harlem sont prêtres obeissants si on veut, mais tous neophites desquels je doute fort si pour se distinguer des Refractaires ils voudront employer plus que de termes generaux, et qui ne laisseront pàs de donner des arrières pensées et qu'e-

tant ensuite pressé par V. G^r pour s'expliquer plus précisement, toute cette belle pensée ne s'évanouisse. Mr Wyckersloot me fait la même demande par sa lettre du 27me, ajoutant, qu'il croit que du temps passé, ce devoir a été rempli par le Vicaire. Je ne lui respondrai pas aujourdhuy pour ne rien dire qui pourroit contrarier les sentiments de V. G^r auxquels je me conformeray toujours. Le Vicaire se prépare à écrire à sa Sainteté avec l'Etat de la Mission qu'il a commencé à m'envoyer pour le mettre en main de V. G^r; ce qui pourroit suffire pour tout le clergé obeissant de la Mission, si V. G^r l'approuve. Il n'obste pas que ceux d'Utrecht ayent écrit ou écriront, car si sa Sainteté se determine a l'égard de cette lettre de declarer qu'Elle ne connoit pas ce chapitre d'Utrecht et en condamne la temerité de prendre ce titre, ce sera une occasion de fletrir ces Refractaires sans toucher à ceux d'Harlem. Voilà Monseigneur, mes pensées sur cette affaire lesquelles je soumets a la correction de votre grandeur".

Deze beschouwingen werden volkomen gedeeld door den Internuntius, die dan ook, even als Hoynck zelf van zijnen kant deed, v. Wijckersloot aanraadde om geen afzonderlijken brief aan den Paus op te zenden, daar toch de Vicaris uit naam van de geheele katholieke geestelijkheid der Missie, waartoe immers ook zij behoorden, den Paus zou gelukwenschen. Hierbij legde v. W. zich neder en er was geen spraak meer van een afzonderlijk schrijven aan den Paus.

Kort daarop, in September van hetzelfde jaar 1721, ontstond er door eene, minstens onvoorzigtige en zeker vreemde handelwijze van dienzelfden v. Wijckersloot eene groote ergernis en opschudding in de Missie. De pastoor van de Kerk aan de Beerenbijt (thans *S. Willibrordus* buiten de Vesten) te Amsterdam, met name A. van der Cruysen, een jansenist, was van daar vertrokken. v. Wijckersloot

als aartspriester van Amstelland zocht nu te bewerken, dat een van zijne vrienden, zekere Joannes de Jager, een bekeerde jansenist, die thans pastoor was van Medemblik, in die statie van Amsterdam zou worden geplaatst. Vóór hij nog benoemd was door den Internuntius of door den Apost. Vicaris, had v. W. hem voorloopig en tot hij zou benoemd worden, faculteit gegeven om in de statie van de Beerenbijt de pastoralia uit te oefenen. De Regering van Amsterdam toen ter tijd, we zagen dit reeds, zeer op de hand van de Jansenisten, door toedoen vooral van den burgemeester Pancras, bloedverwant van Steenhoven, wilde den nieuwen pastoor niet toelaten of hij moest eene zending toonen van Steenhoven, zich noemend Vicaris van de Kapittels van Utrecht en Haarlem. Dit ging niet aan, en ware een openlijke afval geweest. Maar v. W. bedacht er een middeltje op. Hij raadde de Jager aan om van Steenhoven een schriftelijk bewijs of getuigschrift te vragen, dat er niets tegen was dat de Jager daar als pastoor fungeerde. v. W. had daarbij, zooals hij later in zijne verdediging beweerde, volstrekt de bedoeling niet S. te erkennen als gevolmagtigd om zending of jurisdictie te verleenen, maar alleen (zóó toch zegt v. W. dat de Regering Steenhoven beschouwde) als een *censor morum*, wiens getuigschrift of aanbeveling de Regering eischte voor de admissie van een geestelijke; tevens wilde v. W. zooals hij ook later te kennen gaf, eens een proef nemen, wat Steenhoven wel zoude doen. De Jager kreeg tot antwoord van S. dat hij het noodige stuk bij den jansenistischen pastoor Krijs te Amsterdam zou vinden. Dáár gekomen vond hij tot zijne niet geringe verbazing eene formele aanstelling en benoeming tot pastoor met alle pastorele volmagten [1]).

---

1) Die aanstelling luidde aldus:
Cornelius Steenoven Capitulorum Ultrajectini et Harlemensis utraque sede

De Jager daarover ontsteld, weigerde nu die aanstelling te erkennen; maar ongelukkig in zijn te groot verlangen om dáár pastoor te worden, verzocht hij toch de bemiddeling van Krijs om bij de Regering admissie te verkrijgen. Spoedig had K. die verkregen op vertoon van den benoemingsbrief van Steenhoven, en zoo ging nu de Jager de pastorie waarnemen zonder wettige zending en openlijk bekend als aangesteld door Steenhoven. Ontzettend was de opschudding en ergernis onder het volk. De goede gemeentenaren wisten niet waar henen. Weldra werd de zaak overal ruchtbaar en verwekte alom de billijke verontwaardiging der katholieken. Het kwam dan ook ter oore van den Internuntius Spinelli [1]) alsmede van Hoynck v. P. Deze schreef er terstond over aan v. Wijckersloot, die zijne handelwijze in die zaak zooveel hij kon trachtte te vergoelijken. H. nu stelde er eene uitvoerige Memorie van op dd. 28 November, welke hij aan den Kardinaal d'Alsace toezond, toen te Rome wegens de nieuwe Pauskeuze na het overlijden van Paus Clemens XI. (De Kardinaal had in April te voren, even vóór zijn vertrek naar Rome, Hoynck die toen nog Secretaris

---

vacante, Vicarius generalis, Rdo D° de Jager Dioeccsis Harlemensis Presbytero s. i. D. Ut in suburbio Amstelodamensi extra portam Ultrajectinam loco R. D. van der Cruysen alio evocati pastorem agere legitime valeas, tibi, quem idoneum in Domino confidimus, praesentium vigore facultatem largimur, in cujus fidem hasce litteras manu nostra signatas et sigillo nostro munitas dedimus. Lugduni Bat. 26 Septembris 1721.

1) De Internuntius Vincentius Santini was in Julij 1721 den Nuntius te Keulen Hieronymus Archinto opgevolgd en werd als Internuntius te Brussel vervangen door Josephus Spinelli een Napolitaan, Abt van S. Catharina. Deze Spinelli was tevens Administrator Apostolicus van de Missiën in Engeland, Schotland en Ierland, alsook van het Bisdom van 's Hertogenbosch, dat reeds geruimen tijd vaceerde. In 1725 werd hij tot Nuntius verheven bij het Hof van de Aartshertogin Maria Elisabeth, Gouvernante van België en tegelijkertijd ook tot Aartsbisschop van Corinthe i. p. i. benoemd. Op 16 Junij 1731 werd hij naar Rome teruggeroepen. In 1734 Aartsbisschop van Napels en 1735 Kardinaal geworden, overleed hij in 1763 te Rome.

was, tot zijn Vicaris generaal verheven). In die Memorie nu zette H. al het gebeurde uiteen, toonde de ijdelheid der verontschuldigingen van v. W., en drong ten sterkste aan op de noodzakelijkheid van eene voorbeeldige straf wegens de groote ergernis en de algemeene verontwaardiging en droefheid der katholieken, en ook om in de toekomst meer dergelijke erkenningen van het partijhoofd der jansenistische scheuring te voorkomen. Wij kunnen ons niet onthouden van het slot dier Memorie hier mede te deelen, waarin de man van beginselen zich zoo krachtig en vastberaden uitspreekt tegen die halfslachtigen, welke uit vrees voor allerlei nadeelige gevolgen, met de groote beginselen zoeken te transigeren. Na dan de noodzakelijkheid van een openlijken en afschrikkenden maatregel te hebben aangetoond, maakt hij zich de opwerping dat, wanneer de Jager streng gestraft wordt, het te vreezen zal zijn dat eene nieuwe vervolging tegen de katholieken zal uitbreken; dat de goede priesters zullen verbannen, de kerken gesloten worden enz.; waarop hij antwoordt: dat daar zooveel gevaar niet voor bestaat als sommigen wel vreezen, wijl de Staten te veel regtsgevoel en regtvaardigheid bezitten; „maar”, zoo gaat hij voort, „al ware het ook zóó, al had men dat alles te vreezen, dan nog zou men moeten bedenken, wat zwaarder weegt: of de handhaving der tucht en orde in de Kerk van God, het te keer gaan van den overmoed der scheurmakers, het herstel van de gruwelijke ergernis en de troost der bedrukte en terneergeslagene katholieken, of wel eenige vervolging die we van de boosheid der menschen zouden kunnen te lijden hebben... Ja maar, zal men zeggen, op die wijze zullen de staties van herders beroofd blijven; want de Staten van Holland of tenminste de burgemeesters van Amsterdam zullen geen geestelijke meer willen toelaten zonder goedkeuring of toestemming van Steen-

hoven. Mijn antwoord is: welnu dan moeten we ook dát maar met geduld verdragen en onze voorvaders navolgen die van alles beroofd, vervolgd, altijd in levensgevaar, niet dan ter sluiks, bij nacht en ontijden de zielen verzorgden en hunne priesterlijke bediening uitoefenden — liever dat alles, dan onze knieën te buigen voor Baal, en den afgod Dagon op één en hetzelfde altaar te plaatsen met de Ark des Verbonds."

Ook de Internuntius Spinelli moeide zich met de zaak. v. Wijckersloot had hem geschreven om zich zelven en de Jager te verdedigen. Dáármede vooral trachtte v. W. zich te verontschuldigen dat hij, wijl de magistraat de Jager niet wilde toelaten zonder goedkeuring of toestemming van Steenhoven, een middel gezocht had om de admissie te verkrijgen, zonder eenige volmagt in S. te erkennen. Hij had eenvoudig bedoeld, een soort van bewijs van goed gedrag voor de Jager te vragen, wijl S. zooveel als *censor morum* van Staatswege zulk een bewijs moest afgeven, wilde een priester geadmitteerd worden. Niet minder krachtig dan Hoynck komt de Internuntius tegen die handelwijze op. De waardige taal, waarin hij de onafhankelijkheid en vrijheid der Kerk handhaaft, noopt ons het voornaamste gedeelte van zijn schrijven aan v. W. mede te deelen. Na het nietswaardige van de aangevoerde redenen ter verschooning te hebben aangetoond, gaat hij aldus voort: „Eindelijk heeft het mij bitter gesmart, uit uwen brief te zien, dat gij den stap van d. J. niet afkeurt, terwijl gij zegt, dat S. door de Regering is aangesteld, wel niet als opperhoofd in kerkelijke zaken, maar zooveel als zedemeester, om namelijk pastoors te weren, die [zooals het heeten moest] gevaarlijk kunnen zijn voor de rust van den Staat, of uithoofde van gedrag en bekwaamheid geene aanbeveling verdienen. Ik moet U hierover mijn gevoelen rondborstig zeggen. Al de afgezanten van den

H. Stoel en ik zelf ook, wij zijn nergens meer voor bezorgd dan om het volk te leeren en te vermanen dat het zijne overheid eerbiedige en zich nimmer tegen haar gezag verzette. Dát wil de natuurwet, dat gebiedt ons het Evangelie. Maar, als wij zóó aan den Keizer geven wat des Keizers is, dan mogen we toch niet de belangen van God verwaarloozen, en moeten we evenzoo aan God geven wat Godes is. De Staten kunnen niet verstoord worden op de katholieken, als deze in zaken, waarbij de republiek niet 't minste betrokken is, zich blijven houden aan de grondbeginselen hunner godsdienst; waartoe vooral behoort het verbod van gemeenschap te houden met hen die de Kerk niet willen gehoorzamen, daar Christus ons immers geleerd heeft dat, wie de Kerk niet hoort, ons moet wezen als een heiden en tollenaar. Wij hebben niets met de Refractarii uit te staan, wij vragen niets van hen. Dit alleen smeeken wij van den Staat, dat hij ons naar onze eigene wetten laat leven en ons niet onderwerpt aan hen, die, terwijl zij verklaren niet te willen gehoorzamen aan het hoofd onzer Kerk, toch verlangen dat wij hun zouden gehoorzamen, en terwijl ze geheel van de Kerk afwijken, toch voorgeven met haar vereenigd te blijven. Op geenerlei wijze kan Steenhoven door een katholiek en braaf man erkend worden als van Staatswege eenig gezag hebbende (*politicus moderator*), willen we der Kerk geene onherstelbare wond toebrengen. Die getuigenissen van zedelijk gedrag zijn wel met verwonderlijk overleg uitgedacht; daar schuilt eene slang in het gras; immers onder dien schijntitel worden inderdaad staties geheel onwettig begeven. Indien werkelijk de Staat een getuigenis verlangt omtrent gedrag en leer der priesters die naar eene statie gezonden worden, dan zijn er onder ons katholieken een aantal brave lieden, en bijzonder de aartspriesters, op wier getuigenissen men veilig kan afgaan,

wier gezag men gerustelijk kan volgen. Ziedaar wat ik denk van dat voorgewende en verfoeijelijk gezag dat van Staatswege aan Steenhoven zou toekomen. Datzelfde zou ik ook niet aarzelen eveneens aan de magistraat te zeggen, wanneer zich de gelegenheid voordeed" [1]).

---

1) Zie hier den geheelen brief van Spinelli dd. 1 December 1721 aan v. Wijckersloot over het voorgevallene met de Jager, zooals we dien door Hoynck zelven gecopiëerd bezitten.

Epistolae tuae, quam mihi 10 elapsi mensis dedisti respondere diutius distuli, quandoquidem assidua ejus lectione diligenter et frequenter meditatus sum, num ratio aliqua inveniri posset, quae sacerdotem Jager ab objecto crimine purgaret, sed summo cum dolore animadverti, ejus acta adeo turpia et foeda fuisse, ut nedum nullum defensioni locum relinquant, sed maxima animadversione digna sint. Quae pro sui defensione rationum momenta adducit, illum potius condemnant eaque quam sint futilia licet quisque ex seipso intelligere possit, leviter tamen attingam, ut cujus facinoris reus sit luce meridiana clarius pateat.

Primo quidem se Steenovio scripsisse affirmat, ut omnibus catholicis et mihi innotesceret, cujus mentis is homo esset, quasi ejus perfidia non esset omnibus nota, et aliquem catholicum lateret ejus audacia, qui inane Vicarii generalis nomen jamdiu sibi tribuens, illibata Romanae Ecclesiae jura invadere non erubescit. Se nihil ab eo petiisse addit quam benevolentiae testimonium, at putidiusne figmentum excogitari poterat? Illiusne benevolentiam captare catholicum sacerdotem decebat cum quo nullam habet Romana Ecclesia communionem? Quid indignius quam illius amicitiam petere et quaerere, cum quo nullo pacis vinculo connectimur? Verum si rem enucleare velimus non benevolentiae testimonium, sed stationis collatio quaerebatur, quam petitionem Steenovius ipse declaravit, cum pro testimonio benevolentiae suae, nihil aliud quam stationem dederit. Ita Jageri petitionem intelligendam credidit Steenovius, ita forsitan et Jager ipse fucato nomine intellexit, sed meminisse debuerat quod, si homines irridentur, Deus non irridetur. Quod autem tu, vir Amplissime, mihi significas sacerdotem Jager aspectis Steenovii litteris, illas execratum Krijsio reddidisse, id revera laudibus dignum foret, si quae secuta sunt, tanto viri zelo responderent. Narras autem quod abjectis Steenovii litteris, Krijsii opera stationem obtinuerit, a qua abstinere, potius debuerat quam in illam ingredi, Krijsio authore inter Refractarios celeberrimo, cujus communione uti malum, operâ autem frui pessimum est. Sed haec eadem res ita ambagibus referta est, ut eam ingenio meo assequi facile non possim; intelligere etenim nequeo cujus litteris stationem ingressus fuerit, cum nec a me, nec a D. Bijleveltio missus sit. Te pro-

Op al die ernstige berispingen trachtte v. Wijckersloot zich verder wel te verdedigen door te zeggen dat ook nog andere priesters op gelijke wijze statiën erlangd hadden, maar uitgenoodigd om namen te noemen, bleef hij in gebreke. Ten laatste kwamen beiden, v. Wijckersloot zoowel als de Jager, tot inkeer en erkenden het verkeerde

---

inde rogo, ut dubium hoc nitide solvas. Illud denique summo me dolore confecit, quod ex epistola tua accessus hic ad Steenovium non improbatur, cum illum a Magistratu constitutum esse dicis, non sacrarum quidem rerum antistitem, sed tamquam Morum Censorem ut nimirum a Stationibus arceat eos qui reipublicae tranquillitati non serviunt et quos anteactae vitae institutio et scientia non commendant. Quapropter sententiam meam super hujusmodi re libere aperiam. Sanctae Sedis ministri omnes, egoque nihil antiquius habemus quam populum monere hortarique ut Principem suum revereantur. Id naturae lex suadet, id nobis praecipit Evangelium; nihilominus cum nos Caesari quae Caesaris sunt reddimus, non debemus negligere divina, nec Deo quae Dei sunt reddere. Potentes Ordines catholicis irasci nequeunt quod in rebus in quibus Respublica nullas partes habet, Religionis suae fundamentis inhaerere velint, cujus illud praecipuum est, cum illis nullam communionem habere, qui Ecclesiae obtemperare nolunt, Christo Domino duce, a quo accepimus, quod qui Ecclesiam non audierit, nobis sit sicut ethnicus et publicanus. Nihil nobis cum Refractariis est, nil ab illis petimus, hoc unum a Republica flagitamus, ut nostris legibus nos vivere sinat, neque illis nos subdat, qui dum corporis Ecclesiae nostrae Capiti obedire se negant, a nobis obedientiam concupiscunt, et dum ab Ecclesia dissentiunt, se cum illa bene se habere simulant. Nulla igitur ratione a catholicis probisque viris Steenovius ut politicus Moderator agnosci potest, ni irreparabile Ecclesiae vulnus velimus infligere. Haec morum testimonia miro consilio excogitata sunt, inque herba latet anguis, simulato siquidem testimonii nomine stationes inani jure conferuntur. Quodsi respublica de sacerdotum, qui in stationes mittuntur moribus et doctrina testimonia revera postulat, nostros inter catholicos plures sunt probi viri et praecipue Archipresbyteri, quorum testimoniis fidere et auctoritatem sequi posset. — En meam de obducto exprobandoque hoc Steenovii politico imperio sententiam, quam tibi significo et Magistratui significare non dubitarem, si occasio se praeberet. Quinimo ea mihi videtur argumentis his inesse vis ut non diffidam ea pro humanitate proque aequitate qua pollet, benigne accipienda.

Prolixa satis jam epistola quid de sacerdote Jager senserim exposui; te nunc vir amplissime moneo ut Catholicos sacerdotes horteris ab ejus exemplo abhorrere, illudque execrari, subscriborque etc.

van hunne handelwijze. De laatste wendde zich met demoedige schuldbekentenis tot van Bijlevelt, die hem aanraadde zelf aan de Propaganda te schrijven, zijne schuld rouwmoedig te bekennen en vergiffenis te vragen. Dit deed hij en de Vicaris voegde er een brief bij, om de Propaganda te verzoeken, van niet al te streng te wezen, wijl hij nu toch openlijk en rouwmoedig schuld beleed, en misschien bij te groote strengheid erger gevolgen voor de Missie te vreezen mogten zijn. Hij stelde onder anderen voor, hem eenigen tijd lang eene geestelijke afzondering te laten houden. Uit eene latere Relatio status in 1722 naar Rome opgezonden, zien we dat v. Bijlevelt, krachtens lastgeving van den Internuntius, de Jager heeft gesuspendeerd en penitentie opgelegd. Na die penitentie volbragt en alle blijken van opregt berouw over het gebeurde gegeven te hebben, werd de Jager van zijne suspensie ontheven en ontving nu eene wettige aanstelling tot pastoor dierzelfde statie aan de Beerenbijt. Deze benoeming zou waarschijnlijk in andere omstandigheden niet geschied zijn; maar nu hij toch eenmaal geadmitteerd was door de magistraat, was het moeijelijk om daar weder een ander voor admissie te erlangen, en bestond er gevaar dat er weder een Jansenist zich in die statie zou indringen, te meer wijl de voorganger van de Jager ook een Jansenist geweest was. Van toen af gedroeg de Jager zich als een ijverig en voorbeeldig priester en stond op veel beter voet met den Vicaris dan hij ooit vroeger geweest was. Van Wijckersloot echter was door het voorgevallene grootelijks in zijn gezag en invloed gekrenkt. Men vertrouwde hem niet meer. Kort daarop werd hij nog beschuldigd de H. Olie gevraagd te hebben van een jansenistischen zoogenaamden kanunnik van Utrecht; doch die beschuldiging is geheel valsch en lasterlijk gebleken, zoodat hij daaromtrent volkomen in zijne eer hersteld is.

Aan het slot van ons vorig artikel maakten we melding van de Verslagen of Relationes status die de Apostolische Vicaris van den jare 1720 af voortdurend naar Rome opzond. Met de jaarlijksche meer uitgebreide Relatio, omstreeks de maand Julij, zond hij tevens een naamlijst van al de pastoors en missionarissen over de geheele Missie, zoo saeculiere als reguliere, alsook van de nog aanwezige Jansenisten, van de nieuw-gewijden enz. Hebben we het geluk de verslagen allen volledig te bezitten, van de naamlijsten hebben we er slechts twee in ons archief gevonden; de eene zonder vermelding van jaartal, doch blijkbaar gevoegd bij de Relatio status van Julij 1720, schijnt slechts eene minute te zijn, door den Secretaris Hanssen geschreven, doch hier en daar door v. Bijlevelt eigenhandig aangevuld of verbeterd; van de andere, die het jaartal 1721 draagt en alzoo gevoegd zal zijn geweest bij de Relatio van Julij 1721, bezitten we twee eensluidende copiën; zeker op last van Hoynck vervaardigd, want ze zijn beiden van dezelfde hand, waarmede de meeste copiën in het archief van H. zijn geschreven. Men moet weten, dat v. B. zijne Relationes, met wat daarbij ging, meestal eerst aan Hoynck zond; deze deed ze dan verder aan den Internuntius toekomen, door wien ze naar de Propaganda werden opgezonden. De laatstgemelde lijst, als zijnde de volledigste, hebben we gemeend hier achter als Bijlage in haar geheel te moeten mededeelen, wijl dat belangrijk stuk veel licht over den toestand der geheele Missie, niet minder dan voor sommige bijzondere gemeenten verspreidt. Waar merkelijk verschil voorkomt met de andere lijst van het jaar te voren 1720, zullen we dat telkens aangeven.

Vooraf moeten we nog naar aanleiding van die opgaven, en als bij zamenvatting van het voornaamste, hier het volgende aanstippen.

Volgens de Relatio status van den Provicaris Th. de Cock den 15 Julij 1706 aan Paus Clemens XI overgelegd (welke relatio, voor zoover we weten, de laatst voorafgaande was van die van 1720), was de geheele Hollandsche Missie in 15 Aartspriesterschappen of Districten — zooveel als onze tegenwoordige Dekenaten — verdeeld, welke we hier in de rangschikking, zooals we die dáár vinden, laten volgen, te weten: Utrecht, Rhijnland, Delfland, Schieland, Haarlem, Amstelland, Noord-Holland, Zeeland, Vriesland, Groningen, Gelderland, Overijssel, Twente, Lingen en Kleef.

Omtrent de twee laatstgenoemde aartspriesterschappen, die eenigzins vreemd zullen voorkomen, moeten we hier even ter opheldering mededeelen wat we daarvan vinden opgegeven in de Relatio status van den Vicaris Codde ten jare 1701 opgemaakt.

Van het aartspriesterschap van Kleef, dat dáár genoemd wordt aartspriesterschap van Emmerik, zegt hij: „Het Hertogdom van Kleef, dat thans (1701) onder het bewind staat van den Keurvorst van Brandenburg, is in het geestelijke onderworpen aan den Aartsbisschop van Keulen, met uitzondering evenwel van het aartspriesterschap van Emmerik dat, hoewel gelegen in het Hertogdom van Kleef, toch kerkelijk onder het Bisdom van Utrecht behoort. De reden daarvan is deze: De plaatsen die tot het aartspriesterschap van Emmerik behooren, maakten vroeger deel uit van het Hertogdom van Gelderen, maar werden door de dochter van den Hertog van Gelderen als bruidschat aangebragt bij haar huwelijk met den Hertog van Kleef, en van toen af met de andere bezittingen van dien Hertog vereenigd; niettemin bleven ze kerkelijk tot Utrecht behooren, welks geestelijk bestuur daar vroeger reeds erkend was." In de Bul van Pius IV 11 Maart 1560 worden ook al de plaatsen, op een paar na, aan het daarbij nader

omschreven Aartsbisdom van Utrecht toegevoegd, welke wij in de Relaties van Codde, de Cock en v. Bijlevelt vinden opgegeven als behoorende tot het aartspriesterschap van Kleef of Emmerik. Al de plaatsen van dat voormalig aartspriesterschap, welke nu binnen ons Koningrijk liggen, behooren dan ook thans tot het Aartsbisdom van Utrecht. Omtrent het aartspriesterschap Lingen zegt Codde het volgende: „Dit aartspriesterschap bevat geheel en uitsluitend het graafschap Lingen. Tijdens den opstand der Nederlanden tegen Spanje ging dit graafschap [1]) tot den Prins van Oranje over, en werd toen aan de provincie Overijssel, waaraan het onmiddellijk grenst, toegevoegd. Ook hadden de Pausen, Paulus IV en Pius IV, het aan het bisdom van Deventer, bij deszelfs oprigting, toegewezen. Het getal katholieken was daar zeer groot; doch ze moesten bijna allen in 't zweet huns aanschijns hun dagelijksch brood eten en hadden veel te lijden om hun geloof, waarin ze echter standvastig bleven volharden, vooral door den onvermoeiden en volhardenden arbeid der Hollandsche Missionarissen" [2]).

1) De stad Lingen werd in 1597 door den Prins van Oranje ingenomen, doch in 1605 door Spinola voor den Koning van Spanje heroverd; in 1764 kwam ze onder den Bisschop van Munster, doch behoort sedert 1732 onder Pruissen.

2) De text luidt aldus:

„Archipresbyteratus *Embricensis:* Cliviae Ducatus, qui nunc sub Dominio est Electoris Brandenburgici, Archiepiscopo Coloniensi in spiritualibus paret, solo Embricensi Archipresbyteratu excepto, qui licet praefati Ducatus modo portio sit, Dioecesi tamen Ultrajectinae includitur. Cujus rei haec ratio est: loca, quae dicto Archipresbyteratu continentur, ad Ghelriae Ducatum olim pertinebant, sed ea postmodum Gheldrorum Ducis filia Clivensi Principi pro dote attulit, cujus deinde Ditioni plane immixta fuerunt, ita tamen, ut hierarchico Ultrajectini Praesulis regimini, quod antea agnoverant, semper subdita manserint. Archipresbyteratus *Lingensis:* Comitatum Lingensem totum et solum continet hic Archipresbyteratus. Tempore et occasione turbarum Belgicarum comitatus ille ad Principis Arausicani Dominium transivit; et Transysulaniae, cujus ultimis limitibus adjacet, appendix facta est.

De vijftien opgenoemde aartspriesterschappen hadden ten tijde van Codde en de Cock ieder hun eigenen aartspriester. Onder den Vicaris v. Bijlevelt was zulks niet het geval, als blijkt uit de lijst die we hierachter geven. Voor de 15 aartspriesterschappen waren slechts *tien* aartspriesters. We willen hier in 't kort uit die lijst overnemen, hoeveel saeculiere en reguliere geestelijken in elk aartspriesterschap in bediening waren en onder welken aartspriester ze stonden. In de rangschikking volgen we die van de Relatio van de Cock hierboven vermeld.

1. Het aartspriesterschap *Utrecht*, onder den aartspriester MARTINUS VAN HEES, pastoor te Utrecht, telde 32 saeculiere pastoors en 9 saec. coadjutores of kapellaans (welke laatste naam toen minder gebruikelijk schijnt geweest te zijn); daarenboven 4 paters Jesuieten, 3 Franciscanen, 2 Norbertijnen, 1 Dominicaan en 1 Karmeliet; te zamen alzoo: 41 saeculiere en 11 reguliere geestelijken.

2. Het aartspriesterschap *Rhijnland*, onder den aartspriester FLORENTIUS VAN BEAUMONT, pastoor van Stompwijk, had 18 saec. pastoors, 6 saec. coadjutors, 2 paters Franciscanen, 2 Dominicanen, 2 Karmelieten, 1 Jesuiet en 1 Augustijn, in het geheel dus: 24 saec. en 8 reg.

3. Het aartspriesterschap *Delfland*, onder denzelfden aartspriester v. Beaumont, met 8 saec. pastoors en 5 coadjut., 4 paters Franciscanen, 4 Jesuieten, 2 Karmelieten, 1 Dominicaan, 1 Kruisheer en 1 Norbertijn, alzoo 13 saec. en 13 reg.

Porro summi Pontifices regionem illam Daventriensi, cum primum erigeretur, Dioecesi assignarunt. Catholicorum ingens est in comitatu hoc numerus, sed qui omnes fere in sudore vultus sui panem quotidianum manducant. Ast eo magis ab heterodoxis suam ipsorum paucitatem indigne ferentibus, persecutionem passi sunt multiplicem. Attamen in fide vera, laus Deo, stabiles hucusque perseverant. Sedula constantique opera nostrorum Missionariorum, qui in extremis Catholicorum ditionum, quibus dictus comitatus majori ex parte cingitur, limitibus habitare, atque Divina peragere consueverunt.

4. Het aartspriesterschap *Schieland*, onder dienzelfden aartspriester, had 6 saec. pastoors, 5 paters Franciscanen, 3 Dominicanen, 3 Jesuieten, en 1 Kruisheer, te zamen: 6 saec. en 12 reg.

5. Het aartspriesterschap *Haarlem*, onder den aartspriester G. VAN WIJCKERSLOOT, pastoor in de Poolskerk (thans St. Anna, Hulpkerk der parochie van St. Nicolaas binnen de Vesten) te Amsterdam, telde 17 saec. pastoors en 1 coadjutor, 2 paters Franciscanen, 2 Dominicanen, 2 Jesuieten; te zamen: 18 saec. en 6 reg.

6. Het aartspriesterschap *Amstelland*, onder denzelfden aartspriester, met 16 saec. pastoors en 4 coadjut., benevens 3 paters Augustijnen, 2 Franciscanen, 2 Dominicanen en 1 pater Jesuiet; doch bij de beide Franciscaner pastoors waren nog eenige socii, wier getal niet is opgegeven; alzoo te zamen: 20 saec. en 8 reg., behalve de bedoelde Franciscaner socii.

7. Het aartspriesterschap *Noord-Holland*, onder den aartspriester JOANNES VAN DE VELDE, pastoor te Purmerend, met 39 saec. pastoors, 1 coadjutor, 3 paters Jesuieten, 2 Franciscanen, 2 Dominicanen en 2 Kruisheeren, alzoo 40 saec. en 9 reg.

8. Het aartspriesterschap *Zeeland*, onder meergenoemden aartspriester v. Beaumont, telde slechts 2 saec. pastoors, met 2 paters Capucijnen en 1 pater Jesuiet.

9. Het aartspriesterschap *Vriesland*, onder den aartspriester GERARDUS VAN DEN BERGH, pastoor te Groningen, met 17 saec. pastoors, 7 paters Franciscanen, 5 Jesuieten en 1 pater Dominicaan, te zamen: 17 saec. en 13 reg.

10. Het aartspriesterschap *Groningen*, onder denzelfden aartspriester, had 4 saec. pastoors, 3 coadjut., 3 paters Jesuieten, 2 Augustijnen, 1 Franciscaan en 1 Dominicaan; alzoo: 7 saec. en 7 reg.

11. Het aartspriesterschap *Gelderland*, onder den aartspriester PETRUS VAN BEEST, rector van het Franciscanessenklooster te Huissen, met 14 saec. pastoors en 3 coadjutors, 4 paters Jesuieten, 3 Franciscanen, 3 Benedictijnen en 1 Brigittijn; dus 17 saec. en 11 reg.

12. Het aartspriesterschap *Overijssel*, onder den aartspriester JOANNES OPHUIJS, pastoor te Zwolle, met 12 saec. pastoors en 2 coadjut., 3 paters Jesuieten en 2 Franciscanen; te zamen: 14 saec. en 5 reg.

13. Het aartspriesterschap *Twente*, onder den aartspriester HENRICUS SMITHUIJS, pastoor te Ootmarsum, had 14 saec. pastoors en 2 coadjutors; geen enkelen regulier.

14. Het aartspriesterschap *Lingen*, onder den aartspriester HENRICUS KROES, pastoor te Schapen, met 14 saec. pastoors en 4 coadjutors; insgelijks zonder reguliere geestelijken.

15. Het aartspriesterschap *Kleef*, onder den aartspriester CHRISTIANUS DECKERS, kanunnik van het collegiaal Kapittel te Emmerik, met 18 saec. pastoors, 4 coadjut. en 2 paters Franciscanen; alzoo 22 saec. eu 2 reg.

Drie aartspriesters waren er alzoo, die meer dan één aartspriesterschap moesten waarnemen. De aartspriester G. van Wijckersloot had *Haarlem* en *Amstelland*, de aartspriester G. van den Bergh had *Vriesland* en *Groningen* en de aartspriester F. van Beaumont had er vier: *Rhijnland*, *Delfland*, *Schieland*, en *Zeeland*. Men vindt hem ook wel genoemd aartspriester van *Zuid-Holland*.

Er waren dus over de geheele Missie, met inbegrip der twee laatste aartspriesterschappen, 271 saeculiere geestelijken, 35 paters Franciscanen, behalve nog de meergemelde socii te Amsterdam, 34 Jesuieten, 15 Dominicanen, 6 Augustijnen, 5 Karmelieten, 4 Kruisheeren, 3 Benedictijnen, 3 Norbertijnen, 2 Capucijnen en 1 Brigittijn, alzoo te zamen: 108 regulieren, benevens de niet opgegevene Franciscaner socii.

Na de naamlijst der katholieke geestelijken die in bediening waren, alsook van de onlangs nieuw-gewijde priesters, en de in 1721 overledenen, volgt eene naamlijst van de Jansenisten. Daar bij de namen niets verders op de lijst van 1721 stond aangeteekend, hebben wij de staties, waar zij ingedrongen waren, bijgevoegd uit de lijst die de Vicaris v. Bijlevelt den 21 Julij 1716 heeft overgelegd (zie Bijlage II van ons 1e artikel, pag. 206 van Deel I dezer Bijdragen) en uit de lijst van 1720 – De namen, die ook op de lijst van 1716 voorkomen, hebben wij met een * aangeduid, wijl op laatstgemelde lijst eenige meerdere bijzonderheden omtrent die personen te vinden zijn.

Het geheele getal der hier opgegevene Jansenisten bedraagt 72. We moeten bekennen dat hetgeen de Vicaris bij zijne lijst van 1716 opmerkte, niet deed voorzien dat in 1721 de Jansenisten met een twintigtal zouden vermeerderd zijn. Helaas! ze hadden gelegenheid gevonden eenige jongelingen tot priester te doen wijden, en wel, zooals later na veel moeite (want ze hielden het zoo stil mogelijk) ontdekt werd, door den Bisschop van Sens in Frankrijk. Nog tegen het einde van October 1720, als blijkt uit eene aanteekening van Hoynck, had die Bisschop eenigen van hen priester gewijd, welke zeker op deze lijst vermeld staan. Ook zijn er waarschijnlijk uit Frankrijk en België enkele Refractarii zich in dien tijd hier komen vestigen, terwijl maar zeer weinigen, misschien ook wel ten gevolge van de begunstiging die ze meestal van de Regering ondervonden, tot de Katholieke Kerk en de gehoorzaamheid aan haar zigtbaar Opperhoofd terugkeerden.

(Wordt vervolgd.) J. F. VREGT.

BIJLAGE.

1721.

Catalogus Pastorum Missionariorum Districtus Tubantiae Diocesis Daventriensis sub cura Adm. R[di] D. Henrici Smithuys.

Adm. R.D. Henricus Smithuys, pastor Ootmarsiae.
R.D. Gerardus Meyer, past. Oldensaliensis.
" Henricus Herm. Peese, past. Deynicampensis.
" Christophorus Bloemen, past. Weerseloensis.
" Antonius Egbers, past. Saasveldensis.
" Stephanus de Meijer, past. Bornensis.
" Joannes Wessels, past. Tubbergensis.
" Gerardus Bern. Beer, past. Hoxbergensis.
" Gerardus Judocus Wijntjes, past. Enschedensis.
" Petrus Leurs, past. Frisevenensis.
" Henricus Meyer, past. Losserensis.
" Wernoldus Cremer, past. Deldensis.
" Gerardus Ensman, past. Govensis.
" Henricus Hartman, past. Ryssensis.
" Joannes Philippus van Deventer, quondam Secretarius Vicarii Apostolici Potcamp: sibi soli vivens.
" Joannes Schutte, sacellanus sub archipresbyteratu Tubantiae.
" N.... Werneri, sacellanus sub archipresbyteratu Tubantiae, qui etiam est coadjutor Archipresbyteri. [1])

Catalogus Pastorum Missionariorum Districtus Lingensis sub cura Adm. R.D. Henrici Kroes.

Adm. R.D. Henricus Kroes, pastor Schapenae.
R.D. Egbertus Groothuys, past. Lingensis.
" Sebastianus Riccius, past. Lengricanus.
" Joannes Arens, past. Bavinculensis.
" Franciscus Kemler, past. Baccumensis.
" Judocus Wijntjes, past. Tunensis.
" Joannes Bern. Hetterman, past. Braemsche.

---

1) Die twee kapellaans schijnen voor het geheel aartspriesterschap bestemd te zijn geweest, zonder aan eene bepaalde statie verbonden te zijn, zooveel als *socii communes*, volgens het plan door v. Bijlevelt met de aartspriesters goedgevonden in de vergadering van 15 Maart 1720, zie pag. 38 II Deel der Bijdragen. In de lijst van 1720 wordt alleen maar gezegd dat Schutte kapellaan was te Ootmarsum bij den aartspriester.

R.D. Joannes Henr. Berlage, past. Frerensis.
" Joannes Schuerkes, past. Beestensis.
" Hermanus Bern. Putman, past. Plantlun.
" Joannes Adolphus Kloppenborgh [1]), past. Ippenburanus.
" Joannes Herm. Bartoldi, past. Brochterbec.
" Nicolaas Dresman, past. Mettingensis.
" Judocus Kerstjens, past. Revensis.
" Joannes Potcamp, } coadjutores de clero in civitate Lin-
" Joannes Swarte, } gensi.
" Gerardus Stricker, coadjutor in Ippenburen.
" N.... Kosters [2]), coadjutor in Bavinckel.

Catalogus Pastorum et Missionariorum Archipresbyteratus et Transisulaniae et Zallandiae, sub cura Adm. R.D. Joannis Ophuys.

Adm. R.D. Joannes Ophuys, pastor Zwollis.
R.D. Petrus Nicolaus Dierout, past. Zwollis.
" Joannes Daniels, past. Zwollis.
" Josephus Nieman, past. Campis.
" Jacobus Heezelaar, past. Daventriae.
" Hermanus Sevenstern, past. Vollenhoviae.
" Joannes Sobben [3]), past. in Steenwijck.

In Satrapia Zallandiae.

R.D. Bernardus Anton. Croese, past. in Vilsteren.
" Hermanus Henricus Hofhuys, past. in Hilderen.
" Joannes Cattenbelt, past. in Dalfsen.
" Gasparus van der Haagen, past. in Olst.
" Joannes Staal, past. in Colmschaten.

Religiosi.

R.P. Ferdinandus Schattens, miss. in Raalte. }
" Hermanus Boelens, miss. Wijhanae. } Societ. Jesu.
" Carolus van Hullen [4]), miss. Zwollis. }

1) Deze Kloppenborgh was ten vorigen jare kapellaan in diezelfde Parochie, en als kapellaan nu opgevolgd door Gerardus Stricker. Toen was dáár pastoor, Gerardus Henricus Wessels, die in 1721 overleed.

2) In 1720 was er geen kapellaan in Bavinckel, maar daarentegen was er een in Langerick, met name Hermanus Moller.

3) In 1720 was hier pastoor Fredericus Kloppers, die sedert overleden was. In de lijst van 1720 wordt die statie genoemd Steenwijkerwold. Joannes Sobben was toen kapellaan in Zwolle bij den Aartspriester.

4) Ten jare 1720 waren hier twee paters Jesuieten, Arnoldus Reignart, met een socius, die niet genoemd wordt.

R.P. J. B. de Leeuw, miss. Campis.		ordin. S[ti]
„ Benedictus Schepers, miss. in Cuner.		Franc.
R.D. N. Seveker.	coadjutores de clero.	
„ N. van Elderom.		
„ Matthias Torck [1]).		

Catalogus Pastorum, Missionariorum et Presbyterorum cum saecularium tum regularium Districtus Clivensis, et comitatus 's Heerenbergensis sub cura Adm. R.D. Christiani Deckers anno 1721.

In Civitate Embricensi.

Collegium est canonicorum sacerdotum saecularium in Ecclesia Archidiaconali à Divo Willebrordo primo Ultrajectensi Episcopo Anno 700 in honorem Sti Martini fundata, cujus Praepositus Archidiaconus simul Episcopi Ultrajectensis est

Carolus Franciscus L. B. de Wachtendonck, monasterii in Westphalia residens.

Decanus est Praenob. D. Florentius Henricus à Meekeren.

Canonici Capitulares praesentes.

Joannes Gosuini. Joannes Noy. Christianus Deckers Canonicus et Archipbr. Christianus Ernestus Gurningh. Gijsbertus Franssen. Petrus van Erpen. Petrus Laurentius Scheene. Jacobus Wemmers Canonicus simul et sacellanus curatus in Ecclesia Archidiaconali S[ti] Martini.

Beneficiati et Vicarii ejusdem Ecclesiae.

Lambertus Ignatius Bouman, simul pastor in Ecclesia Parochiali Stae Aldegundis. Rutgerus Wijnolts. Hermanus Bucker. Willibrordus Bollen. Item est Parochialis Ecclesiae S[tae] Aldegundis Ecclesia S[ti] Martini filialis cujus curator animarum est suprascriptus D. Bouman.

Vicarii.

Andreas van Heel. Joannes Gasparus Tuchscherder. Hermanus Elbers.

Item conventus monialium Ordinis Sti Augustini numero octo et triginta Professarum cum una non professa : cujus rector est

---

1) Matthias Torck was vroeger hevig Jansenist, doch door de ijverige bemoeijing van v. Bijlevelt en den Aartspriester van dit District J. Ophuys heeft hij in eene gevaarlijke ziekte, met Gods genade, de scheuring verlaten en zich onder getuigen, onvoorwaardelijk aan de Bul Unigenitus onderworpen, waarop hij door v. Bijlevelt met speciale volmagt van Rome geabsolveerd en met de Kerk verzoend is. In de lijst van 1720 staat van hem „reconciliatus, private vivens."

Adm. R. Dnus Christianus Deckers habens sacellanum R.D. Franciscum Wichman, missionis hujus sacerdotem.

Item conventus D.D. Fratensium in honorem S[ti] Gregorii fundatus: in quo quatuor sunt sacerdotes: Maximilianus Rheness. Henricus Huting. Petrus de Greeff. Nicolaus Schaer.

Item conventus P.P. Crucigerorum: cujus Prior est Stephanus Schuler. Religiosi novem numero sacerdotes.

Item Collegium Soc. Jesu: cujus rector est R. pater Henricus Eggert habens sub se sex sacerdotes.

Item reperitur in civitate adhuc aliquis sacerdos saecularis R.D. N. Verkuyl.

R. Domini Pastores in Districtu Clivensi Embricae.

R.D. Jacobus Wemmers, sacell. ad S. Martinum.
〃 Lambertus Bouman, past. S[tae] Aldegundis.

Extra Civitatem Embricensem.

R.D. Joannes Henr. Becher, past. veteris Zevenariae.
〃 Henricus Heynen, past. Zevenariae.
〃 Van Elsenbergh, past. in Groosen.
〃 Henricus Kleyman, past. in Duyven.
〃 Joannes Everch. Kleyman, past. in Loo.
〃 Henricus Hollen, past. Hussiae.
〃 Paulus Nelissen, past. in Weel.
〃 Joannes Cesar, past. Grithusiensis.
〃 Henricus Haegdoorn, past. in Kellen.

In Comitatu 's Heerenbergensi.

R.D. Joannes Plaesman [1]), past. in Deutecom.
〃 Simon Arentzen, past. 's Heerenbergae.
〃 Godefridus Franciscus Wanners, past. in Zedam.
〃 Joannes van Heel, past. in Ulfft.
〃 Petrus Dengeweert, past. in Netterden.
〃 Joannes Gaelen, past. in Didam.
〃 Arnoldus Tersmitt, past. in Terborgh.

R.P. Casimirus Gruter, miss. in Beeck.
〃 Antonius Roller, miss. in Elten.
} Ordin. S[ti] Franc.

R.D. Guilielmus Geurts.[2])
〃 Joannes Heynen.
〃 Franciscus Wichmau.
〃 Theodorus Spaen.
} Coadjutores sub hoc Archipbatu.

---

1) Volgens de lijst van 1720 heette deze Hermanus Plasman.

2) De eerste dezer coadjutores heette volgens de lijst van 1720 Wolterus

Est insuper Griethusiae Districtus Clivensis Conventus monialium Ord. S^{ti} Francisci, cujus Rector est R.D. Arnoldus Norman.

Catalogus Pastorum et Missionariorum Archipresbyteratus Geldriae sub cura Adm. R^{di} D. Petri van Beest.

R.D. Franciscus Wesenaer, pastor Arnhemii.
" N. Tuchscher, past. in Renckom [1]).
" Rutgerus Bebber, past. in Hulhuysen [2]).
" Gaspar Antonius van Gherven, past. in Helst [3]).
" Joannes Lepping [4]), miss. in Bemmel.
" Joannes Boxtart, past. in Dremt [5]).
" Josephus Morin, past. in Lichtevoort [6]).
" N. Abbema, past. in Baeck.
" Petrus Backer, past. in Hengelo.
" Joannes Molanus, past. in Lathum.
" Gerardus Hesseling, past. op de Horst [7]).
" Antonius Creuvel, past. in Kannenburgh [8]).
" Lubbers, past. Harderovici.
" Joannes Lippits, past. in Heteren.

Religiosi.

R.P. Philippus Michiels, miss. Arnhemii.
" Robertus Seyses, miss. Doesburgi.
" Joes Baptista de Bonte [9]), miss. Zutphaniae
" Gaspar Extrix, miss. in Nieuwkerken.
} Soc. Jesu.

Geurts en was kapellaan of vicarius, zooals daar gezegd wordt, van Oud-Zevenaar; de tweede was kapellaan van Nieuw-Zevenaar; de beide anderen zijn eerst in 1721 gewijd.

1) In de lijst van 1720 wordt deze statie genoemd Wageningen en Renckom.

2) Die statie wordt dáár genoemd Hulhuysen, Panderen, Doornenburgh en Gent.

3) Die statie heet daar Elst, Eymeren en Driel.

4) Deze Joannes Lepping was volgens de lijst van 1720 kapellaan van Huissen en tegelijk missionaris in de statie, dáár geheeten Bemmel, Angerder en Elden.

5) Deze statie werd genaamd Dremt en Olburgen.

6) Deze statie: heet in de lijst van 1720 Hervelt in plaats Lichtevoort.

7) Deze statie: Op de Horst en Eertbeeck.

8) Deze: Cranenburg en Eep.

9) In 1720 was hier de P. Jesuiet Franciscus de Haese.

R.P. Gregorius Storm, miss. in Barnevelt. adhuc duo patres Cellarii in Putten. [1]	Ord. Sti Bened.
〃 Judocus van Elsen [2]), miss. in Duystervoorde. 〃 Henricus Spirings, miss. in Middeler. 〃 Eleutherius de Voss, miss. in Arce Middagte.	Ord. Sti Franc.
〃 Mattheus Thomissen [3]), miss. in Aert.	Ord. Stae Brigit.

R.D. Arnoldus Wittenhorst, coadjutor Arnhemii.
〃 Christianus van Wijck, coadjutor. R.D. Tuchscher.
〃 Judocus Augustinus Verbeeck, coadjutor in Elst.

Hussiae Conventus est monialium ord. Sti Francisci in quo sunt 34 moniales sub moderamine R.D. Petri van Beest, Archipbteri Praetacti.

Catalogus Pastorum et Missionariorum Archipresbyteratus Schilandiae sub cura Adm. R.D. Florentii van Beaumont.

R.D. Richardus de Witt, pastor Goudae.
〃 Carolus Mustelje [4]), past. in Moordrecht.
〃 Joannes Verhoef, past. in Roon.
〃 Fredericus Cremers [5]), past. in Raemburgh.
〃 Franciscus Willebring, past. Goudkadae.
〃 Andreas van Loon, past. in Berchsenhoeck.
〃 Joannes Goos [6]), past. in Overvlackee.

Religiosi.

R.P. Schoonhouwen, miss. Goudae. 〃 Cornelius Caenen, socius suprad. 〃 Cornelius Brouwer, miss. in Haestrecht. 〃 Joannes de Ruyter, miss. ad Aquas veteres. 〃 Van Vechelen, cum socio [7]) Rotterodami.	Ord. Sti Franc.

1) Deze twee paters staan niet op de lijst van 1720.

2) In deze statie was ten jare 1720 nog een P. Franciscaan Joannes Krippingh.

3) Volgens de lijst van 1720 was deze Thomissen exprior Ord. S. Brigittae. De statie wordt dáár genoemd Aert, Herven en Tolhuys.

4) Deze Mustelje was in 1720 kapellaan in diezelfde statie, waar toen pastoor was Joannes Bapt. Mustelje.

5) Deze wordt in de lijst van 1720 gezegd een pater Kruisheer te zijn geweest.

6) In de lijst van 1720 wordt deze pastoor genoemd Joannes Gohol.

7) Deze schijnt, volgens de lijst van 1720, de daar genoemde pater Fornier geweest te zijn.

R.P. Vincketas, miss. Dordraci. } Ordin. S[ti] Domin.
" Dircks [1]) cum socio miss. Rotterodami. } Ordin. S[ti] Domin.
" Lambrechts cum socio miss. Goudae. } Societ. Jesu.
" Mirremans [2]), miss. Schiedami. } Societ. Jesu.
R.D. Bernart Sacellanus Domesticus in Papendrecht.

Catalogus Pastorum et Missionariorum Zelandiae sub cura Adm. R. D. Florentii van Beaumont.

R.D. Jacobus Kistemaeker, past. Goesae.
" Melchior van Dreune, past. in Agris Goesanis.

Religiosi.

R.P. Alouysius Ooms, miss. in Zirzee. Soc. Jesu.
" Joannes Koepieters, miss. Middelburgi. } Ordin. Capuc.
" Dominicus socius prioris [3]). } Ordin. Capuc.

Catalogus Pastorum et Missionariorum Archipresbyteratus Ultrajectensis sub cura Adm. R. D. Martini van Hees.

In Civitate Ultrajectensi.

Adm. R.D. Martinus van Hees, past. et Archipbr.
R.D. Nicolaus de Hollander.
" Gerlacus Mals [4]).

Extra Civitatem Ultraject.

R.D. Servatius Verhofstadt, past. in Jutphaas.
" Joannes Bogaers, past. IJsselstadii.
" Matthias Morslandt, past. Monfortii.
" Joannes van den Bogaert, past. in Bunnick.
" Lucas Becker [5]), past. in Werckhoven.
" Franciscus Ploegh, past. in Schalckwyck.
" Joannes van Kempen, past. in Hooglande.

---

1) Deze twee paters Franciscanen waren er in 1720 nog niet.

2) Volgens de lijst van 1720 was er te Schiedam geen pater Jesuiet, maar alleen een pater Dominicaan, die daar echter niet genoemd wordt. Daarentegen stond op die lijst een ongenoemde pater Jesuiet te Rotterdam die hier niet voorkomt.

3) Deze Pater was er in 1720 nog niet.

4) Volgens de lijst van 1720 was de Aartspriester van Hees Pastoor te „Apsteede" digt bij Utrecht; N. de Hollander pastoor in de kerk van S. Servatius; en pastoor Mals, buiten de Witte Poort „extra portam albam" te Utrecht.

5) In Werckhoven stond in 1720 als pastoor Joannes van Kerpen, die in 1721 overleden is.

R.D. Arnoldus Smits, past. in Hamervelt.
" Antonius van Lin, past. in Veenendael [1]).
" Justus van Beest, past. in Soest.
" Joannes van Krabben, past. in Santfoort.
" Gerardus Top, past. in Emmenes.
" Petrus de Reuter, past. in Blaerkom.
" Henricus Backer [2]), past. in Laar.
" Bernardus Terhorst; past. in Naerden.
" Bernardus Buesekom, past. in Muyden.
" Ignatius Craemers, past. in Wesop.
" Henricus Koningsvelt, past. in Ankeveen.
" Petrus François, past in Vleuten.
" Cornelius Dierout, past. in Teckop.
" Mattheus de Reeder, past. in Sloodyck [3]).
" Petrus Coert, past. in Vinckeveen.
" Hermannus Vlaem, past. in Mijdrecht.
" Godefridus Ram, past. in de Hoef.
" Gijsbertus Spithoven, past. in Kabouw.
" Joannes Vermeulen, past. in Niekoop.
" Jacobus van Bijlevelt, past. in Maersen.
" Adrianus van der Borght, past. in Varick.
" N. van Helst, past. in Abkoude [4]).

Religiosi Patres in Civitate Ultrajectina.

R.P. Ignatius Piers. } Societ. Jesu.
" Ambrosius de Kegel. }
" Lambertus van den Heuvel. } Ordin. S^{ti} Domin.
" Raymondus Leemans. }
" Raymondus de Munck [5]). Ord. S. Aug.

---

1) Deze statie wordt in de lijst van 1720 genoemd Rensseveen.

2) In deze statie Laren stond in 1720 Bernardus Loomans die in 1721 is overleden.

3) Op de lijst van 1720 wordt deze statie *Loenen* geheeten.

4) In diezelfde lijst wordt van de statiën Abcoude en Varick niet gesproken, maar wel van de statie Noorden, als behoorende onder Utrecht, welke in onze lijst voorkomt onder Rhijnland.

5) Uit de lijst van 1720 weten we dat pater I. Piers stond in de kerk in de Heerenstraat te Utrecht, P. de Kegel in de Catrijnesteeg, P. van den Heuvel in de Walsteeg, P. Leemans in de dorstige-Hertsteeg en P. de Munck in de Jerusalemsteeg.

Extra Civitatem Ultrajectinam.

R.P.	Hermannus van der Kloosteren [1], Amersfurti.	Societ. Jesu.
"	Joannes Borsens [2], Cuylenburgi.	
"	Jacobus Dolings, Vianae.	
"	Franciscus van den Houte [3], Batavoduri.	
"	Bernardus Schuirmans [4] in Varick et Thiel.	Ord. S. Dom.
"	Antonius Scheffers in Beest.	Ordin. S. Norberti.
"	Gabriel Magoff in Rhenoy.	
"	Idelphonsus Duyst cum socio sui ordinis Amersfurti.	Ord. [Carm.
"	Ferdinandus de [5]	Ord. S. Franc.
"	Joannes de Rheuter [6] ad Aquas veteres.	
"	Franciscus van Onsen in Woerden.	
R.D.	Van Bergen.	Sacellani et coadjutores de clero.
"	De Cock.	
"	Brouwer.	
"	Van Balen.	
"	Backer.	
"	Van der Horst.	
"	Van den Broeck.	
"	Couwelaer.	
"	Grachte [7].	

---

1) Deze pater Jesuiet te Amersfoort wordt niet op de lijst van 1720 gevonden.

2) De naam van dezen pater is daar: Joachim Borcheus.

3) F. v. d. Houte S. J. wordt daar opgegeven als Missionaris in Wijck.

4) Pater B. Schuirmans heet daar Missionaris in *Tiel*, terwijl voor *Varick* afzonderlijk wordt opgegeven een pater Minderbroeder, die echter niet genoemd wordt.

5) De naam en standplaats van dezen pater, hier weggelaten, waren volgens de oudere lijst: Fredericus de Quavre, Missionaris te Gorcum.

6) Deze opgave wordt in de vorige lijst hier niet gevonden; we zien daar nog een pater Jesuiet, doch ongenoemd, als Missionaris te Gorcum opgegeven. Ook is er *Bodegraven* onder Utrecht gerangschikt, dat op onze lijst onder *Rhijnland* voorkomt.

7) Van deze coadjutors vinden we geen enkele opgegeven in de vorige lijst. Blijkens de later volgende opgave van nieuwgewijden in 't jaar 1721 was de Backer coadjutor in Slootdijk, welke statie in de vorige lijst Loenen genoemd wordt.

Catalogus Pastorum et Missionariorum Archipresbyteratus Rhenolandiae sub cura Adm. R[di] D. Florentii van Beaumont.

Adm. R.D. Florentius van Beaumont, past. in Stompwyck.
R.D. Dierout [1]), past. in Souterwou.
〃 Justus Vermey, past. in Langeraar.
〃 Wesseling, past. in Leydsendam [2]).
〃 Gerardus Muylwijck, past. in Voorschoten.
〃 Hubertus Testordeur, past. in Wassenaer.
〃 Augustinus van Deyck [3]), past. Leydae.
〃 Gerardus Langevelt, past. Humadae.
〃 Reynerus Velthoen, past. in Sassum.
〃 Joannes van der Mey, past. in Rijpe weetering [4]).
〃 Joannes de Witt, past. in Roelevaertjeveer.
〃 Jacobus Valois, past. in Cudelstart.
〃 Cornelius Huysman, past. in Rynsaterwout.
〃 Joannes Vermeulen, past. in Niecoop.
〃 Antonius Winckum, past. in Seevenhoven.
〃 Andreas Jansen, past. in Aarlanderveen.
〃 Gerardus de Rotte, past. in Grunendyck.
〃 Fredericus van Winden, past. in Noorden.

Religiosi.

R.P. Ange, miss. Leydae. } Ordin. Carm.
〃 De Lettere ibidem. [5]) } Ordin. Carm.
〃 Michielse ibid. } Ordin. S. Domin.
〃 Maes, socius super. } Ordin. S. Domin.

---

1) Op de lijst van 1720 staat hier nog opgegeven *Gerardus Pelt* die, blijkens bovenstaande lijst om zwakte de bediening had moeten verlaten. Hij was een van de vier uitstekende geestelijken die in het Memoriale den 9 Julij 1716 naar Rome opgezonden, werden voorgesteld voor de keuze van een Apostolischen Vicaris. Zie deze Bijdragen I Deel, pag. 202, waar men ook den lof zal vinden, welke dien waardigen priester in dat Memoriale gegeven wordt.

2) *Leidschendam* is op de vorige lijst niet te vinden.

3) In de lijst van 1720 vinden we nog zekeren Simon Ferd. Melchior opgegeven als staande te Leiden, doch zonder nadere opgave.

4) Rijpwetering wordt daar genoemd *Oude*-Wetering, Roelofarendsveen, *Nieuw-Wetering* en Cudelstaart *Calslagen*.

5) Deze beide paters Carmelieten worden daar genoemd: Angelus Dernaud en Aegidius de Lettere; de eerste een Franschman, de tweede een Vlaminger.

R.P. Van Bortelen ibid. } Ordin. S. Franc.
" Noding, socius super. }
" Hieronijmus van Damme, miss. in Bodegrave. Ord. S. Aug.
" Hontom [1]), miss. Leydae.

R.D. Kerckman.
" Nieuwendijck.
" Schlinckman [2]).
" Tremperus.
" Betteraij.
" Pirott [3]).
} Coadjutores de Clero.

" Pelt qui ob imbecillitatem deseruit Pastoratum de Souterwoude, sibi soli vivit Ultrajecti.

Catalogus Pastorum et Missionariorum Archipresbyteratus Delphlandiae sub cura Adm. R^di D. Florentii van Beaumont.

R.D. Correge, past. in Pijnacker.
" Joannes van Rossum, past. in Poeldyck.
" Cornelius van der Kun [4]), past. Vlaardingae.
" Verburg, past. in Noordorp.
" Joannes van der Lee [5]), past. Hagaecomitis.
" Adrianus van Dort, past. in Berckel.

---

1) Van dezen pater Jesuiet vinden we vroeger geen gewag gemaakt.

2) Deze Schlinckman staat op de vorige lijst als kapellaan aan den Groenendijk.

3) Deze stond dáár als huiskapellaan van de Gravin van Warmond. De overige hier genoemde coadjutores zijn daar niet te vinden; maar in plaats van dezen, zien wij opgegeven Joannes Hooft als kapellaan van J. v. d. Mey in de Oude wetering en Gijsbertus van der Kun als kapellaan te Soeterwoude bij den ouden pastoor Pelt. Nog vinden we op de lijst van 1720 opgegeven David van der Mey als pastoor van Voorburg, welke op onze lijst geheel gemist wordt.

4) Volgens de andere lijst was deze C. van der Kun van de Orde der Praemonstratensen of van S. Norbertus.

5) Op de vorige lijst stonden hier eerst als pastoor Gijsbertus van Schooten (die vroeger kapellaan was geweest bij v. Bijlevelt, toen deze nog pastoor was van de statie S. Jacobus te 's Hage, en hem, na zijne verbanning, voorloopig was opgevolgd) en als de beide kapellaans dier statie, Joannes van der Lee en Laurentius Scheen; doch dat alles was op de minute, door den Vicaris v. Bijlevelt eigenhandig doorgeschrapt en daarvoor in de plaats geschreven, hetgeen we ook in deze lijst van 1721 vinden, zoodat die verandering nog kort voor Julij 1720 zal geschied zijn.

R.D. Van den Broeck, past. in de Ketel.
〃 Cornelius van der Kun, past. in Wateringe.
〃 Hugo Hooft, past. in Maaslandt.

Religiosi.

R.P. Cauwenberg, miss. Hagaecomitis.
〃 Gualterus Moleman, miss. Delphis.
〃 Stephanus van Luyck, socius super.
〃 Van Hiersel, mis. in Schipluy.
} Ordin. Sti Francisci.

〃 Mattens [1], miss. Hagaecomitis.
〃 Spinosa Hagaecomitis sacell. ablegati Hispaniae.
〃 De Bye, Hagaecomitis apud ablegatum Galliae.
〃 Clenijse, miss. Delphis.
} Soc. Jesu.

〃 Phase, Hagaecomitis apud ablegatum Hispaniae. Ord. Cruc.
〃 Halsbant, Hagaecomitis apud ablegat. Electoris Moguntiae. Ordin. S. Dom.
〃 Anselmus Gallus [2], Hagaecomitis cum socio Patre Thoma. Ordin. Carm.

R.D. Peyselman.
〃 Van de Velde.
} Hagae-comitis.
〃 Theodorus van Bemmel [3] in Poeldyck.
〃 Gijsbertus Fransen in Wateringe.
〃 Joannes Decking in Maaslandt.
} Coadjutores.

R.P. De Lange, canon. Regul. in Arce Dni van Werven in Rijswyck.

Catalogus Pastorum et Missionariorum Archipresbyteratus Harlemensis sub cura Adm. R. D. Gerardi van Wijckersloot.

Adm. R.D. Cornelius van der Coogen, past. Harlemii.
〃 〃 Joannes van den Steen, past. ibidem.
R.D. Joannes van Pilsen, past. ibidem.

---

1) Deze pater Jesuiet wordt op de vorige lijst genoemd Matthieu, onder welken naam hij ons beter bekend is, en meermalen voorkomt.

2) Op de lijst van 1720 wordt, behalve deze paters Carmelieten, nog pater Angelus Waccant genoemd, die de bijzondere vertrouweling was van v. Bijlevelt, zoolang deze te 's Hage was. Zie pag. 195 van Deel I van deze Bijdragen, waar we hem pater *de Wacquant* noemden, zooals hij in de brieven van dien tijd heet. Hij was dus in 1721 reeds voor goed van hier vertrokken.

3) Te Poeldijk was in 1720 kapellaan Gerardus van der Meer. De twee andere hier opgegeven coadjutores zijn niet op de lijst van 1720 te vinden.

R.D. Petrus Weerts, past. in Berckenroode.
〃 Arnoldus de Leeuw, past. in Lis.
〃 Henricus van der Lee, past. in Noordwyck.
〃 Gijsbertus van der Kun, past. in Noordtwyckerhout.
〃 Nicolaus de Reeder, past. in Oestgeest.
〃 Guilielmus Wijtmans [1], past. in Vogelsang.
〃 Joannes Christiaens, past. in Overveen [2].
〃 Gerardus Grauwsalm, past. in Spaerwoude [3].
〃 Philippus Cavalliers, past. in Castercom.
〃 Henricus Loenius, past. in Beverwijck.
〃 Theodorus de Jaeger, past. in Velsen.
〃 Joannes de Jaeger, past. in 't Kalf.
〃 Joannes Hooft, past. in Assendelft [4].
〃 Simon IJsvogel, past. in Heemskercken.

Religiosi.

R.P. Antonius Scheffers [5], miss. Harlemii.	Ord. S^ti^ Franc.
〃 Schaffers, miss. ibidem.	
〃 Reginaldus van Lier, miss. Harlemii.	Ord. S^ti^ Dom.
〃 Deckers, miss. ibidem.	

---

1) Hier stond in de lijst van 1720 opgegeven als pastoor Petrus Tromp, die in 1721 overleden is, als blijken zal uit het vervolg van deze lijst.

2) Deze statie wordt in de andere lijst genoemd *Bloemendaal.*

3) Heet daar *Sparendam.*

4) Assendelft en Heemskerk worden niet op de andere lijst gevonden, maar daarentegen vindt men opgegeven: N. Cavalliers, pastoor te Uitgeest, N. Isendorn, past. te Crommeniedijk, N. Schoute, pastoor te Crommenie, N. Romeyn, pastoor te Limmen en N. Sul, past. te Egmond. Slechts ééne van die staties wordt op de lijst van 1721 gevonden, namelijk die van Crommeniedijk, doch onder het Aartspriesterschap van Noord-Holland. Waar het aan moet toegeschreven worden dat die statiën op onze lijst niet voorkomen, weten we niet; van sommigen misschien wel daaraan dat een Jansenist zich had ingedrongen; zooals we gissen kunnen van Crommenie, wijl op de lijst van Jansenisten die volgt, een Paulus Schouten voorkomt, die op vroegere lijsten niet te vinden is. Wederkeerig gelukte het soms bij overlijden van een Jansenist, dat een katholiek pastoor kon benoemd worden; daarom vinden we b. v. Assendelft op deze lijst, en niet op de vorige, wijl de ons bekende Poelenburg in 1721 was komen te overlijden, en een Katholiek priester hem vervangen had.

5) Op de andere lijst vinden we geen andere paters te Haarlem vermeld dan Gerardus Scheffer, Franciscaan, en van Lier, Dominicaan. Al de overige in deze lijst genoemden schijnen op het einde van 1720 of vóór Julij 1721 daar gekomen te zijn.

R.P. Josephus van Disteldonck, miss. Harlemii. } Societ.
" Jacobus Marquis, miss. ibidem. } Jesu.

R.D. N. de Weert, coadjutor Harlemii apud R.D. Cornel. van der Coogen.

Catalogus Pastorum et Missionariorum Districtus Groeningensis sub cura Adm. R. D. Gerardi van den Bergh.

Adm. R.D. Gerardus van den Bergh, pastor.
R.D. Aegidius Le Groz, past.

Religiosi.

R.P. Michael de Witte. } Ordin. S[ti]
" Emanuel van der Cammen. [1]) } August.
" Guilielmus Marotte. Ord. S. Dom.
" Henricus Ellieul. } Societ. Jesu.
" Henricus Vuchst. }

Extra Civitatem in Omlandia.

R.D. Christophorus Berlage, past. in Vythuysen.
" Theodorus Moller [2]), past. in Sapmeer.

Religiosi.

R.P. N. van Gestel [3]), miss. in Suburbio Groeningano. Ord. S. Franc.
" Joannes Bapt. Thijssens, miss. in 't Bosch. Soc. Jesu.
R.D. Wilielmus Enting. } Coadjutores de Clero.
" Joannes Rispens. }
" Guilielmus van Hoen. }

Catalogus Pastorum et Missionariorum Provinciae Frisiae sub cura R. Adm. Dni Gerardi van den Bergh.

Adm. R.D. Joannes Toll, past. in Sneeck.
R.D. Joannes van Dorsten, miss. Dockomii.
" Hermannus Daeldorp, past. Slootensis.
" Guilielmus Cornelissen, past. Worckomii.
" Henricus Vorster, past. Maccomiensis.
" Henricus Holst, past. Sinsmeranus.

---

1) In plaats van pater Emanuel van der Camme stond hier in 1720 Nicolaas de Munck.

2) Hier stond toen Joannes Schutte.

3) Op de lijst van 1720 vinden we hier nog een pater Jesuiet, met name Gerardus van Cranenburgh als Missionaris in Uithuyzen.

R.D. Joannes van Laeck, past. Bintzumiensis [1]).
〃 Joannes Strijthout [2]), past. in Oosterend.
〃 Berti, past. op de Heyde.
〃 Joannes Holt, past. Werganensis.
〃 Joannes Josephus Lanzing, past. in Woutsend.
〃 Joannes Elsing, past. Jouweranae.
〃 Arnoldus Wittenhorst, past. in Dronrijp.
〃 Ariens, past. in Backhuysen.
〃 Antonius Schaep [3]), past. in s' Heerenveen.
〃 Joannes Janssen, past. in Vollega.
〃 Causmans, past. in Hinloopen.

Religiosi.

R.P. Henricus Tuyts, miss. Leowardiae. } Ordin. S[ti] Franc.
〃 Maternus Werts, miss. Leowardiae. }
〃 Philippi, miss. Leowardiae. Ord. S. Dom.
〃 Arnoldus Spronck [4]), miss. Leowardiae. } Societ. Jesu.
〃 Antonius de Moll, miss. Leowardiae. }
〃 Heesterman, miss. Bolswardiae. Ord. S. Franc.
〃 Philippus Lonché, miss. Bolswardiae. Soc. Jesu.
〃 Leonardus Daals cum socio, Franekerae. Ord. S. Franc.
〃 Alouysius Birza in Witgerde. Societ. Jesu.
〃 Edmondus Priem [5]), miss. in Wolvega. } Ord. S[ti] Franc.
〃 Alouysius van Riel, miss. in Steckerde. }
〃 N. Dolck, miss. in Insula Amelant. Soc. Jesu.

Catalogus Pastorum et Missionariorum Archipresbyteratus Amstellandiae sub cura Adm. R. D. van Wijckersloot.

Adm. R.D. Gerardus van Wijckersloot, past. Amstelodami sub signo Poloni.

---

1) In de lijst van 1720 wordt deze statie genoemd *Walg.*

2) Hier stond in 1720 Andreas Teeklenborgh en in de volgende statie *Op de Heijde*, Joannes Strijthout, op onze lijst pastoor van Oosterend.

3) Hier stond toen Hermanus Snijers.

4) Deze Arnoldus Spronck is de eenige pater Jesuiet dien we in dit geheel Aartspriesterschap vermeld vinden op de lijst van 1720; waarschijnlijk waren de anderen toen uit hunne statiën verdreven en zijn ze daar later teruggekomen, wegens de gunstiger stemming der regering, waarvan we op pag. 309 en volgg. hierboven spraken.

5) Ook deze pater Franciscaan is daar niet te vinden.

Adm. R.D. Nicolaus van der Meer, past. Amstelodami.
〃 〃 Cornelius Dierout, past. Begginasii Amstelod.
R.D. Joannes Schouwen [1]), past. Amstelodami.
〃 Petrus Top, past. Amstelodami
〃 Cornelius van den Bergh, past. Amstelodami.
〃 Laurentius van Schaick, past. Amstelodami.
〃 Petrus Cos, past. Amstelodami.
〃 Guilielmus Zielhorst, past. in Buytenveldert [2]).
〃 Petrus van Elst, past. in Overdiem.
〃 Bernardus Buderman, past. in Duyvendrecht.
〃 Guilielmus Abbekercken, past. in Bullewyck.
〃 Gerardus van Vliet, past. in Oostdorp.
〃 Everardus van der Borght, past. in Bovekerck [3]).
〃 Gerardus Buyck, past. in de Nes.
〃 Aigidius Craemer, past. in de Quakel [4]).

Religiosi.

R.P.	Ægidius de Glabbais cum aliquot sociis Amstelod.	Ord. S. Franc.
〃	Guedolphus van Overbeeck, cum aliquot sociis miss. Amstelodami.	
〃	Munnickxhoven cum socio, miss. Amstelodami.	Ord. S. August.
〃	Baert) [5], miss. Amstelodami.	
〃	Antonius Augustinus, miss. in Nieuwendam.	Ord. S. Domin.
〃	Albertus Bone, miss. Amstelodami.	
〃	Adolphus Luyter. Soc. Jesu.	
R.D.	Brouwer.	Coadjutores.
〃	Couwelaer.	
〃	Van den Heuvel.	
〃	Reyniers.	

1) Deze pastoor Schouwen was, volgens de vorige lijst, kapellaan in deze zelfde statie ('t Duifje) bij pastoor Marquis, die in 1721 overleed.

2) Deze statie wordt op de andere lijst genoemd *Overtoom.*

3) Deze statie heette daar *Amstelveen.*

4) Van deze statie werd op de vorige lijst van 1720 niets vermeld. De benoeming van dezen, Aegidius Cramer, waarover we op bladz. 317 hierboven spraken, moet alzoo na het opmaken van de lijst van 1720, dus na Julij van dat jaar plaats gehad hebben.

5) Dezen pater Augustijn vinden we niet vermeld op de lijst van 1720, en evenmin den pater Dominicaan hierboven vermeld als Missionaris in Nieuwendam, welke statie in het geheel niet op de vorige lijst voorkomt. Ook is de pater Jesuiet Adolphus Luyter daar niet te vinden.

Catalogus Pastorum et Missionariorum Hollandiae septentrionalis sub cura Adm. Rev. Dni Joannis van de Velde.

Adm. R.D. Joannes van de Velde, past. Purmariae.
R.D. Arnoldus ab Haeselenbergh, past. Hornae.
" Joannes Quenel, past. Hornae.
" Joannes Ringers, past. Alcmariae.
" J. C. Sourhuys, past. Alcmariae.
" Joannes de Jager, past. in Medenblick.
" Gerardus Romenburgh, past. in Niblixwout.
" Joannes Brickenaer, past. in Outdorp.
" Joannes Huberti, past. in Swaag.
" Cornelius de Ruyck, past. in Beemster.
" Josephus de Weert, past. in Wermenhuysen.
" Gerardus Vos, past. in Obdam.
" Joannes Nanning, past. in Bergen.
" G. Cock, past. in Tuytjenhorn.
" Franciscus Schatter, past. in 't Veldt.
" Guilielmus van der Droogh, past. in Texel.
" Joannes Schutte [1]), past. in Hooghwout.
" Joannes van Elsacker, past. in Langendyck.
" Guilielmus Haymans, past. Hem.
" Gerardus Rees, past. in Heyloo.
" A. Paerdebosch, past. in Grootebroeck.
" Cornelius van Breugel, past. in Noordendt [2]).
" Joannes Boeman, past. in Lambertschagen.
" Guilielmus van der Aa, past. in de Zijp.
" Antonius Lansing, past. in Schagen.
" Arnoldus de Meyer, past. in Wervershoef.
" Adrianus van Berghen, past. in Spierdyck.
" Gerardus van der Meer [3]), past. in Edam.
" Joannes Veer, past. in Munnickendam.
" Joannes Klinckenbergh, past. in Woggenom.
" Guilielmus van den Acker [4]), past. in Blockert.
" N. Gressée, past. in Lutjebroeck.

---

1) Op de lijst van 1720 stond hier Arnoldus Weijer vermeld als pastoor.

2) *Noordendt* is dezelfde statie, welke thans *de Rijp* genoemd wordt. De kerk stond eerst in 't Noordeinde van Graft, onder de Parochie van de Rijp gelegen.

3) Hier stond in 1720 Wilhelmus Wijtmans.

4) En hier N. Gressée.

R.D. Guilielmus Schutt, past. in Schorel.
" Petrus Thoen, past. in Wormer.
" Georgius Becker, past. in Jisp.
" Stephanus Isendorn, past. in Crommendijck.
" Joannes Tuyck, past. in Ackersloot.
" Joannes Moller, past. in Wieringhen.
" Ernestus Richotte, past. in Ilpendam.

Religiosi.

R.P. Petrus Haemaecker, miss. in Spanbroeck. } Ord.
" Hermannus Hanssen, miss. in Bovenkarspel. } Crucif.
" Petrus le Roij, miss. Alckmariae. } Ordin. S.
" Ambrosius Garzia, miss. Goorn. } Domin.
" Jacobus Cocks, miss. Hornae. } ord. S.
" Henricus van Vijtterwijck, miss. Alckmariae. } Franc.
" Isebrandus Cock [1]), miss. Enchusiae. } Soc.
" Ferdinandus cum socio, miss. Hornae. } Jesu.
R.D. Claudius Cavallier, coadjutor apud Adm. R.D. Joannem van de Velde.

Catalogus Sacerdotum qui spatio hujus Anni vigore Dimissorialium sunt ordinati, prius examinati per Examinatores Synodales, jurato et subsignato formulario juxta Bullam "Vineam Domini."

Dominicus van de Velde. } Mechliniae.
D. Rispens. }
D. de Weert. }
Theodorus van Bemmel. } Coloniae.
Everhardus Couwelaer. }
Gerardus Wittenhorst. }
D. Werneri. }
Franciscus Wichman. }
Guilielmus Hoen. }
D. Kosters. } Monasterii Westphaliae.
Gerardus Stricker. }
Theodorus Spaen. }
Joannes Lippits Tornaci.
Petrus van Elderom, Antverpiae.

---

1) Deze paters Jesuieten te Enkhuizen en Hoorn worden op de lijst van 1720 niet gevonden; zoodat ook zij in 1721 bij het bedaren der vervolging zullen zijn teruggekeerd.

Claudius Cavellier, Namurci vigore Dimissorialium Domini Internuntii Bruxellensis.

Alumni ex Collegio de propaganda Fide sunt tres hoc anno missi: R.D. Kerckman, de facto coadjutor in Wassenaer inter Leydam et Hagam-comitis.

R.D. N. de Backer, coadjutor in Slotdyck prope Ultrajectum.

〃 Reyniers, coadjutor Amstelodami apud R.D. van Schaick.

Tres fratres Religiosi ordinis Cruciferorum Conventus Embricensis, titulo Religionis nempe.

Frater Ophorst.
F. Grunt. } Coloniae.
F. Philippus Wolff.

Catalogus Pastorum hoc anno defunctorum.

R.D. Joannes van Loon, past. in Worckom.
〃 Andreas Tecklenborg, past. in Oostende.
〃 Joannes van Kerpen, past. in Werckhoven.
〃 Bernardus van Kerpen, ibidem.
〃 Petrus Tromp, past. in Hillegom alias Vogelsang.
〃 Fredericus Kloppers, past. in Steenwyck.
〃 Gerardus Wessels, past. in Ippenburen.
〃 Cornelis Marquis, past. Amstelodami.
〃 Bernardus Looman, past. in Laren.

Religiosi.

R.P. Homan.
〃 Spierings. } Ordin. S. Francisci.

Refractarii hoc anno mortui sunt.

Hugo Gaal, expastor.
Cornelius Poelenburgh, past. in Assendelft.
Ægidius de Wit, refractarius Ultrajecti mortuus.

Nomina Refractariorum omnium, qui in nostro Belgio versantur.

Joannes van Erckel, (* past. Delphis).
Cornelius Stakenburgh, (* past. Ultrajecti, vulgo de Buert-
Cornelius Steenhoven [1]), (* past. Lugduni Bat.). [kerk).
Guilielmus Fredericus van Dalenoort, (* past. Hagae-com.)
Jacobus Timmer, (* past. Rotterodami).

1) De ons bekende zich noemende Vicaris van het Kapittel van Utrecht, in 1724 de eerste pseudo-Aartsbisschop van Utrecht.

Matthias Oosterling, (* past. Delphis).
Gijsbertus van Dyck, (* vice-past. Ultraj. coadjut. Staken-
Petrus Hollen, (* past. Ultrajecti, achter de wallen). [burgii).
Willebrordus Kemp, (* past. Ultraj. in de Hoek).
Godefridus Akkoy, (past. Ultraj. op de Nue).
Willebrordus Wijtmans, (past. Ultraj. op de Kamp).
Henricus de Beer, (* past. Ultraj. extra portam de Weert).
Philippus Emanuel le Febure, (* past. Amersfurti).
Simon Egbertus Charliers, (* expast. Amersfurti).
Antonius Schade.
Gijsbertus van Vianen.
Thimoteus Ettema, (* past. in Vianen).
Antonius Kockkaert, (* past. Culemborgi).
Reynerus à Velthuysen, (expast. Ultrajecti).
Alardus van Haften [1]), (* expast. Leovardiensis).
Petrus Boede.
Joannes de Jong.
Cornelius Verheul, (past. in Helder).
Tilemannus Backhusius [2]).
Theodorus de Greeff, (* past. in Soetermeer).
Petrus Augustinus Verbeecq.
Joannes Block, (* past. in Eikenduin prope Hagae-com.)
Petrus van der Maas, (* past. Rijsvici).
Joannes Pruym, (* past. Dordraci).
Joannes Peerboom, (* past. Dordraci).
Justus van Schaick, (* past. in Kralingen).
Laurentius van Remmen, (* past. in Delftshaven).
Joannes Chrisostomus Vijfhuysen, (* past. in Oudewater).
Joannes van Beek, (sacell. Rotterodami, ex male ordin.).
Amandus Verschuuren, (past. Schiedami).
Antonius Meyer, (sacell. Rotterodami, ex male ordinatis).
Theodorus van der Kroon, (* past. Goudae).
Hermannus Legerbant, (sacell. Goudae, ex male ordin.).

---

1) Deze van Haften stond op de lijst van 1716 als pastoor van Leeuwarden, en op die van 1720 als expastor in het Aartspriesterschap van Utrecht.

2) Bakhuizen is in 1724, pastoor zijnde te Vianen, tot de Katholieke Kerk teruggekeerd en voerde toen en later een hevigen pennestrijd met de Jansenisten.

Guilielmus Wannaar [1]), (* past. Goudae).
Joannes Arnoldus Libon, (sacell. Goudae, ex male ordin.).
Godefridus Valckenburgh, (Gorcomii).
Antonius van Sonsbeeck, (past. in Polsbroeck).
Franciscus Megang, (past. Schoonhoviae).
Guilielmus van der Beeck.
Ignatius van Heyninghen, (sacell. Delphis).
Christophorus van Haecht.
Joannes de Jager, (past. Brilae).
Joannes Hyacinthus de Haen, (sacell. Hagae-com., ex male ordin.).
Arnoldus Boote, (* past. Harlemi).
Petrus Lobs, (* past. Harlemi).
Theodorus Doncker, (* past. Amstelodami).
Joannes Schoonebeeck, (* Amstelodami).
Lucas Ahuys, (* past. Amstelodami).
Jacobus Kruys [2]), (* Amstelodami).
Daniel Meynaerts [3]), (sacell. Amstelodami).
Joannes van Neck, (* past. Amstelodami).
Arnoldus van der Cruysse.
Hieronymus de Bock [4]).
Nicolaus Broedersen.
Gislenus Priem.
Theodorus Spoors.
Joannes Broeder.
Mattheus van Heck.
Joannes Augustinus van Heyninghen, (Ultraj. sacellanus Willibrordi Kemp in den Hoek).
Joannes Schaeghen, (* past. in de Westeijnde) [5]).

---

1) Deze Wannaar, ons reeds bekend door zijne hardnekkige weigering ten jare 1717 om aan de dagvaarding van v. Bijlevelt, op last van den Nuntius van Keulen gedaan, gevolg te geven, (zie pag. 175 I Deel der Bijdragen) is, blijkens een brief van v. B. dd. 21 Augustus 1722, bekeerd. De Vicaris had hoop dat ook Timmer pastoor te Rotterdam, die zich reeds aan het zoogenaamd Kapittel van Utrecht had onttrokken, alsook eenige andere Jansenisten zich insgelijks zouden bekeeren, maar die hoop schijnt niet vervuld te zijn geworden; althans daar is ons niets naders van bekend.

2) Meer bekend als Krijs, zie hierboven bladz. 325.

3) Pastoor in het Jongensweeshuis te Amsterdam.

4) Is in 1742 de eerste zoogenaamde Bisschop van Haarlem geworden.

5) Met dit Westeinde is hier bedoeld het aldus genoemde gehucht of

G. Sluiter, (* past. Zaandami).
Paulus Schouten.
Bartholomeus Pesser, (past. in Aalsmeer).
N. Meyndaerts, } Fratres (Leovardi, male ordinati) [1].
N. Meyndaerts, }
N. Bull.
N. Pellenrock.

---

de voorstad van Enkhuizen, waar ook Bat. Sacra zegt dat alstoen deze Joannes Schagen pastoor was.

1) Één van die twee broeders, namelijk Petrus Joannes Meyndaerts is in 1739 pseudo-Aartsbisschop van Utrecht geworden.

Het *male ordinati* of *ex male ordinatis*, waar het voorkomt, beteekent dat zij door den Bisschop van Sens heimelijk priester gewijd waren. Zij, bij wier naam niets staat aangeteekend, waren voor het grootste gedeelte op dezelfde wijze in October 1720 gewijd. Zie hierboven bl. 339.

DE PAROCHIE OVERVEEN.

OPRIGTING DER STATIE.

Zeer uiteenloopend zijn de berigten aangaande de oprigting dezer parochie en den tijd waarop die geschied is.

Batavia Sacra geeft op pag. 377 te lezen: „Arnoldus Hodenpijl, Rijswycanus, Theologus Coloniensis, Vicarius Harlemi Dni Corn. van der Cogen, inde creatus primus inhabitans Pastor in Santvoort, Overveen et Bloemendael, extructaque ibidem Pastorali domo et Ecclesia decenti, obiit in Overveen 9 Aug. 1710."

H. van Rijn in zijne Historie van het Haarlemsche Bisdom, schrijft op pag. 80:

„Aarnout Hodenpijl te Rijswijk bij den Haag geboren, en een Keulsch godgeleerde; die de eerste inwonende pastoor van Overveen, Zantvoort en Bloemendaal is geweest en daar een kerk met pastoorshuis getimmert heeft."

In het fundatieboek, aangelegd door den WelEerw. Heer A. J. J. Keil, geeft Zijn Eerw. op pag. 3, de volgende copie van de aanteekeningen zijns voorgangers: „De ondergeteekende vindt geene de minste aanteekening of geschriften om eenig narigt te kunnen mededeelen van de statie van Overveen dan alleen eenige schilderijen, waarop [op een van welke] het volgende te lezen is:

„„Adm. Rdus Dnus Arnoldus Hodenpijl Rijswycanus primus Pastor in Overveen, obiit 9 Augusti 1710" enz.

„Wat nu verder den opbouw van de kerk te Overveen betreft, is niets te vinden; alleen verhalen de oudste leden dat Overveen maar een bijkerk en Zandvoort de parochie of moederkerk is, dat dezelve op den 10 Mei 1798 door

het inslaan van het onweder verbrijzeld en wederom door inzameling van liefdegiften is opgebouwd."

In een klein octaaf boekje, wat geen titel heeft, doch op welks perkamenten band door de hand van pastoor Quesnel geschreven staat: „Dit boek is van zeer veel aangelegenheid voor de pastorye van Overveen en Santvoort", wordt gemeld:

„Reverendissimus Sebastenus erigens stationem in Overveen ut Romano-Catholici in pago Santvoort et extra urbem Harlemensem de nocte possint inserviri, dedit R^{do} D^{no} Arnoldo Hodenpijl jurisdictionem usque ad moenia civitatis Harlemensis, et quod pertinet ad jurisdictionem in Bloemendaal ab aedibus Joannis Trip inclusive usque ad vulgo de Wip a pastore in Overveen et a R. D^{no} Pastore in Velsen possunt fideles inserviri, jurisdictio utriusque pastoris est communis. Reverendissimus supra memoratus non erexit hanc stationem nisi post obitum R^{di} D^{ni} van Staden, pastoris in Dryhuyse, ut ex pago Bloemendaal et Overveen hanc erigeret stationem, ut Pastor in Santvoort subsistere posset; ita attestatus est saepe amplissimus D^{nus} van der Cogen auricularis testis.

Nota. Jurisdictio in Overveen tantum relicta est sacerdotibus Harlemensibus, habentes civitatenses cum pastore in Overveen jurisdictionem communem sed tantum quoad Overveen."

Waaronder door de hand van pastoor J. B. Wijnouts geschreven staat:

„Deze Pastorij opgerecht zijnde door Sebastenus uit Overveen en Bloemendaal, welk laatste te voren onder Driehuize hoorde zo heeft deze Pastory van die van Driehuize 80 gulden baljuuwsgeld moeten overnemen, waarvoor onze kerkmannen het recht gehouden en verkregen hebben om voor deze kerk te mogen collecteren niet alleen op de Jangijzenvaart maar door de geheele

Zantpoort tot in de ruigenhoek; ..... dit is mij niet alleen van de Heer Christiaans mijn voorzaat gezegd; maar ook van verscheidene oude lieden dezer gemeente, onder anderen Jan Kluisken kerkman wonende op de Jangijzenvaart, Frans Lammers medekerkman. Maar omdat die van Driehuise weinig of niets gaven aan de kerk van Overveen is de collecte in de Zantpoort en ruigenhoek eindelijk al ten tijden van den Heer Christiaans achtergebleven. Men ging nu niet verder als tot aan de Wippe, en bij die alleen welke hier haar kerk houden.

„Jangijzevaart is die plaats, die aan de scheidpaal van Bloemendaal begind en zig uitstrekt tot aan de Wip, of brugge die over genoemde vaart legt, is locus liber; de bewoonders van die plaats staat het vrij te gaan naar Driehuizen of naar Overveen en de respectieve pastoors hebben daar gemeene jurisdictie; hoewel de pastoor van Driehuizen dit niet verdouwen kan, wijl deze plaats in het wereldlijke onder Velsen legt."

In een welwillend schrijven deelt de onvermoeide navorscher der geschiedenis van het Bisdom van Haarlem, A. v. Lommel S. J., mede de volgende

„Korte berigten over de R. K. Parochie van Overveen.

„„In Overveen. Locus ille in Hollandia proxime posi-
„„tus est ad Harlemensem civitatem ex qua presbyteri
„„Catholicos in dicto loco habitantes utcumque curabant.
„„Sed ut omnium ipsorum simul et pagi maritimi Sant-
„„voort et pagi Bloemendaal aliorumque adjacentium lo-
„„corum (ubi multi pauperes) plenior et stabilior haberetur
„„cura, statio ibi a° 1697 erecta fuit."

„Zoo schrijft de Hoogw. Vicarius Apostolicus Petrus „Codde [1]), waaruit het juiste tijdstip der oprigting als

---

1) Namelijk in zijne *Status Missionis in Foed. Belgio anno* 1701 *mense Febr.... exhibitus.* Hierbij zij echter aangeteekend dat, volgens mededeeling

„onafhankelijke statie met zekerheid bekend is, en dus „het jaar 1690 door Burgmeijer in het Kerk. Nederl. aan„gegeven foutief bewezen wordt." enz.

Het Doopboek van Overveen, bewaard in het Gemeente-Archief, waartoe de Edel- Achtb. Heer Burgemeester Lombar Petri mij op de meest welwillende wijze vrijen toegang verleent, vangt aan:

„Nomina baptizatorum in Overveen, Bloemendaal et „Zandvoort per R. a. D. Arnoldum Hodenpijl pastorem „ab initio acceptionis scilicet ab anno 1697, 20 Februarii." juist het jaar volgend op dat waarmede D^nus^ Ahuys Pastoor in Zandvoort zijn doopboek sluit, als volgt:

„Anno 1696 die 9 Decembr Dirk Hendrikz — Pater Hendrik jansz, mater Gerritje Fulps — matrina Neeltje Fulps."

Hoe nu het verschil uitgemaakt van 1690 in het Kerkelijk Nederland, — van 1692 volgens de copie in het Archief van het Bisdom, — en van 1697 in Overveens-doopboek vermeld?

Ik wil beproeven, het jaar der stichting van Overveens statie aan te geven.

De geleerde schrijver van Kerkelijk Nederland, pastoor Burgmeijer, gaf in den jaargang 1847 voor stichtingsjaar een rond getal aan, namelijk 1690, en daarom met een ?; hetzelfde bleef van 1851–56 ook zijn medearbeider en voortzetter, Prof. Wensing, doen: een dood onschuldig publicisten-middel om de waarheid te achterhalen, maar dat toch gehinderd heeft aan de opmaking der ware geschiedenis. Immers de lezer heeft bemerkt, dat men Burgmeijers jaartal als historisch zeker heeft aangezien.

---

van den WelEerw. Secretaris Graaf, een afschrift, hetwelk er van dien Status Missionis in het archief van het Bisdom is, drie varianten heeft, namelijk *utrimque* voor utcumque, 1692 voor 1697, en *excitata* voor erecta.

In het reeds gemeld octavo boekje van ons pastoraal Archief wordt getuigd „Reverendissimus supra memoratus non erexit hanc stationem in Overveen nisi post obitum R. D. van Staden pastoris in Dryhuyse."

Maar dat sluit geenszins uit, dat de kerk en pastorie te Overveen reeds lang vóór den dood van pastoor van Staden gebouwd zijn door den WelEerw. Heer A. Hodenpijl, toen hij nog kapellaan was in Haarlem bij den aartspriester C. van der Cogen, en dat hij van het begin dier bouwing af meer bijzonder belast was met de geestelijke zorg voor Overveens katholieken, terwijl die van Zandvoort nog door pastoor Ahuys en die van Bloemendaal en Jangijzenvaart door den pastoor van Driehuizen werden verzorgd tot aan het jaar 1697, toen de eerste inwonende priester (primus inhabitans pastor) in zijn aangelegd doopboek schreef: „Nomina baptizatorum in Overveen Bloemendaal et Zandvoort per R. D. Arnoldum Hodenpijl ab initio acceptionis scilicet ab anno 1697 20 Februarii"

Waarom schreef Hodenpijl ab initio *acceptionis?* geeft dit niet aanleiding, aan initium *erectionis* te denken? Om hiervoor het jaar 1692 te stellen, geeft de aangehaalde copie, in het Bisschoppelijk archief voorhanden, het regt, vooral ook hierom dat deze copie te lezen geeft: „Statio ibi a^no^ 1692 *excitata* est". Zou dat „excitata est" niet meer bepaald zien op den bouw van kerk en pastorie als begin van uitvoering van het plan om te Overveen eene statie op te rigten? We meenen dit te meer te mogen vragen, omdat kerkmeesteren der Roomsch Catholijke gemeente te Overveen in een request aan Zijne Doorluchtige Hoogheid den Prins Aarts-Thesaurier in December 1811 opgezonden, van de R. C. Gemeente melding maken als *„een gesticht reeds* 116 *jaren op den grond van de warmoesierderij gestaan hebbend.*"

Men kan dus mijns inziens vaststellen, dat in het jaar 1692 de statie Overveen een aanvang heeft genomen;

dat in 1695 de eerste kerk en pastorie reeds gebouwd waren;

en dat die in 1697 door den eersten inwonenden pastoor werden betrokken.

AANLEIDING TOT DE OPRIGTING.

Niet altijd heeft men van Overveen en Bloemendaal kunnen getuigen wat de gevierde en veel begaafde schrijver der „*Uitstapjes in Nederland*" schreef in N° 7. 1872—73 van de zoo gaarne gelezen Katholieke Illustratie.

„Men is gewoon Bloemendaal en Overveen in één adem „te noemen, omdat beide fraaije dorpen als door een „laan van lusthuizen met Haarlem verbonden, gelijkelijk „de paarlen zijn van de bekoorlijke omgeving dezer stad. „Overveen is intusschen veel grooter dan bloemendaal: „er schijnt welvaart te heerschen, en de Bloemenpracht, „die men daar ziet, zal men elders te vergeefs zoeken."

„Er is een tijd geweest," zegt Dr J. van Vloten in zijne *Vaderlandsche Gebouwen en Gedenkteekenen*, „waarin de „landstreek aan den voet dier duinen tot aan den veengrond „voor Haarlem, *Braambosch en lisch* de latere plaats der „vruchtbare weiden en geurige bloemenvelden innamen, „en *de wildernis* slechts op enkele plekken nog van lie„verleê op ruimer of enger schaal in breeder of smaller „stroken ontgonnen en gerooid werd, gelijk er de na„men van *Brede-* en *Tette-* (dat is smalle of kleine) *rode* „nog altoos de getuigenis van geven" En hij voegde er de volgende noot bij: „Nog in het begin der 16^e^ eeuw „kende men, van de Vogelenzang af in deze gansche streek „niets anders dan deze beide „roden" en Aalbertsberg. „Bij de welbekende „informacie op den Staet, faculteit, „„ende gelegentheit van de steden en dorpen van Hollant

„„en Vrieslant" in 1514 heette het van deze thans zoo „weelderige landouw onder den naam „Tetrode en Ael- „„bertsberg" geboekt: „binnen denzelven dorpen zijn 81 „haertsteden, daerof dat vierdedeel zoo arm is, dat zij „niet geven en moghen, hierenboven zoe zijn daer ledigh „blyven leggen ende te hants staen vergaen 9 haertste- „den, ende daer es er noch 7 afgebroecken. Ende hieren- „boven zoe zynder noch drie haertsteden, die mitten buy- „ren niet en gelden (betalen) noch gelden en willen, „als Gerrit Bolle, Willem van Bloemendael ende de „Hofstede in den Vogelesange, daerof de twee wel zoe „veel hebben, als de buyren al te samen an renten. Zy „staen onder de prochie van Haerlem ende hebben om- „trent 300 communicanten; sy en geven geenrehande „excysen, noch en syn niet belast met eenigen renten, „maer moeten mynen heere van Brederode jaerlix geven „een gratuiteyt tot zyner begeerte. Zij generen hem mit „bouwerie ende koijen te houden, mitten waegen te va- „ren om vracht, mit scilpen te halen, ende oeck mit „*bleecken* ende anderen arbeyt te doene, die geen paer- „den noch koijen houden en mogen. Ende es hueren „ban groot 550 mergen lants mit noch wat *verdolven* „*veenen*, daervan tselve dorp toebehoort omtrent 18 mer- „gen; ende van 't surplus heeft de commandeur van „(St Jans te) Haerlem 7 merghen, Sinte Margrieten-clooster „aldaer 6 merghen, de 1100 Maeghden omtrent één mer- „ghen, ende 't surplus behoort diverse waerlycke (wereld- „lijke) personen; van welck voors. lant 't dorp gebruyckt „omtrent 437 mergen ende alle 't andere werd gebruyckt „by andere waerlycke personen, sonder (behalve) alleen „den commandeur voors. die zyn lant selve gebruyckt „ende soude elcke morghen, d'eene door d'andere, jaer- „lix gelden in huyre omtrent 2½ Rl. gl., daerof de „tweedeel zoude gelden te coop den penninck 20, ende

„de ander derden deel den p. 15". — Uit die hofstee van Bloemendael sproot de latere naam der plaats, gelijk uit die *verdolven veenen* die van Overveen voort.

En de Vicarius Apostolicus Petrus Codde schreef van de parochie Overveen: „Dat is die plaats in Holland welke het digste gelegen is bij de stad Haarlem van waaruit de priesters naar best vermogen de inwoners van gezegde plaats verzorgden. Maar opdat men voor hen en tegelijk voor die van het Zeedorp Santvoort en van het dorp Bloemendaal en andere nabij gelegene plaatsen (waar veel armen zijn) eene meer volledige en bestendiger bediening zou hebben, is deze statie aldaar gesticht in het jaar 1692."

In het laatste dus van de 17e eeuw waren in deze streek veel armen.

Zandvoort kon op zich zelven niet blijven bestaan zooals blijkt uit Overveens pastoraal archief, boven aangehaald.

Overveens katholieken hebben nooit te Zandvoort geparochiëerd, en konden dus niet van Zandvoort worden afgenomen, noch Zandvoort als moederkerk erkennen. Zij stonden steeds onder *de* parochie van Haarlem en werden door de Haarlemsche geestelijken verzorgd; maar ondanks den moeitevollen ijver van deze priesters was hunne geestelijke bediening niet toereikend: ze moest vollediger en meer bestendig wezen, wat bij gedurige afwisseling niet kon plaats hebben. Er werd dan ook reeds in 1652 een middel gezocht om een eigen pastoor in Overveen te doen wonen. Zie de Akten v. h. Haarl. Kapittel (Bijdragen D. II. blz. 307).

Behalve deze zekere aanleiding tot de oprigting der Statie, meen ik nog eene andere te moeten zien in het gevaar, hetwelk de katholieke bewoners van Bloemendaal en Overveen destijds liepen, van door de woelingen der nieuwgezinden te worden verleid.

Vóór het jaar 1634 bezaten de protestanten even zoo

min als de katholieken, noch te Overveen noch te Bloemendaal eene kerk. Lang moet er eene kapel aan St. Petronella gewijd, gestaan hebben op Aelbrechtsberg, waarvan W. J. Hofdijk in zijn Kennemerland. Balladen schrijft (II d. blz. 170): „de stichting van het lustslot „Aelbrechtsberg niet ver van de Santpoort, aan het duin, „waarvan de plaats tegenwoordig nog onder dien naam „bekend is, wordt algemeen toegeschreven aan grave Flo„ris den Vette, gest. 1122. In den oorlog tusschen zijne „zonen werd het verbrand. Weder opgebouwd diende het „steeds tot een lusthof der Hollandsche graven, tot nog „in den aanvang der veertiende eeuw. Graaf Floris de „Vijfde hield er zich dikwijls op, blijkens brieven van „1284, 88, 91 en 92. Nog lang stond hier eene kapel, „aan Sinte Petronella gewijd, waarvan thans echter geen „spoor meer te vinden is."

Echter waren beide deze dorpen in de eerste tijden der reformatie de uitgelezene plaatsen, waar Haarlems protestanten zich met de nieuwgezinden dezer dorpen en omliggende plaatsen kwamen vereenigen, om hunne bijeenkomsten te houden; hetgeen volgens de Tabula Chronologica (Bijdragen D. I blz. 7.) in het jaar 1566 op Zondag den 21 Julij was begonnen. Toen werd namelijk in de nabijheid van Overveen, op de duinen, de eerste *Hagenpreek* gehouden door Joannes Arnoldi Mandemaecker een Alkmaarder, in tegenwoordigheid van „300 ex novitate concurrentibus," waaronder slechts 50 mannen, met dat gevolg „dat men toejuichend godslasterlijk uitriep: leve „de gereformeerde religie."

In het jaar 1632 vergaderden de protestanten in eene schuur van Jacob Camp bij het huis genaamd Bloemendaal, waarvan een der overgeblevene gebouwen thans wordt bewoond door P. Roemers, die hetzelve met de omliggende gronden in huur heeft van den zeer vermo-

genden grondbezitter den Heer A. V. Teding van Berkhout. De „Villa" door dezen laatste bewoond, en met den karakteristieken naam „Caprera" gekenmerkt, is door hem gebouwd op *Aelbrechtsbergs gronden.*

Op Paaschdag nu van gemeld jaar 1632 werden in die schuur door van Loo, Burgemeester, en van der Camer, schepen van Haarlem, pogingen aangewend om te Aelbrechtsberg eene protestantsche kerk te stichten met dat gevolg dat op den 19 Febr. 1634 Johannes Luberti „tot dienaer werd aangenomen" en men op den 17 Maart 1635 den eersten steen legde van de kerk, waarin de eerste predikant op den 25 Maart 1636 de eerste preek hield; zooals blijkt uit de steenschriften thans nog aanwezig in den zuider binnenmuur der protestantsche kerk te Bloemendaal.

32 den 12 April	Als in een oude schuer van Jacob Camp Godts woord
	by 't huis te Bloemendael op Pascha wierd gehoord
rgem. { der stad	Soo soght met heilge sorg van Loo en van der Camer
epen } haerlem	Tot Godes eer een plaats te maken veel bequamer
	en hebben met veel moeijt de saeck soo wel bereyt
35 den 17 maert	Dat aan dees kerck al-hier is de eerste steen geleyd
34 den 19 februari	Johannes Luberti Soon tot dienaer aengenomen
	D'eerst harder van dees plaats soo is den tyd gecomen
	Dat Gods gemeente hem vier jaar na d'eerste dagh
36 den 25 maert	op Pascha in dees kerck 't woord Godes leeren sagh.

BONARES QVIES. *)

Op den 17 martii A 1635 heeft Johan van der Camer oud 12 jaren in dese kerck tot Aelbertsberg aen deze pilaer geleyt den eersten steen.

Alsmede uit een dergelijk schrift in een der defensoren van den buitenmuur, te lezen:

van dit gebouw tot dienst en Godes eer bereyt
heeft Claes van Loo alhier den eersten steen geleyt
den 17 Martij
16—35

*) Bona res quies.

en uit het randschrift van den preekstoel

25 maert 1636 geselven tyt begonst me hier te predicken
van des heeren naam. Genesis cap. 4 vers. 26

De schrijvers van den „Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden" zeggen in het VIII[e] deel bl. 235: „Bloemendaal heeft eene kerk, onder welke ook die van Tetrode of Overveen behooren. Zij werd in den jare 1663 volbouwd, en wij vinden nergens dat er vroeger eene kerk geweest is. Derzelver bouw-orde is vrij bevallig en deftig; uit het midden van het dak rijst een achtkant torentje met een dergelijk spitsje gedekt. Het kerkhof is met lommerrijk geboomte omringd" [1]).

---

1) De kerk werd bij hare voltooijing met geschilderde glazen versierd, die echter vóór een paar jaren, tegelijk met het „lommerrijk geboomte" weggenomen zijn.

Omtrent deze glazen zijn we de volgende bijzonderheden verschuldigd aan de hoogst verpligtende mededeeling van den WelEd. Heer C. J. Gonnet, Adjunct-archivaris der stad Haarlem.

Toen deze nieuwe kerk voltooid was, werd naar de gewoonte dier dagen bij verschillende autoriteiten om geschilderde vensters verzocht en men bleef niet in gebreke om aan dien wensch te voldoen. Zoo schonk de stad Haarlem een glasraam met haar wapen en de gebruikelijke afbeelding van den tocht naar Damiate, Johan Wolfert, Heer van Brederode, een met zijn wapen en dat van zijne vrouw Anna Gravinne van Nassau, Holland een met haar wapen en passende attributen. Het vierde glasraam van de Bloemendaalsche kerk, dat met de drie voren genoemden op de groote zaal van het Haarlemsche stadhuis te zien is, vertoont de wapens van:

JOHAN VAN DER CAMER en SARA VAN DER VOORT
(Raad en Burg[r] van Haarlem † 1657).

JOHAN CLAAS LOO en MARGRIETA VAN AEKERSLOOT.
(Zie over hem Oude Tijd 1878, bl. 43).

(zij waren de grootouders van moederszijde van)

MATIJS VAN VALCKENBURGH en AGATHA VAN LOO
(Raad en Pensionaris van Haarlem, † 1695). (dochter van Cornelis van Loo, Raad en Schepen van Haarlem en van Dorothea Olycan).

LUCAS VAN VALCKENBURGH en SUSANNA COYMANS.
Koopman in Amsterdam, leefde in de 1e helft der 17e eeuw.

Ten einde nu aan deze zijde van Haarlem eene geregelde statie (waartoe ook Zandvoort ging behooren, doch echter nog een eigen kerkje behield) te bezitten met eenen eigen inwonenden pastoor, wiens vaderlijkè zorg de vele armen bereiken en wiens herderlijk oog de veelzijdige gevaren van nabij aanschouwen kon: werd Overveen van *de* parochie Haarlem, en Bloemendaal van Driehuizen afgenomen (den bewoners van Jangijzenvaart bleef de vrije keuze om te Driehuizen of te Overveen te parochiëren), en de nieuwe statie alhier opgerigt niet uit Overveen *en* Tetterode, Bloemendael *en* Aelbertsberg en Zandvoort, als uit vijf dorpen: maar uit Overveen (vroeger Tetterode genoemd), Bloemendaal (vroeger Aelbertsberg geheeten) en Zandvoort.

Dat vierde glas was een geschenk van Johan van der Camer, Matijs en Lucas van Valckenburch, die in den banne van Aelbertsberg, hunne landhuizen hadden; evenzoo woonde des zomers in Zuid-Kennemerland Mr. Mattheus Willem van Valkenburg (Vroedschap, Schepen en Burgemeester van Haarlem 1744—1769), kleinzoon van Matijs bovenvermeld, en had in zijn bezit de Hofstede Papenburg 1747, weleer het kasteel van Adriaen van Groeneven (Zie Bijdr. Bisdom van Haarlem Deel I bl. 213 en Oude Tijd 1873 bl. 125), die later Groeneven werd genoemd (1756) en na dien tijd Wildhoef heette, niet te verwarren met het tegenwoordige buitengoed van dien naam.

Papenburg — Groeneven — Wildhoef lag tusschen Velsen en Santpoort en is afgebeeld en breedvoerig beschreven bij H. de Leth „Het zegepralend Kennemerland".

De andere glasramen zijn verstrooid geraakt, enkelen zijn in bezit gekomen van Jhr van den Boogaerde te Oosterwijck; twee zijn gekocht door den Heer H. A. Crommelin te Haarlem, en door ZijnEd. eerst geplaatst in de vensters zijner woning in de Koningstraat en thans op zijn buitengoed Oud-Berkenrode onder Heemstede.

Zij waren (waarschijnelijk allen) van den vermaarden glasschrijver Pieter Holsteyn, zijn in 1636 geschilderd, en de vier Haarlemsche in 1869 gerestaureerd in het atelier van den Heer F. Nicolas te Roermond.

EERSTE KERK EN PASTORIE.

Zij werden gebouwd door pastoor Hodenpijl en stonden aan den Korten Zijlweg als twee getuigen van het vaste geloof van Overveens en Bloemendaals katholieken, en als treffende herinneringen aan hunnen onwankelbaren ijver en buitengewone offerwilligheid, om tot stand te brengen wat in die dagen slechts oogluikend werd toegestaan: eene kerk namelijk, waar binnen de dienst Gods verrigt mogt worden, doch slechts zóó dat men van buiten niets kerkelijks kon ontwaren. Hierom stond zij van den openbaren weg verwijderd, achter het woonhuis, en was met roode pannen gedekt, zoodat de kerk het aanzien had van eene schuur en de pastorie van eene burgerwoning.

Maar op wiens terrein? op wiens eigendom? Dit ligt in het duister. De kerken, die destijds werden gebouwd, stonden veelal ten name van dezen of genen braven en vermogenden katholiek en op zijn eigendom, vermits de kerken der katholieken geene regtspersoonlijkheid, geen wettelijk bestaan hadden, en niet konden bezitten.

Het terrein waarop de oude kerk en pastorie stonden, en de nieuwe zijn opgetrokken, ligt midden in de eigendommen van mejufvrouw de weduwe H. van Velsen Nz. geb. Vossen. Voor zoo vèr de eigendomsbewijzen gaan, blijkt dat den 2 Julij 1700 Laurens van Campen aan Huibert Cornelis van der Haas een stuk tuinland verkocht, gelegen te Overveen. In den Schepenbrief aanvangend: „Wij Abraham Mens Schout, Abraham Voet en Dirik Dammisse van Leeuwen Scheepenen in de banne van Tetrode Aelbertsberg en Vogelensangh oirconden ende kennen" enz., — wordt nog geen melding gemaakt van de roomsche kerk als belendend eigendom, ofschoon zij reeds daarnaast bestond. Maar zou de veronderstelling gewaagd zijn, dat genoemde kerk ook is begre-

pen onder de woorden: „en dat met zoodanige domi-„neerende en leydende servituyten van dam, heck, nodt „en overweegen als wateringen, 't zij tot voordeel offte „nadeel, zoo als hetzelve landt aldaer in syn *belendens* „gelegen is''?

Ik geloof daartoe regt te hebben wegens het servituut nog liggend op het erf van mejufvrouw de weduwe H. van Velsen Nz., thans door haar gekenmerkt met Rustoord, blijkens vonnis den 26 Maart 1811 geveld door den vrederegter van het Canton van Bloemendaal den Heer G. Elias, in zake eener vrije vaart door de sloot in het land van Mevrouw de weduwe van Hooft, geboren Warin, en waarin te lezen staat: *„en welke sloot voor-„namitlyk was dienende tot het aanbrengen van turf na de „pastorij gelegen tegens de woning van den tweeden Requi-„rant Jan van Velsen.''*

In den Schepenbrief echter van September 1700, waarbij Hr Pieter van de Woesteyne van Huybert Cornelisz. van der Haas een stukje tuinland koopt, zijnde een gedeelte van de groote Warmoestuin door gezegden van der Haas gekocht van Laurens van Campen te Haarlem, wordt van Overveens kerk melding gemaakt in dezer voege:

„sall daarop moogen timmeren, bouwen en planten soo groot „en soo hoogh alst hem selven sall gelieven sonder dat den „eigenaar van de groote warmoestuyn daartegens konnen „offte moogen opposeeren nogte oock de fondamenten van de „kerck door spitten offte andere gevallen moogen verhindert „worden.''

In den Schepenbrief van 13 Februarij 1753, waarbij bovengenoemd tuinland met opstal wordt overgedragen aan Klaas Albertse van der Velt, wordt de kerk voor de eerste maal als grensscheiding aangegeven in dezer voege: *„achter en neven de Roomse kerck''*; terwijl in diezelfde

bewoording de scheiding wordt aangegeven in den Schepenbrief van 9 Julij 1789, waarbij de groote warmoesirij wordt overgedragen door Geertruy Boers węduwe Claas Alberts van der Veld, op Jan van Velsen.

Deze en vele andere opdragtsbrieven geven ons de oude kerk en pastorie van Overveen te zien aan den Korten Zijlweg, doch maken geenszins met zekerheid uit op wiens eigendom zij door pastoor Hodenpijl werden opgebouwd. Evenwel meen ik tot het besluit te mogen komen dat Hr. Pieter van de Woesteyne een tusschenpersoon is geweest, wien Overveens katholieken zeer veel dank verschuldigd zijn, vermits in het klein octavo boekje, M. S. boven aangehaald, door pastoor Christiaans A° 1710 is aangeteekend:

„*De kerk van Overveen heb ik bezwaard bevonden met de volgende lasten:*

Aan de Hr. Pieter de Woestyne f 2000.—"

Waardoor is de kerk die som van tweeduizend gulden verschuldigd geworden? Het wordt niet aangegeven maar doet gereedelijk denken dat genoemde Hr. Pieter van de Woesteyne (Pieter de Woestijn) de tusschenpersoon is geweest, die aan de katholieken het rustig bezit van kerk en pastorie te Overveen heeft verzekerd, op dezelfde wijze als zulks met de kerk te Zandvoort is geschied.

(*Wordt vervolgd.*) G. SCHOONDERBEEK, *Pastoor.*

DE RELIQUIËN
VAN S. JEROEN EN S. ADALBERT
UIT DE ABDIJ VAN EGMOND.

In het jaar 1851 werd, bij de opheffing der kerk van St. Bernardus („in den Hoek") te Haarlem en de verdeeling van hare goederen onder de overige statiën der stad, aan de kerk op het Bagijnhof een klein koffertje toegewezen met oude Reliquiën. Het was van hout, van buiten met zwart leder overtrokken, waarin gothieke letters en bloemen geperst waren, en met ijzeren banden beslagen. Het bevatte vijf zakken van rood marokijn leder of van roode zijde, waarin zich, op het gevoel te oordeelen, grooter of kleiner gebeente bevond, terwijl aangehechte briefjes, onder meer Heiligen-namen, ook die van St. Jeroen en St. Adalbert te lezen gaven. Aangezien koffertje noch zakken verzegeld waren en ook brieven geheel ontbraken, bleef het kistje met zijne reliquiën „als toch niet te bewijzen", bij eene overigens zorgvuldige bewaring, verder onaangezien en ongeacht. In het jaar 1857 echter vond de toenmalige Deken en Pastoor van gemelde (thans kathedrale) kerk, de ZeerEerw. Heer H. van Luenen, toevallig aanleiding om een meer naauwkeurig onderzoek in te stellen naar den inhoud van het koffertje. Dat onderzoek bragt hem al spoedig op het vermoeden van eene afkomst uit Egmond, van waar de Reliquiën tijdens de troebelen der 16e eeuw gered moesten zijn; en verscheidene gronden, die straks van zelf in behandeling zullen komen, bragten dat vermoeden reeds tot genoegzame zekerheid.

De in het jaar 1858 gevolgde verplaatsing van Deken van Luenen naar Amsterdam (parochie van S. Catharina), heeft een verder onderzoek verhinderd, totdat schrijver

van dit opstel het geluk had, in de jaren 1868—70 belangrijke stukken te vinden, die, in vereeniging met eene nieuwe inventarisatie [1]) van het koffertje, gerekend mogen worden, naar hij vertrouwt, zoowel voor de afkomst uit Egmond als voor de zorgvuldige bewaring afdoende bewijzen te verschaffen. Het zij hem vergund, ze met alle bescheidenheid hier aan den lezer voor te leggen.

Wáár bevonden zich vóór de Reformatie de HH. Overblijfselen der ligchamen van S. Jeroen en S. Adalbert?

Met op dezé vraag antwoord te zoeken, was Deken van Luenen begonnen. En het antwoord liet zich niet lang wachten. Het werd hem door de Bollandisten gegeven: *te Egmond in de Abdijkerk.*

Maar wat nog meer de afkomst uit Egmond bewees, 't waren de aanteekeningen, door Kluit (Hist. crit Holl. en Zeelandiae) medegedeeld omtrent de HH. Overblijfselen die bij verschillende altaarwijdingen te Egmond onder de altaren gelegd waren, zooals: van de HH. Bertrada en Winerada, de XI duizend maagden en anderen, die allen bij de verzameling voorhanden waren. Dat nu de Reliquiënschat van Egmond, zoo hij gered was geworden, natuurlijk naar Haarlem zou zijn gebragt, kwam ZEerw. aanstonds allerwaarschijnlijkst voor, om de naauwe betrekking die er tusschen Haarlem en Egmond was. Eindelijk, een bewijs van zeer groot gewigt werd door hem ontdekt in een authentiek stuk, waarbij ten jare 1630, op 15 October, door het kapittel van Haarlem de echtheid werd uitgesproken van een Reliquie van S. Bavo. Dat stuk [2]) vermeldde namelijk, dat deze Reliquie indertijd door Nicolaas Wiggerius genomen was uit de Reliquiekast van S. Adel-

---

1) Deze inventaris werd door hem met den HoogEerw. Kanunnik en Secretaris Vregt opgemaakt, krachtens volmagt van den Hoogwaardigen Kerkvoogd.

2) Zie een uittreksel van dit stuk in Bijlage B.

bert („*ex tumba S. Adelberti confessoris Christi*") in het huis van Doctor Duvius te Haarlem. De tijd waarop dit gedaan was, tusschen 1589 en 1598, viel zamen met een ander jaartal, op een der briefjes van het koffertje genoemd: *Haec ossa capitis S. Adelberti Diaconi collecta sunt ex reliquis membris ejusdem a*° 1595. (Zie op de plaat N° 4). De Deken meende dus regt te hebben om te besluiten, dat de Reliquiënschat die uit Egmond in 1573 was gered, naar Haarlem gekomen en in veiligheid gebragt was; dat daarop, wat eerst in de haast bijeengepakt was, in het jaar 1595 nagezien, geschift, gerangschikt en met de uiterste zorg (zooals nog te zien is) van opschriften voorzien was geworden.

Ziedaar in hoofdzaak de uitkomst van Z Z. Eerw^s. onderzoek. En verre dat ons later onderzoek iets gewigtigs daarvan als onhoudbaar heeft aangetoond, heeft het veeleer zijne vermoedens alleszins bevestigd.

Over *S. Jeroen* komen de berigten, in de Acta Sanctorum der Bollandisten aangehaald [1]), hierop neder: dat

1) Wij schrijven hier af uit de nieuwe uitgaaf van Palmé 1867, Augusti tom III pag. 475—79. „Sub persecutione Danorum et Nordmannorum... ense martyrium consummavit. Caput ejus est in Nordwyck, loco martyrii: corpus paulo post per dioecesanum episcopum et Theodoricum II Comitem Hollandiae... translatum est Egmondam in S. Adalberti monasterium." (Molanus Natal. SS. Belgii) „Expletô agone... S. Martyris... discipuli ejus sanctum corpus in loco secreto tradiderunt sepulturae, ubi multis annis latuit occultatum. Anno autem a Nat. D. 900 [Joës a Leydis in zijn Chron. Belg. heeft echter 955]... ipsum corpus sanctum cuidam Nochbodoni.... exstitit revelatum;... quas [reliquias] excepto capite sancto, quod in villa Noirtich,... protulerunt ad Egmondam... cum reliquiis S. Adelberti conf. illuc quiescentibus solemniter collocarunt (Decretum Suederi Epi Trajectensis)."

„Postea multis annis transactis, cum... in supradicto vico, qui Noortwyck dicitur, fuisset aliquando ecclesia fundata, operatores volentes construere altare in eo loco, ubi tam sancta membra prius fuerunt reperta, terram effoderunt, et caput S. Mart. Jeronis, quod prius in inventione corporis occultatum manserat, invenerunt... Gaudio repleti... dictum venerandum caput in sacrario honesto devote collocantes etc." (Joës a Leydis, Chron. Belg.).

het lijk van den H. Martelaar, die in 856 door de Noormannen voor het geloof vermoord was, na te zijn wedergevonden op de plaats der eerste begraving, overgevoerd is naar Egmond in het klooster van S. Adalbert en dáár bij de overblijfselen van dezen Heilige plegtiglijk geplaatst is geworden; dat echter het hoofd te Noordwijk gelaten werd, op de plaats van zijnen marteldood.

Zeer opmerkelijk is 't dat, terwijl het hoofd gezegd wordt te Noordwijk gebleven te zijn, zich in de verzameling ook eene „*maxilla*" (kinnebak) van den Heilige bevindt. Door *hoofd* zal dus het eigenlijke *cranium* te verstaan zijn; doch dat in allen gevalle zich te Egmond eene maxilla S. Jeronis bevond, zal straks voldoende blijken.

En nu wat *S. Adalbert* betreft, den Diaken, te Egmond zelf gestorven en begraven, meldt ons het oudste berigt, geschreven door de monniken van Midlach nabij Trier en van zoo hooge geschiedkundige waarde [1]), dat het ligchaam van S. Adalbert door de toenmalige geloovigen (hij stierf omstreeks 740) met veel zorg begraven, en er boven zijn graf een kerkje gebouwd werd, op de plaats waar nog heden de S. Aelberts-put te Egmond gevonden wordt, dat de eerste Graaf van Holland, Dirk I, de HH. Overblijfselen liet overbrengen naar eene andere plaats, Hallem geheeten, waar hij eene houten kapel liet bouwen, welke Graaf Dirk II, zijn zoon, verving door een steenen basiliek: de latere Abdijkerk [2]).

---

1) Zie het opstel van Prof. de Rijk over den S. Aelberts-put, in de *Bijdragen* I bl. 408.

2) Acta Sanctorum. Junii Tom. VII (Palmé pag. 84—90). „Corpus autem b. viri Adalberti a fidelibus tunc temporis... diligentissime conditum, ac humanitatis more terrae mandatum... Supra quod construentes ecclesiam... ejus frequentabant memoriam: sed Normannicae irruptionis impetu ipsa ecclesia saepius diruta, ac quaeque circumposita atrocius sunt devastata. Verum Dei ordinatio, ut qualis meriti esset S. Adalbertus, cujus Reliquiae ibi servabantur, ostenderet: ita providit, ut numquam [illegible] inibi

Alzoo waren te Egmond in de Abdij niet alleen Reliquiën van de besproken Heiligen, maar hunne ligchamen zelve genoegzaam geheel en al.

Verder zijn bij *altaarwijdingen* aldaar meermalen reliquiën gebezigd die zich in onze verzameling bevinden. We voeren hier uit het Cartularium van de Egmonderabdij twee plaatsen aan [1]), en onderschrappen de namen:

A°. Di. 1136 consecrata sunt in Hecmunda duo altaria... unum quidem in honore D. N. J. Ch.... in quo recondite sunt reliquie sanctarum *Winerade*, *Odilie*, Agnetis, Hilarie, matris S. Afre, Digne, Euprepie, *Benedicte* que nata ex sorore S. Mauritii, mulieris Samaritane, *Bartrade* et *undecim millium Virginum.*

A°. Di. 1140 tercio sub nonis Octobris.... consecrata sunt duo altaria....; in principali quidem altari recondite sunt reliquie sanctorum Bartholomei apostoli, *Jeronis*, Mauricii, Cornelii pape, Gengulfi, Lamberti martiris, *Adalberti levite*, Fortunati episcopi, Godehardi episcopi, Celsi confessoris, sanctarum *undecim millium Virginum* atque *Cecilie* virginis.

Ter bevestiging kan dienen dat bij de Reliquie van S. Wenerada, *wierrook-korrels* door ons gevonden zijn, en desgelijks ook onder de reliquiën van den 4en zak. In dezen bevonden zich ook stukjes *zegel* (waarmede klaarblijkelijk de altaarsteenen verzegeld waren geweest, en dat met het uitnemen tusschen de beenderen geraakt

---

debitam servitutis congruentiam impenderet.... [Theodoricus primus Comes] sancta levari fecit pignora. Tunc subtus Sarcophagum repertus est fons, mira limpiditate perspicuus;... apertoque locello, pallium quo Sancti corpus velabatur,.... ab omni corruptione putredinis immune conspiciebatur. Praedictus vero Comes in loco, qui Hallen nuncupatur ex ligni materia construxit oratorium, constitutaque die qua fidelium unanimis devotio convenire potuisset, illuc sanctum deduci fecit thesaurum... [Theodericus junior praedicti videlicet Comitis filius]... in honore S. Conf. Christi Adalberti lapideam basilicam non sine magna construxit difficultate... Pignus quoque sancti corporis, inclusum sarcophago, eleganti fabricae decoravit artificio" (Mon. Mediolac.).

1) Oorkondenboek van Holland en Zeeland. 1868 I bl. 335. De lezer gelieve den Inventaris te vergelijken in Bijlage A.

zal zijn) gelijk er reeds anno 1595 „*fragmenta sigilli*" tusschen de Reliquiën van S Adalbert gevonden werden, en ook thans nog meer andere door ons gevonden zijn.

Is nu de Reliquiën-schat van Egmond, ten minste gedeeltelijk, naar Haarlem overgebragt?

Wij meenen in staat te zijn, hierop thans een antwoord te geven, dat zich niet, gelijk vroeger, tot een vermoeden behoeft te bepalen. In de archieven namelijk van het Oud-kapittel van Haarlem vonden we het volgende belangrijke stuk in originali.

Op huijden den XIX februarij Anno XV^c twe ende tnegentich hebben wij notarijssen ende getuijghen ondergesch. ten versoecke vanden Eerw. heere Mr Willem Coopal vicarius generalis in spiritualibus sede vacante ons laeten vinden ten huijse van Jan Wolbrantsz. z. g. staende opten turffmarckt, daer oock present wesende de eerw. pater broeder gherrijt van Schoten predickheer, mitsgaders Trijntgen ende Annetgen naegelaeten kinderen van Jan Wolbrantsz. voors. adjunct hebbende haerluijder voocht d'eersaemen Mr. Willem dircksz van poelenburch, *Alwaer vertoont ende voertgebracht sijn drije houten kisten off cassen met een cleijn cofferken, daer in bewaert laeghen pignora sacra et reliquiae SS^rum Adelberti confessoris, Agathae virginis* et *Jeronis martijris*, alles sonder enighe cijraet ofte behanckselen van gout off syluer [zilver] int minste, ende broeder gherryt voors. gevraecht sijnde vanden vicarius voorn. off dit de selffde cassen ende coffer waeren, die hy Jan Wolbrantsz. voorn. omtrent thijen Jaeren geleden duer expres beuel vanden hoochwaerdighen H. heere godefroij van mierle bijsschop tot haerlem doen residerende tot Coelen ouergegeleuert hadde, om dien te bewaeren ende te beschermen so veele hem doenlick wesen soude, waerop broeder gherrijt voors. verclaerden in verbis sacerdotij, dat dit de selffde deposita waeren sonder meer off min die hij den voorn. Jan Wolbrantsz. z. geleuert hadde; ende na acta van desen heeft de voors: vicarius, last ende beuel vande ouericheyt der H. kercke daer toe hebbende achtervolgende de gheestelicke rechten, de voors. cassen ende coffer wech doen brenghen ende translateren, oock met consent ende belieuen der ghenen die de selffden dus lan[illegible] lick bewaert hadden, god die almoghende heer[illegible]

gemerckt nochtans dat Jan Wolbrantsz. z. costen en moeijten ende perijckel van schade int berghen ende bewaeren vande voors. reliquien gedaen gehadt ende gedraeghen heeft, heeft Mr. Willem de vicarius voors. aen de naegelaeten kinderen van Jan Wolbrantsz. voors. met eene cleijne vruntschap van seuen ende twintich Carolus gulden ende ses stuuers 't selffde gerecompenseert nae vuijtwijssen van quijtschelding ende handtschrift daer van sijnde, daer de voorsz. kinderen met consent van haeren voocht voors. d'eerwaer. H. de vicarius hoochelick off bedancken. Aldus gedaen tot haerlem ten tijde ende plaetse ende data als bouen, waerbij aen ende ouer waeren als getuijghen gelooffswaerdich hier toe specialick versocht ende gebeden Mr. Willem van poelenburch voors. ende lourijs florijsz; ende versochten de heere vicarius hier van acte inde hehoorlycke forme; desen sijnder twe vuijt den andere gesneden metten letteren A. B. C. D. E. [1]). In kennisse van ons,

JOANNES STEKELWERF not^s^.
19 februarij 1592.
GUILHELMUS COPPALLIUS
Sede vacante gnalis vicarius
LOURIS FLORISZ.

Js. STOLWYCK ntis.
1592.
WILLEM VAN POELENBURCH.
alst voocht van die kinderen
van JAN WOLLEBRANTSZ.

Dat dit stuk van veel gewigt is, zal den lezer dadelijk in het oog vallen [2]). Er blijkt alvast uit, dat omstreeks 1582 te Haarlem Reliquiën van de HH. Jeroen en Adalbert met die van S. Agatha, in bewaring waren gegeven aan eenen leek, zoo als toen zeer dikwijls om de onveiligheid der tijden plag te geschieden. Ze waren toen overgegeven *„duer expres beuel"* van den *Bisschop van*

1) Tot verklaring van deze laatste formule diene, dat eene der zijden van het stuk in eene golvende lijn afgesneden is, welke lijn tevens vijf groote letters A B C D E doormiddensnijdt. Het afgesneden gedeelte van het papier bevat ongetwijfeld een duplum van het stuk. Door de aaneensluiting van de lijn en van de halve letters kunnen de twee documenten, bij elkander gebragt, wederzijds hunne authenticiteit staven. Zulke stukken werden *chartae partitae*, *cyrographatae* genoemd, en meer bepaald *undulatae* wanneer zij golvend, of *indentatae* wanneer zij tandsgewijze waren uitgesneden.

2) Het werd in het archief gevonden vergezeld van twee afschriften, terwijl er op den omslag van eene dier copiën geschreven stond: *Instrumentum Authenticum et documentum super veritate et identitate Reliquiarum SS. Adelberti Conf. Jeronis Mart. et Agathae Virg.*

Haarlem; aan wien anders dan aan hem, die tevens Abt van Egmond was, zou het toegekomen hebben, er over te beschikken? En geheel natuurlijk zien we dan ook tien jaren daarna zijn *Vicarius,* „last ende bevel van de ouericheijt der H. Kercke daartoe hebbende," ze in ontvangst nemen; we zien dat *hij* ze weg doet brengen en aan de trouwe bewaarders „eene cleijne vruntschap" voor hunne „moeijten ende peryckel" uitreikt.

Zijn nu de in 1592 *teruggevene Reliquiën dezelfde als die van het koffertje uit „den Hoek"?*

Ten antwoord op deze vraag beginnen wij met de mededeeling van eene correspondentie, tusschen den Vicarius apost. Sasbout Vosmeer en Aartshertog Albert gevoerd.

Bekend is de innige godsvrucht van de Aartshertogen Albert en Isabella, aan wie Philips II in 1598 de heerschappij over zijne Nederlandsche Staten gegeven had. Die godsvrucht liet zich ook kennen aan eene eerbiedige bezorgdheid voor de bewaring en vereering van zoovele HH. Overblijfselen, die aan de Nederlandsche Kerk gedurende eeuwen dierbaar waren geweest, doch in den droevigen tijd der troebelen verloren of verspreid waren geraakt. Getuige daarvan zij deze brief, van wege den Aartshertog geschreven [1]:

„A Monsieur l'archeveque Philippensis Sasbout

Monsieur Son Alteze est en grand desir de scavoir oû que peult estre demeuré un reliquaire furnuy de grandes et importantes reliques appartenantes à l'eglise chefve de Harlem, Et s'estant persuadé que vostre Seigneurie luy en pourroit donner les plus assurées nouvelles.... m'a commandé de sur ce luy escrire ce mot.

2 april 1610. PRATS.

De Vicarius Apostolicus gaf het volgende antwoord:

---

1) Dezen brief en het daaropvolgend belangrijk antwoord, danken wij aan de verpligtende mededeeling van den ZEerw. Pr A. van Lommel S. J., die het stuk afschreef uit het origineel, in het Belgisch Rijks-archief [Audience pak 451].

Amplissime Domine

Accepi Coloniae 23 Maii quas Ampl° tua Generossissima 2 aprilis dedit, eisque respondeo: Harlemensis Ecclesiae Reliquias principales fuisse Lignum Dominicae Crucis quod ante annos quinque e manibus depositarii qui illud oppignoraverat, vindicatum, Serenissimo Archiduci nostro tamquam Ecclesiae illius patrono transmissum et creditum est.

Secundo loco habitum corpus S^ti^ Alberti (Adelberti) Levitae primi archidiaconi Ultrajectensis, sed incineratum, de quo portionem maxime integram ante annos plures per quemdam Franciscanum monachum cognomine Coffermans Eidem Serenissimo nostro transmisi.

Tertio loco aestimatum corpus Beati Jeronis presbyteri, primi martyris Hollandiae, cujus caput initio horum motuum Noertwicae periit. Corporis pauca ossa ante plures annos cum cineribus S^ti^ Adelberti bisso involuta commendavi ecclesiae illius clero, a quo nuper cognovi condigne conservari.....

Coloniae 27 Maii 1610. Sasboldus Archiepus V. Aplicus.

Ziedaar dus, wat er ten jare 1610 van de HH. Overblijfselen van Hollands twee beroemde Heiligen overig was, *in handen van de Haarlemsche Geestelijkheid* (commendavi ecclesiae illius clero); en Sasbout had zich toen nog onlangs vergewist, dat ze *met alle zorg bewaard* werden (a quo nuper cognovi condigne conservari). Maar het was in 1610 *reeds verscheidene jaren geleden*, dat Sasbout die Reliquiën aan de Haarlemsche Geestelijkheid had toevertrouwd (ante plures annos... commendavi). Het waren eenige *weinige beenderen* van het ligchaam van *S. Jeroen*, met tot gruis of *asch verbrande* beenderen van S. Adalbert (corporis pauca ossa; corpus S. Alberti.... incineratum; cum cineribus S. Adelberti). De reliquiën eindelijk waren niet in kostbare kassen, maar eenvoudig *in doeken gewikkeld* (bisso involuta). Wij verzoeken den lezer, deze bijzonderheden in het oog te houden, terwijl wij nu ook het boven afgedrukte stuk van 1592 nader gaan beschouwen.

In laatstgenoemd jaar werden er teruggebragt „*drije houten kisten off cassen met een cleijn cofferken*, daer in

bewaert laeghen pignora sacra et reliquiae *SS*[*] *Adelberti* confessoris, *Agathae* virginis et *Jeronis* martyris, alles *sonder enighe cijraet ofte behanckselen van gout off sijluer* int minste". Achtien jaar later, in 1610, vinden wij slechts twee Heiligen genoemd, en wordt van *S. Agatha* niet meer gerept. Ook is er van *drie* kisten off cassen geene spraak meer. Er moet dus tusschen 1592 en 1610 eene verdeeling, verplaatsing, enz. hebben plaats gevonden met de Reliquiën die in 1592 waren teruggebragt. Op gronden die straks te behandelen zijn, stellen wij die verdeeling of verplaatsing in Januarij 1595.

Opmerkelijk is het verder, dat, gelijk er in 1592 *drie Heiligen* worden genoemd, er evenzoo ook *drie „kisten off cassen*" vermeld worden. Het geeft te vermoeden, dat elk der Heiligen daaronder zijne eigene „casse" had. En wij meenen grond te hebben voor ons vermoeden. Gelijk de lezer in den Inventaris (zie Bijlage A) zal opmerken, staat er bij de Reliquiën van SS. Bertrada en Wenerada vermeld „*repertae in tumba S. Agathae*" en ook bij die van S. Adalbert wordt van een tumba gesproken: Fragmenta capitis S. Adalberti collecta ex reliquiis *in tumba inventis.* Eindelijk heeft reeds Deken van Luenen, zooals wij boven (bl 379) vermeldden, opgemerkt, dat er tusschen 1589–98 eene „*tumba S. Adelberti*" te Haarlem was, waaruit de Reliquie van S. Bavo genomen werd. Uit deze aanhalingen laat zich tegelijk ook afleiden, dat, ofschoon er ten jare 1592 slechts drie Heiligen *genoemd* worden, er zich ook van *andere* Heiligen reliquiën onder de teruggebragte verzameling bevonden. *S. Agatha* past overigens volkomen bij de twee andere Heiligen, en bewijst zelfs alweder de afkomst der kassen uit de Egmonder-abdij. Immers Johannes de Leydis meldt [1]): „S. Egbertus Trevirensis Archiepisco-

1) Chronicum Egmundanum ed. Ant. Matthaeus. Lugduni-Bat. 1692, pag. 11.

pus... filius Theodorici Comitis Hollandiae... legavit... *magnam partem*, ut creditur *corporis S. Agathae*" en uit het Cartularium der Abdij hebben wij op het Rijksarchief het volgende afgeschreven:

A°. D. 1342, 6 kal. Febr..... consecrata est sacristia ab Episcopo memorato [Megaritensi], sequenti autem die consecratum est altare sacristiae in honorem *S. Jeronis martyris* et *S. Agathae virg.* in quo reconditae sunt *reliquiae de eisdem sanctis*" [1])

Maar zoo wij nu eens konden aantoonen, dat er niet alleen drie kassen, en wel van S. Jeroen, van S. Adalbert en van S. Agatha, te Egmond aanwezig waren, maar ook dat die kassen, mede van andere Heiligen, Reliquiën inhielden, die voor een gedeelte althans, zich in het koffertje van „den Hoek" bevinden? — Wij zijn inderdaad hiertoe in staat, door middel van eene nog bestaande Lijst van Reliquiën, die zich vóór de Reformatie in de Abdij van Egmond bevonden [2]).

Voor het doel van ons opstel is het reeds voldoende, dat wij slechts het eerste gedeelte der Lijst achtereen afdrukken, met eene enkele plaats van het eindgedeelte. De namen die tegelijk op den Inventaris van het koffertje en op de Lijst van Egmond voorkomen, worden door ons met een sterretje aangeduid. Zooals de lezer zien zal, blijven er dan slechts enkele namen van onzen Inventaris over, die niet op de Lijst te vinden zijn. Maar het opschrift van den 4^{en} zak: „*collectae ex variis celeberrimis tumbis*" duidt genoeg aan, dat er *ook van elders* dan uit Egmond Reli-

1) Vergel. het Chron. Egmund. bl. 68.

2) De Lijst is te vinden in het MS van den Egmonder Monnik Frater *Baldewinus de Hagâ Comitum;* zij is van het einde der 15^{e} of begin der 16^{e} eeuw. Ook van dit stuk danken wij een afschrift aan den ZEerw. Pater van Lommel. Het MS. van Baldewinus is beschreven door *van Wijn* in zijn *Huiszittend Leeven* I bl. 253, en maakt thans deel uit van de Bibliotheek der Maatsch. van Letterkunde te Leiden.

quiën in het koffertje verzameld zijn geworden. En de vraag blijft altijd, of de Lijst van Egmond geheel compleet is.

Ziehier het eerste gedeelte:

Hee reliquie continentur in monasterio S. Adalberti in Egmunda

Hee reliquie continentur in **scrinio Corporis S. Adalberti.*

*Corpus

de sepulchro Domini.

de presipio Domini.

de spongia Domini.

de Chana Galilee.

de monte Thabor.

de monte Oliveti.

de sudario Domini.

de virga Moysi.

de quinque panibus.

de pallio S. Marie.

de sepulchro S. Marie.

de barba S. Petri Apost.

Reliquie S. Bartholomei Apostoli.

Costa S. Stephani martyris.

Vestes qui in sanguine ejus tincti sunt.

de S° Laurencio.

de S° Policarpo martyre.

Reliquie S. Valeriani.

*Reliquie Bonifacii.

Reliquie S. Anastasii martyris.

Reliquie S. Castoris.

*Costa S. Denlini filii S. Vincentii.

Reliquie S. Victorini.

*de S° Desiderio lectore.

*Costa S. Anthonii monachi.

Reliquie S. Dagoberti.

*Reliquie S. Edocii.

*Reliquie S. Bavonis.

de capillis S. Mariae Virginis.

de flumine Jordanis.

De translatione corporum Ste Agathae et Luciae vide in Cathalogo Sanctorum libro 2' a° xlix, ante reformationem solum festum.... vabatur ....ut patet in aliquibus libris antiquorum monachorum.

Hee Reliquie continentur *in maxima sluse aurea.*

Reliquie Andreae Apostoli.
S. Vincentii.
Sebastiani.
Mariae Magdalenae.
Agnetis.

Hee Reliquie continentur *in *capsa S. Agathae Virginis.*

Maxima pars Reliquiarum S^ar^.
*Virginum Wineradae et Bertradis.

*Reliquie S. Agathae virginis.

*Reliquie S. Agnetis virginis.

*Reliquie S. Lucie virginis.

*Reliquie S. Gertrudis virginis.

*Reliquie S. Margarethe virginis.

*Reliquie S. Ceciliae virginis.

*Reliquie S. Anastasie virginis.

Reliquie S. Barbarae virginis.

*Reliquie S. Odiliae virginis.

*Reliquie S. Felicitatis cum vij filiis.

*Reliquie S. Eugeniae Virginis.

*Item reliquie Plurimarum virginum sine breviculis.

In **capsa S. Yeronis in alio scrinio.*

*Reliquie S. Yeronis martyris pene totius.

Reliquie S. Stephani protomartyris.

Reliquie S. Lamberti martyris.

*Reliquie S. Gregorii Papae.

Reliquie S. Lucie et S. Vincencie Virg.

de Scabello Domini.

*Digitus S. Salvii martyris.

Reliquie Sanctorum Thyrsi et Palmatii.

En in het laatste gedeelte komt voor:

Hee reliquie continentur in *scrinio quod est super altare S. Marie virginis.*

de vestimento S. Marie virginis.

*Maxilla S. Yeronis martyris.

de costa S. Stephani prothomartyris.

Costa S. Cyrbaldi Diaconi et martyris.

Item de sanguine ejus.

de pulvere S. Odulphi confessoris.

et de calceamentis ejus.

de spongia Domini.

Corporale sanguine Domini infusum.

*de costa Bertrade virginis et martyris.

*Magna pars reliquiarum XI milium virginum

item corporale et duae partes de palla altaris sanguine Domini infusum.

De overeenkomst mag waarlijk treffend worden genoemd. Niet alleen zien wij de drie Reliquiekassen, naar de drie Heiligen genoemd, maar wij vinden ook inderdaad de reliqq. SS. Virg. Bertradae et Wineradae *in capsa S. Agathae*; wij vinden die van S. Bavo in *scrinio corporis S. Adalberti*; wij vinden de *maxilla S. Jeronis* opgenoemd; wij treffen de *costa S. Denleni filii S Vincentii* aan, desgelijks den *digitus S. Salvii*, *S Antonius*, *S Gregorius* en de *XI mill. virgines.* Onder de HH. Maagden vinden wij *SS Caecilia*, *Margaretha*, *Lucia*, *Odilia* en *Anastasia* terug. Maar bovenal verrassend is de bevinding, dat er onder de *losse perkamenten briefjes* uit den vierden zak (zie den Inventaris) eenige zijn, die volmaakt overeenstemmen met de lijst; wij vonden daaronder:

de sco Desiderio lectore.

Hic sunt Reliquie Sci Edoci.

Reliquie sci bonefacii

alsook een briefje dat de volgende namen te lezen geeft:

Reliquiae scae *Agathe* uirginis.

Reliq. *Margarethae* uirg. Reliq. *Gertrudis* uirg. Reliquae sce *Felicitatis* cum Septem filiis. Reliquiae scae *Ceciliae* uirg. Reliquiae sce *Agnetis* uirg. Reliquie sce *Luciae* uirg.

Reliquiae sce *Odiliae* uirg. Reliquie sce A......... (Hier is de inkt weggesleten). Reliquie sce *Eugenie* uirg. Item *reliquie plurime sine breuiculis.*

Wanneer we alzoo op de afgesleten plaats van dit briefje *Anastasiae* mogen lezen, dan is, op S. Barbara na, de geheele inhoud der *capsa S. Agathae*, althans in in de namen, vertegenwoordigd.

Op grond nu van al het bovenstaande meenen wij, de geschiedenis van het koffertje met zijn Reliquiën ons op de volgende wijze te mogen voorstellen.

Bij de verwoesting der Abdij van Egmond door de benden van Sonoy zullen de Reliquiën gered zijn, doch waarschijnlijk slechts gedeeltelijk, of ten minste in overhaasting. Voor dit laatste gelooven wij grond te hebben in de aanwezigheid der zegelfragmenten en wierookkorrels, die bij de Reliquiën gevonden zijn (Zie boven bl. 381). Immers, om de Reliquiën te redden, die *onder de altaren* gelegd waren, en bij welke altijd wierookkorrels gevoegd worden, zullen de *zegels* verbroken zijn geworden, en door de haast stukjes daarvan onder de beenderen geraakt, ja ook de wierrookkorrels tegelijk medegenomen zijn. Voor die haastige berging mag ook pleiten, dat de 4e zak gevuld is met „Reliquiae Sanctorum, quorum tituli *vel sunt confusi* vel *deperditi*, collectae *ex variis* celeberrimis *tumbis*. Echter houden wij het er voor, dat niet alleen *uit altaren* de Heiligdommen gered, maar dat ook wel de eigenlijke *Reliquie-kassen* [1]) die wij ons, gelijk bekend is, van tamelijke grootte en met goud of zilver beslagen of be-

---

1) *Jacob* (*Die Kunst im Dienste der Kirche*. Landshut 1870 pag. 202) geeft als Latijnsche namen daarvoor op: *arcae*, *scrinia*, *tumbae*, *feretra*. In de Egmondsche Lijst vindt men: *scrinium*, *capsa*, *scuse*, *scuce*, *scucicula* en *sluze*.

kleed moeten voorstellen, in veiligheid gebragt zullen zijn; en dan kunnen de „*fragmenti sigilli*" ook afkomstig zijn van de zegels, waarmede binnen in de kassen de eigenlijke *capsae* verzegeld werden (Zie *Jacob* t. a. p. pag. 204) Men zal hier welligt opwerpen, dat de kassen, in 1592 uitgeleverd, „sonder enighe cyraet ofte behanckselen van gout off sijlver int minste" waren, doch dit belet niet, dat het toch de oorspronkelijke kassen uit Egmond zijn geweest, maar *ontdaan* van hunne versierselen. Dat men toch in die dagen van beeldstormerij en plundering de reliquie-kassen, uit veiligheid zeker, van haar goud en zilver ontdeed, blijkt uit eene opmerkelijke plaats in het Testament van Bisschop van Mierlo van 23 Sept. 1581 [1]). „Tunc", zoo beschikt hij, in tali eventu (namelijk: „quod ecclesiarum reparatio et divini cultus restitutio pro foribus expectaretur") aurum et argentum, in massas conflata et *ex Reliquiarum capsis hactenus custodita*, ad restitutionem et usum proxime dictum redire deberent". En deze aanhaling is ons te meer dienstig, omdat juist de „hooghwaerdighe heere godefroij van Mierle" [2]) omtrent tien jaren vóór 1592 de kassen in bewaring had gegeven. Tot nu waren zij waarschijnlijk onder de hoede der Haarlemsche Geestelijkheid verbleven; maar na 1581, in welk jaar de Staten de geestelijke goederen van Haarlem, die der S. Jans-Heeren alleen uitgezonderd, aan de stad hadden toegewezen, werden kerkelijke zaken niet anders veilig geacht dan in de handen van vertrouwde leeken. Uit het zoo even genoemde testament van Bisschop van Mierlo blijkt dan ook, dat hij verschillende voorwerpen bij leeken in veiligheid had laten brengen [3]).

---

1) Bat Sacra II pag. 315.

2) Zie boven bl. 382.

3) Van Heussen heeft in de B. S. t. a. p. die plaats uit het Testament weggelaten, doch verg. *Bijdr.* I bl. 215 en *de Katholiek*: 58e Deel bl. 129.

In het jaar 1592 nu nam de Vicarius den toevertrouwden schat weder terug, zoo als boven bewezen is. De Reliquiën zullen sedert te Haarlem onder bewaring der Geestelijkheid gebleven zijn, totdat tijd en gelegenheid gunstig was, om hetgeen in de haast uit Egmond, en waarschijnlijk ook wel uit nog andere plaatsen, gered was, met de noodige zorg na te zien, te schiften en te verdeelen. Dit geschiedde in het jaar 1595 op ult° of 11° Januarij. Hieromtrent toch blijft geen twijfel over. *Toen* immers werden, volgens het opschrift, boven reeds medegedeeld, (zie bl. 379, en op de Plaat N° 4) partikelen, die blijkbaar van het hoofd van S. Adalbert waren, uit de overige beenderen uitgezocht en afgezonderd. De hand nu die *deze* aanteekening schreef, is blijkbaar dezelfde als die ook *de andere* opschriften, de middeleeuwsche natuurlijk uitgezonderd, op de Reliquiën en hare omwindselen plaatste (Zie op de Plaat voorbeelden in de N° 3, 4 en 18) Ja, nog meer, het is, dunkt ons, dezelfde hand als die tusschen 1589 en 1598 (zie boven bl. 379), en waarom dus niet in Januarij 1595 [1]), de Reliquie van S Bavo uit de tumba S. Adalberti genomen heeft. Daar wij namelijk uit het Authentieke stuk (Bijlage B. bl. 411) zeker weten, wie dit gedaan heeft, namelijk zeker Geestelijke, Nicolaus Wiggerius, alsmede dat deze zelfde er toen *met eigen hand* het opschrift bij schreef: *D. S. Bavone sive de proprii ejus corporis cineribus conglutinatis:* zoo komt ons hier deze laatste bijzonderheid allergelukkigst te stade, om uit de overeenkomst van het schrift (de lezer vergelijke op de Plaat N° 3, 4 en 18 met N° 5) te besluiten, dat het ook dezelfde Nicolaus Wiggers was die den Reliquiënschat, uit Egmond gered, op 31 Januarij 1595 nazag, schifte, verdeelde, rangschikte en insloot. Wáár nu en hoe werd dit door hem gedaan?

---

1) Verg. het stuk, medegedeeld in Bijlage B.

Het geschiedde, naar wij, met Deken v. Luenen, gissen, te Haarlem, ten huize van den Geneesheer *Dr. Duvius*, die zeer waarschijnlijk eene huiskerk in zijne woning had [1]), en bij wien, althans in 1602, Eggius de Vicaris inwoonde [2]). Ook hield het Haarlemsche Kapittel aldaar in de jaren 1617 en 1618 vergaderingen. Daar waren toen (volgens veronderstelling in Januarij 1595) tegenwoordig: *Sasbout Vosmeer* de Vicarius Apost., òf *Wilhelmus Copallius* Sed. vac. Harl Vic. gen., alsook *Adelbertus Eggius* Haarlemsch kanunnik en *Jasper Stolwijck* Haarlemsch kapellaan [3]). Twee van de hier genoemden, *Copallius* en *Stolwijck*, waren dezelfden als die a° 1592 bij de teruggave der Reliquiën tegenwoordig waren geweest.

Nicolaus Wiggers moet, in het huis van Dr Duvius naar verondersteld wordt, vóór zich gehad hebben de „drye houten kisten off cassen met *een cleyn cofferken*", waarin te zamen de Reliquiën-schat vervat was. Zou nu de gissing te gewaagd zijn, dat, aangezien de drie houten kisten of kassen, zooals we boven reeds hebben toegelicht, scrinia of tumbae uit Egmond waren, hoezeer dan ook ontdaan van alle gouden of zilveren versiersel, juist dat vierde „*cofferken*" hem gediend heeft, om bij de verdeeling en schifting daarin te bergen wat te Haarlem moest blijven? Zouden we niet mogen vermoeden, dat het koffertje uit „den Hoek" geen ander maar hetzelfde is?

En Nicolaus Wiggers kweet zich met alle naauwgezetheid van zijn taak. De opschriften op perkament met de overoude Romaansche letter (zie op de plaat de N°s 1, 2, 7, 9–12, 16 en 17) werden bij de Reliquiën gelaten; alles

---

1) Zie het Necrolog. Harlem. „A° 1624 [obiit] D. Jacobus van Swieten, in domo expertissimi D. Duvij fidissimus adjutor."

2) Toen Eggius op 29 Maart 1602 te Amsterdam gevangen werd, is er terstond iemand „naer Haarlem gelopen ende heeft tselve Mr Jan Duijvensen te kennen gegeven om op sijn hoet te sijn; die alle dingen wt de weghe gedaen heeft." (Biss. Arch.).

3) Zie Bijl. B. bl. 410.

met zorg driedubbel ingewikkeld: in linnen, in zijde, in leder [1]), maar bij elke inwikkeling werden telkens de opgaven van den inhoud herhaald. Uit het gebeente van S. Adalbert werd bijeengezocht wat blijkbaar tot het hoofd behoorde, en afzonderlijk ingewikkeld. Wat stukjes zegelwas bleek te zijn werd eveneens afgezonderd en als zoodanig aangeduid. De Reliquiën echter, die door de haast waarmede ze verzameld waren of door andere oorzaken, haar opschrift (titulus) verloren hadden, werden, omdat hare identiteit betwistbaar geworden was, bij elkander in een afzonderlijken zak verzameld. Ook die losgeraakte briefjes (tituli), en andere welke Nic. Wiggers door nieuwe had vervangen, werden tot een bundeltje ineengerold en er bijgelegd De Reliquiën van *S. Agatha*, die ook in 1592 waren teruggebragt, zijn òf niet bij de verzameling gebleven, òf waarschijnlijker, nog aanwezig onder die „*quorum tituli confusi*", in den 4en zak. Zie Inventaris, en boven bl. 389–90. Ook wordt er, zooals reeds boven gezegd is, melding van hare tumba gemaakt in een der opschriften.

Doch de lezer heeft welligt al gevraagd: wie was dan toch die Nicolaus Wiggerius, de man, die hier in eene zoo gewigtige zaak optreedt boven een der bekende hoofden van de Haarlemsche Kerk van die dagen?

Het antwoord op deze vraag zal tevens nog meer bevestigen, wat wij boven bl. 392 reeds om de overeenstemming van het schrift meenden te mogen aannemen.

Het was een priester van het voorname Haarlemsche geslacht der Cousebanten, zoodat zijn naam voluit te schrijven is: Nicolaas Wiggers Cousebant. Het Necrologium Harlemense geeft hem den lof, dat hij was een „*ex primis patriae Sacerdotibus*" of, zooals Batavia Sacra uit de Relatie van la Torre aanhaalt, „*fidelis aliquando in patria*

1) Uitgenomen de 5e zak, tensij de buitenste lederen beurs later verloren mogt zijn geraakt.

operarius", die in de eerste tijden na de Reformatie veel en vruchtbaar gewerkt heeft tot behoud en herstel van het H. Geloof, zoo in Holland alsook in Vriesland, later, in 1603, te Keulen minderbroeder de Observ. werd, driemaal Provinciaal was en in 1628 aldaar overleed. Hij was het, die in 1583 te Haarlem stichter was van de „Vergaderinge der Maechden in den Hoek" zoo als klopje Catharina Jans Oly ons zoo natuurlijk en levendig weet te verhalen [1].

„Als den E. Heer M. Claes Wiggersz. quam van Cuelen tot Haerlem ten huyse van syn vader Wigger Claesen Cousebant: hy synde een goddelik ieverige dienaer Gods, eene groote liefde hebbende tot de maechdelicke zuiverheyt, socht terstont door syn predicatie goede exempelen ende innighe ghebeden de herten van de sondige werelt tot Godt te trecken. Maria Tonis voornoemt werden door dese predicatie seer ontsteecken inde goddelicke liefde, maeckende kennis met dese waerdige dienaer Gods; dien terstont aen haer versocht of sy wilde wonen met geertgen Isbrants, mede een innich maechdeken, *achter syn vaders*, daer was een turfschuerken, dat sou men wat toestellen tot een woningsken ende hy soude versoecken aen syn vader dat men syn beste camer mochten gebruicken tot een bidtplaets ende dagheliks de litanie daer te lesen om te bidden voor de H. kercke. De vader mede ontsteecken synde met de selfde Goddelicke liefde van synen soon heeft met blijtschap niet alleen syn beste camer maer *syn gehele huys* ten besten gegeven ter eeren Gods. Dit turfschuerken voornoemt is gemaeckt tot een erm woningsken alwaer Maritge Tonis ende Giertgen Isbrants samen d'eerste waeren int jaer ons Heeren 1583" (Leven van Maritge Tonis).

Hiernae (na 1590 namelijk, zoo gaat zij op eene andere plaats voort) ist gebeurt, als de wettelicke geestelicke overicheyt goet dacht te voldoen de begeerten van Mr. Claes, dat hy soude mooghen trecken nae Vrieslant ende andere plaetsen, dien gans desolaat ende verlaeten waeren vande priesters ende dienaers Gods... dat syn E. heeft begeert... dat syn maechden souden syn, onder de beleydinghe van Mr. Cornelisz Arentz... met wien hy te Cuelen huys ghehouden had, in haer cost hebbende verscheyde studenten wt Hollant, dien sy behulpelyck waren inde geleertheyt ende Godvruchticheyt".

---

1) In hare Levens der Maechden.

Wiggers heeft echter die leiding zijner „Maechden" nog gedurende eenigen tijd te zamen met Cornelis Arentsz. gehad, dien „de vader van M. Claes Wigger *ook in syn huis nam* ende aen syn tafel alsoft syn eygen kint gheweest hadt". Uit een brief van Sashout Vosmeer [1]) blijkt, dat dit nog zoo was op 7 Maart 1600, ja nog op 1 Mei 1602, dewijl Bugge in zijne chronologie aanteekent [2]) „Hic Vigherius 1 Maji deprehensus in *aedibus in Baeckenes*, spoliatus fuerat supellectile ecclesiastica;... virgines ejus dissipantur". Op 1 Junij daarna gaf Prins Maurits met de Raden van Holl., Zeel. en Westvr. bevel tot gevangenneming van Claes Wiggers of tot dagvaarding, zoo hij „fugytiff ofte absent" mogt zijn [3]). Een dergelijk bevel ging ook denzelfden dag uit tegen Sasbout Vosmeer (verg. Bijdr. I bl. 230).

Wij zijn hier over Wiggers en zijne klopjes wat uitvoerig geweest, omdat uit dit alles blijkt, dat de verzorger van den Reliquiën-schat in 1595 (immers van 1583–1602) te Haarlem woonde op dezelfde plaats, van waar in 1851 het koffertje gekomen is: namelijk in „den Hoek" op de Bakenessegracht.

Al heeft nu Nicolaas Wiggers nimmer eenige hooge waardigheid in de Haarlemsche Kerk bezeten: hij behoorde niettemin onder de voornaamsten der Geestelijkheid. „Cupiebant, zoo meldt Bat. Sacra (II pag. 335, naar het schijnt uit een brief van Sasbout Vosmeer) eum Copallio Vicario suffectum, loco Adalberti Eggii". Ja zelfs, toen in 1614 Sasbout Vosmeer overleden was, werden er pogingen ge-

1) In het Bissch. Archief.

2) Bijdr. I bl. 230.

3) De uitvoering van dit bevel had eene zeer merkwaardige procedure ten gevolge van Burgemeesters en Regeerders der stad Haarlem tegen den Procureur-Generaal bij den Hove van Holland. De stad kwam op voor de bewaring van hare Privilegiën, die zij door den Procureur-Generaal gekrenkt achtte, dewijl Wiggers een „geboren burgers zoon van Haarlem" was.

daan, opdat Wiggers hem zou opvolgen. Zie de Chronologie van Bugge op 15 Junij 1614: „Bruxellis sollicitatur pro Wiggerio successore per Patrem Arnoldum." Vergelijk ook wat Sasbout Vosmeer reeds op 12 Jan. 1601 schreef, volgens dezelfde Chronologie (Bijdr. I bl. 227).

Maar, ook daargelaten Wiggers' aanzien en verdiensten: het blijkt van elders, dat juist hij meermalen gemoeid werd, wanneer er kerkelijke zaken verzorgd of bewaard moesten worden Zoo schrijft Bisschop van Mierlo, in zijn reeds boven besproken testament, waar hij de lijst geeft der in bewaring gegeven kerkelijke zaken: *Praecedentia puto inspecta esse* praesenti anno 1581 *a magistro et Dno Nicolao Cousbant* Harlemensi". En Bugge teekent in zijne Chronologie op 23 Sept. 1581 daarover aan: „de quibus et aliis extat et testimonium *de a°* 1605, 16 *Nov.* (toen W. dus reeds te Keulen Minderbroeder was) *Vigherio traditis*". Eindelijk, Wiggers had meerdere Reliquiën met zich naar Keulen genomen en ter bewaring gegeven in het Brigittijnenklooster Marienvorst, in het Diocees van Keulen. En toen hij overleden was, gaf Rovenius aan Pater Arnoldus de Wit last en magt, dd. 14 Julij 1629, om die Reliquiën „certas et notabiles... ad ecclesias in partibus confoederatis Belgii spectantes" op te vorderen en terug te brengen [1]). Ze worden echter niet nader opgenoemd of aangeduid, maar ongetwijfeld staat eene inspectie van Reliquiën, door de Haarlemsche Kanunniken Ban en Bugge op 25 Junij 1631 gedaan, met deze lastgeving in verband „Anno", zoo schrijven zij, „a nativ. D. 1631 die 25 Junij, *quae S. Adelberto Confess. sacra est*, nos... visitantes reliquias sub custodia R. P. Arnoldi de Witte... invenimus hasce per

---

1) Wij vermelden met erkentelijkheid, dat wij een afschrift van dit stuk aan de heusche dienstwilligheid danken van den ZEerw. Archivaris der EE.PP. Minderbr. Recoll. te Weert, Fr. A. F. Nieuwenhuizen.

modum inventarii relatas", en daaronder: „duo capita seu magis frontes usque ad nares sine inscriptione, quibus inscripsimus : de Sodalibus S. Ursulae, *referente ex traditione P^s. Nicolai eodem Patre Arnoldo.*

Dat Wiggers Cousebant in Januarij 1595 de Reliquiën niet *geheel* in het koffertje zal hebben weggelegd maar althans van de twee groote vaderlandsche Heiligen eenige, en voorzeker de meest aanmerkelijke, partikelen daarbuiten gehouden ter openbare vereering, laat zich gereedelijk denken. Het blijkt daarenboven, dat er op verschillende tijden der 17^e eeuw reliquiën van die twee Heiligen zich in de handen van geestelijken bevonden. Eenige aanhalingen mogen hier ten bewijze strekken.

1° Wij zagen boven (pag. 385) dat Sasbout Vosmeer in 1610 schreef: „corpus S. Adelberti... incineratum, de quo *portionem maxime integram ante annos plures....* Serenissimo nostro transmisi".

2° Volgens de Chronologie van Bugge [1]), meldde Rovenius in 1618, Reliquiën van S. Adelbertus aan den Aartshertog Albert te hebben aangeboden.

3° Er bestaat nog van den Haarlemschen Kanunnik *Nicolaas Nomius* (gest. 21 Oct. 1626) eene eigenhandige opgaaf [2]) van „Reliquiae quas indignus ego circumgestavi in praesidium animae et corpori, in deaurata capsula ad formam Agnus Dei", en daaronder komen voor: *ex ossibus S. Adelberti* en „*S. Jeronis martyris*". Hij teekent er bij aan, dat hij ze had „ex Reliquiis R. Eggii" (Vicar. Harlem. gest. 1610).

4° Op 25 Junij 1631 wordt door de kanunniken Ban en Bugge eene lijst opgemaakt [3]) van Reliquiën die berus-

---

1) Bijdragen v. d. G. v. 't Bisd. v. H. I pag. bl. 328.
2) In het Bissch. Arch.
3) Nog in originali in het Bissch. Archief aanwezig.

tend waren „sub custodia *RP. Arnoldi de Witte* ord. S. Franc. de reg observ. in Cathedr. civitate Harlemensi missionarii". Op die lijst komt ook voor: „*item S. Hieronis mart.* reliquiae inclusae ligno deaurato ad longitudinem cubiti".

Deze Reliek is zeer waarschijnlijk na 1653 aan den Pastoor van Noordwijk geschonken, en dezelfde als die thans nog dáár vereerd wordt We meenen voor dat vermoeden grond te hebben in het navolgende stuk [1]).

Resolutio Patrum Definitorii in Congregatione capitulari intermedia die 19 9bris A. 1653 Coloniae celebrata.

De eo pro quo sollicitat Rdus adm. Dnus Pastor Nortwicensis, ut videlicet ipsi donetur brachium S. Jeronis in domo V. adm. P. Arnoldi de Widt Harlemy hactenus reservatum et pro devotione populi ibidem in congregationibus solitis expositum, et hoc intuitu sepulturae P. Arnoldi de Widt in sua parochia concessae et sumptuum ab ipso impensorum: aliquae Patribus occurrunt difficultates, quarum una est, quod donatio haec videatur rei notabiliter magnae; alia, quod cum ibidem Reliquia ista a populo Catholico ibidem publice venerata sit, etiam probabiliter illa veniat ex aliqua istius civitatis ecclesia, de quo tamen non constat an ex nostra aut alia. Sic populus Catholicus et status ecclesiasticus istius civitatis posset praetendere jus aliquod remotum et morale, ne scilicet Reliquia ista extra civitatem deferatur aut donetur, atque adeo non putamus sine consensu Ecclesiae Harlemensis translationem istam fieri posse. Unde resolutio Patrum in hoc consistit, quod parati sumus dare, tamen cum hac conditione, si Ecclesia Harlemensis non contradicat sed in hoc consentiat".

5° A° 1643 op 7 Julij wordt ter Kapittelvergadering gezegd, dat er zich bij den Deken [2]) reliquiën van S. Jeroen en S. Adelbert bevinden („*apud Decanum extant reliquiae SS. Jeronis et Adelberti*"). Dit zou kunnen dienen tot

1) In afschrift aanwezig in het Bissch. Archief.

2) Balduinus Catz, tot Deken gekozen 10 Sept. 1642 en die zijnen oom Judocus Catz als pastoor in den Hoek was opgevolgd.

bewijs voor de aanwezigheid van het koffertje in „den Hoek"; doch wij achten het meer waarschijnlijk, dat deze woorden betrekking hebben op een paar partikelen, die in reliekhouders van hout in den vorm van een menschenarm gesloten, altijd in „den Hoek" bewaard zijn geworden tot aan de opheffing der statie in 1851. Daar zijn ze steeds openlijk ter vereering uitgesteld geworden [1], en dit verklaart ons tevens, hoe dat het koffertje, dat wij hier behandeld hebben en dat tegelijkertijd in den Hoek berustte, onaangeroerd en ongemoeid kon blijven, zoodat het in vergetelheid is geraakt.

Maar juist dit vergeten raken heeft veel toegebragt tot de ongeschondene bewaring. Toen Deken van Lueuen in 1857 de Reliquiën ontpakte, bevond ZZEerw. dat de zijden en linnen omwindselen, die zeer zorgvuldig digt en aan elkander genaaid waren geworden, geen grond hoegenaamd gaven om te vermoeden, dat men ze ooit had losgetornd om er iets uit te nemen. Het kistje had dan ook, voor zoover geheugenis daarvan bestaat, altijd onder het altaar gestaan.

Bovendien heeft de latere inventarisatie aan het licht gebragt, dat verschillende Reliquiën van het koffertje nog op de middeleeuwsche manier [2]) met zijde en gouddraad of galons waren omwikkeld en versierd, waaronder stoffen gevonden worden, die erkend zijn te behooren tot de 13e of 14e eeuwen. [3])

Eindelijk, wat Sasbout Vosmeer in 1610 van de Reliquiën van S. Adalbert schreef (zie boven bl. 385): dat ze tot asch verbrand waren (incineratum corpus), maar toch

---

1) Vergelijk hiermede wat zoo even vermeld is over de Reliquie om welke de Pastoor van Noordwijk verzocht had.

2) „Sericis et auro involuta sacra ossa" Thom. a Kemp. de Imit. lib. IV. Cap. 1.

3) Verg. hier het Organ für Chr. Kunst. 1853 pag. 182.

slechts zóó, dat hij er nog een gedeelte, hetwelk het meest gaaf was (portionem maxime integram) van wegschenken kon, is nog volkomen van toepassing op de gevondene Reliquiën van dien Heilige. Wat wij vonden waren verbrokkelde beenderen, fijn gruis en asch van blaauwzwarte kleur; sommige partikelen echter hadden meer dan andere nog eene bruinere tint behouden. Over het geheel hadden die partikelen hetzelfde aanzien als eigen is aan de Reliquiën van S. Bonifacius, die hier en daar in ons Bisdom verspreid zijn, en over welke de Hoogw. Bisschop van Fulda in eenen brief van toezending dd. 23 Julij 1840 [1]) het volgende schreef: „reliques des os et des cendres de S. Boniface,... reliques minces parceque la pluspart des os de ce Saint a été brulée et reduite en cendres jadis par un incendie de la Cathédrale d'ici dans laquelle le corps de S. Boniface... avait été enterré.".

Aan welken brand te Egmond wij te denken hebben, durven wij niet beslissen. Het schijnt, dat het berigt der monniken van Midlach: Oratorium quoque celeberrimi patris, minus justa custodum vigilantia conservatum bis incendii depraedatione est devastatum" [2]) op eenen brand betrekking heeft niet van de houten kerk, door Graaf Dirk I te Hallem gesticht (zie boven bl 380–81) maar van de kapel op het eerste graf van S. Adalbert gebouwd, nadat zijne HH. Overblijfselen van daar reeds waren opgenomen [3]) Niets echter belet ons, te denken aan den brand, bij de verwoesting der abdij in 1573 aangestoken. Uit datzelfde gruis en stof der verbrande beenderen spreekt echter nog een onwraakbaar getuigenis voor de ongeschondene bewaring der Reliquiën. Immers toen in 1595 Wig-

1) Authent. copie in het Bissch. archief.
2) Acta Sanctorum (Bolland) Jun. tom. VII. pag. 89.
3) Zie *Aelberts-put te Egmond* door Prof. de Rijk. (Bijdr, I. bl. 415).

gers Cousebant de heiligdommen onderzocht, vond hij d
stukjes zegel, waarover wij ook reeds meermalen gespro
ken hebben, Welnu, bij het onderzoek door ons gedaan
hebben wij eveneens dergelijke stukjes onder de beende
ren aangetroffen, die hem ontgaan waren; wat trou
wens niet te verwonderen is, dewijl ze, door de fijn
asch bezet en omgeven, slechts door veel oplettendhei
van het beenderen-gruis te onderscheiden waren. Diezelfd
bevinding alzoo, toen door hem en thans weêr door on
gedaan, moet, dunkt ons, wel een gewigtig bewij
worden geacht voor de opgerepte bewaring gedurend
al den tijd, die tusschen de beide onderzoekingen ver
loopen is.

Thans rest ons nog, het *oude schrift* te bespreken va
eenige der perkamenten briefjes, die bij de Reliquiën ge
vonden zijn. Wij hebben daartoe op de Plaat, onder de
N° 1, 2, 7—13, 16 en 17, facsimile's verzameld, di
van de briefjes eene getrouwe afbeelding geven. In de
Inventaris (Bijlage A.) staat aangegeven, wáár elk daarva
gevonden werd N° 1, 2, 9, 12, 16 en 17 waren bi
de respectieve Reliquiën gevoegd. N° 7, 8, 10, 11—1
behooren tot het bundeltje losse briefjes van den 4en zak.
Twee zijn er onder (N° 8 en N° 13) wier raadselachtigen
inhoud wij te vergeefs trachtten te ontcijferen. Welligt
heeft dit zijn oorzaak hierin, dat ze uit een grooteren
tekst kunnen zijn uitgeknipt, aangezien op N° 13 sporen
van afgesneden letters zigtbaar zijn. Daarentegen schijnen
de kruisjes en teekens voor- en achteraan, wêer aan te
duiden dat de opschriften een geheel uitmaken. In beide
briefjes is een vreemde vorm van de letter *s* op te mer-
ken. Wij geven hier, wat wij, gemeend hebben te kun-
nen lezen, en vertrouwen, dat anderen eene betere ver-
klaring aan de hand kunnen doen.

S XPI ·

N.° 4.

erta

-et):

Hac oßa capitis S. Adelberti Diaconi collecta sunt ex reliquis membris eiusdem A.° 1595, 11° Januarij

e Confeß siue de proprij eius
cribus conglutinatis.

HIC SUNT RELIQUIE SCI EDOCI ·

nnuc gem
ter ij.
am uirginum

N. 9. RLQ SCI URBANI PBR ET CONFESSORIS.

N. 10. RLQ SCI NICECIJ EPI ET MARTIRIS

.° 12.

COSTA DE SCO DEN LENO FILIO SCI VINCENCIJ

GHIILMNNOPPQRSTTTUX.

B C C D d e E F F G h H I L M.

N N n N μ N O P Q q R

R S S T U U X Z

17. DEB HIO · SCJ · GREGORJ PAPE

8. Membra S. Hieronis
presbiteri, & Martyris
inter quae est mapilla integra

+ a Iu^m^delde / de pinnicgem [1]).
dare
dimidium / partes / s.
san[c]tis sa[n]ctarum virginum.

+ a· misit de colon[n]ia sis sa[n]ctarum virgin[u]m
c̄ x· i· ccc mill. ipse rt[?] nemo alius dare.

De eenige gissing, die wij misschien maken mogen is, dat de woorden betrekking hebben op toezending of bestemming van Reliquiën („partes sacrarum virginum"). Wat den vermoedelijken ouderdom betreft, vermeenen wij, dat het schrift zeer goed even oud kan zijn als dat der overige nummers, tot welke wij nu overgaan.

In het Bisschoppelijk Archief berust het volgende stuk, geheel en eigenhandig geschreven door Haarlems laatsten Bisschop, Godfried van Mierlo.

Ego Godefridus a Mierle Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Haerlemensis nec non Praelatus Egmondanus, nunc vero per exilium injustum in Ecclesia Monasteriensi pontificales functiones administrans Notum facio omnibus et singulis praesentes literas visuris seu audituris Quod nos anno Dni 1578 mensis Maji die vicesimo septimo [2]) deposuimus apud probum et optimum virum Petrum a Driel tunc temporis telonarium in civitate Harlemensi, ut ad usum nostrum in suas aedes et custodiam reciperet ex nobis creditis bonis et rebus, unam cistulam rubeam, plane ferream, clausam satis firmiter, sine clave ejusdem, longitudinis circiter unius pedis, altitudinis circiter dimidii pedis, et *librum unum, continentem in pergameno scripta quatuor evangelia, habentem argenteos duos uncos quibus clauditur*, praeterea crucem ex ligno sancto Dominico, vestitam ac circumdatam auro ac argento, repositam in theca ex corio, ejusdem Crucis quantitati coaptata; quae quidem idem Petrus praescriptus (ut nobis per nuncios diversos etiam in scriptis significavit) postmodum una cum parte bonorum

---

1) Of zouden we mogen lezen: rinnicgem — het tegenwoordige *Rinnegom?*

2) Dit was, zeer opmerkelijk, de dag waarop de Roomsche Magistraat Amsterdam werd uitgezet, en twee dagen vóór de Haarlemsche nonen.

suorum Coloniam transportari curavit, quae jam reservantur et manent apud spectabilem et insignem virum Franciscum de Cruce Antwerpiensem, nunc Coloniae agentem. Et quia ad aures nostras pervenit, dictum Petrum velle repetere e Colonia sua bona, quibus supradictae res nostrae conjunctae sunt, quod sine evidenti periculo amissionis rerum nostrarum et injuria nostra maxima fieri nequiret: ideo, earumdem rerum nostrarum praesertim *honoris divini cui ante 600 annos et amplius dedicatae et propriae fuerunt*, rationem habentes, ne periculo direptionis cujusvis exponantur, per praesentes nostrum hac in re procuratorem ac commissarium damus et instituimus Honorandum patrem priorem fratrum praedicatorum Coloniensium fratrem Henricum Bercheyck, ut nostro nomine possit et valeat eadem potestate acsi praesentes essemus, omni jure via ac modis possibilibus curare, ut recipiantur et custodiantur res praedictae ab eodem, eas arrestando aut quavis actione juris impediendo, ne tam grave periculum nobis immineat, hac tamen conditione, ut si dicti Petri a Driel bona, quibus nostrae res colligatae sunt, reserari aut aperiri seu dissolvi nequeunt sine sarcinarum cistarum aut serarum confractione et laesione, ut omne damnum inde quacumque occasione proveniens, id copiose pleneque resarciatur seu reficiatur sumptibus et expensis nostris. In quorum omnium fidem sigillum nostrum praesentibus impressimus et propria manu signavimus Monasterii anno 1583 die Septimo mensis Maij.

L. S. GODEFRIDUS A MIERLE qui supra.

Zoo als uit dit stuk blijkt, had de Bisschop van Haarlem, Godfried van Mierlo, op 27 Mei 1578 aan zekeren Petrus van Driel, inwoner van Haarlem, twee kostbare voorwerpen in bewaring gegeven, namelijk eenen perkamenten codex der 4 Evangeliën en een kruis, met goud en zilver omzet, en waarin eene reliquie van het H. Kruis berustte. Nu had gezegde van Driel die twee stukken met een gedeelte van zijne goederen naar Keulen laten voeren, waar zij bij eenen Franciscus de Cruce berustten. Daar hij echter thans, naar aan den Bisschop berigt was, die goederen weer wilde terug laten halen uit Keulen, begon de Bisschop van Mierlo te vreezen,

dat met al dat heen en weer brengen zijn eigendom mogt te loor gaan. Hierom gaf hij aan den prior der predikheeren van Keulen volmagt, om kruis en evangelieboek op te vorderen en in bewaring te nemen.

Het zijn echter niet zoo zeer deze bijzonderheden, waarvoor wij de aandacht van den lezer vragen, als wel datgene wat de Bisschop van de besproken voorwerpen zegt, namelijk dat zij *reeds vóór meer dan zeshonderd jaren ter eere Gods waren toegewijd en toegeëigend geworden*. (honoris divini, cui ante 600 annos et amplius dedicatae et propriae fuerunt) Wij vermeenen namelijk, dat wij ook hier weder te doen hebben met twee eerwaardige overblijfselen der Abdij van Egmond. Aan haar toch was door Dirk II Graaf van Holland een kostbare codex der 4 evangeliën geschonken (obtulit beato Adalberto unum textum quatuor evangelistarum, auro fulvo pretiosisque lapidibus circumtectum [1]). En zijn zoon Egbert, de aartsbisschop van Trier, vermaakte aan de Abdij een groot partikel van het H. Kruis in goud ingesloten (de Cruce Dominica magnam partem auro inclusam legavit) [2]). Als wij nu in het oog houden, dat Graaf Dirk in 988 [3]) overleed, dan komt de tijdsbepaling door den Bisschop gemaakt: *voor meer dan* 600 *jaren*, voldoende overeen, dewijl hij die maakte op 7 Mei 1583. Nogtans, wij willen niet verder aanhouden op de vraag, of kruis en evangelieboek, door van Mierlo bedoeld, uit Egmond afkomstig waren. Wij rekenden het vooral nuttig, hier een document mede te deelen, dat waarschijnlijk nog onuitgegeven en onbekend is. Het is in allen gevalle zeker, dat de perkamenten codex der vier evangelien, door Graaf Dirk II (met zijne gemalin Hildegardis) aan S. Adalbert, dat is

1) *Joës a Leydis: Chron. Egmund.* ed. Matthaeus pag. 147.
2) *Chron. Egmund.* pag. 11.
1) *Nuyens*: Alg. Gesch, des Ned. Volks III, pag. 49.

aan zijn klooster, geschonken, bewaard gebleven is, in de 17e eeuw in het Hollandsch collegie te Keulen berustte, ten jare 1721 in handen was van den jansenistischen pastoor Kemp te Utrecht, en op het oogenblik zich bevindt in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage [1]).

Dit belangwekkend handschrift rekenen wij ook voor het onderwerp dat ons bezig houdt, niet van belang ontbloot, dewijl ons de overeenkomst getroffen heeft, welke de lettertype van dien codex met die van de oude perkamenten briefjes heeft, die bij de Reliquiën gevonden zijn. Tot bewijs hebben wij op de Plaat, naast de facsimile's dier briefjes (N° 1, 2, 7, 9, 10, 11, 12, 16 en 17) afbeelding gegeven van de lettersoorten (N° 6, 14 en 15) van het Evangelieboek, volgens de teekeningen die door van Wijn bij zijne verhandeling over het MS. [1]) gevoegd zijn. De lezer gelieve N° 16 te vergelijken met N° 6, verder N° 1, 2, 9—12 en 17 met N° 14, en eindelijk N° 7 met N° 15.

Wij weten zeer wel, dat de hier besproken lettertype die van het Romaansche *tijdvak* is en gedurende betrekkelijk *langen tijd* heerschend was. Niets ook ligt zóó ver van onze bedoeling als te beweren, dat het eene en dezelfde hand was die ze schreef. Wat wij bedoelen is vooreerst, te toonen dat de briefjes even oud als de Evangeliën-codex *kunnen* zijn, en ten andere achten wij het, in verband met al hetgeen boven verhandeld is, minstens wel de aandacht waardig, dat de opschriften van meerdere der Reliquiën, en bepaaldelijk ook die der twee Heiligen, naar den tijd heenwijzen, waarin *Graaf Dirk II* de HH. Overblijfselen van S. Jeroen naär S. Adalberts-klooster *overbragt*, de houten kerk door een *steenen basiliek* verving, en het ligchaam van S Adalbert in een *kunstig bewerkte kasse* insloot, terwijl de bouw der nieuwe basi-

---

1) Zie *van Wijn: Huiszittend Leeven* II, bl. 329 en volgg.

liek reeds van zelf *altaarwijdingen* en insluiting van Reliquiën medebragt, — naar den tijd waarin *Aartsbisschop Egbert*, zijn zoon, behalve het bovenvermelde kruis, nog zoovele andere voortreffelijke geschenken aan het Egmonder-klooster vermaakte, waaronder eene *kas vol reliquiën* van Heiligen en een groot gedeelte van het *ligchaam van S. Agatha*, met vele boeken en reliquiën [1]). Wanneer alzoo de overeenkomst der lettertype hier in aanmerking mag komen: niet alleen verleent zij dan aan hetgeen boven over de herkomst uit Egmond is uiteengezet, eene ongemeene kracht, maar dan verbindt zij ook de geschiedenis van verscheidene der door ons behandelde Reliquiën aan die van de oudste en edelste begiftigers en weldoeners der oude Egmonder-abdij.

J. J. GRAAF.

BIJLAGEN.

A.

INVENTARIS.

I. Marokijn *lederen* beurs met opschrift: *Sancti Hieronis praesbyteri Martyris.* Hierin een *rood zijden* zak met opschrift: *Maxilla cum ossibus S. Hieronis praesbiteri et martyris.* Hierin wêer een *linnen doek*, met opschrift: (Zie op de plaat N° 18) *Membra S. Hieronis presbiteri et Martyris inter quae est maxilla integra.*

In dezen linnen doek zijn de *beenderen* gewikkeld en bij deze ligt een oud perkament (N°. 2) waarop: HIC REQUIESCIT CORPUS SCI HIERONIS.

II. Marokijn *lederen* beurs. Daarop van buiten een perkamentje: *Sancti Adelberti archidiaconi membra hic sunt recondita.* In deze beurs een *rood zijden zak* waarop: (N° 1) HIC REQUIESCUNT MEMBRA SCI ADHELBERTI CONFESSORIS XPI. Deze zak bevat:

a) een zak van 2 *linnen doeken* met het opschrift: *membra S. Adalberti*, hierin *beenderen*, stukjes *zegel* er onder, als ook een briefje: *membra S. Adelberti Leuitae.*

---

1) *Joës a Leydis, Chron. Egmund.* pag. 11.

b) vervolgens een *pakje van 2 papieren*, waarin stukjes *zegel*. Op het binnenste papiertje (N° 3) staat: *continentur hic quaedam fragmenta sigilli, (ut apparet): reperta inter membra S. Adalberti*. Onder die fragmenta sigilli ook een papiertje waarop: *Haec inter membra S. Adalberti Diaconi inventa sunt.*

c) een *kleiner linnen* zakje, waarop van buiten een perkamentje: (N° 4) *Haec ossa capitis S. Adelberti Diaconi collecta sunt ex reliquis membris eiusdem A° 1595 U°* [of 11°] *Januarii*. In dezen zak ook *beenderen*, waarbij een briefje: *Fragmenta capitis S. Adalberti collecta ex reliquiis in tumba inuentis.*

III. Marokijn *lederen* beurs, waarop:

Reliquiae SS. Virginum *Bertradae et *Weneradae. Item S. Adriani, S. Magni, SS. X^{m} martyrum, *S. Gregorii papae, *S. Martini, *S. Antonii, *S. Salvii, S. Urbani presbyteri, *S. Dentelini filii S. Vincentii, S. Praxedis, *S. Caeciliae, *S. Margaretae. *S. Luciae, S. Eulaliae, S. Emerentianae, *S. Odiliae, S. Rictrudis, S. Piranae sororis S. Presducis, *S. Anastasiae virginis, *S. Gertrudis.

In deze een *rood zijden zak*, waarop:

Reliquiae SS. Virginum Bertradae et Weneradae *repertae in tumba S. Agathae, S. Adriani, X^{m} martyrum, S. Martini. S. Salvii, S. Urbani presbyteri. S. Magni, S. Gregorii, S. Antonii, S. Dentelini filii S. Vincentii. S. Margaretae, S. Eulaliae, S. Ceciliae, S. Luciae, S. Odiliae, S. Gertrudis, S. Anastasiae, Quibus addide (sic) de S. Pirana sorore S. Presducis. Item S. Praxedis, Eulaliae, Luciae Rictrudis, Emerentianae, Annae M.

In deze weder een *katoenen* en een *linnen doek* waarop nogmaals alle namen.

In deze doeken zijn de reliquiën verder op de volgende wijze ingepakt:

a) een *linnendoekje*: waarop: *Reliquiae S. Praxedis, S. Eulaliae, S. Luciae, S. Rictrudis, S. Emerentianae, S. Berthradae et Weneradae*. Hierin ook de gezegde Reliquiën en daarbij een oud perkament (op de plaat N° 16) waarop: (H)IC REQUIES (C)UNT MEMBR(A) SCARU(M) (VI)RGINUM BERTR(ADAE) ET WENERADAE.

b) een *groen zijden gazen pakje*, waarop: *Reliquiae S. Gregorii papae, S. Martini, S. Salvii, S. Urbani presbyteri, S. Denleni filii S. Vincentii*. De gezegde Reliquiën er in, met de briefjes onder N° 9, 12 en 17 van de plaat vermeld.

c) een *katoenen zakje*, waarop, *S. Margaretae, S. Eugeniae, S. Lu-*

ciae, *S. Odiliae*, *S. Anastasiae virg. S. Gertrudis*, *S. Ceciliae.* De gezegde Reliqq. er in.

d) een *zijden met ruitjes gewerkt zakje*, waarop: *S. Magni martyris. S. Adriani martyris.* De reliquiën er in.

e) de losse reliquiën van *S. Pirana* (bis), *S. Antonii*, *S. Annae*, *SS. X^m. martyrum. SS. Gomari* et *Huberti.*

IV. Marokijn *lederen* beurs, waarop:

Plurimae diversorum Sanctorum Reliquiae, *quorum tituli vel sunt confusi vel deperditi*, *collectae ex variis celeberrimis tumbis.*

In deze wêer een *rood zijden zak*, met nagenoeg *hetzelfde opschrift.*

In deze wêer een *linnen zak* met nagenoeg *hetzelfde opschrift.*

In dezen linnen zak eene menigte *beenderen*, waaronder *wierookkorrels* en stukjes *zegel*, en een bundeltje van verscheidene perkamenten *reepjes*, met de namen van de Heiligen: Brigida, Nicecius (N° 10), Audilia, *Benedicta, en de andere die reeds boven (bl. 389–90) medegedeeld zijn, alsook de twee onleesbare briefjes op bl. 402–03 besproken.

V. *Rood-zijden zak*, met opschrift *Notae R* (is verder afgeschroeid, maar gaf vroeger te lezen *eliquiae *Undecim millium Virginum martyrum*).

In deze een *linnen doek* met opschrift **Reliquiae SS. XI^m Virginum.* Hierin verschillende beenderen, met briefjes daartusschen van de 11 M. HH. Maagden.

B.

In nomine Domini Amen. — Anno a Nat. Dni milles. sexcentes. trigesimo Indictione XIII Pont^us S^mi D. N. Urbani PP. VIII anno septimo die XV Octobris comparuit coram nobis *Joanne Alberto Bannio* J. Utr. Doctore Cathed. Eccl. Harlem. Canonico notario aplico ac Judice ordinario *R.P. Arnoldus de Witte* Ordinis minorum S. Francisci de regulari observantia Provinciae Coloniensis alumnus ac missionarius ad propagationem Euangelicam in dicta Cathedr. civitate nobiscum residens, qui ad instantiam Adm. R^dorum Ampliss. et Eximiorum Dnorum Decani et ceterorum canonicorum ac totius Capli dictae Cathedr. Eccliae Harlemensis omni meliori modo ac forma tactis per eum corporaliter Sacris Scripturis deposuit certificavit et juravit ad Dominum Deum suum, se ex speciali commissione Adm. R^di et Ampliss. Dni

Judoci Catii S. The. Licent. dictae Cathedr. Eccle Decani requisivisse certas reliquias Gloriosissimi Confessoris Christi Divi *Bavonis* dictae Cathedr. Eccle. Harlemensis Patroni, easque se anno milles. sexcentes. trigesimo mense majo invenisse *Coloniae Agrippinae* in *Monasterio S. Clarae* nuncupato ad Praesentationem B. M. V., quod exstat in *platea Campanaria* (*vulgo de klokergas*) certificans easdem ibi per multos annos requievisse et ad dictum locum ab Adm. R[do] Patre *Nicolao Wiggerio Coussebant* dicti ordinis ac Provinciae Coloniensis tertium Provinciali ministro circa Annum Dni 1598 esse delatas, ibidem repositas et in summa veneratione habitas. Declaravit insuper sub juramento ut supra se a dicto Patre *Nicolao Wiggerio* saepius audivisse has esse verissimas Reliquias S. Bavonis Confessoris *ex Tomba S. Adelberti Confessoris Chri ab eodem acceptas;* quod factum fuisse putat (quantum meminit) praesentibus vel Ill[mo] *D. Sasboldo Vosmero* per Hollandiam caeterasque Belgii foederatas Provincias *Vicario Aplico* vel Adm. R[do] D. *Guilielmo Copallio* sedis vacantis Harlemensis *Vicario Generali* nec non R[do] D. *Adelberto Eggio* tum *Canonico Harlemensi* et postea etiam ejusdem Sedis vacantis vicario Generali atque *Mgro Jasparo Stolwijck* Sacellano curato dictae Cathedr. et Parochialis Ecclesiae D. Bavonis Harlemensis, in aedibus Expertiss. *D. Joannis Duvii* Medicinae Doctoris ac Reipub. Harlemensis medici excellentissimi. Declaravit etiam dictus comparens sub juramento ut supra, quod Caplum Cathedr. Eccl. S. Bavonis Gandensis per D. ac magistrum *Wijbrandum Frisium* ibidem canonicum saepissime pro dictis Reliquiis obtinendis apud dictum Patrem *Nicolaum Wiggerium* institerit, rogarit ac supplicarit, sed semper iisdem fuisse ejusmodi petitionem negatam, dictumque P. Nicolaum Wiggerium saepius dixisse dicto comparenti haec aut similia verba : Ego veneror Dnos Canonicos ac Capitulum Cathedr. Ecclesiae Harlemensis, et ideo volo hasce Reliquias S. Bavonis ipsis Dnis Canonicis ac Capitulo Harlemensi reddendas, adjiciens etiam: Ego mando tibi *P. Arnolde* ut has Reliquias S. Bavonis quas ego scio esse verissimas et indubitatas post mortem meam restituas ac tradas Dnis Canonicis et Caplo Cathedr. Eccl. S. Bavonis Harlemensis quibus ego plurimum defero. Deposuit insuper dictus comparens quod dictas Reliquias S. Bavonis nomine Ampliss. et eximiorum DD. Decani et Capli Harlemensis petitas, ab Adm. Rdo P. *Theodoro Rijnvelt* Provinciali Coloniensi fratr. minorum de observantia supradict. mense

maio acceperit hoc anno currenti ac supradicto, et ex *monasterio S. Clarae* supradicto detulerit et custodi *P. Constantio* sacerdoti ejusdem ordinis ac *Conventus sui Coloniensis* (nuncupati *ad olivas*) tradiderit custodiendas; quas vigesima quarta maji Colonia discedens secum reverenter assumptas, die vigesima septima maji Harlemum transtulit et die secunda mensis Junii eodem anno, quae fuit Dominica infra Octavam Corporis Christi, Adm. Rdo Amplissimoque D. *Judoco Catio* Decano Harlemensi supradicto sub vesperam tradidit. Quas Reliquias in oratorio dicti Ampliss. D. Decani honorifice repositas cum oculariter inspiceremus, invenimus eas inclusas Arculae enz. (Hier volgt van de Reliquie eene naauwkeurige beschrijving, die thans voor ons minder belang heeft). In ipsa membrana cui appendebant sacrae Reliquiae, erat *propria manu P. Nicolai* scriptus litera Italica seu cursiva sequens verborum contextus: *D. S. Bavone Confess. sive de proprii ejus corporis cineribus conglutinatis;* quarum omnium ac singularium rerum, pixidis seu capsulae, involucri, ac duarum membranarum figurae ad vivum suis coloribus ac lineamentis a *Petro Grebbero* Harlemensi pictore praestantissimo expressae in frontispicio originalis hujus instrumenti appositae sunt Unde dictus comparens *P. Arnoldus de Witte* juramento suprascripto ad Sancta Dei evangelia deposito, declaravit et certificavit hasce Reliquias in talibus involucro ac membranis ut praefertur longo tempore fuisse in dicto *monasterio S. Clarae* servatas, et esse easdem quas secum ad instantiam Praefati Ampliss. D. Decani Harlemensis Colonia ex dicto monasterio S. Clarae a Rdo Patre *Theodoro Rijnvelt* Provinciali Coloniensi supradicto sibi traditas et acceptas transtulit, quasque supradictus R. P. *Nicolaus Wiggerius* asseveravit esse indubitatas ac verissimas S. Bavonis Confess. Reliquias per ipsum *ex dicta Tomba S. Adelberti* ut praefertur acceptas secum Coloniam detulit, et Dnis Canonicis ac Caplo Cathedr. Eccl. S. Bavonis Harlemensis reddendas et tradendas voluit ac ipsi comparenti hoc mandavit. Quae sacrae Reliquiae hoc eodem anno die 15 Octobris coram Adm. Rdis Ampliss. eximiisque Dominis Judoco Catio Decano supradict. profitente has esse easdem Reliquias quas a dicto P. Arnoldo ut praefertur accepit nec non DD. Florentio ab Alkemade J. Utri. Lto. Quirino Costero S.T.L. Joanne Buggaeo S.T.L., Joanne Alberto Bannio J. Utriusque Doct. Leonardo Mario S.T. Doct. Joanne Benio S. Theol. Licent. Canonicis Capliter comparentibus, nec non Sebastiano Hoochkamer S. Theol. Licent.

Pastore Roterodamensi. D. Balduino Catio S. Theol. Bacc. Form. testibus ad hunc actum expresse vocatis et rogatis, apertae, inspectae, reclusae et condigno honore ac reverentia repositae fuerunt in supradicto Oratorio Chorum Cathedr. Eccles. Harlemensis repraesentante. In quorum omnium ac singulorum fidem venerabiles Dni de Caplo supradicto petierunt a me Confratre suo Notario Aplico ac Judice Ordinario confici ac conscribi praesens Instrumentum sigillo dicti Capituli ac meis notarialibus sigillo et Parographo communitum quod in hac ipsa forma feci ac edidi. Actum Harlemi loco et tempore et coram testibus supradictis rogatis et requisitis, qui cum deponentibus ac requirentibus hujus instrumenti primae membranae singulatim propria manu subscripserunt.

Sign. Ego F. P. ARNOLDUS DE WITT. Ord. min. regul. obs.

Testor et signo J. A. BANNIUS $^{15}/_{10}$ J. U. Doct. 1630. Cath. Eccl. Harl. Canon. Notar. Aplicus et Judex ordin. SSt.

Ego JUDOCUS CATZIUS Decanus et Archipresbyter. C. E. H.
Ego FLORENTIUS AB ALCKEMADE J. U. L. C. E. H. Can.
Ego QUIRINUS COSTERUS Cathedr. Eccliae Harlemen. Canonicus S. Theol. Lic.
Ego JOANNES BUGGAEUS S. Th. L. Cath. Eccliae Harlem. Canonicus.
Ego JOANNES ALBERTUS BANNIUS Cath. Ecc. Harl. Canonic. J. U. Doct.
Ego LEONARDUS MARIUS S. Th. D. Cath. Ecc. Harl. Canonicus.
Ego JOHANNES BEEN. S. Th. L. Cath. Eccl. Harl. Canonicus.

R. K. PASTOORS EN ANDERE PAROCHIEPRIESTERS, OP BIJGEVOEGD TIJDSTIP AANWEZIG IN HET TEGENWOORDIG BISDOM VAN HAARLEM.

(Vervolg van blz. 193.)

HAARLEM.

A° 1261–72. Arnoldus de Alckemade persona; met zijn broeder stichter der Abdij van Leeuwenhorst.
Oorkondenb. II. N° 77, 231.

〃 1303. Dirck die pape tot Haerlem. Orig. v. Rijnsb.

〃 1312. Heer Florens, Prior van de Jacobijnen te Haarlem.
Cartularium van S. Catryne te Utrecht.

〃 1312. Prior et frater Andreas Lector Domus Praedicatorum in Hairlem, et prior domus Sancta Marie de Monte Carmeli ibidem. Ibidem.

〃 1314. en 1315. Mr. Gherart, scholaster van Haerlem, Provisoer ende Deken van Kenemerland. Ibid.

〃 1314. Broeder Nyclaes vau Remmerswaele, Prior van de Predicaren te Harlem. Ibid.

〃 1314. Broder Henric, Prior van onse Vrouwen-broeders van den Carmeliten te Harlem. Ibid.

〃 1316. fer. 4 post Remigii. Nycholaus de Zande, curatus et decanus confraternitatis Beate Marie in Haerlem.

〃 〃 Jacobus, presbyter et rector scolarum } provisores
〃 〃 Johannes Hove. } confrat.

〃 〃 Johannes de Ghoes, cappellanus beghinarum } servitores,
〃 〃 Johannes de Berghen. } confrat.

Bissch. Archief: Vicarie-brief.

〃 1325. Arnout Moribus en Nyclaes van den Zande: prochiepapen in Harlem. Cart. S. Catr. Utr.

〃 1341. in vigilia beati Mathei ap. Jacobus de Zassenhem, vicecuratus in Harlem. Bissch. Arch. Vic-brief.

〃 1341. des maenendaeghs na sinte bavendagh. Jan Ponciaenssone, prochipape in Haerlem. Ibid.

〃 1342. Diric Olout, priester capellaen in die prochikerke van Harlem. Cartul. S. Catr. Utr.

〃 1348. Mag^r Henricus de Geldonia, curatus. Mier. II. 749.

A° 1357. Willem Heerman cureyt.
Invent. van 't Leidsch. Arch. I. bl. 18.
" 1361. Jan die Gruter, vicecureyt der prochikercke v. Haerlem.
Cart. S. Cat. Utr.
" 1368. 11 Aug. Nicolaus de Beeck, perpet. capellanus in eccl. Harlemen. Bissch. Arch. Vicarie-brief.
" 1373. die natali S. Stephani prothomart. Theodoricus fil. Vopponis presb. canonicus B. M. Hagiensis curatusque ecclesiae Harlemen. Ibid.
" 1382. fer. 6 post octavas [sic] pasche. Florentius fil. Johannis, decanus confraternit. Domine nostre in Haerlem et Walterus Louwe presbyteri. Ibid.
" 1392. 4 Juny. Joannes die Blote fil. Theodorici Blote: vicaris van S. Nicolaas-altaar in S. Bavo. Ibid.
" 1392. 4 Juny. Theodoricus filius Rembrandi: rector scolae puellarum in Haerlem. Ibid.
" 1400. in Sabb. post dominicam jubilate. Gerbrandus de Couster, curatus ecclesiae paroch. Harlemen. Ibid.
" 1401. 4 Januar. Idem. Ibid.
" 1400–26. Willem van Scoten commandeur van St. Jan.
Invent. v. 't Haarl. Arch. I. bl. 10, 16.
" 1407. 5 Nov. Hugo dictus goudtsmidt: curatus eccl. parochialis Sanctorum Petri et Pauli apost. Begginarum in Haerlem. Bissch. arch. Vicarie-brief.
" 1429. Gerrit vice-cureyt. Invent. v. 't Haarl. Arch. I. bl. 18.
" 1429–52. Gerryt van Scoten commandeur van St. Jan.
Ibid. bl. 18, 22.
" 1443. Meester Jan Claesz. vice-cureyt van der Prochiekercken binnen Haerlem. Cartul. S. Cath. Utr.
" 1459. 25 Oct. Theodoricus Engbertus vicecuratus et Simon Michaelis sacellanus eccl. Harlem.
Bissch. arch. Vicarie-brief.
" 1464. 28 Maart, aan Jean Rosenburgh gave van de Pastory.
Bruss. Arch.
" 1474. Theodricus Engelbertsz. priester, vice-cureit van de parochiekerk te Haarlem. Cartul. S. Catr. Utr.
" 1486. 25 Apr. Mr. Nicolaes Sael de Hoern: vicaris van S. Nicolaas-altaar in S. Bavo. Bissch. arch. Vicarie-brief.
" 1508. 29 Jan. Gerardus Wit benoemd voor eene vicarie op S. Jan Evang.-altaar in S. Bavo, welke vicarie vaceerde door overlijden van Garbrandus Rijck. Ibid.

A° 1514. Aelbrecht Hermansz. pastoer [Ridder?] van St. Jan.
Inf. B. bl. 29.

" " Mr. Reinier Wynant oudt omtrent 63 j. als hier voortijts gedient hebbende in de cure van Haerlem zooals vice-cureyt als cappellaen omtrent 32 j. ... te weten omtrent 29 j. als cappellaen ende de leste $2^1/_2$ j. als vice-cureyt. Nu omtrent $1^1/_2$ jaer niet gedient en heeft.

Er waren destijds slechts omtrent 10,000 com. terwijl er vóór vier à 5 j. wel 14,000 zijn geweest. De parochie Haarlem bevatte oudtijds behalve de stad, de dorpen of buurten: Heemstede, Overveen, Tetroede, Aelbertsberge, Schoten, Haerlemmerlede ende Schalcwyck, welke plaatsen verzorgd werden door de vier capellanen, die gelijkertijd onder en naast den vice-cureit de Katholieken der stad van dienst waren. Er worden als capellanen genoemd Mr Laureys Pietersz. oudt 35 j. Mr Simon Jacobsz. oudt 64 j. Mr Cornelis Gerbrantsz. oudt 34 j. ende Hr Claes Claesz. oudt 34 j. als nu capellanen binnen der voors kercke.

Ibid. bl. 13. (ad sensum).

" 1517. 11 Dec. Judocus Reyneri, possessor vicariae in altari S. Jois Evang. Bissch. arch. Vicarie-brief.

" 1518. 28 Jan. Willem Claesz. Wollewijn, priester: besitter des cappelrijes op S. Geertruits-altaer in S. Bavo. Ibid.

" 1522. 16 Mei. Georgius de Teemske, Utr. J. D. Praepos. et archidiacon. ecclesiarum de Cassele et Haerlebeecken, nec non curatus eccl. paroch. S. Bavonis in Haerlem. Ibid.

" 1522. 17 Mei. Ripprandus fil. Joannis de Craeck: gepresenteerd voor eene vicarie op S. Lucas-altaar in S. Bavo. Ibid.

" 1530. Pieter Jacobsz. priester, sticht eene vicarie in S. Bavo. Ibid.

" 1535. 30. Nov. Mr. Sijbrant Jansz. kapellaan van S. Joosten-altaar in S. Bavo. Ibid.

" 1537. 9 Nov. Johannes de Gogh, canonicus S. Salvatoris Traject. possessor et rector vicariae in altari nativ. Dom. seu B.M.V. in puerperio. Ibid.

" 1538. 18 Maart. Mr. Jacob van Schoorl: beneficiant in de kercke van Haerlem. Ibid.

" 1539. in profesto S. Agnetis V. M. Jodocus Petri: pastor leprosorum et postea pater conventus S. Mariae. Ibid.

A° 1549. 24 Apr. Nicolaes Albrechtsz. vicaris van S. Joostenaltaar in S. Bavo. Ibid.

" 1561. 6 Nov. Joannes Fopponis, Petrus Adriani Hals, et Judocus Reyneri presbyter ac vicarius eccl. S. Bavonis Harlem. getnigen bij de inbezitneming van den Haarl. Zetel door Bisschop van Nieuwland. Bissch. arch.

" 1562. Mr. Thomas Laurentsz. capellaen. Ibid. Lijst van Vicarie-goederen.

" 1567. Hr. Nicolaes Pietersz. kapellaan der parochiekerk van S. Bavo. Cartularium van S. Catrijne te Utrecht.

" 1567. Hr. Jacobus Gans, praepositus virginum dive Catharine Conventus Harlem. Ibidem.

" 1568. 3 Mei. Hr. Joost Pietersz. en Hr. Claes Fransz. Zwart: priesteren, memoriemeesteren in der parochiekercke der stede van Haerlem. Bissch. Arch. Lijst v. Vic.goederen.

" 1574. 24 Nov. Mr. Symon Gregorii, vicaris van het altaar van S. Jan-Evang. Ibid. Vicarie-brief.

" 1574. 24 Nov. Pancratius Hugonis et Hermanus Cornelii: presbyteri in Haerlem. Ibid.

" 1580. 16 Maart. Mr. Albertus Canter Wilhelmi fil. gepraesenteerd voor de vicarie op O.L.V.-altaar, de noot Goids in S. Bavo, welke vicarie vaceerde door overlijden van Nicolaas Francisci fil. Swart. Ibid.

HAASTRECHT.

A° 1280. Ambrosius sacerdos de Haastrecht. E. L. 34 fol. 24 v°.

's HAGE.

A° 1323. Hugo de Scaldia, curatus Orig. v. Loosduinen.

" 1362. Henricus Hannaert, prochipaepe. Ibid.

" 1465. Petrus de Ryck, curatus. Orig. v. 's Gravezande.

" 1497. Jan Huygesz. [pastoer] door zijne tusschenkomst wordt geld verstrekt voor zes zielmissen. Uit een M. S. berustend op Wiarda-State bij Leeuwwarden.

HARDINXVELD.

A° 1105. Ravengerus presbyter parochianus. Oorkondenb. I. N° 95.

HARINCKHUIZEN.

A° 1514. Pauwels Janszoon pastoer oudt omtrent 38 j. Hij heeft 140 com. Inf. B. bl. 144.

HAUWERT (Oudebokswoude.)

A° 1494. Hr. Jan Jansz. past. oudt 65 j. Inf. A.

" 1514. Hr. Bouwen Rebbecoenezoon oudt 55 j. die pastoer is geweest 13 j. Hij heeft 105 com. Inf. B. bl. 89.

HAZERSWOUDE.

A° 1292–93. Eustatius rector. Inv. v. Leid. bl. 5.

" 1327. Petrus rector; zijn voorganger was Jacobus. Na zijn dood belooft de Graaf die kerk aan Nicolaas Stevensz. van Voorschoten. Mier. 11. bl. 416.

" 1351. Hugo van Koudekerck prochiepape. Inv. v. Leid. bl. 4.

" 1384–86. Willem Buser prochiepape. Inv. v. Leid. bl. 4.

" 1451. Hr. Dirc Claesz. pastoer. Cartularium van S. Catryne te Utrecht.

" 1485. Hr. Symon Jansz. cureit. Ibid.

" 1490. Hr. Florys Adriaenszoen: cureit. Ibid.

" 1514. Fr. Joes Pauli ord. St[i]. Jois in Haerlem, pastoer oudt 27 j. Er zijn 400 com. Inf. B. bl. 305.

" 1533. 17 Junii. Joost Clemensz. Wttenhage, ridder van St. Jan en pastoor alhier. Arch. v. Haarl. bl. 245.

" 1542. Garbrand van Alkmaar pastoor. Ibid.

" 1567. Philips Henricsz. van Hogensteyn: pastoor. Ibid.

" 1568. Nalatenschap verdeeld van Zal. Heer Garbrant Claes-soon in leven pastoor van Hazerswou. Ibid.

" 1569. Hr. Dirck Gerritsz. de Vrije: pastoor. Ibid.

HEEMSKERK.

A° 1215–38. Henricus. Oorkb. I. N° 247, 325.

" 1326. Johannes de IJboxdorp presbyter, officians ecclesiam. Cart. Egm. fol. 79.

" 1374–75. Hr. Niclaes van Alcmaer cureit of parochiepaep. Cartularium van S. Catryne te Utrecht.

" 1485–90. Mr. Pieter van der Beets; cureit. Ibid.

" 1494–1514. Pieter Wijbrantsz. pastor, oudt 36 j. In 1514 heeft hij omtrent 300 com. Inf. A. en Inf. B. bl. 29.

" 1542. Gregorius Nicolaasz. pastoor. Cart. St. Cathar.

" 1567–69–76. Franck van Dobben (Dubbius) Willemsz. pastoor. Cartul. S. Catr. Utr.

" 1576. 7 Sept. Hr. Frank Willemsz., ridder van St. Jan en pastoor. Hij vraagt alimentatie. Arch. v. Haarl. bl. 256.

HEEMSTEDE.

A° 1514. Hr. Pieter Florisz. oudt 46 j. (Niet vermeld onder de capellanen te Haarlem). Hij zegt dat zijn volk te kercke behoert ende hare Sacramenten haelt tot Haerlem. Inf. B. bl. 47.

HEENVLIET.

A° 1511.? Angelus Willemsz. Merula geb. te Briele a° 1482, priester gewijd te Utrecht, 5 Apr. 1511. Zie W. Moll.

'S HEER-AARTSBERG.

A° 1566. Hr. Arend Pijn pastoor. Sent. van den H. en Prov. Raad v. Holl. bl. 364.

'S HEER-HENDRIKSKINDEREN.

A° 1353. Pieter Vinne Canonicus van St. Pieter te Middelburg, ben. in plaats van Wijlen Jan Dankelum. E. L. 22. fol. 62.

HEILO.

A° 1226 (vóór). Reybrandus sacerdos de Heylo. Oorkb. I. N° 292.
" 1231. Lubbertus. Ibidem. N° 325.
" 1353. Johannes dictus Starcke curatus. Hij sticht eene kapellanie alhier. Cart. Egm. fol. 66.
" 1455. Mr. Symon Caelman canonicus cameracensis, rector parochialis ecclesiae de Heylo. Orig. v. Egm.
" 1494. Hr. Jacob Symonsz. Vice-cureyt oudt 31 j. Hij bediende ook Oesdom. Inf. A.
" 1514. Mr. Willem Osmer cureyt in Heylo en Oesdom oudt 50 j. Hij heeft 430 com. Loss. pap. v. Egm. en Inf. B. bl. 37.
" 1539. Willibrordus filius Johannis pastor. Hij is later door den Abt van Egmond teruggeroepen of ontzet. Loss. pap. v. Egm.
" 15...? Barent Govertsz. Kelder te Egmond en pastoor te Heilo, benoemd door den abt, wiens regt betwist werd door Mr. Frans v. d. Eyck, waarover proces voor het Hof. Ibidem.

(Wordt vervolgd.) A. V. L. *S. J.*

DE PAROCHIE MONSTER-AMBACHT EN MONSTER. [1])

I.

Met zekerheid kan niet worden aangegeven waaraan het dorp Monster, in het Westland gelegen, zijn naam heeft te danken. Sommigen denken aan een klooster, al is daarvan geen spoor, noch in de oorkonden, noch in de volks-overlevering; andere willen in Monster, en dit schijnt met meer grond, slechts zien een voorname kerk in de nabijheid van de Maas. Het oudste stuk waarin gesproken wordt van deze plaats is de bekende giftbrief, waardoor de H. Ansfried, Bisschop van Utrecht ten jare 1006 verschillende zijner goederen wegschenkt aan het kort te voren door hem gestichte Benedictijner klooster te Hoonhorst bij Amersfoort. De Bisschop zegt in dien brief: „ecclesiam Mase-Munster" dat is, de kerk Mase-Munster. Het gemelde Klooster te Hoonhorst, sedert de overplaatsing binnen Utrecht, de St. Paulus-abdij genoemd, behield het patronaat regt over Monster tot het jaar 1273, wanneer dit werd afgestaan aan Graaf Floris V, die slechts drie jaren later alle zijne regten overbragt op de Norbertijner abdij te Middelburg in Zeeland.

In een stuk daags na St Servaas 1238 geteekend, zegt Otto, verkozen Bisschop van Utrecht, dat Machteld, Gravin van Holland, eene kerk had gesticht in Villula ad arenam, vulgariter Zande ('s Gravenzande) zich uitstrek-

1) Deze geschiedkundige schets is gedeeltelijk ontleend aan *Iets* en *Nog iets over Monster en Poeldijk in Delfland* door den Zeer Eerw. Heer A. v. Lommel S.J. geleverd in den Godsdienstvriend van Julij — October 1868. Eenige nadere verklaringen dankt de Schrijver eveneens aan Z.E.W.

kende van de oude Maas af met een bogt tot aan Maassluis, welke tusschenruimte tot dan toe had behoord aan de parochie van Monster. Vier jaren later gaf dezelfde Machteld met Graaf Willem II het personaat der kerk te 's Gravenzande ter bediening aan de praemonstratenser-heeren van Mariën-Weert in Gelderland.

Als men bedenkt, dat omtrent 1276 de Haag als parochie van Munster werd afgescheiden (zie Bijdragen voor de geschiedenis van het Haarlemsche Bisdom Deel I blz. 72 en 73) dan kan men gereedelijk afleiden, dat de parochie van Monster oorspronkelijk zeer uitgebreid moet zijn geweest. Tot aan de hervorming toe bleef dezelve ook nog zeer aanzienlijk, want behalve het dorp van dien naam omsloot zij Terheyden, Poeldijk en een gedeelte van Loosduinen. In 1515 bedroeg het getal communicanten 862 of 63.

Het kerkgebouw, thans door de hervormde gemeente in gebruik, is niet de oorspronkelijke kerk der parochie, maar schijnt welligt tweemalen van de grondslagen af vernieuwd. Deze bewering berust op een zegel vroeger aan Schepenen-brieven van Monster gehecht, en thans nog berustende in het rijksarchief te 's Hage.

Aangaande de kerk van Monster leest men in de oudheden van Delfsland bladz. 343. „de parochie-kerk had tot patroon gekozen den H. Machutus, anders Maclovius genaamd, dewelke naar het schrijven van Baronius in Vrankrijk en Britanje statiglijk wierd geviert op den 15 van November. De gemelde kerk bezat aanzienlijke reliquiën van deezen Machutus; dewelke van alle kanten bezocht wierden tegen de vallende ziekte."

Van genoemde reliquiën uit de parochie-kerk is niets meer bekend, zeer waarschijnelijk zijn ze ook door de beeldstormers vernield. De tegenwoordige pastoor heeft echter in het jaar 1867 eene zeer schoone reliquie van

den H. Machutus voor zijne kerk ten geschenke ontvangen van den pastoor van Zwijndrecht bij Antwerpen in het Bisdom Gend, den ZeerEerwaardigen Heer J. B. van Bavigem, die schrijft, dat 's jaarlijks van heinde en verre zieken en gebrekkigen deze reliquiën komen vereeren en dat vele wonderbare genezingen volgen.

Het is onzeker, aan welke geestelijkheid oorspronkelijk de geestelijke zorg over de uitgebreide parochie van Monster-ambacht was toevertrouwd; zelfs is het onzeker, of wel de Benedictijnen, na het verkrijgen van den bekenden giftbrief van den Utrechtschen Bisschop Ansfried, de parochie van Monster hebben bediend, doch men kan wel voor zeker aannemen dat de Norbertijnen van Middelburg, in 1276 doòr Floris V begiftigd met het patronaat-regt over Monster, sedert dien tijd Kloosterheeren tot zielzòrgers hebben gezonden.

De namen der geestelijkheid van Monster-ambacht tot het einde der vijftiende eeuw zijn voorhands mij niet bekend, doch van dien tijd af vindt men eenige namen in oude bescheiden opgeteekend. Zoo vindt men in het jaar 1494 dat *Allart Aerntzoon* pastoor te Monster is, zijnde oud 40 jaren. In 1515 was te Monster kapellaan: *Hendrick Bont* religieus van Middelborch, oud 40 jaren. In 1539 in November vindt men opgeteekend *Claes Claeszoon* kapellaan. Deze is in September 1539, omdat hij verdachte geschriften aan huis had, voor den Stadhouder van Holland ontboden en „bij advyse van den Hoeve" door den provisoir van Delfland correctioneel gestraft, doch op goede getuigenis van den toenmaligen pastoor van Monster, die niet genoemd wordt, en door tusschenkomst van Utrechts Bisschop op vrije voeten gesteld; sedert die sententie heeft hij „hem eerlicken gedragen, ende nu es van goeder conversatie, die in den dorpe veel doechts doet."

Een weinig te voren hadden zich in het dorp Poeldijk

dat tot de parochie van Munster-ambacht behoorde, eenige wederdoopers genesteld, over welke men in de bescheiden van het Leenhof van Holland omtrent Poeldijk vindt opgeteekend: „*destyds wierp zich daar op eenen die hem uytgaff voor coninck, een man Godts meer dan Moses ofte eenich profeet.... aen wien Godt een paert, swaert ende eene croone sou geven.... die wonderen sou doen.... door wien de werelt sou gestraft worden*...... Hij hield ten huize van Jutte Ewoudtsdhr. zijne vergaderingen en bragt met zijn aanhang de gantsche streek in rep en roer. Het fraai tafereel van hangen, wurgen, verdrinken, vierendeelen enz. der medepligtigen beslaat verscheiden bladzijden der criminele vonnissen in 1535 en 1536 in den Haag gewezen".

In bovengemeld jaar 1539 wordt ook gesproken van *Broeder Michael*, Witheer, die hier vroeger pastoor is geweest. In 15[44?] vindt men *Willem van Naeldtwijk*; nadat hij hier te Monster kapellaan geweest was, werd hij pastoor te Oud-Vlissingen, waar hij in 1548 nog verbleef, toen oud zijnde 36 jaren. In 1548 is *Albrecht van Assendelft Barthoudsz.* pastoor te Monster; hij wordt toen gezegd oud te zijn circa 39 jaren en in 1532 geprofest. Hij bekwam eenige stemmen voor de waardigheid van Abt van O.L.V. v. Middelburg. In 1561 is *Lambertus van Olmen*, geboren in het jaar 1521, pastoor te Monster, en terzelfder tijd *Joannes Cornelii Hagensis* kapellaan van die parochie.

In de Oudheden van Delfland staat op bladz. 345 dat zekere Wouter Simonsz., „die van het geloof is afgeweken", pastoor te Monster is geweest. Deze afvallige Wouter Sijmons, was nooit pastoor van Monster, maar zwervend predikant of hagepreker, nadat hij te Thienen bij Leuven het Carmelieterkleed had weggeworpen, uit Portugael bij Dortrecht als pastoor was gevlugt, sinds te Leijden zich

„onledig houdende met droogscheren ofte mechanyken-handel." Men kan over dezen man nog meer bijzonderheden vinden in de sententien van Alba en het Kerk. Histor. Archief van Kist en Moll. II, 268. In eene noot die voorkomt op bl. 8 van „de H. Jacobus Lacops" in N° XII der „Studien enz." door H J. Allard S J. bezorgd, wordt naar bl. 509 van de Historie der Reformatie van Gerardus Brandt verwezen, en aan dien schrijver de schuld gegeven, dat Wouter Simonsz. in de Oudheden van Delfland [bl. 345] als voormalig pastoor van Monster is geboekt. Daar b. v. Martinus Schookius ten jare 1650, alzoo twaalf jaren voordat Brandt zijne *Historie* schreef, in zijn Liber de Bonis ecclesiasticis bl. 488 onzen Wouter Simonsz. reeds betitelt „pastor Monasteriensis prope Hagam-comitum", mag Brandt geen schuld worden aangewreven.

Die ex-carmeliet en Jacob Wouterse, voormalig regulier kanunnik op de Woert bij Haarlem, die te Terheiden was geboren, verkondigden in 1566 en de volgende jaren in het Westland de nieuwe leer, en werden daarin bijgestaan door den afvalligen pastoor van de Lier, Arent Dirksz. de Vos, die daarenboven zijn huis en erve te Poeldijk aan zijne woelige medeapostelen had afgestaan. Van Poeldijk uit togen die mannen naar de omliggende dorpen, groote gisting, vooral afkeer van de roomsche kerk en hare trouwe priesters achterlatende. 't Zal dan ook wel grootendeels aan deze mannen zijn toe te schrijven, dat de pastoor en kapellaan van Monster in 1572 zoo weinig belangstelling bij de bevolking aantroffen.

In 1572 is *Adrianus Lacopius* van Audenaarden, of zoo hij zich zelf teekent „de la Coupe" pastoor van Monster. De meening in den Godsdienstvriend geuit, dat Adrianus zijn familienaam, Lacopius of Lacops, verfranscht heeft geteekend, is later door P^r^. Allard weersproken. Z.Eerw. meent dat Lacops eene vervlaamsching is van „de la Coupe".

Deze Adrianus wordt in 1548 gezegd oud te zijn omtrent drie en twintig jaren. Nergens vindt men aangeteekend, in welk jaar deze pastoor uit Zeeland herwaarts is gekomen; wel dat hij zich ten allen tijde heeft gekenmerkt als een voorzigtig en godvruchtig herder. Uit Estius blijkt tevens dat hij de voorlaatste pastoor van Monster, de onmiddelijke voorganger van Adrianus van Hilvarenbeek is geweest; zoodat Adrianus Anthonisz. Nemius, als de voorlaatste pastoor van Monster in de oudheden van Delfland geboekt, een en dezelfde zijn moet met Adrianus Lacops en zijn naam eene Grieksche vertaling kan zijn van „de la Coupe".

In hetzelfde jaar 1572 is *Jacobus Lacops* of de la Coupe, medehelper van zijnen broeder den pastoor van Monster. Hij is ook geboren te Audenaarden, volgens sommigen in 1542; hieruit zoude dan volgen dat hij 17 jaar jonger was dan zijn broeder, en dat hij reeds in het eerste of tweede jaar van zijn priesterschap zooverre zoude zijn afgedwaald, dat hij bij woorden en geschriften onder de onroomschen als leeraar kon optreden. Zulks schijnt evenwel minder aannemelijk; en 't is dus niet onwaarschijnlijk dat Jacobus eenige jaren vroeger is geboren, en bij zijn afval ergens in Zeeland als kapellaan werkzaam was. Estius zegt, dat de afvallige na weinige maanden tot inkeer kwam, te Middelburg in genade is opgenomen, en kort daarop naar Mariën-Weert bij Kuilenburg is gezonden. Volgens mededeelingen door de Geldersche Kanunniken aan Estius gedaan, weet men, dat Jacobus aldaar eerzaam en godsdienstig leefde, tot dat hij als kapellaan naar Monster is gezonden. Na het overlijden van zijnen broeder den pastoor van Monster, dat niet later mag gesteld worden dan in het begin van 1572, bleef Jacobus waarnemend Vicaris der parochie tot de komst van *Adrianus van Hilvarenbeek*, die in het voorjaar van 1572,

Estius zegt, omtrent Paschen, als pastoor bezit nam van die parochie. Jacobus bleef nu de medehelper van Adrianus in de herderlijke bediening en ontving met dezen de Martelaarskroon. Zijn vader, de grijze Antonius Lacops, die bij zijne twee zonen in de pastorie te Monster reeds woonde, bleef ook als vriend bij den nieuwen pastoor inwonen, en werd met de twee herders naar Brielle gevoerd. Deze eerbiedwaardige grijsaard, wist volgens Estius, de stem der natuur tot zwijgen te brengen, en zijn eigen kind tot standvastigheid in den bloedigen geloofstrijd aan te sporen.

Adrianus van Hilvarenbeek, zijn eigenlijke naam is Adrianus Joannes Beeck, in het nederduitsch Adriaen Janssen van Hilvarenbeek, kwam in het voorjaar van 1572 als pastoor te Monster, na op reis, volgens Estius, wegens hevigen storm in levensgevaar te hebben verkeerd. Hij had toen den ouderdom van omtrent 44 jaren bereikt, zooals blijkt uit een proces-verbaal eener keuze van een Abt op den 30 Maart 1548, waarin Adriaen zelf getuigt omtrent 20 jaren oud te zijn; en wijl hij optreedt als stemgeregtigde, moet hij reeds meer dan een jaar in de abdij hebben verkeerd. Estius zegt, dat hij 25 jaren in het Klooster had doorgebragt, toen hij naar Monster kwam, doch dit is blijkbaar eene vergissing, want in 1561 was Adrianus Beeck reeds pastoor te St. Aechten op het eiland Walcheren. Slechts weinige maanden mogt hij als herder te Monster werkzaam zijn, want reeds in Julij van hetzelfde jaar werd hij met zijn medepriester verraderlijk opgeligt en gevankelijk naar den Briel gevoerd, waar zij reeds den 9 Julij van hetzelfde jaar om hunne trouw aan de R. K. Kerk wreedaardig zijn ter dood gebragt.

Betrekkelijk het verraad op den Herder van Monster gepleegd, leest men in een verslag van een getuigen-verhoor, gehouden te Delft den 17 Februarij 1634 de na-

volgende bijzonderheden: Cornelius van Reijnegom, deken der collegiale kerk van Naaldwijk oud 52 jaren, gevraagd zijnde of hij iets had mede te deelen omtrent de dienaren Gods die te Brielle den dood hadden ondergaan, zegt in het latijn hoofdzakelijk het volgende:

„Ik heb een Jan Vrouwelingh gekend, een mensch uit de volksklasse, die den dienaar Gods Adrianus van Hilvarenbeek, van de präemonstretenser orde en pastoor te Monster bij 's Hage, op volgende wijze heeft verraden. Nadat de Watergeuzen de geestelijkheid van Gorcum in den Briel hadden opgebragt, kwamen zij ook te Monster des nachts den pastoor opsporen. Zij wisten hem niet te bemagtigen, doch ziet, Jan Vrouwelingh biedt zich als verrader aan. Hij begaf zich naar de pastorie en klopte aan de deur, voorgevende dat hij den Herder kwam roepen ter begeleiding naar een zieke. Door de dienstmaagd ondervraagd, of er geen gevaar was, antwoordde hij: neen er is geen gevaar; waarop de pastoor zich kleedde om met den trouwelooze uit te gaan. — Onmiddelijk hierna is de pastoor door de Brielsche geuzen aangegrepen, naar de zee gesleurd, in een visschersbuis geworpen en naar den Briel weggevoerd. Onderweg moest Gods dienaar, zoo hij klagen of zuchten mogt, van den onverlaat hooren: Schep moed, heer pastoor! morgen vóór achten zult gij aan de galg hangen.

„Toen later de booswicht te Naaldwijk was teruggekeerd, heb ik hem dikwijls gezien, en zich zelven openlijk hooren beroemen: mannen! toen was er te verdienen; kwam de kans nog weêr, ik zou wel beter 't verblijf der papisten weten te vinden. Hij wees alsdan inzonderheid naar de woning mijner ouders. De zaken die ik kom getuigen, heb ik uit het verhaal mijner ouders; ook zijn ze van deur tot deur in Naaldwijk herhaald; want Vrouwelingh zelf heeft onder anderen meermalen op straat verzekerd, dat

de grond beefde en schudde, ten tijde dat de pastoor werd opgehangen, zoodat de soldaten en zeeroovers, handdadig aan de Martelaren, verschrikten en trilden. Cornelius van Reijnegom nog ondervraagd, of hij ook wist waar de deugeniet zijn leven had geeindigd, antwoordde: te Naaldwijk: gebeten door een dollen hond is hij razend en woedend geworden en ellendig gestorven." — Het latijnsche stuk, waaruit voorgaand verhaal der martelie is genomen, werd in der tijd door A. v. L. S. J. te Brussel in het Musaeo Bollandiano eigenhandig afgeschreven (derhalve niet in het Belgisch Rijks-archief). Zie Allard's Jacobus Lacops bl. 25, 38 en 40.

Voor den raad der nieuwsgezinden gebragt en ondervraagd door een afvallig priester Andries, voormalig pastoor der Catheryne kerk te Brielle, en door een gorcumschen schipper, met name Cornelius (een befaamden drinker, zegt Estius), in hoedanigheid van Godgeleerden of predikanten, omtrent de wezenlijke tegenwoordigheid van Christus in het Allerh. Sacrament, werden deze laatsten door Jacobus Lacops zoo verslagen, dat ze tot scheldwoorden en bedreigingen met den dood, hun toevlugt namen. Lumeij zocht nu door vleitaal en gunstaanbieding den jeugdigen Jacobus te winnen en beproefde tevens bij den grijzen vader van den H. Martelaar een valsch medelijden met het lot zijn zoons op te wekken, doch alles was vruchteloos; en toen Lumeij eindelijk aan Jacobus zijnen afval verweet, ontkende de boetvaardige priester zulks niet, maar gaf de onwrikbaarste verzekering van liever de gruwzaamste folteringen te zullen verduren dan andermaal van het R. K. geloof af te vallen.

Wreedaardig zijn daarop de twee Herders van Monster ter dood gebragt, zooals de geschiedenis der Gorcumsche Martelaren breedvoerig verhaalt, en hebben voor hunne standvastigheid de glorievolle kroon der Martelaren verkregen.

Eene bijzonderheid in het lijden der twee heilige Herders mag hier niet onvermeld blijven. Estius verhaalt, dat de bevolking van Terheijden hare priesters voor eene ton bier ter waarde van dertig stuivers uit de handen der zeeroovers had kunnen verlossen, doch dat ze deze gevraagde kleinigheid niet voor derzelver behoud heeft willen geven; 't is verschrikkelijk! Hoe moet zulks het lijden der moedige Herders hebben verzwaard! Welke hoop kon er nu omtrent het behoud des geloofs bij hunne kudde nog overblijven! Zij moesten dan wel den lijdenskelk tot den bodem ledigen. Zij hebben zonder twijfel dit grievendst zielelijden voor hunne parochie Gode ten offer aangeboden, en dat dit offer welbehagelijk is aangenomen, zal de verdere geschiedenis der parochie van Monster-ambacht luide verkondigen.

Met de wegvoering der Herders werd de Katholieke eeredienst in Monster-ambacht opgeheven, en de nieuwsgezinde predikant Alardus Theodori nam onverwijld bezit van de kerk en de pastorie. De Oudheden van Delfland zeggen wel, dat nog in 1575 de vicary, gesticht aan het altaar der H. Maagd, werd „bekleedt" door Johan Adriaansz. Broenen. Doch hier zal wel te denken zijn aan collatie of benoeming zonder gevolgd bezit, gelijk zulks het geval is geweest met een H[r] Adam Vos, benoemd den 28 Sept. 1603 [vid defension. Eccl. Ultraj. bl. 101 van J. C. v. Erckel] door den Apost. Vicaris Sasboldus Vosmeer ad Ecclesiam sive pastoratum in Monster prope mare. Soortgelijke begiftingen van benefitien en pastorijen geschiedden nog lang na de Reformatie, ter handhaving van vroegere regten; er mogten eens betere tijden aanbreken!

II.

Met de wegvoering der H. Herders had niet enkel de openbare eeredienst opgehouden, maar scheen ook het ge-

loof in de harten te zijn uitgedoofd. Schrijver dezes heeft zijn Eerw. voorganger in de herderlijke bediening, die te Poeldijk was geboren en opgevoed, en als jongeling veel gelet had op de volksoverleveringen, menigmaal hooren zeggen, dat te Monster slechts drie huisgezinnen katholiek waren gebleven. Doch het woord van den ouden Tertuliaan „het bloed der Martelaren is het zaad der christenen" moest ook hier waarheid worden.

De weinige trouwgeblevene Katholieken hebben zonder twijfel hier en daar verscholene, trouwgeblevene priesters bezocht. Ofschoon zulks wegens de vervolging met vele moeijelijkheden zal zijn gepaard gegaan, was het evenwel van tijd tot tijd toch doenelijk. In den Haag toch, verbleef tot zijnen dood in 1585 de laatste herder van St. Jacobs-kerk, Vincentius Hugonis Mulock. De gewone kapellaan dier parochie, die ook voorkomt als de laatste pastoor van Eijkenduinen, Joannes Drisius, alsook de oud-pastoor van Scheveningen, Cornelius van Rijn, waren nog aanwezig in 1596, en daar deze priesters van dezelfde orde waren als de HH. Martelaren en even als zij uit het Klooster van Middelburg, zullen ze wel zooveel mogelijk zorg hebben gedragen voor de verstrooide kudde hunner geestelijke broeders. Eveneens verbleven in dien tijd nog de pastoors van Delft, Joannes Smetius en Paulus Cornelii met hunne kapellanen Gerardus, Jacobus, Andreas Cornelii en Joannes Andreae in hunne vroegere standplaatsen. Door deze priesters werden de Katholieken van Delfland van tijd tot tijd in het geheim bezocht; en zulks geschiedde na 1592 niet minder ijverig door reguliere en seculiere zendelingen, daartoe gemagtigd door de Apostolische Vicarissen en door de Nuntiussen van Brussel en Keulen. Zoo wórdt ook van Cornelius van Duijst, van 1592 tot 1614 zendeling te Delft, gezegd: *Hij legt zich ook toe de Delflanders te helpen.* Meermalen wordt

dit herhaald van hem en zijne opvolgers; somwijlen worden ook met name aangeduid: Monster, Poeldijk, Naaldwijk, Lier, 's Gravenzande enz. Dergelijke excursiën deden niet minder Theodorus Takkius, Balduinus Rommelius, Guillelmus Goetgebuer en hunne opvolgers uit 's Hage. Drievierde eeuw echter duurde deze droevige toestand, en kan er dus geen spraak meer zijn van een Herder van Monster ambacht; doch in het jaar 1647 verschijnt reeds de wettige opvolger van den H. Adrianus, om bezit te nemen van de nalatenschap zijner H. Voorgangers Het was zeker voor een priester geene gemakkelijke taak zich te vestigen in eene parochie, waarin men betrekkelijk kort geleden geen dertig stuivers voor het behoud der heilige herders overhad. Apostolische moed was noodig om die apostolische zending te aanvaarden; en zou dat ook misschien niet mede de reden zijn geweest, waarom het opgerigte bedehuis op een half uur afstands van de oude St. Machutus-kerk werd toegewijd aan den H. Apostel-Martelaar, den H Bartholomeus?

Franciscus Verburg, in 1617 te Berkel geboren, kwam 30 jaren oud zijnde als Missionaris en bleef tot aan zijnen dood de herder der Katholieken van Monster-ambacht. Hij was in zijne jeugd te Berkel bij Delft onderwezen door Guillelmus Hugonis van ter-Heiden-aan-Zee. — Zoo moest dan door Gods beschikking een kind van het dorp dat de Herders zoozeer miskende, het jeugdig hart vormen van den eerstvolgenden herder zijner dorpelingen, want ook ter-Heiden-aan Zee behoorde tot de zending van Fr. Verburg. Jammer! dat ze naar den stem van den nieuwen herder ook niet hebben willen luisteren. Terheijden verkreeg in 1664 een eigen predikant.

Franciscus Verburg vestigde zich op een half uur afstand van het dorp Monster te Poeldijk, dezelfde plaats waar een eeuw geleden afvallige priesters zich ophielden om

van dáár uit het volk tot verzet tegen de Katholieke Kerk op te ruijen, en zoo was de plaats der onruststokers het verblijf van den Apostel des vredes, die van daaruit zijne kudde weidde en de afgedwaalden zocht terug te brengen. Zooals meestal het bedehuis den naam verkrijgt der plaats waar het is gebouwd, zoo werd ook in het vervolg niet meer gesproken over de kerk van Monster-ambacht maar van de kerk of gemeente van Poeldijk.

Het zal wel spoedig gebleken zijn, dat wegens de uitgestrektheid der zending aan den nieuwen herder toevertrouwd, groote behoefte bestond aan een tweede bedehuis, waarin de verwijderde Katholieken op Zon- en feestdagen aan hunne verpligtingen konden voldoen. Deswege werd dan in de oude parochie van Monster-ambacht, een tweede bedehuis gesticht op den Swartendijk, op eene bijna gelijke afstand van de dorpen Monster, Naaldwijk en 's Gravenzande; of dit reeds onder Fr. Verburg geschiedde, is niet bekend, ofschoon zulks niet geheel onwaarschijnlijk is, wijl de eerste Herder 61 jaar Pastoor van het Westland is geweest.

De oudste bescheiden dienaangaande dagteekenen van 11 December 1776, zijnde een contract, aangegaan door de eigenaars van het bedehuis Klaas Thoen en deszelfs huisvrouw Ariaantje van Dijk, met den Pastoor van de Poeldijk Jacobus de Jager en de Kerkmeesters van den Swartendijk, Pankras van Sijl, Pieter Sprinkhuyzen en Leendert Persoon; krachtens welk contract de voornoemde eigenaars ten eeuwige dage afstaan aan de R. K gemeente het gebruik van de groote kamer achter het altaar, tegen betaling van een duit voor elk persoon die daar ter kerke komt, zooals reeds bij contract van den 3 Augustus van hetzelfde jaar was bepaald; waarbij de eigenaars zich nu op nieuw verbinden, te zullen dragen alle kosten van reparatiën en hetgeen verder noodig mogt zijn, en wel

zoodanig, dat niemand der gemeente mag gepersuadeerd worden meer te betalen.

Den 30 Julij 1787 verkregen de Katholieken van Naaldwijk vrijheid van bij hun dorp een bedehuis te stichten, voor hetwelk als pastoor werd aangesteld de WelEerw. Heer Michael Henricus Witbols; en wijl nu de burgerlijke gemeente 's Gravenzande kerkelijk bij Naaldwijk werd gevoegd, verlangden de katholieken van Monster niets vuriger, dan het bedehuis van den Swartendijk naar het dorp Monster te verplaatsen. Het verzoek, deswege gedaan door de Kerkmeesters van den Swartendijk, had ten gevolge, dat door de Staten van Holland en West-Vriesland verlof werd gegeven om op het Kruijthof bij het dorp Monster, een steenen schuur te mogen bouwen, lang 56 voeten en 9 duimen, breed 28 voeten, hoog in den nok 28 voeten, terwijl de muren 12 voeten hoog mogten zijn. Het moest „gedekt worden met roode pannen, ramen hebben als eene ordinaire huismanswoning, met glazen in lood gezet en cazijnen van hoogte en breedte als omtrent zulke woningen gebruikelijk is, met gladde deuren voorzien, mitsgaders moest in het generaal zorg worden gedragen, dat het voornoemde bedehuis in uiterlijk aanzien op geene kerk of publiecq huis gelijke".

Na verkregen magtiging kochten de Kerkmeesters het bedehuis op den Swartendijk voor de somme van	*f*	550 —
Zij moesten daarbij als douceur aan de armen betalen	„	25.—
Voor afbreken, transporteren en opbouwen werd betaald	„	2843.13
Voor bestek, schrijfloonen en registratie .	„	101.19
Voor honorarium aan Baljuw, procureur en controleur	„	163.03
Dan nog voor stal, wagentje en paardentuig	„	245.10
Zoodat de Katholieken nu een kerkje enz. hadden voor	*f*	3929.05

Op den Swartendijk herinnert niets meer aan het bedehuis dat daar eenmaal stond, tenzij een eind weg, langs welken de Katholieken van de dorpen Monster en 's Gravenzande ter kerke gingen, 't welk nog altijd „de Päpenlaan" wordt genoemd.

De pastoor van Poeldijk bleef het kerkje te Monster bedienen, totdat op den 13 Januarij 1803 de WelEerw. *Wilhelmus Joannes Hermanus van Dinter* als pastoor naar het dorp Monster werd gezonden. Zoo mogt dan 230 jaren na de wegvoering der H. Herders van Monster, de eerste pastoor wederom zijn verblijf vestigen op 40 roeden afstand van de woonstede zijner H. Voorgangers, terwijl hem door den zesden opvolger van den H. Adrianus, te Poeldijk residerende, een deel der geestelijke erfenis werd afgestaan.

De eerste zorg van den nieuwen pastoor, die voorloopig in een huis *het Kruijthof* genaamd, zijn intrek nam, was het bouwen van eene pastorie. De grond daarvoor, alsmede voor een tuintje, werd gekocht voor 500 gulden, en voor den bouw van het huis besteed *f* 6061—13—8.

Uit een schrijven van het gemeentebestuur aan het kerkbestuur, op den 27 van Bloeimaand 1809, schijnt te blijken dat het laatste zijne regten nog al heeft gehandhaafd op de oude parochie-kerk. Het kerkbestuur verlangde het effect van het koninklijk besluit van den 2 Augustus 1808, welk besluit het vooruitzigt opende op het verkrijgen van hun aandeel in de oude parochiekerk en derzelver bijbehoorende eigendommen. Zij worden door het gemeentebestuur aangemaand om het zielental op te geven der R. Katholieken, „tenzij gij, voegt het gemeentebestuur er met vaderlijke bezorgdheid bij, tot instandhouding der vredelievende gevoelens der beide gemeenten te Monster, zoudt willen afzien van gemelde reclamatie, en berusten bij de resolutie van de voor-

malige municipaliteit van Monster en Monster-ambacht van den 25 Februari 1799, krachtens welke resolutie de oude parochie-kerk en aanhoorende gebouwen en verdere inkomsten en lasten aan de hervormde gemeente is toegewezen en in vollen en vrijen eigendom is overgegaan". Het kerkbestuur heeft zeer waarschijnlijk wel eene opgave aan het gemeentebestuur gedaan, want in het parochiaal archief is nog eene lijst voorhanden bevattende het zielental, hetwelk toen 194 bedroeg, doch het blijkt nergens uit, dat die opgave van eenig gunstig gevolg is geweest

De WelEerw. Heer W. J. H. van Dinter werd den 27 Mei 1830 pastoor te Naaldwijk en opgevolgd door den WelEerw. Heer *Christianus van Leeuwen*. Onder Pastoor van Dinter was door de hooge regering *f* 4000 toegezegd tot verbouwing van het kerkje en werd later ook toegestaan, die som te mogen bezigen tot den bouw van een nieuwe kerk, zoodat de nieuwe Pastoor moest beginnen met het stichten van een nieuw kerkgebouw, hetwelk volgens gedane bouwrekening p.m. *f* 14.500 heeft gekost. De eerste steenlegging geschiedde op den 8 Maart 1831, en de plegtige inzegening op het patroonfeest St. Machutus van hetzelfde jaar; beide plegtigheden werden verrigt door den HoogEerw. Heer Aartspriester Joannes van Banning, en bij beide feestelijkheden hield de Eerw. Heer J. Mesker, Kapellaan te 's Hage, eene predicatie.

De ZeerEerw. Heer Christianus van Leeuwen, den 10 Mei 1837 pastoor te Velsen geworden, werd opgevolgd door den ZeerEerw. Heer *Damianus van Dijk*, laatstelijk pastoor te Bovencarspel.

In het jaar 1844 zijn door de zorgen van den WelEd. Gestr. Heer Mr. Carolus Ludovicus Antonius van der Horst, wonende op zijn buiten Langeveld onder deze parochie,

de Eerw. Zusters van Rozendaal zich komen vestigen in het dorp Monster tot het geven van godsdienstig onderwijs en van onderrigt in vrouwelijke handwerken. Die goede onderneming ging, zooals zulks niet zelden gebeurt, gepaard met groote moeijelijkheden, en wel zoodanig dat de goede zusters na een verblijf van twee jaren door hare overheid werden teruggeroepen. Daarop aanvaardden de Eerw. Liefdezusters van Tilburg die moeijelijke taak, doch ook met geen beter gevolg, ook zij keerden in 1850 naar het Moederhuis terug. Op nieuw werden nu andermaal onderhandelingen aangeknoopt met den Hoogwaardigen Vicaris Apostoliek van Breda, Joannes van Hooijdonck, met het gelukkig gevolg, dat de Eerw. Zusters van Rosendaal op nieuw hare vroegere taak aanvaardden en daarbij eene afdeeling lager onderwijs voor de meisjes begonnen. Nu slaagden zij beter in de onderneming en kwamen zoover, dat ze in November 1851 een pensionaat voor Meisjes uit den burgerstand openden, 't welk tot op den dag van heden nog zeer bloeijend is.

In het volgende jaar liet de WelEd. Heer C. J. Schiefbaan, Notaris te 's Hage, eene schoone kapel bouwen, welke aan den H. Joseph en aan de gelukzalige Martelaren van Gorkom toegewijd, op den 26 November 1852 door den HoogEerw. Heer J. J. Siegfried Deken van Delfland werd ingezegend. Tot Rector der Kapel werd aangesteld de Eerw. Heer Henricus Elsen, die in 1853 werd opgevolgd door den Eerw. Heer Arn. Benedictus van Schie, wederom in het volgende jaar opgevolgd door den Eerw. Heer Thomas van Vree. Deze Eerwaarde Heeren waren tevens den ZeerEerw. Heer Damianus van Dijk behulpzaam in de geestelijke bediening, die hem, om de reeds gevorderde jaren en bijkomende ziekelijkheid, lastig begon te vallen.

In October 1854 werd Schrijver dezes den pastoor tot

medearbeider toegevoegd, en werd op den 1 Mei 1858, toen D. v. Dijk de pastoreele bediening nederlegde, zijn opvolger. In Maart 1859 werd de Eerw. Rector van Vree gezonden naar het Aloysius-gesticht te Amsterdam, en de pastoor ook met de geestelijke zorg voor het Zustershuis belast, in welks Kapel de rustende pastoor D. v. Dijk tot op den dag van zijn overlijden den 25 Maart 1860 dagelijks het H. Misoffer opdroeg. In Augustus van dat jaar werd, in plaats van Rector, de Eerw. Heer M. L. Kleyn als kapellaan te Monster gezonden, die den 8 October 1864 werd opgevolgd door den Eerw. Heer Petrus van Hooijdonk, priester van het aartsbisdom Utrecht; deze den 29 September 1866 als kapellaan naar Loosduinen gezonden, werd opgevolgd door den Eerw. Heer W. Zomerdijk, priester uit het Seminarie Warmond; doch om ziekelijkheid onbekwaam geworden, werd hij den 31 Aug. 1867 opgevolgd door den Eerw. Heer Joannes Wilh. van Leeuwen, tot dien tijd kapellaan te Naaldwijk.

De Eerw. Heer J. W. van Leeuwen den 16 Maart 1868 aangesteld tot Rector der Kapel, verwisselde den 23 December 1870 zijne betrekking met den pastoor van Ooltgensplaat, den WelEerw. Heer Jacobus Kimman, die den 21 Junij 1873 Rector geworden van het St. Jacobsgesticht te Amsterdam, opgevolgd werd door den WelEerw. Heer G. C. van Oort, die wegens ziekelijkheid genoodzaakt was de pastoreele bediening eenigen tijd neder te leggen.

Het kerkgebouw te Monster, in 1831 gesticht, was in een ongunstigen toestand, toen schrijver dezes belast werd met de pastoreele bediening; ook was het door het toenemen der Katholieken wat te klein geworden; een en ander was oorzaak, dat op het eene einde bij wijze van een kruis een groot gedeelte werd aangebouwd, en op het andere een steenen toren werd opgetrokken, terwijl

het inwendige van het bestaande gebouw geheel werd vernieuwd. Deze bouw heeft, met in begrip der aankoop van drie altaren afkomstig uit de kerk van Rijpwetering, van de communiebank afkomstig uit de parochiekerk van Bergen-op-Zoom, der luiklok, wegende p. m. 1000 ℔, alsmede met de verbouwing van het orgel, bijna *f* 25,000 gekost.

De aldus geheel vernieuwde kerk is op den 24 September 1860 geconsacreerd door den Hoogwaardigen Heer Franciscus Jacobus van Vree, eersten Bisschop van Haarlem sedert de herstelde bisschoppelijke hierarchie, zijnde deze ook tevens de laatste consecratie door Z.D.Hw. verrigt. Vier maanden later overleed de Hw. Bisschop, die hier nog in de kracht zijns levens scheen te zijn, aan eene uitterende ziekte in den ouderdom van 53 jaren.

Bijna tegelijk met het bouwen der kerk werd ook het kerkhof ommuurd, en met vier groepen schoone beelden versierd; het kerkhof was reeds aangelegd in 1856 en op den 10 Maart 1857 door den WelEerw. Heer pastoor van de Poeldijk, C. J. Mouriks ingezegend. Vóór dien tijd werden de lijken begraven, of wel op het R. K. Kerkhof te Poeldijk of wel op een afzonderlijk gedeelte van de burgerlijke begraafplaats, hetwelk, volgens het getuigenis van een vroegeren misbedienaar, door den pastoor W. J. H. van Dinter was ingezegend op Aschdag van het jaar 1829. In 1869 is de pastorie, die grootelijks herstelling noodig had, inwendig geheel vernieuwd, en is daarbij de zaal gebouwd met de daarboven liggende kamers, welke bouw p. m. *f* 4000 heeft gekost.

Geen twijfel, of reeds van vele jaren her werden te Monster de beide Herders en Geloofshelden, die reeds in 1675 door Paus Clemens X zalig waren verklaard, door de geloovigen in stilte vereerd en om hunne voorbede aangeroepen.

De nieuwe pastoor, die oordeelde, dat de heilige bloed-

getuigen thans meer openlijk konden vereerd worden, zorgde, dat op den eersten 9 Julij na zijne komst eene feestmis met predicatie en Vespers werden gehouden, tot welke feestviering hij de geloovigen vooraf had opgewekt. De parochianen toonden groote vreugde en beijverden zich dien dag feestelijk te vieren; welke ijver van jaar tot jaar toenam.

Daardoor opgewekt waagde de pastoor het, door een jongeling dezer parochie, die destijds de wapenen ter verdediging van den H. Stoel had opgenomen, Z. H. te verzoeken, ter eere van de twee gelukzalige Herders eene geestelijke gunst aan deze parochie te verleenen. Z. H. Pius IX luisterde met aandacht naar het verzoek, en het gevolg was, dat op den 18 Maart 1863 door Z. H. ter eere van den H. Adrianus van Hilvarenbeek en van den H. Jacobus Lacops een volle aflaat werd verleend ten eeuwigen dage, aan alle geloovigen die na het ontvangen der HH. Sacramenten op den 9 Julij of op de zeven daaropvolgende dagen in de parochie-kerk te Monster eenigen tijd zouden bidden tot intentie van Zijne Heiligheid.

Dat door deze geestelijke gunst de jaarlijksche feestviering voor goed was gevestigd, behoeft wel niet gezegd te worden, evenmin als dat de dagelijksche devotie der parochianen jegens hunne heilige priesters grootelijks toenam; en beide wonnen nog ontzettend, toen Z. H. Pius IX de twee heilige priesters, behoorende tot het getal van Gorkums geloofshelden, op den 29 Junij 1867 heilig verklaarde.

Plegtiglijk werd op 11 tot 13 Febr. 1868 een driedaagsch feest gevierd ter herinnering aan die heugelijke gebeurtenis. Het feest werd voorafgegaan door een negendaagsche geestelijke oefening en besloten met eene pontificale Mis en schoone toespraak door den Hoogwaardigen Bisschop van Haarlem, Mgr. Gerardus Petrus Wilmer.

Eene nog grootere gunst verleende Z. H. Pius IX aan deze parochie betrekkelijk de vereering der H. Herders. Bij Apostolische Breve van den 12 Januarij 1871 werden de twee genoemde Heiligen tot plaatselijke patronen aan deze parochie gegeven, met alle voorregten en eerbewijzingen, zegt de Breve, die de Kerk aan zulke patronen toekent.

Reeds vóór de Heiligverklaring werden door vele godvruchtige Katholieken 's jaarlijks te Brielle de graven der heilige Martelaren bezocht; die bezoeken verkregen bij de Heiligverklaring meer den naam van processies, en werden bij openlijke brieven door den Hoogwaardigen Bisschop van Haarlem goedgekeurd.

In het jaar 1868 bezocht de pastoor van Monster met een aanzienelijk getal parochianen de heilige graven, en dit bezoek was het begin eener jaarlijksche bedevaart van Monster naar Brielle, welke den 3 Julij 1869 door den Hoogwaardigen Bisschop van Haarlem werd goedgekeurd en nu 's jaarlijks wordt gehouden op den laatsten Woensdag van de maand Julij.

Op den 9 Julij 1872, zijnde het derde eeuwfeest des glorievollen Marteldoods, werd het feest der heilige Herders in de feestelijk versierde kerk met verhoogden luister gevierd.

Voor de Katholieken was die dag ook merkwaardig, wijl toen de afbeelding der Heiligen in hunne laatste oogenblikken, voor het eerst werd aanschouwd, met bloemen en waslicht getooid. En reeds bij de Heiligverklaring waren twee geschilderde kerkramen, die de Heiligen voorstelden als de leer verkondigende der waarachtige tegenwoordigheid des Heeren in het Allerh. Sacrament, ten geschenke gegeven.

Dat het bloed der Martelaren hier vruchtbaar is geweest bewijzen, dunkt mij, de volgende uitkomsten. In

het jaar 1803, in welks begin Monster een eigen pastoor verkreeg, werden 13 kinderen gedoopt, in het eerste tiental jaren te zamen 166, in het laatste tiental 300; en in het eerste jaar van het laatst begonnen tiental, in 1873, ontvingen reeds 42 kinderen dezer parochie het H. Doopsel.

Groot is het vertrouwen der ouders op de voorspraak der HH. Martelaren, in betrekking tot een gelukkige geboorte hunner kinderen; en men moet wel zeggen dat hun vertrouwen niet ijdel is, want van het begin der openlijke vereering tot nu toe is geen kind zonder doopsel gestorven, geene moeder dientengevolge bezweken, zelfs nog geen enkele maal geestelijke hulp bij dergelijke gelegenheden ingeroepen; maar tot lof der moeders moet dan ook wel worden vermeld, dat ze nooit vergeten vooraf een novene ter eere der heilige Herders te houden.

Tot de vrome wenschen der parochianen behoort nog de stichting van eene parochie-school voor de Jongens, welke stichting wegens het betrekkelijk klein getal leerlingen wel wat te kostbaar schijnt te zijn; evenwel is ook daarvoor reeds eenig vooruitzigt geopend, daar Mevrouw de wed. van Zaliger den Heer C. L. A. van der Horst, geboren v. d. Kun, welke met haren echtgenoot begonnen was voor de opvoeding der Meisjes te zorgen, ook nu wederom genoegzaam terrein voor eene te bouwen school met onderwijzers woning en tuintje tot dat doel heeft afgestaan.

Dat die stichting, ter eere van de heilige parochie-patronen [1]) weldra tot stand kome, is de vurigste wensch van den tegenwoordigen Pastoor

Monster, O.L.V. Verloving. 1874. — H. Bauer.

1) Zij zou echter, volgens een gansch bijzonderen wensch des Pastoors, meer bepaaldelijk aan den H. Apostel Andreas worden toegewijd.

ALPHABETISCH REGISTER.

C.

E.

I.

J.

K.

O.

W.

C. ZANDVLIET.

EINDE VAN HET TWEEDE DEEL.

